

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK TIDSSKRIFT

TIENDE RÆKKE

UDGIVET AF

DEN DANSKE HISTORISKE FORENING

VED DENS BESTYRELSE

REDIGERET AF

POVL BAGGE OG ASTRID FRIIS

10. RÆKKE 6. BINDS 5. HEFTE

K Ø B E N H A V N

H. HAGERUPS BOGHANDEL, HOVEDKOMMISSIONÆR

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

1944

Den danske historiske Forenings Bestyrelse

bestaar af

Arkivar Dr. phil. POVL BAGGE, Professor Dr. phil. C. O. BØG-
GILD ANDERSEN, Aarhus, Dr. phil. ASTRID FRIIS, Rigsarkivar
AXEL LINVALD og Professor Dr. phil. ALBERT OLSEN.

Foreningen har udgivet:

- HISTORISK TIDSSKRIFT. 1—6. Bd. 1840—45. Nyt historisk Tidsskrift.
1—6. Bd. 1846—56. 3. Række. 1—6. Bd., samt Register. 1858—69.
4. Række. 1—6. Bd. 1869—78. 5. Række. 1—6. Bd. 1879—87. 6. Række.
1—6. Bd. 1887—97. 7. Række. 1—6. Bd. 1897—1906. 8. Række. 1—6.
Bd. 1907—17. 9. Række. 1—7. Bd. 1917—29. 10. Række. 1—6. Bd.
1930—44. Indholdsfortegnelse til 1—5. Række. 1889.
- C. MOLBECH: Historiske Aarbøger. 1—3. Del. 1845—51. (Udsolgt.)
— Historisk-biographiske Samlinger. 1—3. Hefte. 1847—51. (Ud-
solgt.)
- J. P. F. KØNIGSFELDT: Genealogisk-historiske Tabeller over de
nordiske Rigers Konges ægter. 2. omarb. Udg. 1856.
- N. M. PETERSEN: Bidrag til den danske Litteraturs Historie.
I—VI. 1853—64. (Udsolgt undtagen VI, Registret.)
- H. G. GARDE: Den dansk-norske Sømægts Historie 1535—1700.
1861.
- FR. HAMMERICH: Den hellige Birgitta og Kirken i Norden. 1863.
(Udsolgt.)
- O. VAUPELL: Kampen for Sønderjylland 1848—50. I—III. 1863
—67. (Udsolgt.)
- H. F. RØRDAM: Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til
1621. 1—3. Del, samt Aktstykker. 1868—77.
- JOH. C. H. R. STEENSTRUP: Historieskrivningen i Danmark i det
19de Aarhundrede (1801—1863). 1889. (Udsolgt.)
- VILH. LORENZEN: Studier i dansk Herregaardsarkitektur i
16. og 17. Aarhundrede. 1921.
- Festskrift til Kristian Erslev. 1927.
- ELLEN JØRGENSEN: Historieforskning og Historieskrivning i
Danmark indtil Aar 1800. 1931.
- JOH. STEENSTRUP: Nogle Omrids af min Virksomhed som Uni-
versitetslærer. Med en Fortegnelse over Joh. Steen-
strups litterære Arbejder og Oversigt over hans Univer-
sitetsvirksomhed. Udgivet i Anledning af Joh. Steen-
strups 90aarige Fødselsdag. 1934.
- KR. ERSLEV: Historiske Afhandlinger. I—II. 1937.
- A. D. JØRGENSENS Breve. 1939.
- HENRY BRUUN: Indholdsfortegnelse til Historisk Tidsskrifts
1.—10. Række, IV. Bind. 1939.
- ELLEN JØRGENSEN: Historiens Studium i Danmark i det 19. Aar-
hundrede. 1943.

Bøger indsendte til Redaktionen.

- Ragnar Askmark: Svensk prästutbildning fram till år 1700 (Samlingar och studier till svenska kyrkans historia VII). Lund 1943.
- Franz Blatt: Under vor Haand og Segl. Kbh. 1943.
- Louis Bobé: Johannes Ewald. Kbh. 1943.
- Aage Brask: Kjellerup. En jydsk Herregaard fra Vikingetid til Nutid. Kbh. 1943.
- Ada Bruhn: Oltos and Early Red-Figure Vase Painting. Kbh. 1943.
- Ludvig Daae: Politiske dagbøger og minner. Bd. III, Hefte 4. Oslo 1943.
- Flemming Dahl: Københavns Bystyre gennem 300 Aar. I. 1648—1858. Kbh. 1943.
- Danmarks Kirker, udg. af Nationalmuseet. 10.—11. Hæfte. Kbh. 1943.
- Erik Skelund: Jac. Ahrenberg och Östra Finland (Svenska Litteratursällskapet i Finland CCXCV). Helsingfors 1943.
- Albert Fabritius: Det kongelige Biblioteks Embedsmænd og Funktionærer 1653—1943. Kbh. 1943.
- Albert Fabritius og Harald Hatt: Haandbog i Slægtsforskning. Kbh. 1943.
- Fra Stænder til Folk. Syv Radioforedrag. Udg. af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Kbh. 1943.
- Sigurd Grieg: Vestfolds oldtidsminner. (Arkeologiske landskapsundersøkelser i Norge II). Oslo 1943.
- Stephan Hajnal: Vergleichende Schriftproben zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift im 12.—13. Jahrhundert. Budapest & Leipzig & Milano 1943.
- H. P. Hansen: Folk bander. Kbh. 1943.
- Egil Husby: Den Constitutionelle. Et dagblad for hundre år siden. Kristiansund 1943.
- Fl. Hvidberg: Den israelitiske Religions Historie. Kbh. 1944.
- Industriens Historie i Danmark. Udgivet af Axel Nielsen. II. J. O. Bro Jørgensen: Tiden 1730—1820. Kbh. 1943.
- F. Elle Jensen: Pietismen i Jylland. (Theologiske Studier Nr. 5). Kbh. 1944.
- Franz v. Jessen: Mine Egne, Hændelser og Mennesker. I. Kbh. 1943.
- Arne Odd Johnsen: Svend Foyn og hans dagbok. Oslo 1943.
- Johannes Jørgensen: Den hellige Birgitta af Vadstena. II (1349—1373). Kbh. 1943.
- Hal Koch: Grundtvig. Kbh. 1943.
- Otto Koefoed-Petersen: Ægyptens Kætterkonge og hans Kunst. Kbh. 1943.
- Kong Christian VIII.s Dagbøger og Optegnelser. Udg. af Axel Linvald. I. 1799—1814. Kbh. 1943.

- Andreas Frederik Kriegers Dagbøger 1848—1880. VIII, 1—2. Oplysninger, Oversigter og Registre ved C. O. Bøggild-Andersen og C. Rise Hansen. Kbh. 1943.
- Kulturminde. Udgivet af Selskabet for dansk Kulturhistorie. 1942—43. Kbh. 1943.
- Carl C. Lassen: Otte nordiske Kvinder. Slagelse 1943.
- Erhardt Larsen: Krigens Dagbog. Forøget Udgave. Slagelse 1943.
- Axel Linvald: Christian VIII. Den unge Prins. Kbh. 1943.
- Therkel Mathiassen: Vore Herregaarde. Med supplerende arkitekturhistoriske Oplysninger af Steffen Linvald. Kbh. 1943.
- Th. A. Müller: Den unge Ludvig Holberg 1684—1722. Kbh. 1943.
- Lauritz Nielsen: Katalog over danske og norske Digteres Originalmanuskripter i det kongelige Bibliotek. 3. Hæfte. Kbh. 1943.
- H. U. Ramsing: Københavns Ejendomme 1377—1728. Oversigt over Skøder og Adkomster. I. Øster Kvarter. II. Strand Kvarter. Kbh. 1943.
- Ida Rich: Lægen Niels Peter Møller. Kbh. 1943.
- Jens Arup Seip: Sættargjorden i Tunsberg og kirkens jurisdiksjon. Oslo 1942.
- Skrifter utgivna av Sjöhistoriska Samfundet III. Stockholm 1943.
- Svenskt biografiskt lexikon. Hæfte 53. Stockholm 1943.
- Sønderjydske Aarbøger. 1943. Aabenraa 1943.
- Tønder gennem Tiderne. Red. af M. Mackeprang. 1. Halvbd. Tønder 1943.
- Vendsysselske Aarbøger 1943. Hjørring 1943.
- Albert Wifstrand: Andlig talekonst (Samlingar och studier till svenska kyrkans historia VI). Lund 1943.
- Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. Bd. 70—71. Neumünster 1943.

HISTORISK TIDSSKRIFT

TIENDE RÆKKE

UDGIVET AF

DEN DANSKE HISTORISKE FORENING

VED DENS BESTYRELSE

REDIGERET AF

AXEL LINVALD
POVL BAGGE OG ASTRID FRIIS

SJETTE BIND

K Ø B E N H A V N

H. HAGERUPS BOGHANDEL, HOVEDKOMMISSIONÆR

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

1942—44

Indhold.

Afhandlinger.	Side
Colding, Poul , Lektor, Dr. phil., Danmark-Lothringen 1565—66 og Peder Oxes Hjemkomst	637—659
Friis, Astrid , Dr. phil., Rigsraadet og Statsfinanserne i Christian III.s Regeringstid	1—140
Holck, P. , Orlogskaptajn, Christian den Fjerdes Skib paa Skander- borg Sø	485—498
Lukman, N. , Universitetsadjunkt, Dr. phil., Saxos Kendskab til Galfred af Monmouth	593—607
Møller, Jens , Folketingssekretær, Indfødsretten og Kongeloven og Indfødsrettens Kilde m. m.	177—209
Olsen, Gunnar , cand. mag., Danmarks Kornavl og Kornhandels- politik i Tiden 1610—60	428—484
Rise Hansen, C. , Arkivar, cand. mag., Den økonomiske Udvik- ling indenfor Bondestanden ca. 1560—ca. 1660	141—176
Scherz, G. , Pastor, Nyere Bidrag til Niels Stensens Historie . . .	210—247
Sveistrup, P. P. , Lektor, Kontorchef, Det Kongelige Danske octroyerede Vestindiske Handlesselskab 1778—85	385—427
Willerslev, Richard , mag. art., Danmarks første Aktieselskab . .	608—659

Smaastykker.

Juul, Stig , Professor, Dr. jur., Herlufsholmdømmene endnu en Gang	660—676
Hvidtfeldt, Arild , Redaktor, Det kgl. Rettertings Domme af 20. og 21. Oktober 1575	248—258

Oversigter.

Bach, Erik , mag. art., Byzans og den moderne Forskning . . .	259—272
Nystrøm, Eiler , Dr. phil., Topografi og Videnskab	499—518
Wendt, Frantz Wilhelm , Direktør, cand. mag., Nogle moderne amerikanske historiske Værker	272—283

Anmeldelser.

Side

Afzelius, Adam, Die römische Eroberung Italiens (Acta Jutlandica XIV, 3 (1942)). Anm. af Professor, Dr. phil. Hartvig Frisch	550—553
Ahnlund, Niels, Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död (1940). Anm. af Professor, Dr. phil. Knud Fabricius	695—702
Brandt, Karl, Kaiser Karl V; Werden und Schicksal einer Persönlichkeit und eines Weltreiches I—II (1941). Anm. af Professor, Dr. phil. Knud Fabricius	345—351
Industriens Historie i Danmark, udg. af Axel Nielsen. I. Aksel E. Christensen, Tiden indtil c. 1730 (1943). Anm. af Professor, Dr. phil. Albert Olsen	533—535
Christensen, Aksel E., Dutch Trade to the Baltic about 1600. Studies in the Sound Toll Register and the Dutch Shipping Records (1941). Anm. af Dr. phil. Astrid Friis	702—713
la Cour, Vilh., Historikeren og Sønderjylland. En Udsigt over Forskning og Fremstilling af Sønderjyllands Historie (1941). Anm. af Arkivar Johanne Skovgaard	290—293
Dahl, Sven, Torna och Bara. Studier i Skånes Bebyggelses- och Näringsgeografi före 1860 (1942). Anm. af Arkivar C. Rise Hansen	317—324
Danmarks Kirker udg. af Nationalmuseet V. 1. og 2. Halvbd.; VI. 1. og 2. Halvbd. (1933—1938). Anm. af mag. art. Hans Lassen	284—290
Fink, Troels, Udstykningen i Sønderjylland indtil 1770 (1942). Anm. af Professor, Dr. phil. Albert Olsen	529—533
Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—79. Aktstykker og Breve til Belysning af den danske Regerings Politik. Udg. af Aage Friis (1938). — Europa, Danmark og Nordslesvig. Aktstykker og Breve fra udenlandske Arkiver til Belysning af Danmarks udenrigspolitiske Stilling efter Freden i Wien. Udg. af Aage Friis og Povl Bagge I. (1939). — Aage Friis: Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark II. (1939). Anm. af cand. mag. Gunnar Hansen	294—301
Frisch, Hartvig, Ciceros Kamp for Republikken (1942). Anm. af Docent, Dr. phil. Adam Afzelius	553—566
Fussing, Hans, Herremand og Fæstebonde. Studier i dansk Landbrugshistorie omkr. 1600 (1942). Anm. af Professor, Dr. phil. Knud Fabricius	523—529
Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum. Italy Part I—III;	

	Side
Sicily Part I—II; Thrace Part I (1942). Anm. af Professor, Dr. phil. Knud Fabricius	340—345
Hald, Kr., De danske Stednavne paa -um (1942). Anm. af Landsarkivar Svend Aakjær	687—695
Huizinga, J., Homo ludens. Versuch einer Bestimmung des Spielelements der Kultur (1939). Anm. af Professor, Dr. phil. C. O. Bøggild Andersen	351—358
Hoeg, Carsten, Introduktion til Cicero (1942). Anm. af Docent, Dr. phil. Adam Afzelius	553—566
Jørgensen, Troels G., Bidrag til Højesterets Historie (1939). Anm. af Professor Poul Johs. Jørgensen	324—332
Kroman, Erik, Dansk Palæografi (Nord. Kultur XXVIII A. (1943)). — Erik Kroman, Skriftens Historie fra Reformationstiden til Nutiden (1943). Anm. af Professor, Dr. phil. Johs. Brøndum-Nielsen	684—687
Lönnroth, Erik, Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige. Studier över skatteväsen och länsförvaltning (1940). Anm. af Universitetsadjunkt, Dr. phil. Aksel E. Christensen	544—549
Johannes Mejers Kort over det danske Rige (Geodætisk Instituts Publik. I) I—III. Udg. af N. E. Nørlund (1942). Anm. af Museumsinspektør Hugo Matthiessen	519—523
Breve fra og til Rasmus Rask. Udg. ved Louis Hjelmslev. I—II (1941). Anm. af Dr. phil. Povl Johs. Jensen	335—340
Schreiner, Johan, Hanseaterne og Norge i det 16. Århundre (1941). Anm. af Dr. phil. Astrid Friis	535—544
Skrubbeltrang, Fridlev, Husmand og Inderste. Studier over sjællandske Landboforhold i Perioden 1660—1800 (1940). Anm. af Arkivar cand. mag. Sigurd Jensen	301—309
Stensberg, Axel, Ancient Harvesting Implements. A Study in Archaeology and Human Geography (1943). Anm. af Dr. phil. Fridlev Skrubbeltrang	677—684
Nicolai Stenonis Opera Theologica cum prooemiis ac notis Germanice scriptis ediderunt Knud Larsen et Gustav Scherz Anm. af Arkivar, Dr. theol. Bjørn Kornerup	332—335
Sogaard, Helge, Haandværkerlavene i Aarhus under Enevælden. En socialhistorisk Studie (1940). Anm. af Professor, Dr. phil. C. O. Bøggild Andersen	309—317
—	
Replik til Professor Hartvig Frisch af Docent, Dr. phil. Adam Afzelius	713—716
Gensvar fra Professor, Dr. phil. Hartvig Frisch	716
—	

Jørgen Olrik af M. Mackeprang	568—569
Knud Christian Rockstroh af Jens Johansen	567—568

 Nyt fra historisk Videnskab.

- Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre udg. ved E. Marquard (Povl Engelstoft). — Visitatsbog fra Lundebisperne Poul Mortensen Aastrup og Mads Jensen Medelfar udg. af Bjørn Kornerup (Knud Fabricius). — Erik Arup: Viggo Horup. Et Mindeskraft i Anledning af Hundretdaarsdagen for hans Fødsel (Povl Engelstoft). — Frode Aagaard: J. C. Christensen, Bogen om J. C. Christensen. Red. af Knud Rée (Povl Engelstoft). — K. H. Kofoed: Bornholms politiske Historie fra 1848 til vore Dage V (Frantz Wilhelm Wendt). — Victor Elberling: Danmark under Verdenskrigen og i Efterkrigstiden (Frantz Wilhelm Wendt). — Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte og dets Publikationer (Harald Jørgensen). — Bjarne Svare: Frederik Stang, I, Einar Ostved: Bernhard Dunker (Harald Jørgensen). — Acta Pontificum Svecica. Acta cameralia 2. Halvbd. udg. af L. M. Båath (Bjørn Kornerup). — Johannes Jørgensen: Den hellige Birgitta af Vadstena I (Johanne Skovgaard). — Pentti Renvall: Klaus Fleming und der finnische Adel (Henry Bruun). — Lychnos 1940 og 1941 (Bjørn Kornerup). — Ragnar Numelin: Den grøna grenen (Knud Fabricius). — Johs. Pet. Thrige: Res Cyrenensium. Udg. af Silvio Ferri (Rudi Thomsen). — Hans Aage Paludan: Spanien i vore Dage (Frantz Wilhelm Wendt) 359—384
- Paul J. Reiter: Christiern 2. (C. O. Boggild-Andersen). — Paul-Erik Hansen: Kejser Karl V og det skandinaviske Norden (Astrid Friis). — Albert Thomsen: Holbæks Historie (Hans Knudsen). — Hans Grams Levned, Videnskabernes Selskab 1742—1942. Carlsbergfondet (R. Paulli). — Harald Jørgensen og Fridlev Skrubbeltang: Det Classenske Fideikommis (Povl Bagge). — Norske Lensrekneskapsbøger (Astrid Friis). — Erik Lönnroth: Medeltidskrönikornes värld (Aksel E. Christensen). — Jesper Svedbergs Levnedbeskrivelse (Bjørn Kornerup). — Per-Adolf Lange: Anders Håkonsson, Folke Almén: Gustav III och hans rådgivare, 1772—89, Bertil Dahlstrom: Rikets gäld 1788—92

(Harald Jørgensen). — Festskrift til Sven Tunberg (Povl Bagge).....	567—592
Albert Olsen: Danmark—Norge i 18. Aarh., Hans Jensen: Dansk-norsk Vekselvirkning i 18. Aarh., Vilh. la Cour: Mellem Brødre (Povl Bagge). — Harald Jørgensen: Studier over det offentlige Fattigvæsens Udvikling i Danmark i 19. Aarh. (Kjeld Winding). — Franz von Jessen: Mit Livs Egne I (Povl Engelstoft). — N. M. Plum: Københavns Præstekonvent 1843—1943 (Bjørn Kornerup). — Albert Fabritius og Harald Hatt: Haandbog i Slægtsforskning (Povl Bagge). — De Hansborgske Registranter udg. ved Caroline Andersen (Johanne Skovgaard). — Hasse Petrini: Källstudier till Erik XIV's och nordiska sjuarskrigets historia (C. O. Bøggild-Andersen). — Ingvar Andersson: Svenskt och europeiskt femtonhundratals (Astrid Friis). — Gunnar Kellgren: Gotland 1690—1720 (C. O. Bøggild-Andersen). — Erik Lundberg: Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden (Hans Lassen). — Johan Albrecht v. Mandelslos Journal udg. af Margrete Refslund-Klemann (Astrid Friis). — Stephan Hajnal: Vergleichende Schriftproben 12.—13. Jahrh. (Erik Kroman). — Birket-Smith: Kulturens Veje (Otto Kofoed-Petersen). — Rettelse (Knud Fabricius).....	717—747
—————	
Meddelelser om den danske historiske Forening 1940, 1941 og 1942	748—750
Den danske historiske Forenings Vedtægter	751—752
Navneregister ved cand. mag. Jørgen Steining	753—790
Udsigt over Indholdet af Historisk Tidsskrift 9. Række I—VI.	
Bind.....	791—796
Udsigt over Indholdet af Historisk Tidsskrift 10. Række I—VI.	
Bind.....	797—805

Saxos Kendskab til Galfred af Monmouth.

AF

N. LUKMAN

I Modsætning til den traditionelle klerikale Krønike- og Annalproduktion repræsenterede de førende vesteuropæiske Historikere i 12. Aarhundrede en helt ny og frisk Historieskrivning i et Latin, der var genfødt i Skolen i Paris eller i de herfra paavirkede Lærdomscentre i Chartres, Tours, Bec, Liège, Lincoln, Canterbury etc., hvor fransk Elegance forenedes med latinsk Klarhed.

Medens de ældre Krøniker og Annaler kun lidet egnede sig til Brug uden for de klosterlærdes Celler, var det til en helt anden Kreds, Historikerne af den nye Skole henvendte sig i deres Skildringer af den nationale Samtid og Fortid. Deres Fremstilling er bestemt ud fra et rent aristokratisk, ukirkeligt og stærkt patriotisk Synspunkt, og de gav sig god Tid til at medtage dramatiske, intime eller humoristiske Enkeltheder, der kunde karakterisere Hovedpersonerne og belyse de vigtigere Begivenheder¹.

Saxos Arbejde har sin Plads ved Siden af disse bredt udmalende vesteuropæiske Historieværker. Det er skrevet i samme Aand og med samme dvælende Fortællemaade². Desuden er

¹ W. L. Jones: *The Cambridge History of English Literature I* (1920), 159.

² H. G. Leach: *Angevin Britain and Scandinavia* (1921), 140; Ellen Jørgensen: *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800* (1931), 39.

det karakteristisk for Saxo og Svend Aggesen saavel som for de engelske og franske Historikere, at de stod i nøje personlig Tilknytning til Nationens ledende Mænd, selv havde været med i en Del af Samtidens vigtigste Foretagender og som Regel skrev deres Værker efter Opfordring fra en af Værkets Hovedpersoner.

Baade danske og tyske Forskere har godtgjort, at Saxo med Hensyn til Sprog og Stil hører til i den fra Paris udgaaende latinske Renæssance i 12. Aarhundrede. Derimod er det ikke blevet tilstrækkeligt fremhævet, at den første Halvdel af hans Værk med Hensyn til Indhold og Komposition synes at have modtaget en afgørende Impuls fra England. H. G. Leachs Paa-visning heraf i 1921 er mindre kendt, end den fortjener at være, og den kan desuden støttes med endnu en Del Argumenter.

Ligesom de anglonormanniske Forfattere først og fremmest var optaget af deres Samtids engelske Historie og kun i anden Række interesserede sig for at bearbejde den ældre Historie (hvor Kilderne gik tilbage til o. 650, dog med enkelte tilfældige Oplysninger tilbage til o. 450), synes Saxo først at have skrevet Samtidshistorien og derefter Bøgerne om de foregaaende Aarhundreder med Stof fra Traditioner, Annaler og Krøniker etc. tilbage til o. 800.

Dermed havde han skabt et dansk Værk, der kunde hævde sig ved Siden af de engelske og saaledes afhjælpe det Savn, hvormed han straks i Indledningen motiverede sit Arbejde. Maaske var hans Interessekreds mere end de engelske Historikeres indsnævret til Kongernes nærmeste Omgivelser; til Gengæld overgik han dem i latinsk Virtuositet.

Men endnu var han ikke færdig med at berette om de Danskes Bedrifter, thi Tiden før o. 800 stod tilbage. Uden den var Danmarks Historie endnu mere ukomplet, end Englands Historie var uden Tiden før o. 650 eller o. 450. Saxo har derfor langt stærkere end disse Forfattere følt Nødvendigheden af en national Oldhistorie.

Den eneste af de vesteuropæiske Skribenter, der paa dette Omraade havde præsteret et Værk af Betydning, var Galfred

(Geoffrey) af Monmouth, hvis Bog, »De Britiske Kongers Historie«¹, forfattet o. 1136, til Gengæld havde vakt større Opsigt end noget andet af Aarhundredets historiske Arbejder. Omkring 1150 var Bogen i England, ifølge Alfred af Beverley, »et saa almindeligt Samtaleemne, at enhver, der ikke kendte dens Beretninger, blev betragtet som en Taabe«².

Allerede P. E. Müller mindede i sine Saxostudier 1824 om Galfreds Bog, dog kun i Forbigaaende³. N. F. S. Grundtvig og derefter A. Olrik formodede, at Impulser fra engelsk Fortællestof, inclusive Træk fra Galfreds Historier, kunde være blevet overført til Saxo, formidlet af Englænderen Lucas, der o. 1170 var Sekretær for Valdemar I's Son Kristoffer⁴, en Tanke, der af S. Larsen 1925⁵ videreførtes til en Teori om, at Lucas selv skulde have skrevet en Bog om dansk Historie, der skulde være blevet benyttet af Svend Aggesen og Saxo, mens paa den anden Side P. Herrmann 1922⁶ fandt, at Olrik overvurderede Lucas' Betydning. Saxos Hertug Gelderus er, som paavist af S. Bugge, identisk med en hos Galfred omtalt Cheldericus⁷; men Forvanskningerne viser, at der ikke her er Tale om direkte Laan, og baade Bugge og Herrmann formodede, at engelske og danske Munke kunde have formidlet Historien⁸. Den tyske

¹ The *Historia Regum Britanniae* of Geoffrey of Monmouth, by A. Griscom (1929). — The *British History of Geoffrey of Monmouth*, transl. by A. Thompson, 2. edition by J. A. Giles (1842).

² W. L. Jones: *Opus cit.*, 262.

³ P. E. Müller: *Om Kilderne til Saxos ni første Boger og deres Troværdighed* (1824), 6. — Af andre Forskere kan nævnes F. York Powell i *Indledningen til W. G. Collingwood: Scandinavian Britain* (1908), 10.

⁴ N. F. S. Grundtvig: *Nordens Mythologi*, 2. Udg. (1832), 191; A. Olrik: *Kilderne til Saksens Oldhistorie II* (1894), 309—15; ligeledes bl. a. R. Zenker: *Boeve-Amlethus* (1905), 75. Tanken afvistes allerede af H. L. D. Ward: *Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum I* (1883), 861.

⁵ S. Larsen i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1925, 223—37.

⁶ P. Herrmann: *Erläuterungen zu den ersten neun Büchern des Saxo Grammaticus II* (1922), 22.

⁷ S. Bugge: *Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse I* (1881—89), 185—88.

⁸ P. Herrmann: *Opus cit.*, 210.

Saxokommentator understregede dog tillige, at Galfred har betydet meget for Saxo eller hans islandske Hjemmelmænds Grundanskuelse og derigennem har været et Forbillede for det danske Nationalværk¹. I Tilslutning til denne Forestilling om en indirekte Paavirkning hævdede M. Manitus 1931, at Saxo sikkert indholdsmæssigt har Berøring med Galfred².

Andre Forskere har derimod taget til Orde for en direkte Paavirkning. G. Neckel antog 1918, at Saxo havde kendt Galfred³, og H. G. Leach hævdede 1921 med fuld Styrke, at Galfreds Oldhistorie har været det direkte Forbillede for Saxo⁴. Med et vist Forbehold nærmede Dr. Ellen Jørgensen sig 1931 den samme Tanke og skriver⁵:

»Det kan ikke bevises, at Saxo har kendt »Historia regum Britanniaë« eller hørt om Værket — skønt Ideer løb paa rappe Fødder i de Tider, og Geoffreys Bog blev hastigt udbredt, halvhundrede Manuscripter fra det 12. Aarhundrede er bevarede den Dag i Dag (Fodnote: Et Pergamentmanuscript af »Historia regum Britanniaë« fandtes i det gamle Universitetsbibliotek inden Branden i 1728; det stammede sikkert fra et af vore middelalderlige Biblioteker.) — men et Slægtskab er der mellem de to Værker, udsprungne som de er af samme Lyst til det underfulde og romantiske og samme Trang til at fremtrylle en heroisk Fortid.«

Imidlertid foreligger der, hvad ingen af disse moderne Forskere har været opmærksomme paa, det højeste officielle Bevis for, at Ærkebiskop Absalon, efter hvis Ordre Saxo skrev sit Værk, ikke blot har hørt om Galfreds Bog, men at hans Kreds tillige har benyttet den i fuldeste Tillid og under Omstændigheder, der ikke levner ret megen Sandsynlighed for, at Saxo skulde være forblevet uvidende om Bogen og dens Indhold.

¹ P. Herrmann: *Opus cit.*, 26 f.

² M. Manitus: *Die lateinische Literatur des Mittelalters (Handbuch der Altertumswissenschaft) III* (1931), 504.

³ G. Neckel i Hoops' *Reallexikon IV* (1918—19), 85.

⁴ H. G. Leach: *Opus cit.*, 140—45.

⁵ Ellen Jørgensen: *Opus cit.*, 42.

1193 bejlede den franske Konge Philip August til den danske Prinsesse Ingeborg, Datter af Valdemar I og Søster til Kong Knud. En af de ivrigste til at anbefale Kong Knud at modtage Ægteskabstilbudet var Franskmanden Abbed Vilhelm af Æbelholt, der en Snes Aar i Forvejen var blevet indkaldt fra Paris af Absalon. Brylluppet fejredes i Amiens den 14. August samme Aar. Dagen efter, da Dronningen skulde krones, nægtede Philip August at anerkende hende som sin Hustru; hvad Aarsagen var, forbliver skjult i Bryllupsnattens Mørke, men den franske Gejstlighed opløste Ægteskabet den 5. November 1193 under det i saadanne pinlige Tilfælde hyppigt benyttede Paaskud, at de to Parter var for nært beslægtede. Hendes Ledsagere protesterede mod denne absurde Paastand, men uden Resultat; saa henvendte den danske Konge sig i Efteraaret 1194 direkte til Paven med Krav om at faa Opløsningen kendt ubeføjet under Henvisning til Prinsessens Stamtavle, der i Løbet af Aaret 1194 var blevet udarbejdet af Abbed Vilhelm efter Ærkebiskop Absalons Anvisning, og Absalon selv understregede Kravet i en Skrivelse til Paven, hvor Fremstillingen støttede den led-sagende Stamtavle. Kongens Protest, Absalons Brev og Abbed Vilhelms Stamtavle overbragtes Paven af et dansk Gesandtskab under Ledelse af Kansleren Andreas Sunesøn¹.

I denne Stamtavle findes Beviset for, at Absalons Kreds kendte Galfreds Bog og endnu 1194 troede paa dens Beretninger.

Abbed Vilhelm fører med megen Omhu Ingeborgs Stamtavle tilbage til Harald Blaatand og bemærker i sin Indledning, at Genealogien er udarbejdet »secundum fidem hystoriarum et memoriam hominum«; han slutter Indledningen med at pointere, at »Harald dog ingenlunde maatte opfattes som Danernes første Konge, thi der har været mange før ham, af hvilke vi vil opregne nogle faa: Danernes første Konge hed Dan; af ham fik Danerne Navn. Derefter Gorm, Frothe, Gothorm, Frothe, Sven, Guthlac, Eskil, Warmund, Godefrid og Hemming. Den

¹ M. Cl. Gertz: *Scriptores Minores I* (1917—18), 152 f.

ovennævnte Eskil kæmpede sammen med Briternes Konge, Arthur, mod Romerne.«

Om disse Kongenavne gentager Gertz i sin Udgave 1917 blot Langebeks Noter fra 1773: »Med Guthlac mener Forfatteren utvivlsomt den Danerkonge, der omkring Aar 515 hærgede i Gallien, og hvis Navn skrives Gothilacus hos Gregor af Tours III,3«. »Eskil har Forfatteren taget fra Galfred af Monmouth, der X, 6 og 9 og XI, 2 omtaler Aschillus, Dacernes Konge, som i 6. Aarhundrede kæmpede sammen med Briterkongen Arthur mod Romerne«¹.

At Langebek har Ret med Hensyn til Eskil, Kong Arthurs Ven, ligger uden for al Tvivl; men mærkeligt nok har han ikke fremhævet (eller lagt Mærke til), at Vilhelm ogsaa har taget sin Guthlac fra Galfred, der III, 2 og III, 4 fortæller en Del om Dacerkongen Guthlacus (var. Guithlacus, Guichtlacus, Guichlacus)², hvorimod Gregor omtaler en Chlochilaicus (var. Chrochilaichus, Chlodilaichus, Hrodolaicus), der i Liber historiae Francorum (fra o. 727) cap. 19 kaldes Chochilaicus og i Liber Monstrorum I, 3 Hugilaicus (Hunglacus, Huiglacus)³; Navneformerne viser, at Abbed Vilhelm ikke har Navnet fra Gregor, men fra Galfred, og det er det, der er afgørende i denne Forbindelse; en anden Sag er saa, om Galfreds Guthlac-Sagn maaske gaar tilbage til den af Gregor omtalte Konge, der jo i alt Fald huskedes som Hygelac i »Beowulf«.

Efter Guthlac og Eskil følger hos Abbed Vilhelm en Kong Warmund, og derefter ikke, som man vel vilde vente, Uffe, men Godefrid; hvorfor medtoges ikke Uffe, der jo spiller saa stor en Rolle hos Svend Aggesen? Maaske har Vilhelm ogsaa hentet sin Warmund hos Galfred (XI, 8 og XII, 2), hvor en Hær af Afrikanere hærger England under Ledelse af Kong Gormund, i hvem Abbed Vilhelm (i Henhold til Galfreds Ortografi med

¹ Gertz: *Scriptores Minores* I, 177; Langebek: *Scriptores Rerum Danicarum* II (1773), 155.

² A. Griscom: *Opus cit.*, 278, 280.

³ Varianterne er bl. a. sammenstillede i »Beowulf« hrsg. M. Heyne & L. L. Schücking. 12. Aufl. (1918), 324.

G for V) kan have villet gense den af Svend omtalte Vermund; og Galfred nævner ikke nogen Uffe.

Abbed Vilhelm, Absalon og Kansler Andreas Sunesøn har saaledes i 1194 benyttet Galfred med samme Tillid som de hjemlige Annalværker og Kongelister. Derfor vilde det være mærkeligt, om Galfred skulde være forblevet ukendt for Saxo, der netop efter Absalons og Kanslerens Tilskyndelse skrev om Danernes Historie og desuden var Absalons Sekretær.

Vi savner Oplysninger om, hvor disse danske Mænd har lært Galfreds Bog at kende. De kan have hørt om den under deres Studieophold i Frankrig, hvor de danske Studenter regnedes med til den engelske Nation, eller være gjort opmærksomme paa den af Islændingene; en saadan Omvej har dog næppe været nødvendig, da der foreligger tilstrækkeligt Materiale til at støtte Formodningen om, at Kendskabet til Bogen skyldes den direkte Forbindelse mellem England og Danmark.

Dels havde Andreas Sunesøn selv i sin Ungdom (vel o. 1180) opholdt sig i England; under sine Studierejser havde han ifølge Saxos Fortale netop samlet en Mængde Litteratur og litterær Viden. Dels var der i Danmark i anden Halvdel af 12. Aarhundrede en hel Del veluddannede Englændere i Kirkens og Kongens Tjeneste. Valdemar I havde som Kapellan og Kansler Englænderen Radulf, der blev Biskop i Ribe, og under samme Konge opregner Leach: Odo, kongelig Skatmester og Vekslerer; Guldsmeden Johannes fra Skt. Albans; Nicolaus fra Skt. Albans, der i tredive Aar var Kongens Møntmester og derefter fik en lignende Stilling i England; samt Lucas, der o. 1170 var Sekretær hos Valdemars Søn Kristoffer¹. Valdemar I henvendte sig i et Brev til de højere engelske Gejstlige, hvori han bad dem sende Hjælpere til at genrejse den danske Kirke, og 1174 ind-

¹ H. G. Leach: *Opus cit.*, 28; *Chronica Monasterii S. Albani: Gesta Abbatum Monasterii I*, ed. H. T. Riley (1867), 19, gengivet af H. Petersen i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1886, 397, hvorimod hverken Odo, Johannes eller dennes Son Nicolaus nævnes hos P. Hauberg: *Danmarks Møntvæsen i Tidsrummet 1146—1241* (1906); om Radulf se Ellen Jørgensen: *Dansk Biografisk Leksikon XIX* (1940), 46.

førte han til Odense en Flok nye Munke fra Moderklosteret Evesham. I Hvideslægtens Kloster i Sorø var der fra 1164 til 1214 engelske Abbeder (Simon til 1188, derefter Gaufred), og her døde Øms første Abbed, Englænderen Briennius¹. Sorø Kloster var et af de Steder, hvor Absalon helst opholdt sig. Der døde han 1201, og det velkendte Testamente, hvor han befalede Saxo at levere de to Bøger, han havde laant af Absalon, tilbage til Sorø, var underskrevet af den engelske Abbed som Vidne.

Ogsaa fra engelsk Side foreligger der Vidnesbyrd om den ret stærke Forbindelse mellem de to Lande. De engelske Krøniker noterede sig Begivenhederne i Danmark; Johannes af Salisbury priste i et af sine Breve Valdemar I paa Bekostning af Henrik II, og i sin Strid med Henrik II skrev Thomas Becket til Kong Valdemar om Hjælp².

Der raader da ingen Tvivl om, at Kong Valdemar og Absalon og deres nærmeste Medarbejdere har haft god Lejlighed til at følge med i, hvad der foregik i England; derfor kan det ikke undre, at de kendte Galfreds Værk. Det er unødvendigt at tildele netop Lucas nogen afgørende Rolle her. Abbed Vilhelm kendte jo aabenbart selve Værket eller i alt Fald Udtog deraf; en Afskrift af Bogen bevarede i Danmark indtil 1728.

Under Arbejdet med sin Krønike har Saxo nødvendigvis maattet tage Stilling til Abbed Vilhelms Kongeliste og dermed til Galfred. Vi kan ikke med Sikkerhed vide, om han før 1194 havde stillet sig afvisende; Abbed Vilhelms tillidsfulde Anvendelse af Galfreds Bog i en saa betydningsfuld Skrivelse tyder dog paa, at der herhjemme næppe har været rejst nogen Diskussion om Galfreds Troværdighed, inden det kongelige Gesandtskab med uforrettet Sag vendte hjem fra Rom.

¹ H. G. Leach: *Opus cit.*, 80; Ellen Jørgensen: *Opus cit.*, 2 f.

² H. G. Leach: *Opus cit.*, 30; *Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ* (1847) Nr. 244 (Aar 1169); paa Grund af Evakuering kan der for Becket's Brev ikke gives en præcis Henvisning til J. C. Robertson: *Materials for the History of Thomas Becket* (1875—85) (= *Chronicles and Memorials* No. 67).

Formentlig har de lærde Herrer i Vatikanet af gode Grunde tilraadet lidt mere Kildekritik; i alt Fald vil man hos Saxo forgæves lede efter Arthurs Underkonge Eskil eller de andre Konger, som Abbed Vilhelm havde fra Galfred. Havde vi ikke haft dennes Genealogi ledsaget af Brevet fra Absalon, kunde vi maaske have forsværget, at Saxo og Absalons øvrige Kreds havde noget Kendskab til Galfreds Bog. Saxo har tydeligt nok ikke mere anerkendt dette Værk som Kilde for dansk Historie.

En ganske anden Sag er det saa, om Saxo helt har kunnet unddrage sig en direkte eller indirekte Paavirkning fra den fantasifulde Brite, der var blevet gransket med saa stor Flid af Absalons Venner. Her var der fremstillet en storladen Oldhistorie, der vilde have været en værdig Indledning til Englands senere Historie, hvis den blot ikke havde kunnet beskyldes for at være Fiktion. Der kan næppe være Tvivl om, at Absalon og Andreas Suncsøn gerne saa deres eget Lands fjerne Fortid fremstillet i et lige saa monumentalt Format, og paa denne Maade kan Galfreds Bog hos Danmarks ledende Mænd have fremkaldt Ønsket om at faa de danske Sagnkongetraditioner samlet og ordnet. Derved blev Galfred indirekte af Betydning for Saxo.

Om anden indirekte Paavirkning behøver der ikke at være Tale. Af den engelske, franske og tyske Digtning, der inspireredes af Galfred, findes der ikke Spor hos Saxo, lige saa lidt som af den islandske Merlindigtning. Saxo benytter mundtlige Forløbere for Fornaldersagaerne, til hvis Nedskrivning paa Island Galfreds Bog maaske kan have givet en Impuls; men dette er endnu ikke undersøgt, og Galfreds Betydning paa dette Punkt maa heller ikke overdrives, saaledes som det er Tilfældet hos S. Larsen. Dennes ovennævnte Teori om, at Lucas efter Galfreds Forbillede skulde have skrevet et Værk over danske Traditioner, er næppe nødvendig, da de fleste af de anførte Overensstemmelser mindre tvungent lader sig forklare paa anden Maade. Med Hensyn til Fornaldersagaerne maa det iøvrigt bemærkes, at det ikke er fra Galfred, Aarhundredets Interesse

for heroiske Traditioner stammer; hans Bog er tværtimod et Produkt af denne Interesse, ligesom de nævnte Sagaer, og Galfreds Succes beror paa, at han i Læseverdenen indførte Fortællinger af en Art, som de toneangivende aristokratiske Kredse paa Forhaand var fortrolige med.

Af Galfred kunde Saxo lære, hvordan det gamle Sagnstof kunde udnyttes i en monumental historisk Fremstilling. Før Galfred havde Højmiddelalderens Forfattere ikke samlet de nationale Oldsagn i selvstændige Værker, men puttet dem ind enkeltvis og paa temmelig tilfældige Steder i Krønikernes og Annalarbejdernes ældre Partier. Galfred viste, at saadanne Sagn udmærket lod sig samle til et Hele, hvor Forfatteren kunde fortælle løs uden at hæfte sig ved de kronologiske Problemer. Helteskikkelserne hørte som Regel til hinsides den Grænse, hvor Midlerne til Aarsudregning slap op, og da hele Rækken følte lige fjern, vilde enhver Annalisering alligevel være illusorisk. Fra den gængse Krønikeskrivning bibeholdtes ganske vist Fremstillingen af Kongerækken som en genealogisk Rækkefølge; men det var mere som et praktisk Ordningsprincip end som en alvorligt ment Kronologi.

Paa Island synes Are Frode at have lært af Galfred paa dette Punkt; han, der døde o. 1148, konstruerede paa Grundlag af Digtet Ynglingatal en Kongestamtavle, hvor de Konger, der omtales i Digtet, placeres efter hinanden som Far og Søn — i Digtet staar der intet om, at de var det. Dermed skabte Are Frode den Genealogi, der gaar igen i »Historia Norwegiæ« fra o. 1170 og i Snorres Ynglingasaga.

I Danmark samledes nogle Fortællinger om Sagnkonger paa samme Maade til et kontinuerligt Hele i Lejrekroniken og hos Svend Aggesen. Ogsaa disse Værkers Komposition kan paa en eller anden Maade være inspireret af Galfreds Bog, men er i Sammenligning dermed kun Dværgvækster. Da de desuden slet ikke udtømte det Forraad af Kongesagn, der stod til Disposition for en grundig dansk Indsamler, kunde de ikke betragtes som tilfredsstillende, men kun som de første famlende Skridt ad den Vej, Galfred havde fulgt, og som stod aaben for Saxo.

Galfreds direkte Paavirkning paa Saxo er mere iøjnefaldende i de store Linier end i Detailler og er derfor vanskelig at paavise i Enkeltheder; dels benytter Saxo i Almindelighed sine Kilder paa en meget diskret Maade, dels er der med Hensyn til Galfred det særlige Forhold, at dennes Beretninger om Danerkonger overhovedet ikke ænses. Saxo har ikke benyttet Galfred som historisk Kilde og nævner ham ikke; men efter den pinlige Episode i 1194 kan Saxo næppe have undgaaet at have ham i Tankerne, ganske uanset om han (og eventuelt Svend Aggesen) maaske tidligere, f. Eks. i Frankrig, havde stiftet Bekendtskab med det britiske Historieværk.

Paa lignende Maade som Galfred øste Saxo, som han siger i Fortalen, af mundtlige Traditioner i Danmark og Island, til dels i Form af Digte, som han gengiver; men Saxo antyder i denne Sammenhæng en Ting til, som fortjener at bemærkes: »Det er saaledes ikke nye og selvgjorte Frasagn, jeg giver, men Oldtidens egne Ord; thi i dette Værk skal man ej finde Tant og tom Ordbram, men tro Kundskab om gamle Dage.«

Mon Saxo ikke med disse Ord hentyder netop til Galfred, thi hvilke andre aktuelle Forfattere kunde paa den Tid beskyldes for at fabrikere Oldsagn? En lignende Hentydning findes hos Svend Aggesen paa det Sted, hvor han efter at have opregnet 15 Sagnkonger pludselig standser med den overraskende Bemærkning: »Men for at man nu ikke skal vise mig til Rette for, at jeg paa Fabelskriveres eller Løgnefortælleres Vis lader Konger følge i uafbrudt Tidsfølge efter hinanden, om hvilke jeg dog har erfaret, at de var adskilte fra hinanden ved et ikke ringe Tidsmellemrum, saa vil jeg ...« Skal denne Udtalelse ligesom Saxos referere bl. a. til Galfred, maa den dateres til efter 1194, idet den dog saa kan være indført af Svend Aggesen i et tidligere afsluttet Arbejde¹, maaske samtidig med, at visse Afsnit er blevet fjernede.

Saxo har lært af Galfreds faste Komposition. Ligesom denne opruller han dristigt, uden ørkesløs Diskussion om Rækkefølge og Kronologi, en aldrig før set national Kongerække i hundrede

¹ M. Cl. Gertz: *Scriptores Minores* I, 59 («ikke meget længe efter 1185»).

Led. Paa Saxos Tid var der ingen anden end netop Galfred, der havde præsteret noget saadant. Inden for denne rummelige Ramme fik Saxo Plads til alle de Sagngrupper, han kendte og fandt værd at medtage. Da de enkelte Sagnkredse allerede i den mundtlige Overlevering var grupperet om en eller flere særligt fremtrædende Skikkelser, kom han med Intervaller til at præsentere Monumentalfigurer, der undertiden kan have tilfældige Ligheder med Galfreds. Som Følge af den overensstemmende Komposition fik Saxos Oldhistorie de samme dristige Konturer som Galfreds, selv om den indeholder et helt andet Stof.

Saxos Oldhistorie er tre Gange saa fyldig som Galfreds. Mens Galfred ret hurtigt bliver træt og udslynger 33 Kongenavne blot for at fylde Aarhundrederne, overgaar Saxo ham baade i Fuldstændighed og i konsekvent Gennemførelse af Galfreds egen Metode, der gaar ud paa at give hver Konges Regering en særegen Karakter. Begge opruller Traditionerne om deres Lands Fortid i en Række brogede Billeder, som en moderne Film. Galfred var en fremragende Instruktør og Regissør; Saxo lærte hans Teknik og havde saa meget Materiale, at han ikke som Galfred behøvede at afbryde Forestillingen og derefter begynde igen 33 Konger længere fremme.

Det er især i Begyndelsen, indtil Saxo kommer rigtigt i Gang, at han synes at have ladet sig vejlede af Galfred. Han begynder paa samme Maade med en Fortale, hvor han tilegner sin Konge Værket. Det skyldes dog naturligvis et Sammentræf, at begge Forfattere desuden fremhæver, at deres Arbejde er skrevet under Tilskyndelse af Ærkebiskoppen¹. Derefter følger hos dem begge en geografisk Oversigt. Kongerækken indledes begge Steder med en hel Serie Opnævnerkonger. Disse er hos Saxo (med Undtagelse af Dan, der overtages fra de ældre Lister, og Angul, der maaske endog blot er en senere Interpolation), ikke som hos Galfred konstrueret ud af Landets geografiske og etnologiske Navnestof, men er i strengeste Forstand knyttet

¹ H. G. Leach lægger (S. 143) for stærk Vægt paa denne tilfældige Overensstemmelse.

til Kongerne, idet det her drejer sig om Skikkelser, fra hvem Kongetitler og Kongeslægter (efter Saxos eller Traditionens Opfattelse) havde deres Oprindelse: Humle (jvf. maaske Kongeslægten Amaler¹), Skjold (jvf. Skjoldunger) og Gram (*gramr* er Betegnelsen for Konge i norrøn Digtning, og Saxo anfører da ogsaa her mange Digte).

Det er bemærkelsesværdigt, at Saxo, der i høj Grad ønsker at demonstrere sit Kendskab til Latinen, afholder sig fra at udnytte sine filologiske Evner til i Isidors Stil at konstruere Oldhistorie ud af Etymologier. Det taler for, at Saxo agtede at overholde sit Løfte i Fortalen om ikke at bringe andet Stof, end hvad han forefandt i Traditionen, i Modsætning til Galfred, der etymologisk udnytter det britiske Landkort med veritabel Rovdrift.

Ogsaa med Hensyn til Dateringer er Saxo mere tilbageholdende end hans britiske Kollega. Galfred kunde takket være Tilknytningen til Aeneas sætte Begyndelsen af den britiske Historie samtidig med vigtige Data i romersk og jødisk Forhistorie som Roms Grundlæggelse, Profeten Elias osv. Med de 33 Konger sprang Galfred op til Cæsars Tid og Kristi Fødsel, og i det følgende kunde der opgives Aarstal efter vor Tidsregning. Saxo har i hele sin Oldhistorie kun een Datering, nemlig Kristi Fødsel under Fred-Frodes Regering. Medens Saxo i Modsætning til Galfred ellers undlader kristne Vurderinger og Tale om Kristendom i Oldhistorien, gør han paa dette Sted en Undtagelse, og hans Udtryk er saa nogenlunde de samme som Galfreds, hvad enten det nu skyldes Paavirkning fra Galfred eller, hvad der er sandsynligere, fra den gængse kirkelige Formulering (Saxo: Paa Frodes Tid steg Verdens Frelser ned paa Jorden og tog sig for Menneskenes Skyld Menneskeskikkelse paa . . . Galfred: Paa Cymbelines Tid fødtes vor Herre Jesus Christus, ved hvis dyrebare Blod Menneskene frelstes fra Djævelen).

Bortset fra de Ligheder i Sprog og Stil, der skyldes samme vesteuropæiske Latinskoling med samme latinske Forfattere

¹ P. E. Müller: *Opus cit.*, 16.

som stilistisk Mønster¹, kan der mellem Saxos og Galfreds Skilddringer være indholdsmæssige Overensstemmelser, der ikke behøver at vidne om Laan eller Paavirkning: to Forfattere, der indsamler Heltedagn i samme Aarhundrede, maa nødvendigvis paa mange Punkter faa nogenlunde ens Stof. Undertiden er Overensstemmelsen af en saadan Art, at den vidner om en Forbindelse, uden at der dog kan være Tale om et Laan fra Galfred til Saxo, hverken direkte eller gennem Mellemmænd; i saadanne Tilfælde udnytter Saxo og Galfred uafhængigt af hinanden Varianter af samme ældre Heltedagn — dette Spørgsmaal kræver imidlertid en særlig Undersøgelse².

Ud over Værkets Anlæg og Opbygning skal her kun peges paa eet Sted, hvor der i rent Fortællestof hos Saxo vistnok spores en Paavirkning fra Briterhistorien, og det er netop i Begyndelsen af Saxos Bog, hvor den kompositionsmæssige Paavirkning, som ovenfor nævnt, har gjort sig stærkt gældende. Det drejer sig om Opbygningen af Fortællingen om Gram, hvortil Saxo havde taget Stoffet fra Digte, hvis Indhold han sammenstillede med Galfreds Historie om Brutus som Mønster. Gram er som Brutus en berømmelig Kongepioner og Opnævner; Gram ledsages af sin trofaste Besse, som Brutus af Corinus, Cornwalls Opnævner. Saxos Beretning om Grams og Besses Togt til Sverige karakteriseres af P. Herrmann som »unrettlbar verwirrt«³; men som et Modstykke til Brutus' og Corinus' Ekspedition til Gallien bliver den mere forstaaelig: Begge Konger begynder med at erhverve sig en Prinsesse (Gro, Ignoge), der først er bange, men derefter giver sin fulde Elskov; ved samme Lejlighed modtager begge Konger en Spaadom; saa fortsætter de deres Togt, overfalder den fremmede Konges Udsendinge, fælder derefter ham selv og overvinder til Slut hans næst-

¹ Spørgsmaalet om en direkte sproglig og stilistisk Paavirkning fra Galfred hos Saxo maa iøvrigt henvises til latinske Filologer, jvf. f. Eks. F. Blatt i *Classica et Mediaevalia* V (1942), 57 Note 2.

² Der vil fra min Haand fremkomme et Bidrag hertil i *Classica et Mediaevalia*.

³ P. Herrmann, *Opus cit.*, 81.

kommanderende (Jarl Svarin, Konsul Subardus), hvorpaa de hærger og brænder i Landet. Ligesom Galfred giver Corinus Broderparten af Æren, finder Saxo det »svært at sige, om Gram indlagde sig størst Ære ved sin egen eller ved Besses Manddom«. I Fred-Frode præsenterer Saxo et dansk Modstykke til den britiske Arthur; ogsaa her har Galfreds storladne Fremstilling sandsynligvis været vejledende.

Saxo afholdt sig fra som Galfred at »rekonstruere« historiske Skikkelser ud af det geografiske Navneforraad; han knyttede heller ikke Nationens Oprindelse sammen med romerske Helte-traditioner, men nøjedes med at indlede sin Kongerække paa en noget abrupt Maade med Kong Dan, saadan som Abbed Vilhelm havde gjort 1194.

Men naturligvis var det senere utilfredsstillende for Læserne at være stillet over for et Tomrum forud for Dan, og det ses f. Eks. i Rydaarbogen og i Saxokompendiet (samt i Chr. Peder-sens Saxoudgaves Dudo-Henvisning, der muligvis er en Interpolation), at man blandt andet har undersøgt Muligheden for at knytte Dan og Danerne ind i den græske Historie ved at allede dem af Danaierne.

Først N. Petræus løste o. 1550 den Opgave at udfylde Tomrummet forud for Dan med en Krønike¹ i et Format, der var værdigt til at indlede Saxo; Galfreds Bog var fremkaldt af den tilsvarende Uvilje mod det tomme Rum i Englandshistorien før o. 650. Petræus førte med Højrenæssancens vildtvoksende Lærdom den danske Kongerække fra Dan tilbage til Gomer, der boede i Babelstaarnet, og hvis Efterkommere naaede til Norden, hvor de gav deres Navne til forskellige Lokalteter, ligesom Brutus' hos Galfred. Det var egenlig først i Petræus, Danmarks Historieskrivning fik sin Galfred af Monmouth. Saxo var for forsigtig.

¹ N. Petræus: *Cimbrorum Gothorumque Origines*, trykt 1695.

Danmarks første aktieselskab.

AF

RICHARD WILLERSLEV

I slutningen af 1615 rettede to indvandrede Hollændere, Jan de Willum fra Amsterdam og Herman Rosenkranz fra Rotterdam, gennem Jonas Charisius en anmodning til kongen om, at der maatte blive oprettet et dansk ostindisk handelskompagni. Christian den Fjerde stillede sig imødekommende, og i et den 17. marts 1616 udstedt aabent brev gav han den ønskede til-ladelse. »Eftersom adskillige kristne herrers, potentaters og stænders undersaatte mange steder udi Ostindien og paa det farvand fri og ubehindret besejles. . . « hedder det heri, har han billiget oprettelsen af et ostindisk selskab¹. Begrundelsen for kompagniets oprettelse sigter naturligvis til, at det portugisiske handelsmonopol paa Indien allerede da var brudt af Hollæn-derne og Englænderne, der i 1595 og 1601 havde oprettet ost-indiske kompagnier, saaledes at man fra dansk side kun fulgte deres eksempel.

Selskabets oktroj udstedtes ligeledes den 17. marts. Til de forudgaaende forhandlinger kendes meget lidt. Et udateret og usigneret udkast til en oktroj, affattet paa tysk, er dog bevaret; det bærer titlen: »Udkast til kompagniertikler, som man yd-mygst har overrakt hans Majestæt med bøn om konfirmation«. I indledningen udtales: »Fordi ingen handel, som jo særlig er et societets opgave, og hvorved en stat eller et land vil drage særlig nytte, kan opretholdes [*uden koncession fra regeringen*],

¹ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

saa er det nødvendigt, at man ved paabegyndelsen af den indiske sejlads ogsaa forordner, hvorledes denne skal paabegyndes, for at samme sejlads kan opretholdes og afkaste en frugtbar profit for disse lande¹. De enkelte bestemmelser, der derefter anføres, er omtrent uændrede optagne i den endelige oktroj.

I.

Ved oktrojen² fik kompagniet monopol paa handelen paa Ostindien, Kina, Japan og andre ostindiske lande (art. 1). I spidsen for kompagniet stilledes 9 forvaltere, senere almindeligvis betegnet med det hollandske ord bewinthebbers. De lønedes ved provision af ud- og hjemrejsen (art. 3 og 13).

Forvalterne — der kom til at bestaa af de købmænd, der havde taget initiativet til kompagniets stiftelse eller kraftigt støttet det i dets start — blev næsten almægtige som kompagniets ledere. Det tilkom dem at forestaa alt handelen vedkommende (art. 9 og 17), de var uafsættelige og i tilfælde af dødsfald selvsupplerende. Dog skulde den af forvalterne udpegede sanktioneres af kongen (art. 16). I art. 30, hvor kompagniet fastslaas som korporativ dannelse og juridisk person, udtales, at forvalterne ikke er personligt ansvarlige for den gæld, de stifter paa kompagniets vegne.

Det var en overordentlig magt, der ved disse artikler koncentreredes i forvalternes hænder. En lignende, om end knapt saa udpræget magtfulde besad bestyrerne i det 1619 stiftede islandske kompagni ifølge oktrojen³. Det bestemmes her, at kompagniet skal vælge en forvalter og to bewinthebbere. Den første skal administrere kompagniets kasse, bewinthebberne skal forestaa ud- og indskibningen. Participanterne skal være lederne

¹ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

² RA. D. Kanc. Sjæll. Reg. 17/8 1616. K. Lehmann aftrykker i »Die geschichtliche Entwicklung des Aktienrechts bis zum Code de Commerce« (1895) oktrojen som bilag.

³ J. J. Adils: Einokunarverzlun Dana á Íslandi 1602—1787 (1919), 661—670.

hørige og lydige, naar de tilsiges at møde eller paa anden maade være kompagniet til gavn.

I saltkompagnierne benævnes forvalterne direktører. Vi kender ikke noget til deres kompetence, da der ikke blev givet nogen oktroj for disse kompagnier. Vi ved blot, at regeringen bestemte, at der skulde være 4 eller 6 direktører for hvert kompagni¹, og at disse i hvert fald for visse kompagniers vedkommende udnævntes af regeringen², og endelig at adelige ikke kunde indsættes til direktører eller forestaa regnskaberne³.

Forudsætningen for at en mand kunde blive forvalter i det ostindiske kompagni var, at han havde indskudt mindst 3000 rd. i selskabet. De skulde aflægge ed til kongen, at de troligt og redeligt vilde forestaa deres bestillinger, og de var pligtige til at holde regnskab over udredningerne og skulde sende en rigtig fortegnelse over returerne (de fra Indien hjemkomne varer), samt regnskab over de indkomne penge til de byer, der havde indskudt over 8000 rd. Dog kun saafremt dette begæredes af borgerne (art. 19 og art. 22). Tilsvarende hedder det i det islandske kompagnis oktroj, at forvalterne skal aflægge aarligt regnskab pr. 11. november.

Ved en beskrivelse af et moderne aktieselskab vilde det have faldet naturligt at begynde redegørelsen med aktionærernes og generalforsamlingens stilling. Anderledes ved det ostindiske kompagni, ti her var slet ikke tale om nogen generalforsamling af aktionærer, og deres stilling maa nærmest betegnes som retsløs overfor forvalterne. I art. 21 og 22 fastslaas deres faa rettigheder. Der er ikke tale om at participanterne individuelt har nogen rettighed, men enhver by, der har indlagt over 8000 rd., kan kræve tilstillet et regnskab. Endvidere bestemmes, at saa ofte der ved salg af de indiske varer er indkommet 15 pCt. af den indskudte kapital i kompagniets pengekasse, skal disse 15 pCt. uddeles til participanterne — en ganske ejendommelig bestemmelse, der ikke alene vilde hindre tilvejebringelse af en

¹ RA. D. Kanc. Saltkompagniernes akter.

² Danske Saml. 2. R. VI, 39.

³ RA. D. Kanc. Saltkompagniernes akter.

reservefond, men efterhaanden ganske vilde tappe kompagniet for kapital. I det senere islandske kompagni er bestemmelsen om dividende ogsaa forandret derhen, at der aarligt til bestemt termin skal ske afdeling, og i de meget løsere organiserede saltkompagnier hedder det blot, at participanterne maa nyde »hvis gevinst Vor Herre vil meddele«¹.

Med hensyn til indskud i kompagniet bestemmes, at participanterne maa indskyde saa meget de vil, men ikke mindre end 150 rd. uden kompagniets samtykke (art. 10). Den kapital, man tegner sig for, skal indbetales i tre terminer indenfor 4 maaneder med en tredjedel hver termin (art. 8). De, der ikke indbetaler den tegnede kapital til de rette terminer, faar konfiskeret det indskud, de eventuelt har betalt (art. 9). I tilfælde af, at der bliver tegnet en større kapital end kompagniet har brug for, har de, der først har tegnet sig, præferens fremfor de senere (art. 10). Det er ikke ifølge oktrojen participanterne tilladt at trække deres kapital ud, men det tillades dem udtrykkeligt at sælge deres andel (art. 11 og 12).

I det islandske kompagni finder vi ligeledes en bestemmelse om, at kapitalen skal indbetales i tre terminer, hver gang med en tredjedel. Men her bestemmes yderligere, at participanten personlig skal indskyde pengene, og at disse ikke maa være laante. Kan en participant ikke indskyde den tegnede kapital, skal han dog ikke udskydes, men maa tage en medparticipant til hjælp. Ogsaa her er det participanten tilladt at sælge sin andel, men den skal først tilbydes kompagniet. Vil kompagniet ikke købe, skal det staa ham frit for at sælge til en borger i København. En tilsvarende bestemmelse findes ikke i det ostindiske kompagni. Her var det alle tilladt at deltage som aktionærer, idet det gjaldt om at faa en saa stor kapital til raadighed som muligt. Det islandske aktieselskab var imidlertid dannet af købmænd i København, der allerede tidligere havde handlet paa Island, og de sikrede sig gennem oktrojen mod, at gevinsten af den monopoliserede handel kom til at staa aaben for en større kreds.

¹ RA. D. Kanc. Saltkompagniernes akter.

Det ostindiske kompagnis oktrojs bestemmelser om aktiekapitalen er meget ejendommelige. Ifølge artikel 20 skal anden og tredje udredning baseres paa nye indskud. Ogsaa ved disse udredninger staar det aabent for alle at indskyde, men i tilfælde af at der bliver tegnet en større sum end der er brug for, har de gamle participanter, der først har tegnet sig, forret til indskud. Men efter disse tre udredninger »skal alle efterfølgende udredninger, saa længe dette privilegium varer, saa af hvis aar fra aar tilbageføres og ikke mere sedler anslaaes til nye partier at antage.« Meningen hermed kan kun være, at man haaber paa grundlag af returerne at skabe en kapital, en »fond perpétuel«, der skal være i stand til at financiere de følgende udredninger i oktrojtiden. Denne bestemmelse staar paa sin side i afgjort modsætning til artikel 21, hvorefter kompagniet, saa ofte der ved salg af de indkøbte varer er indkommet 15 pCt. af den indskudte kapital, skal udbetale disse til participanterne.

Artikel 20 er ikke ret blevet forstaaet af K. Lehmann, den eneste, der hidtil indgaaende har beskæftiget sig med det danske ostindiske kompagnis oktroj. Lehmann betegner det ostindiske kompagni som »der Gesamt-Name für die sich zu einzelnen Unternehmungen bildende Mehrheitsverbände«¹, hvad der oversat i mere jævne ord vil sige, at kapitalen sammenskydes til hver enkelt rejse, ligesom tilfældet var i de hollandske voorcompagnien. Denne misforstaaelse af art. 20 skyldes, at han gaar ud fra den forudsætning, at det germanske Norden i det syttende aarhundredes første halvdel var ukendt med den faste og evige grundkapital². Dette er imidlertid forkert. Det islandske kompagni, hvis organisation Lehmann ikke har haft kendskab til, og som han urigtigt betegner som et reguleret kompagni³, havde netop en fast aktiekapital, ti i 1619 opgives den som 66.000 rd. og i 1636 med samme beløb⁴, og i det ostindiske kompagni haabede man efter 3 udredninger at faa skabt en

¹ Lehmann: Opus cit., 37.

² Ibidem, 44.

³ Ibidem, 36 note.

⁴ Adils: Den danske Monopolhandel på Island 1602—1787 (1926), 99, 105.

fast aktiekapital, der skulde være basis for den følgende virksomhed. Derimod er det rigtigt, naar Lehmann paastaar, at aktiekapitalens opdeling i faste andele ikke var kendt her i det syttende aarhundredes første halvdel. Det ostindiske kompagni kendte kun en minimumstakst, og det islandske kompagni foreskriver intet om andelens størrelse. Først i det ostindiske og vestindiske kompagni af 1670 og 1671 træffer vi en bestemmelse om, at ingen maa indlægge »mindre end 100 rd. og i hundred rigsdalers tal«, d. v. s. at aktierne skal lyde paa ensartede beløb¹.

Foruden de aktieselskabsretlige bestemmelser indeholder oktrojen en række artikler, der regulerer forholdet mellem stat og kompagni. Statens indflydelse paa kompagniet er meget ringe og indskrænker sig til en bestemmelse om, at forvalterne skal aflægge ed til kongen paa en redelig administration. Desuden skal kompagniet for privilegierne yde kongen 2.000 rose-nobler (art. 33). Disse privilegier er dels et monopol paa 12 aar, dels en række andre fordele, som tilstodes selskabet. De importerede varer for den første rejse skulde være toldfri, derefter skulde der fortoldes efter den hollandske toldrulle (art. 27 og 28). Da forudsætningen for at sejladsen kunde komme i gang var, at man fik udenlandske søfolk og styrmænd, der var bekendt med sejladsen, gaves der udlændinge samme rettigheder som de indfødte (art. 2). Til sikring mod eventuelle følger af lavenes uvilje bestemtes i art. 31, at alle haandværkere og arbejdsfolk, som begav sig ind i landet til kompagniets tjeneste, skulde beskyttes mod efterstræbelser. I tilfælde af krig — »det Gud afværge« — skulde hverken kompagniets skibe eller de personer, der var knyttet til kompagniet, blive brugt i rigens bestillings tjeneste (art. 32). I tilfælde af chikanerier fra andre nationers side vilde kongen naadigst befordre dem »udi al deres retfærdige sag« (art. 26).

¹ Reglement for det ostindiske kompagni i Ostindiske Sager (RA.). Bestemmelserne findes ligeledes i det vestindiske kompagnis oktroj.

II.

Trods iøjnefaldende mangler maa der dog siges at foreligge en højt udviklet selskabsform. At en saadan skulde være groet frem paa dansk jord uden udenlandsk paavirkning er paa forhaand lidet sandsynlig. En sammenligning med oktrojerne for de ostindiske kompagnier i England og Holland viser da ogsaa, at det hollandsk ostindiske kompagnis oktroj, med den nødvendige tilpasning til danske forhold, i det store og hele har været forbillede for det danske selskabs oktroj. Ved en sammenligning af de to kompagniers oktrojer fremgaar det, at der for flere artiklers vedkommende er tale om ligefrem afskrift¹. Som eksempel herpaa skal her sammenstilles de vigtige artikler 21 og 30 i den danske oktroj med de tilsvarende hollandske².

Det hollandske kompagnis
oktroj:

art. 17

Alsser vande Retouren 5 ten hondert in Casse sal wesen, sal men aen de participanten uyt-delingen doen

art. 42

Item, dat men geene Bewinthebbere, hare persoonen ofte goederen sal mogen belasten ofte becommeren, om vande selve te hebben reckeninge van hare administratie

Det danske kompagnis
oktroj:

art. 21

Saa tit og ofte der er udi pengekasten 15 af hundrede indbragt af de solgte indiske varer, skal straks til participanterne samme pendinge udredes.

art. 30

At man ingen af forvalterens personer eller deres gods skal besværge eller arrestere for deres forvaltning udi kompagniet eller for nogen efterstandendes besoldning, være sig

¹ Art. 1, 3, 5, 6, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 32 og 33 i det danske kompagnis oktroj har som forbillede henholdsvis art. 29, 32, 31, 3, 5, 14, 17, 15, 27, 36, 37, 38, 41, 42, 25 og 44 i det hollandske kompagnis oktroj.

² Afskriften af den hollandske oktroj holder sig til teksten i Groot Placaet Boeck 1659 I, 530 ff., den danske til oktrojen saaledes som den findes afskrevet i Sjællandske register fol. 164 ff. ¹⁷/₃ 1616 (RA. D. Kanc.). Denne sidste er ord- men ikke bogstavret.

inde voorschreven Compagnie, noch ter cause van gagien van eenige Commisen, Schippers, Stierlieden ende Bootsgesellen, oft andere personen ten dienste der Compagnie angenomen, maer die desen aengaende yet tegen haer sal willen pretendieren, sal ghehouden zijn, de selve te trecken voor hare ordinarie Rechters.

kommiss, skipper, styrmand etc. eller andre personer anrørendes, som udi dette kompagnis tjeneste er antagen, men hvem som dennem har at tiltale, skal det gøre for deres ordentlig dommer udi København hos societetet og ingen andetsteds.

Foruden paavirkning herfra kan der spores en vis indflydelse fra de hollandske voorcompagnier. Det danske kompagni havde som det første voorkompagni: Compagnie van Verre af 1594 9 forvaltere eller bewinthebbers i spidsen, mens det hollandsk ostindiske kompagni lededes af de saakaldte sytten herrer, »Heeren seventien«.

Bestemmelsen i den danske oktrojs art. 7 om arvingernes andel i forvalternes provision har heller ingen parallel i den hollandske oktroj, men en lignende bestemmelse fandtes i Oude Compagnie van Amsterdam¹, og toldprivilegier til fordel for voorkompagnierne havde været almindelige i Nederlandene². Tilladelse til aktiesalg findes kun i den danske oktroj, men handel med aktier var almindelig i Nederlandene allerede fra voorkompagniernes tid, og ved oprettelsen af det hollandsk ostindiske kompagni, da en stor mængde ensartede papirer kom i cirkulation, skabtes der baggrund for en moderne aktiespekulation, som generalstaterne søgte at bremse ved en forordning i 1610³.

Disse afvigelser fra den hollandske oktroj er imidlertid kun ændringer i detaillier, og synes ligeledes at være blevet til under paavirkning fra Holland. Andre mindre afvigelser skyldes forsøg paa tilpasning til forholdene i det kapitalfattige Danmark,

¹ S. V. Brakel: *De Hollandsche Handelscompagnieën der XVIIe Eeuw* (1908), 98.

² *Ibidem*, 43 ff.

³ *Ibidem*, 99, 153 ff., 158 f.; Lehmann: *Opus cit.*, 9.

saaledes den danske oktrojs bestemmelser om aktionærer og aktiekapitalen. Her krævedes aktiekapitalen indbetalt indenfor tre terminer i løbet af 4 maaneder, og til de efterfølgende to udredninger vilde der blive udbudt til ny tegning. Ifølge den hollandske oktroj skulde aktiekapitalen ogsaa her indbetales i tre terminer, men med et aars mellemrum (art. 7), formodentlig for at man kunde være sikker paa at have tilstrækkelig disponibel kapital i tilfælde af at en af ekspeditionerne skulde falde uheldigt ud.

Bestemmelserne i den hollandske oktroj om, at det var til-
ladt participanterne efter ti aars forløb eller paa grund af utilfredshed straks at trække deres kapital ud af selskabet (art. 7), blev ikke optaget i den danske oktroj. Alene i denne fandtes en minimumstakst for den enkelte participants indskud, ligesom en bestemmelse om, at participanten i tilfælde af, at han ikke til rette tid indbetalte det tegnede beløb, vilde faa konfiskeret de penge, han eventuelt havde indskudt. Imidlertid findes en lignende bestemmelse i det engelske ostindiske kompagni, men dette kompagnis organisation er iøvrigt saa forskellig fra det danske selskabs, at der ikke kan tænkes at foreligge paavirkning herfra¹.

¹ Den engelske oktroj er aftrykt hos G. Birdwood og Forster: Register of Letters etc. of the Governor and Company of the Merchants of London. (1893), 163—189. Derimod er det ikke usandsynligt, at den engelske kompagniform har paavirket oktrojen for det islandske kompagni af 1619. Trods sin moderne organisation har det islandske kompagni bevaret en række træk, der minder om de middelalderlige lav eller gilder. Participanterne kaldtes brødre, der maatte ikke optages nye participanter uden de ældre medlemmers samtykke, og alle nyoptagne skulde være borgere i København (Adils: Einokunarverzlun Dana á Íslandi, 661—70; jfr. sam. forf.: Den islandske Monopolhandel, 99 f.). Disse og lignende bestemmelser kan ikke være fremkommet som efterligning af de hollandske forhold, ti her har korporative dannelser af middelalderligt tilsnit ikke haft nogensomhelst betydning (Brakel: Handelscompagnieën, XVI). Den islandske oktroj maa være fremkommet enten som et forsøg paa at tilpasse den ny selskabsform de fra middelalderen stammende lav eller gilder eller ved paavirkning fra England, hvis aktieselskaber fra de regulerede kompagnier har overtaget træk, der er karakteristisk for det islandske kompagni

Artikel 2 og 31 i den danske oktroj, der gav fremmede søfolk og haandværkere særlige privilegier, har ingen parallel i den hollandske oktroj, men er fremkommet paa baggrund af de særlige danske forhold: mangelen paa erfarne søfolk og haandværkere.

De nævnte afvigelser mellem de to oktrojer er saaledes dels fremkommet ved, at man har benyttet andre hollandske forbilleder end det hollandsk ostindiske kompagnis oktroj, dels ved at man har tillæmpet dennes bestemmelser efter hjemlige forhold. Men de nævnte afvigelser er ikke dybtgaaende og medfører ingen væsensforskellighed mellem de to kompagniers organisation.

Der fandtes imidlertid et karakteristisk træk ved det hollandske kompagni, som man ikke efterlignede i Danmark. Det hollandske kompagni var organiseret i kamre (hollandske oktroj art. 1, 12—15, 18—23, 25), som gav det et ejendommeligt præg af paa en gang spittelse og enhed. Baggrunden for denne ejendommelige organisation var, at det hollandske kompagni blev dannet ved sammenslutning af en halv snes selvstændige virksomheder, de saakaldte voorkompagnier, der allerede fra 1595 havde paabegyndt den direkte fart paa Indien. Paa dette punkt viste de danske stiftere et sundere omdømme end grundlæggerne af det svenske ostindiske kompagni, der kritikløst overtog denne organisation i kamre¹, for hvilken der i Norden med de faa og kapitalfattige byer intet grundlag var. Da den danske regering faa aar senere forsøgte at faa oprettet selvstændige saltkompagnier i de større byer, viste det sig da ogsaa, at de atter hurtigt sygnede hen paa grund af manglende kapital².

En anden væsentlig forskel mellem den hollandske og den

(W. R. Scott: *The Constitution and Finance of English, Scottish and Irish Joint-Stock Companies I* (1910), 152 f.).

¹ Eli Heckscher: *Sveriges ekonomiska Historie I* (1935), 593. Om andre ikke hollandske kompagnier ligeledes organiseret i kamre se Brakel: *Handelscompagnieën*, 86 f.

² Kanc. Brevb. 1621—23, 509—14, 601; *ibidem*, 1624—26, 232; jvf. Alb. Olsen i *Scandia III* (1930), 234 ff.

danske oktroj var, at det hollandske kompagni fik ret til i regeringens navn at slutte kontrakter med fremmede potentater og højhedsret over de besatte omraader (art. 35). Heller ikke i konceptet til den danske oktroj nævnes kompagniets statslige myndighed — forslagsstillerne har udfra deres kendskab til Christian IV i klog forsigtighed gaaet uden om dette spørgsmaal.

Alt i alt maa man dog konkludere, at den danske oktroj i hovedsagen er en efterligning af det hollandske forbillede. De væsentlige forandringer, der er foretaget, skyldes hensyntagen til danske forhold, navnlig den her herskende kapitalfattigdom, og kongens personlige indstilling.

At vi i 1615—16 i saa høj grad efterligner den hollandske selskabsform kan iøvrigt ikke forbavse. Nederlandene var i det syttende aarhundrede saavel paa landbrugets, industriens som paa handelens omraade de nordeuropæiske landes forbillede, og ikke mindst deres kompagnier og oversøiske handel var genstand for beundring og misundelse. I det syttendes første fjerdedel, da en række vest- og nordeuropæiske lande søgte at faa del i handelen paa de fremmede verdensdele, efterlignede de naturligt den hollandske kompagniform. Til eksempel blev en række af de franske kompagnier stiftet af indvandrede eller indkaldte hollændere, der herigennem søgte at bryde det hollandske ostindiske kompagnis monopol¹. Ogsaa initiativet til grundlæggelsen af det dansk ostindiske kompagni toges, som nævnt, af et par indvandrede hollændere.

Det er muligt at disse to Hollændere har haft et eksemplar af oktrojen, men nok saa sandsynligt er, at kongen eller regeringen havde andel i, at det danske kompagni saa afgjort blev organiseret efter hollandsk forbillede. Herfor taler dels de udenlandske købmænds henvendelse til kongen gennem Jonas Charisius, dels et fragment af det hollandsk ostindiske kompagnis oktroj, der er bevaret paa rigsarkivet mellem gesandtskabs-

¹ Bonnassieux: *Les grandes Compagnies de Commerce* (1892), 254 f.; Lanney et van der Linden: *Histoire de l'expansion coloniale des peuples Européens*. II (1911), 61 f.

indberetninger i en pakke med den lidet pretentiøse titel: »Forskellige Memoirer af ubetydeligt Indhold«¹.

At man i Danmark — som i de øvrige nord- og vesteuropæiske lande — paa denne tid nøje fulgte den handelspolitiske udvikling i Nederlandene, fremgaar af en indberetning fra den danske commissarius i Haag, Adrian Strick. Umiddelbart efter det hollandsk vestindiske kompagnis oprettelse sender han (30. juli 1621) kongen dette kompagnis oktroj, ledsaget af følgende bemærkninger: »Jeg sender oktrojen, som man her er blevet enig om angaaende den vestindiske fart. Eders kongelige Majestæt henstilles det, om det behager, naadigst at lade samme undersøge, for at faa et sikkert kendskab til dens grundlag.« Samtidigt meddeler han, at kongen skal faa en grundig og rigtig beretning om et raad for Indien og angaaende det ostindiske kompagnis bewinthebbers, om det ønskes². Ikke alene under Christian IV, men gennem hele det 17. aarhundrede fulgte den danske regering med opmærksomhed den handelspolitiske udvikling i Nederlandene for derfra at hente impulser til gavn for den danske handel³. Men medens ogsaa paaavirkning fra andre lande, ikke mindst fra Frankrig, gør sig gældende i aarhundredets sidste halvdel, saa var indflydelsen fra Nederlandene absolut dominerende under Christian IV. Kongen holdt sig gennem sine udsendinge paa det nøjeste underrettet om de hollandske økonomiske forhold, der herhjemme ofte efterlignedes indtil de mindste enkeltheder.

Generalstaterne saa ikke med sympati paa andre landes forsøg paa at deltage i den ostindiske fart. De lod bewinthebberne aflægge ed paa, at de ikke vilde stille deres erfaringer til tjeneste for andre lande, og den 3. dec. 1616 udstedte de, sandsynligvis ikke uden sammenhæng med oprettelsen af det

¹ RA. Tyske Kanc. U. A. Nederlandene A 3.

² RA. Tyske Kanc. U. A. Nederlandene B 41.

³ Den 17. april 1680 fik saaledes den kgl. resident i Nederlandene, Chr. Lente, ordre til at sende regeringen efterretning om, hvilke plakater der i de sidste fem aar var udstedt angaaende det hollandsk vestindiske kompagni (RA. Tyske Kanc. U. A. Nederlandene C 336).

danske ostindiske kompagni, en forordning mod at Hollændere i fremmed tjeneste sejlede til Ostindien¹.

Da Jonas Charisius 1618 var i Nederlandene dels for at sikre sig en imødekommende holdning overfor de danske, der kom til Ostindien, dels for at hverve søfolk her og i England til sejladsen, blev han ogsaa køligt modtaget. Det danske foretagende var dem meget imod, skriver han, »efterdi de med stor bekostning og blodspildning, stor møde og besværing havde den handel erlanget, at det ikke var ret eller billigt, at andre deri skulde være delagtig«. Først efter mange overtalelser lykkedes det ham at faa generalstaterne til at stille sig mere imødekommende og love — dog kun mundtligt — at Danskerne og de, der var gaaet i dansk tjeneste, skulde blive modtaget vel i Ostindien². Angaaende plakaten af 1616 hævdede Charisius, at den stred mod »jus gentium naturale og for alt mod Guds lov og kristen kærlighed«. Da disse argumenter intet hjalp, gjorde han en dyd udaf nødvendigheden, idet han hævdede: »Tilmed har nu saa rigtige søkort paa den ostindiske fart forfattet, at man udi al anden mangel paa erfarne folk sig dermed vel kunde behjælpes«³. Men aaret efter var Charisius, denne gang sammen med Anders Sinklar, igen ude for at hverve udenlandske søfolk; deres instruks er meget interessant, idet den viser, hvilke ubegrænsede muligheder den danske regering regnede med, vilde aabne sig ved den ostindiske sejlads, ti der skulde antages styrmænd og understyrmænd »paa de ubekendte vestindiske steder, Nova Guinea og terra australis incognita forfarne.«⁴ Ogsaa med det sagnomspundne sydlige fastland, »terra australis incognita«, haabede regeringen altsaa at knytte handelsforbindelse.

¹ Groot Placaet Boeck 1658, 530 f.

² RA. Tyske Kanc. U. A. Nederlandene A 2. Indberetning $\frac{3}{5}$ 1618.

³ Ibidem. Charisius fik dog et mundtligt tilsagn om, at det skulde være ham tilladt at hverve hollandske søfolk.

⁴ RA. Tyske Kanc. U. A. England A 2. Instruktion for A. Sinklar og J. Charisius.

III.

Ifølge den danske oktrojs artikel 8 tillod kongen, at der paa offentlige steder opsloges plakater med opfordring til at tegne sig som participant i kompagniet. I Aarhus blev disse opfordringer forkyndt paa ting og raadhus, slaaet op paa kirkedørene og byportene og alle andre bekvemme steder. Senere hører vi, at opfordring til indskud blev oplæst i kirkerne¹. Regering og kompagni appellerede altsaa til hele den danske befolkning for at faa dem til at skyde kapital i selskabet.

Det viste sig imidlertid ikke saa ganske let at faa rejst den nødvendige kapital. Der har i dele af befolkningen gjort sig en vis mistro og tilbageholdenhed gældende overfor en saadan moderne foretagsform. Et ganske interessant udtryk for denne modvilje mod den ny selskabsform finder vi i en udtalelse af Claus Daa, da han i 1630 blev opfordret til at indskyde 200 rd. i kompagniet. Han skriver, at det er ham umuligt paa grund af pengemangel og tilføjer: »dertil haver jeg aldrig inclineret til saadan købmandskab, fast mindre saadan en anselig sum penge under ubekendte skrivers hænder paa en saadan lang og mislig rejse at betro«². Hvad Claus Daa har at indvende mod den ny selskabsform er netop det for aktieselskabet karakteristiske: Kapitalens upersonlighed.

Da det faldt kompagniet vanskeligt at faa den første udredning financieret, søgte regeringen ved direkte opfordringer til enkeltpersoner at faa dem til at indskyde penge i det fordelagtige foretagende. Albert Skeel fik det hverv at henvende sig til adelen med opfordring til indskud. Af et udateret brev til Chr. Friis til Kragerup fremgaar, at han ikke havde særlig held med sin mission. Naar han opfordrede adelen til at indskyde, skriver han, »saa haver de sig flux undskyldt, efterdi de mesten var udi i stor gæld og besværing... Dog har nogle faa indvilliget i at indlægge paa den betingelse, at de ikke her-

¹ Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus ved J. R. Hübertz II (1845), nr. 30.

² RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

efter skulde anmodes videre om at indlægge i kompagniet¹. Jonas Charisius og Mik. Vibe fik $28/7$ 1618 som opgave at opfordre den velhavende københavnske borgerstand til indskud, mens lensmændene skulde tage sig af købstædernes fornemme og mest formuende borgerskab. Fandtes der nogle, der var villige til at indlægge, men ikke havde penge dertil, da vilde kongen laane dem pengene mod rimelig rente og kaution².

Det lykkedes til 1620 at faa sammenskudt en aktiekapital paa c. 180.000 rd. Det var en for danske forhold ganske usædvanlig stor kapital. Til sammenligning kan nævnes, at det islandske kompagnis kapital var paa 66.000 rd³. Det ostindiske kompagni af 1670 havde en aktiekapital paa 163.000⁴, det vestindiske kompagni af 1671 c. 50.000 rd⁵. Heller ikke udfra et internationalt synspunkt var denne kapital saa helt ringe. Det engelsk ostindiske kompagni havde paa sin første rejse en kapital paa £ 68.373, paa den tredje: £ 60.550, hvad der omsat i dansk mønt svarer til en kapital paa 307.700 og 272.500 rd.⁶. Dertil kommer, at man for det danske kompagnis vedkommende maa tage i betragtning, at det arbejdede ikke alene med aktiekapitalen, men ogsaa med udstrakte statslaan, hvilket vil blive behandlet nærmere i det følgende.

Ikke alene aktiekapitalens størrelse, men ogsaa det store antal aktionærer vækker forundring. Der fandtes i kompagniet i de første aar efter dets grundlæggelse i alt c. 300 aktionærer, medens det engelsk ostindiske kompagni trods større aktiekapital ved dets start dog kun havde 198 aktionærer⁷. Det

¹ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

² Københavns Diplomatarium V (1882), 31; Kanc. Brevb. 1616—20, 442, 493, 557, 559, 561, 681 f.

³ Adils: Den islandske Monopolhandel, 77 f.

⁴ C. Christiansen: Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie II (1912), 460.

⁵ RA. D. Kanc. Indtegningsbøger for participanterne 1671—74. Vestindiske Kompagnis arkiv.

⁶ Ifølge Rentemesterregnskabet 1622/23, fol. 71, kan et pund sættes til $4\frac{1}{2}$ rd. (RA.).

⁷ W. R. Scott: Joint-Stock Companies III, 465.

fremgaar af participantlisterne, at indskudene varierer fra 50 til 16.000 rd. Kompagniet har i ret vid udstrækning dispenseret fra oktrojens bestemmelse om et mindsteindskud paa 150 rd., naturligvis for at faa saa vide kredse med som muligt. Den største af participanterne var kongen. Den 16. okt. 1617 opfordrede kompagniets forvaltere ham til at indskyde 25.000 rd., da denne for konge og folk saa gavnlige fart ikke kunde drives med »vores og medkonsorters ringe magt og forlag«¹. Kongen indskød dog kun 16.000 rd. Af andre medlemmer af kongefamiljen havde Christian Ulrich Gyldenløve indlagt 5000 rd. og fru Kirsten Munk 1.500 rd.

Hvorledes participanterne fordeler sig geografisk og socialt, samt de forskellige gruppers antal og størrelsen af deres indskud vil fremgaa af følgende tabel²:

Tabel over participanternes sociale og geografiske fordeling, deres antal og indskud.

	Antal personer	Indskud i rd.		
Kongefamiljen.....	3	22.500		
Adel	40	27.500		
Professorer, doktorer og magistre i Kbh.	16	10.100 9.800 43.000	Summa Kbh.: 85	Summa Kbh.: 62.900
Borgmestre, raad og byfogder i Kbh.....	15			
Øvrige borgere i Kbh.....	54			
Magistrat og borgere i de danske provinser	103 ³	31.175		
Magistrat og borgere i de norske provinser	17 ³	16.464		
Magistrat og borgere i hertug- dømmerne	3 ³	5.240		
Borgere i Hamburg.....	8	4.820		
Hollændere	3	8.400		
Summa...	262 ³	178.999 rd.		

¹ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

² Paa grundlag af participantliste i kompagniets arkiv (RA.).

³ Angiver et minimum.

Det maa bemærkes, at det samlede antal af participanter ikke fremgaar af tabellen, idet den benyttede participantliste angiver indskyderne fra en række provinsbyer under ét med betegnelsen: »Borgmestre, raad og borgerskab«, der i tabellen staar anført som en person. Af andre participantlister fremgaar det, at aktionærernes antal omkring 1620 har været c. 300.

Man faar af tabellen et meget godt indtryk af, i hvor høj grad det er lykkedes kompagni og regering at hverve aktionærer over hele monarkiet.

Hovedstaden har vel indskudt godt en tredjedel af den samlede sum, men de københavnske aktionærers overvægt er paa ingen maade ganske dominerende, saaledes som tilfældet blev med de øvrige aktieselskaber i anden halvdel af aarhundredet. Som den næststørste gruppe kommer aktionærerne i de danske provinsbyer med godt en sjettedel af det samlede indskud eller c. halvdelen af Københavns indlæg, hvad der vidner om, at der i provinsbyerne endnu fandtes nogen disponibel kapital. Derefter følger de norske byer med c. $\frac{1}{11}$ af det samlede Indskud. Byerne i hertugdømmerne indskyder kun lidt, og ogsaa adelens indskud er forholdsvis ringe — ikke meget større end kongefamiljens.

Betragter vi de enkelte grupper hver for sig, saa fremgaar af tabellen, at ialt 40 adelige staar som indskydere. Heraf var de 11 rigsraader. De største participanter mellem adelen var Albert Skeel med 3.400, rentemester Sivert Beck med 2.000, Erik Grubbe med 2.500, Enevold Kruse med 1.500 og Holger Rosenkrantz med 1.120 rd., Kansler Chr. Friis, Jørgen Lunge, Steen Brahe og Manderup Parsberg staar hver som indskydere af 1.000 rd.

Blandt doktorer og magistre nævnes Jonas Charisius, Leonhardt Metzener og Th. Finck med hver 2.000 rd., Hans Resen med 1.500 og Ole Worm med 200 rd. Af borgmestrene deltog Jakob Michelsen, Reinholdt Hansen, Jørgen Danielsen, Simon Surbeck, Mikkel Vibe og Peter Andersen med indskud fra 300 til 2.000 rd. Blandt de øvrige københavnske borgere møder vi ligeledes fremtrædende købmænd som stifteren Jan de Willum i fællesskab med broderen David de Willum med i alt 10.500 rd.,

Henrik Fueren den ældre og yngre med henholdsvis 2.000 og 1.200 rd., Hans Holst med 2.000, møntmester Niels Schwabe med 1.500, Herman Weis og Hans Havemann med hver 1.000 rd.

I alt 11 byer i de danske provinser deltog; de største indskud kom fra Malmø med 8.500, Aalborg med 5.000, Ystad med 4.500 og Køge og Ribe med henholdsvis 4.100 og 3.000 rd.

I Norge bidrog først og fremmest Bergen med en kapital paa 13.500 rd., de to andre byer, Trondhjem og Stavanger med henholdsvis 2.214 og 750 rd. I hertugdømmerne kom der indskud fra 3 byer, Flensborg med 3.300, Itzehoe med 1.000 og Haderslev med 100 rd.

Kongen var som nævnt den største aktionær med et indskud paa 16.000 rd., men hans kapitalbidrag begrænsedes dog ikke til denne sum, ti han forstrakte en række participanter med laan til indskud i kompagniet¹.

Forvalterne eller bewinthebberne skulde ifølge oktrojen indskyde mindst 3.000 rd. — det faldt dem imidlertid overordentligt vanskeligt at fremskaffe en saa stor kapital, og kongen maatte gentagne gange minde dem om oktrojens forskrifter. En del af bewinthebberne modtog personligt indskud til kompagniet af underparticipanter, der altsaa ikke som selvstændige aktionærer blev optaget paa kompagniets participantlister, men kun var knyttet til kompagniet gennem bewinthebbernes personer. Denne form for financiering blev imidlertid forbudt, ligesom den var forbudt i det islandske kompagni².

Det fremgaar af participantlisterne, at kompagniet i alt væsentligt var et nationalt foretagende. Det er dog muligt, at

¹ Kanc. Brevb. 1616—20, 493, 626 f. I 1624 laaner kongen 50.000 rd. af sin moder, som han allerede tidligere havde forstrakt participanter med til indskud, blandt disse kan nævnes kansler Chr. Friis, borgmester Simon Suurbeck, raadsmændene Peder Karlsen og Jørgen Danielsen, Gødert Braem m. fl. (Kong Chr. d. 4's egenhændige breve ved C. F. Bricka og I. A. Fridericia I (1887—89), 387 f. Ekspeditioner vedr. det ostindiske kompagni ²⁷/₄ 1628 (RA. D. Kanc.), Regnskaber for K. M.s udestaaende kapitaler 1626 (RA. D. Kanc))

² RA. D. Kanc. Ekspeditioner ang. det ostindiske kompagni. Adils: Einokunarverzlun Dana á Íslandi, 661—670.

fremmede kapitalister kan have deltaget som underparticipanter, og derfor ikke figurerer paa listerne, men næppe sandsynligt, da der ikke fandtes noget direkte forbud mod fremmedes deltagelse i kompagniet. De fremmede, der deltog som aktionærer var temmelig faa. Hamburgske borgere deltog med 4.820 rd., Pauel de Willum, kongens faktor i Amsterdam og en broder til Jan de Willum med 5.000 rd. Af andre hollændere nævnes Peter Petersen Billefeld i Amsterdam med 400, og Hugo Sfringk i Rotterdam med 3.000 rd.

Navnlig fra Holland skulde der have været sandsynlighed for at faa participanter, idet en række storkøbmænd var utilfredse med det hollandsk ostindiske kompagnis monopol. En del af disse, blandt andet den berømte købmand Isaac le Maire, der tidligere havde afgivet løfte om ikke at stille sine som bewinthebber erhvervede indsigt til disposition for andre til skade for det hollandske kompagni, satte sig o. 1620 i forbindelse med Theodorus Rodenburg angaaende deltagelse i kompagniet¹, men de trak sig tilbage under indtryk af kompagniets uheld.

Foruden aktiekapitalen havde kompagniet laante penge at arbejde med. Disse laantes dels af bewintheberne, dels af kongen. Vi hører at kompagniet fra $15/8$ 1618 til $27/8$ 1622 bliver Roland Crappé 7.185 rd. skyldig, og Jakob Michelsen og Johan Braem har forstrakt kompagniet med 4.000 rd. til den første ostindiske udredning².

Da der ikke er bevaret noget fuldstændigt kapitalregnskab for kompagniet, er det ikke muligt at fastslaa størrelsen af den sum, som forvalterne har laant selskabet. Derimod har vi langt bedre underretning om kongens tilskud til den ostindiske fart. I 1618 forstrækker kongen kompagniet med c. 42.000 rd.³, i 1619 med 21.500 rd. til køb af skib⁴. Fra 30. nov. 1621 til 14.

¹ Kernkamp: Memoiren van Ridder Theodorus Rodenburg (Bijdragen en Meddedelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht XXIII (1902), 247).

² RA. Rentemesterregnskab 1622/23. Udgift I fol. 64.

³ Schlegel: Sammlung zur Dänischen Geschichte I. 3, 148.

⁴ RA. D. Kanc. Ekspeditioner vedr. det ostindiske kompagni.

okt. 1622 udbetaler kongen til den anden ostindiske udredning omtrent 264.900 rd.¹. Grunden til at kongen ved denne anden udredning maatte stille saa store summer til disposition var, at kompagniet, under indtryk af vanskelighederne ved at faa samlet kapital til den første udredning, havde opgivet forsøget paa at udbyde til en ny tegning. I dec. 1624 opgøres kongens udlæg til den ostindiske fart til den mægtige sum af 307.395 rd., altsaa godt og vel halvanden gang aktiekapitalens beløb.

Kompagniets økonomiske afhængighed af kronen førte naturligt til, at kongen paa trods af oktrojens bestemmelser tiltog sig revisionsmyndighed med hensyn til kompagniets økonomiske forvaltning. Hvad oktrojen havde bestemt om regnskabsaflæggelse og regnskabsrevision var som nævnt meget sparsomt, men allerede den 2. august 1618 hører vi, at kongen tager denne sag i sin haand, idet det befalede forvalterne at gøre regnskab for fire eller seks af participanterne, valgt efter kongens vilje², og den 16. februar 1620 meddeler kongen, at han har udpeget rentemester Sivert Beck og Tage Thott til sammen med fire eller seks participanter at gennemgaa forvalternes regnskaber³. I 1623 paalægges det Albert Skeel og Christoffer Urne at revidere regnskaberne for aarene 8. juli 1620 til 8. juni 1622 og siden kvittere paa menige participants vegne⁴. Denne kongens tiltagne revisionsret fortsætter ogsaa efter 1629.

Foruden denne forandring af oktrojen, som var dikteret af de rent praktiske forhold, maa der før 1630 været foretaget en anden ændring, der som maal havde at give participanterne et indblik i kompagniets økonomiske forvaltning, ti 24. marts 1630 omtales, at forvalterne skal aflægge regnskab for personer valgt af participanterne⁵.

Der er næppe tvivl om, at denne bestemmelse skyldes paa-virkning fra Holland. 22. dec. 1622 fastslaas ved en forandring

¹ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Revision ²⁴/₄ 1633, ²⁶/₉ 1639 (RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv).

⁵ Kanc. Brevb. 1630—32, 108.

af det hollandsk ostindiske kompagnis oktroj, at et lige antal bewinthebbers og deputerede af hovedparticipanterne (hvorved forstodes participanter, hvis indlæg i kompagniet var mindst lige saa stort som det, der krævedes for at blive bewinthebber) skal gennemgaa regnskaberne¹, og ved overenskomst 21. juni 1623 mellem det hollandsk vestindiske kompagnis bewinthebbers og hovedparticipanter bestemtes, at regnskabet skulde forelægges deputerede af hovedparticipanterne².

Forandringen i det danske kompagnis oktroj synes saaledes influeret snarest af det hollandsk vestindiske kompagnis oktroj. Oktrojens forandring fik dog ikke større betydning, idet forvalterne unddrog sig pligten til regnskabsaflæggelse³.

Det havde i aarene før Danmarks deltagelse i Trediveaarskrigen vist sig meget vanskeligt at faa fremskaffet tilstrækkelig kapital. For at faa de nødvendige penge, havde kompagniet i ret vid udstrækning benyttet sig af retten til at dispensere fra bestemmelsen om et minimumsindskud paa 150 rd., og man havde ganske set bort fra oktrojens bestemmelse om, at kapitalen skulde tegnes inden en vis tidsfrist. Det fremgaar af participantlisterne, at indskud modtoges uden nogen som helst tidsfrist. Dette bevirkede, at da kompagniet stod overfor den anden udredning, maatte det anses for omsonst igen at udbyde til almindelig tegning. Det blev da væsentlig kongen, der kom til at financiere denne udredning.

Det er umuligt at konstatere, hvor stor værdien af de hjembragte ladninger var, men det drejer sig utvivlsomt om ret store beløb. I 1626 hører vi, at kongens andel i skibet »Perlens« peberladning var 24.000 rd⁴, men indtægten af returerne har imidlertid langt fra været i stand til at dække udgifterne. Her-

¹ Groot Placaet Boeck 1, 539 ff.

² Ibidem I, 587.

³ 1630 klager participanterne over, at de ikke har set regnskab for deres første udredning (RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv. Skrivelse fra forvalterne 25/0 1630, jvf. brev fra participanterne 16/4 1638). 30/3 1656 udtaler Hans Mandiksen, at der ikke er set regnskab for kompagniets handel her eller i Ostindien (RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv).

⁴ Kanc. Brevb. 1624—26, 570 f.

med er ikke sagt, at ingen tjente penge paa den ostindiske fart. Bewinthebberne var de vigtigste leverandører ved udredningerne, og det fremgaar af revisionsregnskaberne, at de har ladet sig betale godt for deres leverancer.

Den videre forhandling af de hjemkomne ostindiske varer overtoges for en stor del af Hollændere¹, hvad der har vakt kongens mishag, ti senere udtales, at han helst ser ladningen solgt til en Dansker, hvis denne vil betale ligesaa meget som en udlænding².

IV

Krigen bevirkede en foreløbig standsning i kompagniets virksomhed. Fra 1626 til 1629 har kompagniet, udtales der, »ganske været disprat og fast intet udrettet«³, og da man efter krigen vilde genoptage farten, var det under væsentlig ugunstigere forhold. De tidligere udredningers resultat havde ikke stemt aktionærerne optimistisk, og af et brev af 20. aug. 1630 fra Christof. Ulfeld fremgaar det, at andelene i det ostindiske kompagni sælges til »det halve og ringere«⁴, og kejserkrigens ødelæggelser og prisstigningens ophør gjorde det naturligvis overordentlig vanskeligt at faa financieret kompagniet.

Allerede den 10. februar 1627 havde rigsraadet foreslaaet, at man skulde forsøge at faa Hollændere eller andre udlændinge til at indskyde penge⁵, og den 1. aug. 1630 gør Hans Mandiksen, Simon Surbeck med flere sig ligeledes til talsmænd for at hverve udenlandske participanter⁶. Det var under de daværende forhold naturligvis umuligt, og de fremmede participanter, der fandtes, trak sig forsigtigt tilbage⁷.

¹ Kanc. Brevb. 1624—26, 570 f.

² Kanc. Brevb. 1635—36, 138 f.

³ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

⁴ Ibidem.

⁵ Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian d. Fjerdtes Tid ved Kr. Erslev II (1887—88), 28, jvf. 120.

⁶ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

⁷ ⁸/₁₁ 1634 hedder det: »Desligest ville vi og de udlændiske participanter... tilskrive vores kompagnis regnskab gjort at være... og at

Spørgsmaalet om kompagniets finansiering løste man efter hollandsk forbillede. I Holland stiftedes i 1621 det vestindiske kompagni. Det indtager en særstilling blandt de hollandske kompagnier, idet det i langt højere grad end de øvrige var en dannelse af staten; det kunde ikke komme i gang eller oprettholdes uden generalstaternes kraftige støtte¹. I 1624, da kompagniet truedes med standsning paa grund af kapitalmangel, paalagdes det participanterne at indskyde yderligere 50 % af deres aktiekapital eller sælge deres andel².

Paa lignende maade gik man frem i Danmark. I 1629 opfordredes participanterne til et indskud paa 20 % af deres indlagte kapital. Den 15. februar 1630 udgik der missive til borgmestre og raad i en række købstæder i Danmark og Norge om at sørge for, at de 20 % blev erlagt. Den der ikke indskød, fik sit første indskud i kompagniet konfiskeret³. For at gøre participanterne lidt mere villige til at indbetale forespejlede forvalteren Roland Crappé dem de store rigdomme, som kompagniet havde liggende i Indien. Der skulde være fem tønder guld eller 500.000 styck van Achten, den i Indien almindelig anvendte mønt⁴, og der lovedes indskyderne, at de før alle andre af returerne skulde faa betalt deres indskud tilbage med renter⁵. Opfordringen virkede ikke efter hensigt⁶, og den 10. april

saa fremt de sig værge at tilhjelpe det (varerne i Ostindien) at hjemsende, de da ville være forlustedige al deres indlæg, efterdi ingen pligtig er for dem og til deres fordel sit at vove og udsætte« (RA. D. Kanc. Ekspeditioner vedr. det ostindiske kompagni).

¹ Baasch: *Holländische Wirtschaftsgeschichte* (1927), 375; Brakel: *Handelscompagnieën*, 31 f.; Lannoy et van der Linden: *Opus cit.*, 80 f.

² Brakel: *Handelscompagnieën*, 163.

³ Kanc. Brevb. 1630—32, 216 f., 306.

⁴ Brakel: *Handelscompagnieën*, 102 f.; Supplikation fra participanterne 10/4 1638 (RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv).

⁵ Kanc. Brevb. 1630—32, 259. Med rette spoger Christof. Ulfeld i anledning af missiven: »Om jeg aleneste rente og hovedstol skal være berettiget, om jeg derudi indlægge, foruden nogen anden profit eller fortjenestes forventelse...«, men derved »forurettede jeg jo de andre, som for saa mange aar siden og af begyndelsen have indlagt i kompagniet.« (RA. D. Kanc. Ekspeditioner vedr. det ostindiske kompagni).

⁶ Kanc. Brevb. 1630—32, 259.

1631 opfordredes participanterne igen til at indbetale de 20 % af hensyn til den fare, de løber, dersom ikke rejsen bliver til noget, fordi de holder sig tilbage¹. Truslen havde ikke stor virkning. Der skulde af participanterne uden for kongefamiljen indbetales 33.711 rd., men der indkom kun 8.363 rd.²

I 1634 søgte regeringen ad samme vej at forsyne kompagniet med penge til ny udredning, da den ansaa det for bedre at vove noget end helt at slaa haanden af kompagniet »og miste alt«³. Resultatet blev ogsaa denne gang magert. Der blev af participanterne i 1635 indlagt 13.916 rd., mens der burde være indkommet 31.996⁴.

Igen i 1636 søgte regeringen at skaffe kapital til ny udredning. Forvalterne var klar over, at det denne gang vilde falde yderligere vanskeligt at formaa participanterne til nyt indskud, »med mindre højbemeldte Hans Kgl. Majestæt af kongelig autoritet dennem dertil vil holde. Derfor synes ingen nærmere middel dertil at være, end Hans Kgl. Majestæt som den principal eller hovedparticipant naadigst vilde lade pro quota gøre udlæg«⁵. I nov. samme aar udgik derefter krav til participanterne om yderligere indlæg paa 10—20 % af deres kapital i kompagniet, med mindre de vilde have denne konfiskeret⁶.

Det fremgaar af disse forsøg paa at skaffe kapital, at aktionærerne i kompagniet kun heftede med deres indskud. Der blev ikke fra regeringens side gjort noget forsøg paa at udvide aktionærernes ansvarlighed videre. Dette skyldes imidlertid ikke nogen principiel indstilling fra kompagniets eller regeringens side, men udelukkende, at man fulgte det hollandske kompagnis forbillede⁷, og indenfor de danske aktieselskaber i det 17. og 18. aarhundrede var aktionærernes begrænsede ansvarlighed ikke noget dogme⁸.

¹ Kanc. Brevb. 1630—32, 449 f.

² RA. D. Kanc. participantliste i kompagniets arkiv.

³ Kanc. Brevb. 1633—34, 403 f., 433 ff.

⁴ RA. D. Kanc. Participantliste.

⁵ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv. Skrivelse fra forvalterne 13/, 1636.

⁶ Kanc. Brevb. 1635—36, 736.

⁷ Jvf. Brakel: Handelscompagnieën, 105 ff.

⁸ Til eksempel kan nævnes, at participanterne i det vestindiske kom-

De magre resultater af kongens opfordringer til indskud havde til følge, at kongen for at faa kompagniet i gang igen og vedligeholde dets drift maatte tilskyde store kapitaler, og kompagniet fik herved i stadig højere grad karakteren af et statsforetagende med kongen i spidsen. 1. august 1630 benævnes kongen af forvalterne: »hoved og herre for det ganske kompagni« og 21. august 1632 »kompagniets hovedbeskærmer og største participant«¹.

Forvalterne, der ifølge oktrojen havde været almægtige, uafsættelige og uansvarlige, blev nu statens embedsmænd, ansat af kongen paa fast løn².

Ogsaa med hensyn til participanternes sammensætning foregik der en forandring. Vi har set, at de udenlandske deltagere forsigtigt trak sig tilbage, og at forsøgene paa at hverve nye mislykkedes. Ligeledes forlod de private købmænd efterhaanden det hasarderede foretagende. De kunde umuligt føle sig tiltalt af den opfordring til indskud, som kongen lod udstede 16. dec. 1630, hvori aabent udtaltes, at handelen skulde genoptages »kongen og riget til ære, og dem (participanterne) med Guds hjælp uden skade«³. De stadig bidragydende participanter kom navnlig fra embedsmændenes side. Centralembetsmænd, gejstlige, professorer, magistrater og andre, der paa en eller anden maade var knyttet til staten, kunde ikke uden en vis risiko undslaa sig for at efterkomme de gentagne opfordringer til indskud. At dette var tilfældet fremgaar bl. a. af en bevaret participantliste fra Trondhjem. Saa godt som alle de bidragydende er fogder, skrivere eller magistratsmedlemmer⁴.

pagnis sukkerraffinaderi ²³/₂ 1730 vedtog, at i tilfælde af, at raffinaderiets effekter ikke var tilstrækkelige til at dække den kredit, som direktørerne optog, »da vilde og skulde samtlige de herrer interessenter herved være forbundne til, alle for een og een for alle å proportion af sin indskudte kapital at holde merbemeldte de herrer direktorer for saadan deres paa kompagniets vegne allerede gjorde eller herefter gjorde kredit skadesløs i alle maade«. (RA. Raffinaderiets direktionsprotokol).

¹ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

² Kanc. Brevb. 1635—36, 255, 714 f.; Københavns Dipl. III (1877), 276.

³ Kanc. Brevb. 1630—32, 306.

⁴ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

Samtidig med at participanternes personer forandredes, hvorved kompagniets forvandling fra et privatforetagende til et statsforetagende yderligere markeredes, forringedes deres stilling om muligt end mere. Af deres suppliker fremgaar, at de ikke fik nogen indsigt i kompagniets regnskabsvæsen, og de havde for kompagniet i det hele taget kun betydning i samme grad, som det var muligt at blokke dem for penge. Den eneste ret, de havde eller tiltog sig, var retten til at fremføre beklagelser, hvoraf de ogsaa flittigt benyttede sig. I 1638 indsender de en supplikation til kompagniet, hvor de redegør for, at de anser deres indskud for tabt, og stiller til Hans Majestæts betænkende, »at dette værk ikke flere folk skal bringe til yderste armod end hidtil sket er«, en ret direkte bøn om kompagniets ophævelse¹.

Det er paa grundlag af de bevarede revisionsregnskaber muligt at danne sig et billede af kongens økonomiske tilskud til kompagniet efter 1629. Fra 1629—35 forstrækker kongen kompagniet med 125.777 rd.² I 1633 satte kongen Albert Skeel, Tage Thott og Just Høg til at gennemgaa kompagniets regnskaber for at faa klarhed over, hvor meget kompagniet egentlig skyldte ham³. De kom til det resultat, at kongen havde 165.902 rd. til gode, men da der ikke var udsigt til, at kompagniet kunde betale denne sum, lod kongen denne kapital blive staaende i kompagniet som aktiekapital, hvilket naturligvis var en ganske intetsigende ompostering, da kapitalen sikkert maatte anses for tabt. 11. marts 1636 hedder det, at kongen »fast over halften«⁴ deltagere i selskabet⁴. I 1639 anslaas kongens kapital i kompagniet til godt 173.900 rd., og hele aktiekapitalen til 326.517 rd.⁵, og i 1643 er kongens kapital i kompagniet — sandsynligvis baade aktiekapital og laante penge — af Roland Crappé opgjort til 428.438 rd.⁶.

¹ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv. Opgørelse ¹⁰/₄ 1638.

² RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv.

³ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv. Opgørelse ²⁴/₄ og ²⁷/₆ 1633.

⁴ Kanc. Brevb. 1635—36, 450.

⁵ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv. Opgørelse ²⁶/₉ 1639.

⁶ RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv. Opgørelse april 1643.

Trods kongen økonomiske støtte og meget livlige diplomatiske virksomhed i 1630erne, som blandt andet omfattede brevveksling med fyrsterne af Persien, Bantam, Hindustan og en engelsk guvernør i Kina, lykkedes det ikke at faa selskabet paa ret køl¹. Regeringen søgte alligevel at faa farten opretholdt ved at give privilegium paa sejladsen uden om kompagniet², et træk som vi i aarhundredets sidste halvdel genfinder for det kapitalsvage vestindiske kompagni³. Men kompagniet og handelen i det hele taget var under indflydelse af den økonomiske og finansielle tilbagegang dødsdømt, og den 20. juli 1650 stillede rigsraadet forslag om fuldkommen opløselse af selskabet, »efterdi det ostindiske kompagni ikke længere kan erholdes, men af sig selv forgaar, eller af andre bliver okkuperet, og ingen angive sig som videre ville indlægge«⁴. I de følgende aar gøres der forsøg paa at sælge kompagniet til fremmede, dog uden held⁵. Frederik III prøver før 1660 paa at genoplive selskabet⁶, og i 1655 hører vi om en ny opfordring til indskud i kompagniet⁷, uden at vi er i stand til at spore nogen følger deraf. Først enevælden satte med kraft ind paa at faa genoptaget handelen paa Ostindien ved hjælp af et nygrundet kompagni.

V

Det ostindiske handelsselskab har undergaaet en interessant udvikling. Det opstod mere spontant end tilfældet var med de øvrige danske handelskompagnier i det 17. aarhundrede, der alle

¹ Kanc. Brevb. 1635—36, 68 f., 138 f., 300 f.

² Til J. Braem ³¹/₁ 1634 og til H. Trægaard ¹⁰/₅ 1637 (Københavns Dipl. III, 177 f.; RA. D. Kanc. Kompagniets arkiv).

³ RA. D. Kanc. Vestindiske kompagnis arkiv. Vestindiske Sager fol. 28 f.

⁴ RA. D. Kanc. Ekspeditioner vedr. kompagniet.

⁵ Fridericia: Adelsvældens sidste Dage (1894). Kildehenvisninger. XIII, note 70.

⁶ P. W. Becker: Samlinger til Danmarks Historie under Frederik d. 3. I (1847), 24.

⁷ Københavns Dipl. V (1882), 389.

blev stiftet paa regeringens initiativ. Dog heller ikke ved det ostindiske kompagnis oprettelse har regeringen forholdt sig passiv, men har sandsynligvis været medvirkende til at selskabets organisation i saa høj grad efterlignede det hollandsk ostindiske kompagnis. Disse bestræbelser paa at efterligne hollandske forhold var, som nævnt, ikke noget for Danmark særligt, men gjorde sig gældende i hele Vest- og Nord-europa i det 17. aarhundrede.

Karakteristisk for det ostindiske kompagni i modsætning til de øvrige kompagnier i det 17. aarhundrede er endvidere den efter danske forhold overordentlig store aktiekapital — i alt c. 190.000 rd. — der blev indskudt i tiden op til 1620. Denne aktiekapital blev tegnet uden noget større pres fra regeringens side, og participanterne var først og fremmest borgere i København og provinserne, og ikke som i de senere aktieselskaber fortrinsvis embedsmænd.

Den første uheldige rejse slugte imidlertid en god del af kompagniets kapital, og det viste sig allerede før 1625, at borgerne ikke var i stand til at opretholde en saadan fra Holland overtaget selskabsform.

For at sætte kompagniet i gang igen efter 1629 efterlignede regeringen atter hollandsk forbillede, men denne gang ikke det hollandsk ostindiske, men det hollandsk vestindiske kompagni, som befandt sig i en lignende finansiel nødsituation. Men regeringens forsøg paa gennem tvang og trusler at finansiere selskabet mislykkedes totalt. Udenlandske participanter, samt de indenlandske købmænd trak sig tilbage, og de stadig bidragydende aktionærer bestod fortrinsvis af folk, der paa en eller anden maade var knyttet til staten. Deres indskud alene var langt fra tilstrækkelige til at finansiere kompagniet, og regeringen maatte fortsætte ad den bane, der allerede var betraadt før 1625: at opretholde selskabet ved statstilskud.

Kompagniet fik præg af et statsforetagende med kongen i spidsen og udviser derved lighedspunkter med de øvrige danske kompagnier i det 17. aarhundrede, men havde fjernet sig langt fra de hollandske forbilleder, hvor staten vel værnede

om kompagnidannelserne, men aldrig tog deres ledelse i sin haand.

Der ligger en lang udviklingslinje mellem dette Danmarks første aktieselskab og de nuværende aktieselskaber. Et af de træk, der mest markant viser forskellen, er forholdet mellem partcipanter og direktionen, hvad enten nu direktionen var forvalteren eller kongen. Aktionærernes stilling var ganske retsløs, hvad der maaske faar sit mest slaaende udtryk i deres resultatløse bøn i 1638 om selskabets opløsning.

Danmark-Lothringen 1565—66 og Peder Oxes Hjemkomst.

AF

POUL COLDING

I sommeren 1564 havde Christine af Lothringen, personlig syg og modløs, i fortvivelse over sine spanske venners kølighed, opgivet det forsøg, som hun gennem Peder Oxe havde gjort på at skabe en svensk-lothringsk-nordtysk alliance mod Danmark¹. Dette hindrede dog ikke, at samtaler i Rostock mellem Peder Oxes medarbejdere, »prévôt« i den nederlandske by Deventer Johannes Vorthusen og den tyske lejetropfører Veit van Berge, og den svenske Kansler Nils Gyllenstierna kom til at danne optakten til de svensk-lothringske forhandlinger 1565—66².

Den 14. dec. 1564 modtog hertuginde Christine gennem et brev fra Erik XIV's betroede franske rådgiver, den huguenotiske adelsmand Charles de Mornay, den første indbydelse til forhandling med den svenske konge³. Allerede dagen efter sporer man virkningen deraf i den lothringske korrespondance med den østrigske »grand bailli« i Elsass friherre Nicolas v. Pollweiler, der det foregående år havde fungeret som mellemmand mellem

¹ Om Christine af Lothringens planer mod Danmark 1564 se min afhandling: De lothringske praktikker mod Danmark i syvårskrigen's første år i Smaaskrifter tilegnede Aage Friis (1940), 63—81.

² Om disse forhandlinger nærmere i Ingvar Anderssons afhandling: Erik XIV och Lothringen i Scandia VI (1933), 43—53, 57 f.

³ Erik XIV havde allerede 1562 med Mornay som mellemmand forsøgt en tilnærmelse til Lothringen (Ibidem, 26).

hertuginde og kardinal Granvella¹. Efter flere måneders passivitet opfordrede Christine nu — gennem sin ledende råd baron de Silliers — Pollweiler til på hendes vegne at rejse til Spanien og tale hendes sag hos Filip II; thi Mornay, hed det i brevet, påstod at kende de bedst tænkelige midler til at bringe hertuginde i besiddelse af sin fædrearv². Omend noget tøvende påtog Pollweiler sig opgaven (6. febr. 1565)³. Også Granvella, der var underrettet om Danmarks stigende mangel på folk, proviant og penge og om uroen omkring den øverstkommanderende grev Günther v. Schwarzburghs afskedigelse, var blevet mere optimistisk, omend han betragtede både Erik XIV og Mornay med ikke ringe skepsis; men kardinalen, der i maj 1564 — under pres fra den nederlandske højadel — var blevet fjernet fra sin stilling som Filip II's almægtige rådgiver i Nederlandene og nu levede tilbagetrukket på sine godser ved Besançon, var nødt til at indtage en forsigtig, reserveret holdning. For ikke at udfordre sine nederlandske modstandere ønskede han officielt at stå uden for forhandlingerne; men uden hertuginde vidende orienterede han dog (i brev af 17. febr.) kong Filip i den nye situation, for at den lothringske sendelse ikke skulde træffe denne uforberedt, og anbefalede kongen at støtte hertuginde med pengehjælp; foruden med Sverige, skrev kardinalen, regnede hun med sine forbindelser i Tyskland, særlig med Ditmarskerne⁴. Fra lothringsk side foreslog man ved samme tid, at understøttelsen fik form af en erstatning for Filips beslaglæggelse af hertuginde slot Tortona ved Milano — man kunde tænke sig 2—300.000 dlr. Derved slap Filip for at gøre rede for pengenes anvendelse og undgik at irritere Nederlænderne, som ønskede at bevare streng neutralitet i den nordiske krig af hensyn til Østersøhandelen⁵.

Meddelelsen om den danske sundspærring, der indtraf en uge

¹ Smaaskrifter tilegnede Aage Friis, 68—74, 76.

² Ibidem, 75 f.; *Papiers d'état du cardinal de Granvelle*, publ. par Weiss (ndfr. citeret som: Granvella), VIII, 550 ff.

³ Granvella VIII, 571 f., 589, 603 f., 658 ff., 681 ff.

⁴ Ibidem VIII, 559, 635; IX (1852), 4 f., 18 ff.

⁵ Ibidem IX, 27 f.

senere, virkede yderligere som vand på hertugindeus mølle. Christine besluttede da efter Granvellas råd at bruge Egmont¹, der lige var rejst til Spanien for at give Filip II meddelelse om et nederlandsk anliggende, til at ophidse såvel kong Filip som Nederlanderne mod Danmark, hvis handlemdåde måtte være at opfatte som et traktatbrud². Baron de Silliers, der stadig var hertugindeus pennefører i korrespondancen med Pollweiler, så allerede i ånden et spansk-svensk-lothringk forbund som frugten af Egmonts eventuelle forhandlinger med Filip II³. Granvella regnede med, at sundspærringen vilde fremkalde en mægtig harme i Nederlandene, der vilde blive lukket ude fra de store korntilførsler fra Østersølandene, det danske overgreb måtte derfor komme madames sag i højeste grad til gode⁴. Pollweiler havde trods megen snakken frem og tilbage ikke kunnet blive enig med hertugindeus om, hvordan tingene bedst skulde gribes an. Med Egmonts inddragelse i forhandlingerne gled han da også i virkeligheden ud, selv om hans sendelse ikke formelt blev opgivet foreløbig⁵.

Vi savner desværre ganske lothringk materiale til belysning af Egmonts mission, og gennem Pollweilers brevveksling med Granvella kan vi kun danne os et løseligt indtryk af dens forløb, idet hertugindeus forhold til Pollweiler naturligt nok blev mindre fortroligt, da baronen (vistnok i maj) definitivt opgav sin rejse til Spanien. Følgende lader sig dog fastslå: Vel var Hertugindeus instruxer nået Egmont i rette tid, og Granvella gjorde — som allerede for år tilbage — i et brev Filip II opmærksom på den danske sundtoldpolitikis fordærvelighed for hans lande; men det maatte alligevel virke foruroligende, at man, skønt Egmont allerede var tilbage i Brüssel i april, endnu først på sommeren intet havde hørt om resultatet i Madrid:

¹ Egmont stod hertugindeus ret nær. Jf. Poul Colding: Studier i Danmarks politiske historie i slutningen af Christian III.s og begyndelsen af Frederik II.s tid (1939), 345, 434.

² I henhold til Speiertraktaten af 1544 § 1 havde hertugindeus virkelig ret heri. Jf. L. Laursen: Danmark—Norges Traktater I (1907), 460 ff.

³ Granvella IX, 41, 255.

⁴ Ibidem IX, 64, 76, 119 f., 139, 175.

⁵ Ibidem VIII, 682 f.; IX, 24—29, 37—41, 68.

den eneste — ganske vist symptomatisk tiltalende efterretning var længe, at Egmont henimod midten af maj havde talt truende ord til den danske udsending Jørgen Lykke, der da passerede byen på vej til Spanien. Omsider tabte hertuginde også tålmodigheden. Under religiøst foregivende — hun vilde efter sin lange sygdom kysse Christi kjortel i Trier og besøge »le Saint-Sacrement du miracle« i Brüssel — rejste hun i juni til Nederlandene. I Brüssel traf hun Egmont, der kun bragte et meget køligt svar fra kong Filip, mens Jørgen Lykke havde argumenteret så godt for sit lands politik, at han til hertuginde forargelse kunde hjemføre en kostbar guldkæde som sejrstrofæ¹.

Af væsentlig betydning for et lykkeligt udfald af hertuginde Christines planer var også den anden habsburgske magt Østrigs stilling. Af den evangelisksindede Maximilian II, der 1564 havde afløst Ferdinand I, kunde man i gunstigste tilfælde kun vente en fortsættelse af faderens neutralitets- og mæglingpolitik i det nordiske spørgsmål. Alligevel havde Christine i januar 1565 tænkt at lade Pollweiler rejse til Wien, før han tog til Madrid, men opgivet det, da Pollweiler frygtede, at kejseren — under indflydelse af »le conseil saxon«, fremfor alle af den danskfødte kurfyrstinde Anna — i så fald skulde slå ind på en mere aktiv danskvenlig politik². I august måtte Christine også døje den tort, at kejseren udtrykkelig advarede hende mod at indlade sig med Svenskerne, og i november gik hendes værste anelser i opfyldelse, da kejseren — kraftigt bearbejdet af kurfyrst August — helt tog sine undersåtter Lübeckernes og dermed også deres

¹ Ibidem IX, 193, 222 f., 255, 273, 278, 331 f., 391 f., 498. — Pollweiler skrev 6. sept. til kardinalen, at hertuginde stærkt beklagede sig over, »que l'on a tant caressé en Espagne le gentilhomme dannois, lequel est de retour bien content et présenté d'une chaisne d'or de milz escuz, ce que ladicte dame [c: Christine] treuve fort estrange.« — Gachard: Correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays Bas I (1848), 354, 365 f.; Julia Cartwright: Christina of Denmark (1913), 481 f.

² Granvella VIII, 558 f., 634 f., 659, 668 f., 681; IX, 247. — Kejser Maximilian stod også på en personlig venskabelig fod med Frederik II. Jf. Colding: Studier etc., 58, 449 f., 455.

allierede Danmarks parti ved det berømte mandat, der forbød al handel fra det tyske rige på Sverige¹.

I øvrigt var hertuginde Christines tyske forbindelser væsentlig af militær betydning. Allerede i 1564 havde man i Lothringen tænkt sig Ditmarsken eller Lauenburg som udgangspunkt for et angreb på Danmark². Tyske landsknægteførere skulde stille de fornødne tropper. I januar 1565 var Charles de Mornay i Ditmarsken, hvor man ligesom den foregående sommer brændte efter at slå løs³. Af et brev fra Pollweiler til Silliers fra februar ses det videre, at Lothringerne stadig regnede med muligheden af også at benytte Lauenburg som militær basis⁴. Men som i 1564 synes der ikke at have været tale om nogen diplomatisk aktivitet i Tyskland fra Lothringens side. Derimod vrimlede det fremdeles med gisninger og rygter. Det forlød således, at hertuginde måske kunde få støtte af landgrev Filip af Hessen, der synes at have spillet en mærkelig dobbeltrolle i denne tids politik. Trods hans datter Christines ægteskab med hertug Adolph af Gottorp — et parti, der fra først af skyldtes Frederik II's initiativ⁵ — holdt han til Granvellas forbavelse fast ved et tidligere tilbud til hertuginde af Lothringen⁶. Overfor Danmark havde han — i samtaler med Johan Rantzau 1563 og Caspar Paslick 1564 — bedyret sin uskyldighed og endda

¹ Ingvar Andersson i Scandia VI, 55; W.E. Christiani: Geschichte der Herzogthümer Schleswig und Holstein unter dem oldenburgischen Hause, II (1784), 517 f.; RA. T. K. U. A., Sachsen, A I, 7, Breve fra kurf. Aug. t. Fr. II 1564—67, breve af 12/7, 28/7, 24/10, 12/11, 24/11, 1/12 1565.

² Jf. Smaaskr. tilegn. Aage Friis, 69 f., 72 ff., 80.

³ Granvella VIII, 660 f.

⁴ Ibidem IX, 39.

⁵ RA. T. K. I. A. — 1670, VI, Breve t. Fr. II fra hertug Adolph 1559—69, brev af 29/11 1564. Jf. T. K. U. A. — 1676, nr. 115, Koncepter til instruktioner, memorialer osv. 1540—1648. Instrux f. Casp. Paslick t. landgrev Filip af 18/1 1564; Hessen A II, nr. 17, Akter og dokumenter vedr. d. polit. forh. t. Hessen. 1528—64. Landgrev Philips svar på Casp. Paslicks »Nebenwerbung«, Kassel 19/2 1564.

⁶ Granvella VIII, 348; IX, 11. Jf. Julia Cartwright; Opus cit., 480.

advaret Frederik II mod Christine og hendes hus¹. Det er tænkeligt, at hertugindeu også har forhandlet med Weimarhertugernes onkel, hertugen af Kleve, som hun allerede 1564 havde regnet med som eventuel deltager i det planlagte forbund mod Danmark²; i hvert fald opholdt hun sig hos ham i otte dage på vej til Brüssel i sommeren 1565³.

Christines modgang i forholdet til de habsburgske magter forklarer — som påpeget af Ingvar Andersson — i ikke ringe grad de svensk-lothringske forhandlingers forløb. Da det svenske gesandtskab, som skulde tilbyde hertugindeu forbund og — hvis alliance ikke kunde opnås på anden måde — også bejle til hendes datter Renata på kong Eriks vegne, omsider den 23. sept. 1565 indfandt sig i Christines residens Blamont, mødte det en lignende reservation som Danskerne under ægteskabsforhandlingerne 1561—62. Med allehånde udflugter holdt hertugindeu udsendingene hen måned efter måned; det meste af året 1566 gik med, uden at der blev opnået nævneværdige resultater⁴.

En medvirkende årsag til den svenske fiasko var den ændring, der var indtrådt i Peder Oxes personlige forhold til Danmark. I hele sin udlændighedstid havde den danske adelsmand — alt efter omstændighederne — snart indtaget en truende, snart en forsonlig holdning overfor sit fædreland, som han syntes havde behandlet ham så ilde; men hans mål var altid det samme: at forberede sin tilbagekomst til Danmark med de midler, der til hver tid syntes ham mest tjenlige⁵. Efter sin deltagelse i hertugindeus intriger i sommeren 1564 havde han den påfølgende vinter — åbenbart under indtryk af Danmarks økonomiske og militære vanskeligheder — fattet nyt håb om at få lov at

¹ RA. T. K. U. A. Hessen A II, anf. pk., Resolutio medgivet Casp. Paslick 1⁹/₂ 1564.

² Småskrifter tilegn. Aage Friis, 72.

³ Gachard: Opus cit., I, 365.

⁴ Ingvar Andersson i Scandia VI, 50 ff., 54 f. Jf. Colding: Studier etc., 425 f., 430 ff.

⁵ Jf. Colding: Studier etc., 349—54, 357 f., 361, 420, 428 f., 439 ff., 451 f. og min afhandling i Smaaskrifter tilegnede Aage Friis.

vende hjem. Anderledes kan man næppe fortolke det, når han i februar 1565 formåede den franske regering til at rette en ny indtrængende appel til Frederik II om at glemme det forbigangne og give ham hans godser tilbage; thi, hedder det i Carl IX's brev: »nous voyons et scauons sa volenté et affection continuer et saugmenter de jour en jour enuers vous, et son desir de vous rendre contant du treshumble seruice et naturel deuoir quil vous doyt«; i brevets slutning får man ligefrem en fornemmelse af, at Peder Oxe brændte efter at komme hjem og tage fat: han vilde så gerne »retourner en sa maison et en lieu ou il vous puisse faire autant de seruice que nous scauons quil en a de volenté«¹.

Vi er ikke i stand til at følge Peder Oxes færd i den nærmest følgende tid. Men at han ikke turde regne med en alt for snarlig hjemvenden til Danmark fremgår af, at han i maj 1565 købte slottet Einville ved Lunéville af hertugen af Lothringen, rigtignok med tilbagekøbsret for denne². I Danmark betragtede kongen og de ledende mænd ham også fremdeles som fjende, mens utilfredse elementer så hen til ham som en sikker forbunds-fælle i tilfælde af oprørsforsøg. Den 4. juni skrev den tidligere borgmester i København Mikkell Zelle (ofte kaldet Skrivers) fra Lübeck til Peder Oxe, at det nu var tid til at slå til; thi de udpinte borgere og bønder sad og ventede på en forløser »ligervis som de Israeliter udi Ægypten«. Den danske regering fik — vistnok gennem magistraten i Lübeck — fat i brevet og lod Mikkell Zelle henrette (25. juli)³.

I juli 1565 blev der imidlertid i al stilhed fra dansk side udlagt en kontramine mod de svensk-lothringske forhandlinger. Mens Christine var i Nederlandene (juli-august), passerede også Jørgen Lykke landet på vej hjem fra Spanien. I nærheden af

¹ RA. T. K. U. A., Frankrig, A I, Brevvexling mellem fyrstehusene 1512—1610, breve fra Carl IX og Catharina af Medici til Fr. II af 27. febr. 1565. »Nous« er i det citerede brev overalt Carl IX og »vous« Frederik II.

² Archives de Meurthe—et—Moselle, Nancy, Registre B 670, Nr. 31, 32 Einville. Jf. Colding: Studier etc., 452. Jeg har ikke tidligere været opmærksom på bestemmelsen om tilbagekøbsretten.

³ Peder Oxes privatarkiv, B 1; Dansk biogr. Lex., XIX (1905), 289 f.

Antwerpen havde han et næppe tilfældigt møde med Peder Oxe, som han bad undersøge, om han ikke kunde finde udvej for en forsoning mellem Frederik II og det lothringske hus. Peder Oxe var strax interesseret og lovede Jørgen Lykke besked om resultatet af sine anstrengelser¹. Hertuginde viste sig heller ikke uimodtagelig for Peder Oxes forestillinger; thi fra Brüssel begav hun sig snart efter til Vollenhove ved Zwolle for at hilse på sin ven greven af Aremberg, statholderen i Overysse, der ved tidligere udsoningsforsøg i forbindelse med Henrik Rantzau havde fungeret som mellemmand mellem hende og det danske kongehus², og o. 25. juli ser vi da greven — med pludselig genvakt interesse for danske forhold — skrive til sin gamle bekendt Henrik Rantzau for at spørge nyt — ikke uden at lade et ord falde om, hvem han havde på besøg. Aremberg synes imidlertid ikke dermed at have fortalt Henrik Rantzau nogen nyhed; thi i den skrivelse, hvori denne giver Frederik II meddelelse om grevens brev, hedder det, at hertuginde »endnu« opholder sig på Vollenhove, af hvad årsag ved kongen nok bedre end Henrik Rantzau³. Kongen svarede tilbage (5. sept.),

¹ Et fransk referat af denne forhandling er i meget medtaget tilstand bevaret i den del af Christine af Lothringens arkiv, der findes i Wien: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Lothringisches Hausarchiv, 1. Abt., D 1, Mariages, Tome 37: Akten über die Rechte der Christine von Dänemark 1560—70 (ndfr. citeret som Rechte der Christine von Dänemark), fol. 31. I dokumentet er der flere huller; men meningen er dog i hovedsagen klar. Det er udateret; men det siges, at mødet mellem Peder Oxe og Jørgen Lykke fandt sted, mens hertuginde befandt sig i Nederlandene (3. juli—august); det passer godt med tidspunktet for Jørgen Lykkes hjemrejse; 7. juni meldes det, at han var kommet til Madrid (Granvella IX, 253), 9. juni udstedte Filip II et rekreditiv for ham (RA. T. K. U. A. Spanien, A II, Akt. o. dokum. vedr. d. polit. forh. t. Spanien 1557—1669), og 7. juli blev han modtaget af statholderinden i Brüssel (RA. T. K. U. A. Spanske Nederlande, A I, Brevvexl. mell. statholdere i Nederl. og danske konger og dronninger 1508—67, Margrethe af Parma t. Fr. II 7/7, 1565). — Beretningen om mødet mellem Peder Oxe og Jørgen Lykke er flygtigt omtalt af Ingvar Andersson i Scandia VI, 56.

² Jf. Colding: Studier etc., 300, 353, 415.

³ RA. T. K. I. A. Henrik Rantzaus relationer, II, 1565, brev af 10/8 1565; Fr. Krarup i Hist. Tidsskr. 4. R. II (1872), 928.

at han ikke havde noget imod, at Rantzau for egen regning gjorde Aremberg bekendt med det sidste smukke danske forligstilbud (af 1562), som ikke havde ført til noget resultat, fordi hertuginde end ikke havde værdiget det et svar, og han kunde da tilføje, at hvis hertuginde nu var stemt for alvorlige forhandlinger på rimelige vilkår, gik kongen gerne med dertil¹. Henrik Rantzau skrev så til Aremberg, der (24. okt.) erklærede sig rede til at gå ind i sin gamle rolle som mellemmand, omend han ikke skjulte sin fortrydelse over, at hans tidligere virksomhed ikke havde vundet fortjent påskønnelse².

Der skulde snart efter blive spundet nye tråde mellem det danske kongehus og Christine af Lothringen. Engang i efteråret 1565 kom Silliers og en af hans underordnede, sekretær Melchior Henry, i forbindelse med den lauenburgske tjener Ernst Forstfelder, som de gjorde bekendt med de nyeste lothringiske stemninger, for at han — dog uden officiel bemyndigelse — kunde lade sin viden gå videre til sin herre hertug Frants. Det gik da også efter ønske. Hertugen sendte Forstfelder til Dresden med ærinde til hans søster enkedronning Dorothea af Danmark, der just da — lige før jul — var på besøg hos sin datter og svigersøn, det sachsiske kurfyrstepar³. På givne foranledning fortalte Forstfelder enkedronningen, at han kort før mikkelsdag var blevet sendt til Frankrig og på hjemvejen var passeret gennem Lothringen, hvor han forstod, at de svenske gesandter havde farlige planer for mod Danmark(!); han kunde derfor tænke sig, at den danske konge burde sætte sig i

¹ Univ. Bibl. Additamenta, nr. 138 a 4to, pg. 147 f. — Angående de mislykkede dansk-lothringiske forhandlinger 1562 se Colding: Studier etc., 430—39, 442—45. — Fr. Krarups gengivelse af Frederik II's brev til Henrik Rantzau af 5. sept. (Hist. Tidsskr. 4. R. II, 928 f.) er ikke korrekt.

² Hist. Tidsskr. 4. R. II, 929. — Originalbrevet fra Aremberg til Henrik Rantzau af 24. okt. findes blandt Henrik Rantzaus relationer fra 1565.

³ Fra anden side ved vi, at Dorothea var i Sachsen fra o. 13. nov. 1565 til lidt over nytår 1566. (RA. T. K. U. A. Sachsen, A I, 7, Breve fra kurf. Aug. t. Fr. II 1564—67, brev af ¹²/₁₁ 1565. Sächsisches Hauptstaatsarchiv, Dresden (fremtidig citeret som S. H. S. A.), Loc. 8501, Breve fra Dorothea til August og Anna af Sachsen 1562—71. fol. 227—36).

forbindelse med det lothringske fyrstehus. Dertil bemærkede enkedronningen, at hun ikke kendte kongens hensigter, og at hun ikke på egen hånd kunde indlede forhandlinger, men hun havde allerede selv sendt Jørgen Lykke til Lothringen og opholdt sig nu i Sachsen for at afvente besked fra ham¹.

Ovenstående giver ikke noget sammenhængende billede af de dansk-lothringske forbindelser i den sidste halvdel af 1565; men man får dog kraftige antydninger. Der falder et skarpt lys over Christine af Lothringens dobbeltstrengede politik. I berettiget tvivl om den svenske alliances praktiske værdi søger hun — jævnsides med de svensk-lothringske forhandlinger — i stilhed ny føling med Danmark, som hun samtidig truer med udsigten til et svensk-lothringsk forbund. Fra dansk side synes Frederik II noget modstræbende at gå med til nye forhandlinger², mens hans moder enkedronningen — sikkert skjult for kongen — gjorde sig ihærdige anstrengelser for at afværge nye farer fra sin i forvejen hårdt trængte søn, skønt denne kun havde givet hende utak, da hun i slutningen af 1564 hemmeligt havde tilbudt Erik XIV sin mægling³. Man fristes naturligt til at tro, at det også var enkedronningen, der stod bag Jørgen Lykkes møde med Peder Oxe i juli, så meget mere som der ikke i Jørgen Lykkes instrux på sendelsen til Spanien og Nederlandene synes at have stået et ord om tilnærmelse til Lothringen⁴.

¹ Fransk uddrag af Forstfelders brev til Silliers af 25/1 1566. Rechte der Christine von Dänemark, fol. 221. — Det kan nok undre, at enkedronningen således disponerede over en rigsråd; men man må vel gå ud fra, at kongen havde sendt Jørgen Lykke til udlandet i andet ærinde. Det kan bemærkes, at der i Kancelliets brevbøger ikke findes noget brev til ham i tiden 22. okt. 1565—19. febr. 1566.

² I Henrik Rantzaus koncept til brev til Aremberg af 18/10 1565 har kongen ladet indføre en lidet venlig tilføjelse. Den rettede koncept findes i Henrik Rantzaus relationer fra 1565.

³ Aarsberetn. fra Geheimearch., I, (1852—55), 183 ff., 190, 192 f.

⁴ Instruxen findes i en kasseret original, idet kongens egenhændige underskrift er overstreget og seglet afrevet (RA. T. K. U. A. Spanien, A II, Akt. o. dokum. vedr. d. polit. forh. t. Spanien 1557—1669) og en derfra afvigende koncept (T. K. U. A. — 1676, Konc. t. instruktioner, memorialer m. v. 1540—1648, pk. nr. 115).

Bag hertugindegen øjner man Peder Oxe, der uden tvivl gik ud fra, at en udsoning mellem Danmark og Lothringen vilde bane vej for hans tilbagevenden til gård og gods og politisk magt i hans hjemland. Under forhandlingerne i 1561—62 havde det allerede været på tale, at han skulde medindbefattes i et eventuelt forlig¹. Peder Oxe regnede rigtigt. Fjorten dage efter, at kongen havde givet Henrik Rantzau lov til at skrive til Aremberg, udgik der (20. sept. 1565) et lejdebrev til Peder Oxe, som kongen nu — under hensyn til, at han gennem kejseren, kongen af Frankrig og andre potentater samt gennem slægt og venner havde bedt om at måtte blive taget til nåde — vilde udsone sig med, hvis han kom hjem inden sex måneders frist². Selvom tanken om et forlig med Lothringen i og for sig alene gjorde Peder Oxes hjemkaldelse naturlig, kan man trygt antage, at kongens handlemåde også var dikteret af øjeblikkets fortvivlede økonomiske og militære situation. Samme dag, som lejdet udgik, fik kongen bud om Svenskernes erobring af Varberg slot. Hvor hårdt det økonomiske pres har været, ser man af, at kongen den næste dag fra Helsingborg efter hinanden sendte hele to forslag om tilvejebringelse af midler til hærens lønning ned til rigsrådet i København. I det første bad han rådet om at bevilge en pengeskat af bønderne — i dalere eller sølv, så at det kunde »noget drage til sum«, og om at opfordre adelen til at indskrænke det alt for store antal af fritagne ugedagsmænd; samtidig henstillede han til rigsråd og adel — uden dermed at ville antaste deres skattefrihed — i betragtning af rigets nød at hjælpe kronen med proviant. I det andet fremsatte kongen en plan, hvorefter udgifterne til de dyre fremmede lejetropper for fremtiden i det væsentlige skulde fordeles på

¹ Colding: Studier etc., 417, 439.

² Ryge: Peder Oxe (1765), 199. — Troels-Lund mener uden grund, at dette lejde ikke er blevet udstedt (Troels-Lund: Peder Oxe (1906), 134). At det virkelig er blevet afsendt, fremgår allerede af, at der i margen ud for brevet i den nu tabte Inlendisch Registrant — ifølge Ryge (loc. cit.) — stod skrevet: »Diss geleidt ist noch einmal ausgangen, vnd das datum d. 24. januarii ao. 1566 zu Coppenhagen gesetzt worden.« Udhævelsen af mig.

rigets upriviligerede stænder. Rigsrådet vilde imidlertid ikke tage stilling til forslagene, med mindre kongen selv kom til København; men kongen mente af militære grunde ikke at kunne forlade Skåne, og den 28. sept. bevilgede rådet da en skat af bønderne vest for Øresund i den nye, dårlige mønt, »klippinge«, idet det dog kom kongen i møde i spørgsmålet om ugedagsmændene; thi kun de, der havde været fri »fra arilds tid«, skulde slippe for skatten, der skulde være inde i løbet af fjorten dage!¹ Kongens andet såre radikale forslag, der stred imod al tradition, har rådet åbenbart slet ikke villet diskutere.

Der gik imidlertid lang tid, før Peder Oxen lod høre fra sig. Ved nytårstid 1566 begyndte Frederik II at blive utålmodig og spurgte Henrik Rantzau, der havde expederet lejdet, hvordan det kunde hænge sammen. Rantzau udtalte frygt for, at lejdet ikke var kommet Peder Oxen i hænde, og anbefalede kongen at sende ham et nyt til Breitenburg, han skulde da anvende særlig omhu på viderebesørgelsen, men forinden vilde han dog forhøre sig, om Peder Oxen havde modtaget det første lejde². Allerede dagen efter, at kongen havde fået Rantzaus brev, afgik der et nyt lejde enslydende med det første til Peder Oxen (24. jan.)³. At det første lejde imidlertid godt nok var nået ham, fremgår af et brev fra ham til hans ven den førnævnte lothringske sekretær Melchior Henry, dateret Schaumburg⁴ 25. jan. 1566⁵.

Når Peder Oxen endnu intet havde foretaget sig, skyldtes

¹ Kanc. Brevb. 1561—65, 662—66; RA. D. K. Regeringsrådernes korrespondance 1563—70, de i Kbh. forsamlede råder til kongen 22/9 1565. — Udtrykket »fra arilds tid«, der ikke var gængs i denne forbindelse, forekommer dog også i skattebrevet af 17. maj 1565. (Kanc. Brevb. 1561—65, 606).

² RA. Henrik Rantzaus relationer III, 1566—67, relation af 14/1 1566, modtaget af Frederik II 23/1.

³ Ryge: Peder Oxen, 199 f.

⁴ Peder Oxens lothringske forlening, som hertugen 1563 havde skænket ham afgiftsfrit på livstid. Jf. Colding: Studier etc., 451.

⁵ Brevet findes i egenhændig tysk original i Rechte der Christine von Dänemark, fol. 237—40 og i fransk uddrag ibidem, fol. 220. — Peder Oxen skriver et lidet korrekt og ofte vanskelig forståeligt tysk.

det rimeligvis vanskeligheder med hertuginde. Rent bortset fra de betænkeligheder, hun kan have næret ved at lade en mand som Peder Oxe, der kendte alle hendes hemmeligheder, rejse hjem, ønskede hun nu som tidligere at iagttage den største reservation i forholdet til Danmark. Man fornemmer det allerede af et brev fra Aremberg til Henrik Rantzau af 20. dec. 1565. Greven havde da nogen tid været syg; men før sin sygdom havde han sonderet stemningen i Nancy, dog uden at få nogen rigtig besked; da det var Frederik II, der på uvenlig måde havde afbrudt de sidste forhandlinger med Christine i Frankfurt (1562)¹, vilde han mene, at det bedste vilde være, om kongen sendte nogle kloge og dygtige folk til Lothringen for påny at forhandle om forsoning². Ifølge Peder Oxes brev til Henry var der imidlertid kommet en ny føler fra Danmark. En af Peder Oxes venner havde skrevet, om Peder ikke — som af egen tilskyndelse — kunde spørge hertuginde, om en genoptagelse af de i 1562 afbrudte forhandlinger var ganske håbløs. Efter en rådslagning med Silliers og Peder Oxe havde hertuginde derefter bemyndiget sidstnævnte til at svare, at han havde godt håb; vennen skulde blot oppebie Peder Oxes ankomst, så skulde han få nærmere besked; det synes at være meningen, at han skulde mødes med Peder Oxe i Frankrig³. Samtidig blev det bestemt, at Peder Oxe skulde begive sig til Danmark med kong Frederiks lejde og pas fra hertuginde Christine og hendes

¹ Jf. Colding: Studier etc., 444 f.

² RA. Bilag til Henrik Rantzaus relation af 13/2 1566.

³ Peder Oxes text er her særlig vanskelig at forstå. Angående bemyndigelsen skriver Peder Oxe til Henry: Ich solthe screyben alz voer mier selftuer daß ich hatte hoffung, daß dye sache kund voell soem gutten fordracth komeyn vye ich eynd [= ihm] veytter voelt bericthen veynd ich zoe eynd [= ihnen] kom wnd batt sie voelthen dar auff beruen nach Frankcherrig oder ander daa eynd brauchen bieß meiner ankompt.« — Den sidste sætning kunde tyde på, at Peder Oxes ven havde ærinde i Frankrig; man kommer derved uvilkårligt til at tænke på Jorgen Lykke, der jo i slutningen af 1565 var sendt til Lothringen. Af brevet til Henry fremgår det forøvrigt, at Peder Oxe ikke vilde tage den lige vej hjem, men først agtede sig til Antwerpen, hvor han lovede at tage sig af Henrys sager (d. e. vel pengeanliggender).

søn hertugen. Peder Oxe var imidlertid ikke tilfreds med det pas, der blev sendt ham af Henry. Der burde, som det var skik og brug, stå, at han med hertuginde og hertugens vidende og vilje var taget til Danmark for at ordne sine egne sager med kongen, og at Deres Højheder bad alle og enhver at befordre hans rejse. Men nu havde hertuginde tilskrevet ham et brev, der ganske stred mod aftalerne, så han vidste hverken ud eller ind. Han måtte bestemt vide, om hans forhandlinger med kong Frederik skulde dreje sig om forlig og ægteskabelig forbindelse med huset Lothringen eller forlig alene. Han vilde ikke drive hertuginde videre, end hun selv ønskede; men når det ikke skulde blive ved den første aftale, havde det anstået ham bedre ikke at skrive til Danmark. Af brevet til Henry ser man desuden, at Peder Oxe ejendommeligt nok nu, da han skulde rejse hjem, var indviklet i en proces i Lothringen; han beder Henry undskylde ham overfor »le grand maistre de Meley«, at han ikke møder i retten, og han ønsker at vide, om en vis baron, der er ham meget skyldig, står på hans side; unægtelig træk, der kunde minde om omstændighederne omkring hans flugt fra Danmark 1558. Endelig bad han Henry varetage hans interesser i hans fraværelse¹.

Peder Oxe havde imidlertid en trumf i baghånden, som skulde synes egnet til at stemme hertuginde velvilligt overfor hans rejse til Danmark. I slutningen af det ovenfor gengivne brev bad han Henry meddele Hds. Højhed, at en af hans tjenere for fjorten dage siden var kommet tilbage fra Danmark med tidender af en så sensationel og farlig karakter, at han ikke turde betro dem til pennen; men hvis hertuginde vilde sende en betroet mand til Schaumburg, skulde denne få mundtlig besked. Først godt 14 dage senere — 10. febr. — indfandt sekretær Claude Guerin sig hos Peder Oxe, der viste ham et

¹ I originalbrevet gælder Peder Oxes undskyldning »deyn groÿen hollmeyster« uden navns nævnelse; tilføjelsen »de Meley« findes i det franske uddrag af Peder Oxes brev (Rechte der Christine von Dänemark 1560—70, fol. 220). Meley er vel den lille by Melay i nærheden af Langres i det sydlige Lothringen.

brev, der var afsendt fra Lübeck c. 10. jan. og underskrevet og forseglet af hans broder, svoger og fem »fætre« (»cousins«). Af disse syv kan kun broderens og svogerens identitet fastslås, broderens med fuldstændig og svogerens med nogenlunde sikkerhed. Af Peder Oxes brødre levede dengang kun Albert Oxe til Nielstrup, af svogrene Frants Banner til Kokkedal og Erik Podebusk til Bistrup; af de to sidste er der uden tvivl tale om Frants Banner, der 1558 varmt havde taget sig af Peder Oxes sag¹, mens Erik Podebusk først 1562 var kommet ind i familien.

I brevet opfordrede slægten Peder Oxe til omgående at rejse hjem, thi hans sager stod godt, kongen var ham meget gunstigt stemt, og han risikerede ikke mere som forhen at blive narret; hvis han ikke havde modtaget det lejde, som kongen havde sendt ham over Frankrig, skulde de nok sørge for, at han fik et andet, sådan som han vilde have det! Hvad angik forholdene i Danmark, kunde de fortroligt meddele ham, at stænderne overvejede og allerede var stemt for at vælge den spanske konges søn eller hellere kejser Maximilians næstældste søn til Frederik II's efterfølger for det tilfælde, at kongen skulde dø uden arvinger; de vilde paa ingen måde have en ny konge af det holstenske hus! Brevskriverne, hævdede Peder Oxe, havde kun haft hans personlige fordel for øje, derimod ingen tanke for hertuginde af Lothringen; men han, der var hendes ydmyge tjener, måtte gøre Hds. Højhed bekendt med de omtalte planer, for at hun kunde handle derefter; thi holdt hun sig nu tilbage, mente Peder Oxe, vilde hun ikke mere kunne håbe på gennemførelse af sine prætentioner. At tænke på at tvinge kongen af Danmark ved våbenmagt var ganske håbløst; for det første kunde Svenskerne efter de kejserlige mandaters udstedelse ingen hjælp få fra Tyskland, for det andet var Frederik II nu — meget mod sin vilje — i den stilling, at han intet kunde foretage sig uden stændernes råd, vidende og samtykke, og for det tredje var der uhørt stærke rustninger i gang i Danmark og særlig i Lübeck. Endelig tilføjede Peder Oxe — næppe uden malice — kunde man nu se, hvor meget kejserens interesse for

¹ Jf. Colding: Studier etc., 28, 34 f.

madames sager var værd; dermed skulde dog ikke være sagt, at kejseren allerede arbejdede for habsburgsk tronfølge i Danmark; men stænderne dør overvejede at gøre det! Peder Oxen havde hertuginde om ikke at tale for højt om, hvad han havde betroet hende, og om navnlig ikke at nævne ham som hjemmelsmand, idet det kunde bringe ham og hans slægtninge ubehageligheder, da han var velkendt af kejseren, der næppe vilde vise sig synderlig taknemmelig over hans åbenmundethed. Så snart Peder Oxen var kommet til Danmark og havde talt med kongen, vilde han ved ilbud underrette madame om alt, hvad der var passeret, også om, hvilken stemning (»quelle deuotion«) der rådede i den danske adelsstand og andre kredse (underforstået vel: overfor det lothringske hus)¹.

Som man ser, var Peder Oxes budskab til hertuginde ikke til at misforstå: under de nu rådende forhold havde hun intet andet at gøre end at afbryde forhandlingerne med Erik XIV og slutte forlig med Frederik II og at lade ham få Renata til ægte! Unægtelig også for Peder Oxen den bekvemteste løsning, nu da han skulde til at afvikle sin lothringske virksomhed. I samtalen med Guerin erklærede han sig da nu også uden smålighed villig til at nøjes med den vage instrux, hertuginde havde sendt ham, skønt hun egentlig havde lovet ham noget helt andet. I sit svar af 15. febr.² gjorde hertuginde Christine gældende, at hun dog ikke kunde medgive ham nogen bestemtere udformet instrux, når hun ikke nærmere kendte forholdene og stemningen i Danmark, og det så meget mindre, som Frederik II, efter hvad Peder Oxen selv skrev, var så reduceret, at han intet kunde foretage sig på egen hånd. Derfor måtte hun overlade alt til Peder Oxes bedste skøn, idet hun stolede på den hengivenhed, han altid havde vist hendes sag. Før man indlod sig på nærmere forhandlinger, måtte man kende stændernes holdning. Peder Oxen skulde vel med andre ord blot sondere stemningen i Danmark overfor et eventuelt lothringsk ægteskab. Hertuginde

¹ Guerins rapport af 10. febr. 1566. Rechte der Christine von Dänemark, fol. 33 f.

² Ibidem, fol. 223 f.

inden håbede, at der kunde komme forlig i hans lothringske retssag; skulde det ikke lykkes, vilde hun drage omsorg for, at hendes søn hertugen beordrede »le grandmaistre de Meley« til at foretage en tilbørlig undersøgelse, hvoraf der skulde blive tilstillet Peder Oxe en autentisk kopi. Han skulde ikke bekymre sig mere om sagen; thi hans vel lå hende stærkt på sinde. Derimod nærrede hun — trods det kongelige lejde — frygt for, at man i Danmark havde stillet en fælde for ham; hun havde fra pålideligt hold grund til at tro det.

I slutningen af februar kom Peder Oxe til Deventer, hvorfra han 12. marts sendte en beretning til Lothringen¹: Hans dreng havde bragt ham et nyt lejde fra kongen (vel brevet af 24. jan.) og breve fra alle hans venner, der rådede ham til hurtigst muligt at komme hjem, thi han kunde trygt stole på kongen; hans broder og nogle andre vilde møde ham i Hamburg. Nu ventede han kun på, at hans tjener Hans Mikkell skulde komme tilbage fra Antwerpen (hvor Peder Oxe havde store pengeinteresser, jf. ndfr.); når det skete, vilde han rejse til Danmark, hvorfra han havde efterretninger, der måtte synes fortrinligt egnede til at bestyrke hertuginde i den af ham ønskede kurs: de Danske rustede på kraft og ventede en ny sejr over Svenskerne inden påske, mens det pesthærgede Sverige bad om fredsforhandlinger. Peder Oxe regnede med at være i København 31. marts og vilde så i løbet af tre dage sende ilbud til hertuginde. Man kunde skrive til ham gennem en borger i Deventer Johan Valbech.

Da man i Danmark fik at vide, at Peder Oxe kunde ventes hjem, gav kongen Henrik Rantzau ordre til at standse korrespondancen med Aremberg, der jo nu måtte være overflødig². Hvornår Peder Oxe kom til landet, ved vi ikke bestemt; men

¹ Originalbrev fra Peder Oxe til Melchior Henry (Rechte der Christine von Dänemark, fol. 232—236). Brevet foreligger også i fransk uddrag (Ibidem, fol. 35 f.). 2. april sendte Henry det videre til baron de Silliers (Ibidem fol. 219).

² RA. T. K. I. A. Inl. Reg. Skrivelse af ¹²/₃ 1566; Hist. Tidsskr. 4. R. II, 929.

24. april fandt hans udsoning med kong Frederik sted. Kongen lod sin unåde fare og gav Peder Oxen alle hans godser tilbage, og Peder Oxen udstedte på sin side en erklæring, medbesejlet af Frants Banner og Albert Oxen, om, at han vilde drage til Lothringen og der forhandle sin sag og vende tilbage til Danmark førstkommande mortensdag, »saa frampt dødt, fengsell, eller sygdom mig thet icke betager«, og derefter »bygge och boe her vdi riiget, och verre Kongl. Maytt. huld och tro, och thiene Kongl. Maytt. och mitt fæderne=riige, som enn erlig riddersmandsmand bør att gjörre sin Herre och Konningh och fæderne=riige«¹. Kongen beklagede det tidligere dårlige forhold mellem ham og Peder Oxen; han havde gerne set, at Peder Oxen var vendt tilbage for fire år siden². Han bad ham strax indtage sin gamle stilling; han ønskede, at han skulde være den, der stod tronen nærmest, noget, Peder Oxen dog ikke kunde gå ind på uden først at tale med hertuginde af Lothringen³. Derefter begav Peder Oxen sig til sit kære Gisselfeld, som han forståeligt nok havde lidt svært ved at løsrive sig fra. Han kunde, som det antydes i hans forpligtelse til kongen, ikke vide, om han vilde slippe godt fra den rejse til Lothringen, thi det budskab, han skulde bringe fra Danmark, gav ingenlunde hertuginde fyldestgørende oprejsning for tidligere lidt forsmædelse, men måtte tværtimod rippe op i gamle sår. Først 6. maj gav han fra Gisselfeld hertuginde meddelelse om sit private forlig med Frederik II, samtidig med at han bad undskylde, at det trak ud med hans tilbagekomst; det var ham meget magtpåliggende, skrev han, først at få foretaget en deling af nogle arvegodser med sin broder og sine svogre. Foreløbig vilde han sende en tjener til Lothringen med yderligere oplysninger. Når tjeneren

¹ Ryge: Peder Oxen, 202 ff.

² Under de dansk-lothringske forhandlinger 1561—62 havde det været på tale, at Peder Oxen skulde have været medoptaget i et eventuelt forlig (Colding: Studier etc., 417, 439).

³ Manuskriptsamlingen i Bibliothèque Nationale, Paris, Collection de Lorraine, nr. 408, fol. 57 f. Fransk gengivelse af Peder Oxens tjeners beretning til Christine af Lothringen, delvis nedskrevet efter Peder Oxens diktat. Uden dato.

kom tilbage, skulde han selv rejse derned¹. Tjeneren skulde give hertuginde supplerende meddelelser om Peder Oxes udsoning med kongen og desuden bringe militære nyheder — næsten alle i dansk favør — uden tvivl i den hensigt, at Christine skulde forstå, at det under alle omstændigheder vilde være uklogt af Lothringen at drive danskfjendtlig politik.

Fra de samme dage har vi et interessant brev fra enkedronning Dorothea til datteren kurfyrstinde Anna af Sachsen. Annas bud — Johan von der Wische — havde fortalt enkedronningen, at Peder Oxe havde forladt Lothringen i unåde, fordi han skulde have dræbt en fornem mand og også på anden måde skulde være begyndt på »vil widerwertig regiren« (her er åbenbart tale om en genklang af den førnævnte proces). Enkedronningen kunde godt tænke sig, at der var noget om dette rygte, thi hun havde svært ved at forestille sig, hvorfor Peder Oxe ellers skulde indlade sig på et så farefuldt foretagende under Danmarks daværende ulykkelige forhold. Nu var Peder Oxe i København; men enkedronningen havde sine tvivl om holdbarheden af kongens nye venskab: *Wie sie [o: kongen og Peder Oxe] sich vnter einander vertragen konnen, wirt die zeit gebenn. Ohne zweiffel wirt er [o: Peder Oxe] wollen eine neue regierung anheben vnd von grossen dingen rohmen.* Som sædvanlig havde enkedronningen imidlertid religionens trøst parat: *»Ob gleich der gotloß [o: Peder Oxe] ein wenig bluet [o: blühet], in gewalt vnd chren sitzet, gehet er doch letzlich vnder vnd wirt welck, wie graß, das da frue bluet vnd balde verdorret.*»²

Først 3. juni sendte Frederik II Peder Oxe tilbage til Lothringen med kreditiv til hertuginde³. Samme dag fik Peder Oxe et kreditiv til enkedronning Dorothea, som han — antagelig på Koldinghus, på vej til Lothringen — skulde give en mundtlig besked fra kongen, hvad der vel sagtens vil sige, at

¹ Ibidem, fol. 59, originalbrev fra Peder Oxe til Christine af Lothringen.

² S. H. S. A., Loc. 8501, Breve fra enkedronning Dorothea til kurfyrst August og kurfyrstinde Anna 1562—71, Dorothea til Anna, Kolding ^o/₅ 1566.

³ Rechte der Christine von Dänemark, fol. 29.

enkedronningen skulde orienteres i det lothringske spørgsmål¹. Peder Oxes instrux var mundtlig; men af en beretning, som Claude Guerin har nedskrevet om hertugindeens forhandlinger med Peder Oxe efter dennes tilbagekomst til Lothringen, får man ganske god besked². Under sit ophold i Danmark, sagde Peder Oxe, havde han »comme de soy mesme« berørt grev Günther v. Schwarzburgs grove og truende afbrydelse af forhandlingerne 1562. Kongen gav ham da en kopi af grev Günthers instrux for at vise, at greven havde overskredet sin fuldmagt. Det havde til det sidste været kongens ønske at komme til forståelse med hertuginde, han havde blot opgivet ægteskabsplanerne. En sådan forståelse ønskede kongen fremdeles, og han vilde gerne sende gesandter ud til forhandling med hertugindeens betroede mænd derom. Med andre ord: kongen vilde nok forsone sig med Christine, men han vilde ikke ægte hendes datter. Hertuginde måtte tilmed døje den tort i den kopi, der blev hende tilstillet af grev Günthers instrux³, at møde den i 1562 hævdede danske påstand, at det var hende, der i sin tid havde tilbudt Frederik II sin datter⁴, en opfattelse, hun da også på det bestemteste måtte protestere imod. Kong Frederiks nyeste forslag kunde Christine først tage stilling til, når hun havde hørt sin fætter kejser Maximilians mening derom; hun havde derfor sendt Silliers til kejseren. Når han kom tilbage, skulde Peder Oxe få besked, så han atter kunde underrette kong Frederik.

Christines sendelse til kejseren, der aldrig havde vist hende synderlig sympati, kan kun opfattes som et forsøg på forhaling. Hun kan ikke have følt sig videre tiltalt af Frederik II's sidste tilnærmelsesforsøg og har næppe heller fuldtud troet på Peder Oxes nye optimisme på Danmarks vegne; derfor har hun sik-

¹ RA. T. K. I. A. Inl. Reg. 1566—67, fol. 106.

² Rechte der Christine von Dänemark, fol. 22, udat. rapport af Claude Guerin.

³ Denne kopi findes tilligemed en fransk oversættelse i Rechte der Christine von Dänemark, fol. 26 f., 154 ff.

⁴ Striden om, hvem der havde taget initiativet i ægteskabsforhandlingerne, er behandlet i Colding: Studier etc., 436 ff.

kert ikke ønsket at tage parti i den nordiske strid, førend krigens udfald tegnede sig med større tydelighed. For Peder Oxé må Frederik II's utilbøjelighed for det lothringske ægteskab, der på så smuk en måde kunde have formidlet hans overgang til den danske lejr, have været en alvorlig skuffelse. Han har vel endda, som før sagt, betragtet sin stilling som farlig. Hertugindens vanlige sendrægtighed er nok derfor kommet ham tilpas. Først 5. sept. overrakte han hende grev Günthers instrux¹, og før kan hans forhandlinger med hende ikke have fundet sted. Det er meget troligt, at han har bestyrket hertuginde i tanken om Silliers' sendelse; thi derved vilde han selv få mulighed for at slippe bort, mens forhandlingerne endnu var svævende. Han kunde jo nemlig ikke afvente Silliers' tilbagekomst, da han havde lovet Frederik II at være hjemme senest mortensdag. Ikke længe efter er han i hvert fald atter i Danmark, for 4. dec. blev han forlenet med Vordingborg². Han er da formodentlig rejst hjem med en forsikring om, at han nok skulde komme tilbage og fortsætte forhandlingerne.

Der er under alle omstændigheder intet spor af, at Peder Oxé har afviklet sit forhold til det lothringske fyrstehus. En eventuel afvikling har i det mindste ikke omfattet de af ham drevne godser Schaumburg, som han havde fået som livsvarig, afgiftsfri forlening 1563, og Einville, som han som nævnt havde købt 1565 med tilbagekøbsret for hertugen³. Allerede denne kendsgerning tyder bestemt på, at det ikke kom til noget brud mellem Peder Oxé og hertuginde Christine og hendes søn; det fremgår også af Peder Oxés senere brevvexling med to af hertugens mænd, greven af Salm⁴ og Melchior Henry angående de to lothringske godser, som han fra slutningen af 1569 ønskede,

¹ Datoen fremgår af randbemærkning på den franske oversættelse af instruxen.

² Kanc. Brevb. 1566—70, 109.

³ Se herom ovfr. s. 643 og Colding: Studier etc., 451 f.

⁴ Greven af Salm er sandsynligvis den samme greve af S., »maréchal de Lorraine«, som 1563 i forening med Melchior Henry optrådte som vidne i det brev, hvorved hertug Carl gav Peder Oxé Schaumburg som livsvarig, afgiftsfri forlening. (Archives de Meurthe-et-Moselle, Nancy, Registre B 34,

at hertugen skulde tage tilbage, uden tvivl fordi det — som det ses — var vanskeligt for ham at få indkomsterne fra disse fjerne besiddelser hjem til Danmark. I det ældste af de bevarede breve (fra Peder Oxé til greven af Salm 12. febr. 1570) har Peder Oxé af grevens skrivelse erfaret, at hertugen gav sit minde til, at Peder Oxé påny afstod begge husene til ham; pengene, som Einville stod i pant for, kunde han få førstkommande sommer. Derudover havde Peder Oxé krav på det sidste års rente og erstatning for de penge, han havde anvendt på bygningerne; men da han »med skyldigste taknemmelighed« erindrer »den overflødige naade og fyrstelige mildhed, som jeg [o: Peder Oxé] i min viderværdige tilstand har af fyrsten erfaret,« vil han ikke »staae paa den yderste skilling«. Det passede imidlertid ikke hertugen at udbetale pengene foreløbig, og Peder Oxé tilbød da i brev til Melchior Henry af 21. sept. 1570 at vente i tre år endnu. Det kan nok undre, at der er tale om pant i Einville; men udtrykket må uden tvivl sættes i forbindelse med tilbagekøbsretten, der gjorde købet til en art pantsættelse. Tilbagekøbet af Einville (»le reachapt«) fandt virkelig sted 1573. Udsættelsen blev ingenlunde smertefri for Peder Oxé; han havde det største besvær med at få renterne af godserne ind. De bevarede akter viser intet om nogen afhændelse af Schaumburg, som hertug Carl jo også vilde få ganske gratis tilbage ved Peder Oxés død¹.

Et langt alvorligere slag for Peder Oxé var tabet af den for sin tid mægtige kapital, i alt 92.406 tyske dalere, som han og broderen Eskil Oxé, den 1563 afdøde rentemester, havde sat på rente i Antwerpen, »bey burgermeister, schefen, thesaurirn, rathmännen, portonirn, vnd gemeinen eingessenen«, på en tid, da denne by var verdens mest blomstrende handelscentrum. Pengene forfaldt til udbetaling i slutningen af 1560erne, da forholdene i Nederlandene var blevet urolige, og det lykkedes

Registre de Quiriacé Fournier des Lettres Patentés des Années 1562 et 1563, fol. 190).

¹ Ryge: Peder Oxé. 314-—18; RA. T. K. U. A. Lothringen, A II, Akter o. dokum. vedr. d. polit. forh. t. Lothringen 1547—1736, Melchior Henry t. Peder Oxé ²/₈ 1570, Gorge v. Sehested t. Peder Oxé ¹²/₈ 1570; Archives de Meurthe-et-Moselle. Registre B 670, nr. 31, 32, Einville.

hverken Peder Oxé eller senere hans arvinger at redde en eneste skilling¹. Men summerne giver en levende forestilling om, i hvor høj grad Peder Oxé også i sine udlændighedsår forstod at få penge til at yngle mellem sine hænder.

Da Peder Oxé havde forladt Lothringen, mistede hertuginde Christines praktikker mod de nordiske lande det meste af deres kraft, selvom hertuginde i begyndelsen af 1570erne var indblandet i en svensk sammensværgelse, der — med Charles de Mornay som hovedmand — havde til mål at styrte Johan III til fordel for hertug Carl af Södermanland og at befri den fangne kong Erik XIV². Endnu 1576 kunde en fransk diplomat Lansac, der vilde hævne sig på den danske konge, fordi denne havde ladet hans folk, der havde drevet sørøveri på Østersøen, henrette, finde på at henvende sig til hertugen af Lothringen med en plan til overrumpling af Danmark af lignende karakter som Veit vom Berges i 1564. Som Veit vom Berge regnede han også med Ditmarskerne som sikre forbundsfæller³. Der er imidlertid ingen tegn til, at han vandt gehør. Formelt opgav hertuginde af Lothringen aldrig sine krav. Endnu 1588 — to år før sin død — skrev hun sig: »Chrestienne par la grace de dieu royne de Dennemarck, Suede, Noruegue, des Gothz, Vandales, Sclauns, duchesse de Slesuick, Holstein, Stormarn, Dietmarche, Lorraine, Bar, Milan, comtesse d'Oldenbourg, Delmenhorst, Blamont, dame de Denemire!«⁴

¹ Ryge: Peder Oxé, 318—24. — Til sammenligning kan tjene, at den danske stats samlede indtægt på det sidste af Jochim Becks bevarede regnskaber før syvaarskrigen var 249.920 dlr. (Joh. Grundtvig: Frederik den Andens Statshusholdning (1876), Bilag, V).

² Sveriges historia intill tjugonde seklet IV, (1904), 130 f.; Ingvar Andersson i Scandia VI, 62.

³ Rechte der Christine von Dänemark, fol. 129—33; Kanc. Brevb. 1571—75, 306 f. — Lansac er muligvis den samme L., som deltog i fredsforhandlingerne mellem Frankrig og Spanien 1558, og den Louis de Saint-Gelais, sieur de L., der 1562 blev fransk gesandt på Tridentinerkonciliet (Granvella: V, 199 ff., 202, 207; VI, 512). — 1573 havde den i teksten nævnte L. været på en sendelse til Polen. (Kanc. Brevb. 1571—75, 306). Om Veit vom Berges plan se Smaaskrifter tilegnede Aage Friis, 69 f.

⁴ Bibliothèque Nationale, Paris, Collection de Lorraine, nr. 29, fol. 27.

Smaastykker.

Herlufsholm-Dommene endnu en gang.

Af

Stig Iuul.

I sin afhandling: »Det kgl. rettertings domme af 20. og 21. oktober 1575« (ovf. s. 248 f.) har redaktør Arild Hvidtfeldt givet et interessant bidrag til den gamle diskussion om forholdet mellem de to domme af oktober 1575 angaaende Herlufsholms Skoles gods. Aarsagen til, at denne diskussion paany er blusset op, er, som anført af hr. Hvidtfeldt, de kortfattede bemærkninger, jeg er fremkommet med i en fodnote i min »Fællig og Hovedlod. Studier over Formueforholdet mellem Ægtefæller i Tiden før Christian den V's Danske Lov« s. 272 f. Senere har professor, dr. juris O. A. Borum behandlet spørgsmaalet i sin anmeldelse af min bog her i tidsskriftet (10. R. V, 729 f.), idet han i princippet slutter sig til den af mig hævdede opfattelse, at der bestaar en uoverensstemmelse mellem de to dommes konklusioner, som ikke lader sig bortforklare paa tilfredsstillende maade. I modsætning hertil hævder hr. Hvidtfeldt, at denne divergens allerede er ryddet af vejen af C. H. Brasch, hvis tolkningsforsøg vi efter hans mening ikke har skænket tilstrækkelig opmærksomhed, hvorfor han — efter sine egne udtalelser — vil uddybe og supplere Braschs teori.

Som den, der har givet anledning til den fornyede drøftelse af Herlufsholm-dommene, vil jeg gerne i det følgende have lejlighed til at gøre rede for min opfattelse af sagen, dels fordi fremstillingen i »Fællig og Hovedlod« er meget summarisk som

følge af spørgsmaalets underordnede betydning for de problemer, jeg dengang behandlede, dels fordi jeg efter en fornyet undersøgelse af spørgsmaalet er kommet til det resultat, at hr. Hvidtfeldts opfattelse, som dog paa det afgørende punkt er helt forskellig fra Braschs teori, i virkeligheden indeholder problemets løsning.

I sin afhandling har hr. Hvidtfeldt udførligt gennemgaaet de retstrætter, Herluf Trolles og Birgitte Gjões gave gav anledning til. Idet jeg med enkelte berigtigelser kan henholde mig til denne fremstilling, skal jeg først gøre nogle supplerende, men for den fulde forstaaelse af sammenhængen nødvendige, juridiske bemærkninger om den processuelle baggrund for afgørelserne.

I en række af sagerne optræder Birgitte Gjões arvinger som sagsøgte og Herlufsholms skole som sagsøger. Forholdet var jo det, at skolen havde paabegyndt en saakaldt laaseforfølgning, og en saadan gav jævnlig anledning til adskillige processer mellem den forfølgende og personer, der bestred hans ret til at opnaa den eftertragede laas. Laaseforfølgningen var som bekendt en uhyre kompliceret fremgangsmaade, der havde til formaal at afhjælpe eventuelle mangler ved den forfølgendes adkomst til en vis fast ejendom. Lykkedes det at gennemføre forfølgningen til meddelelsen af laasebrevet, satte dette sagen »evindelig tielse« paa, og indehaveren kunde da for bestandig glæde sig ved at være fritaget for indsigelser imod gyldigheden af sin oprindelige adkomst.

Forfølgningen¹ indlededes med, at den, der ønskede at erhverve laasen, lod sin adkomst læse tre gange til herredsting, samtidig med at han meddelte, at han ønskede at forfølge sin ejendom til laas. Naar han paa fjerde ting havde taget sin lysning beskrevet, foretog han lysning til landstinget, hvilket ligeledes toges beskrevet. Saafremt forfølgningen ikke allerede ved tingene blev afbrudt ved udtagelsen af stævning imod ham

¹ Jfr. til det følgende Kolderup Rosenvinge: Om Rigens Ret og Dele (1847), 43 f. og Danmarks Rigens Ret og dets Dele og Forfølgning af 10. december 1621, art. 60 f.

eller ved erhvervelse af dom over ham, henvendte han sig til rigens kansler med de erhvervede tingsvidner og opnaaede hos ham et kongeligt stadfæstelsesbrev, der hindrede fremtidig rettergang om sagen ved andre domstole end rettertinget. Derefter læstes stadfæstelsesbrevet til det ting, hvorunder ejendommen var beliggende. Af rigens kansler meddeltes tillige 4 dombreve, der tildømte den forfølgende ejendommen, indtil nogen anden fremkom med bedre bevisligheder. Disse breve læstes successivt med 6 ugers mellemrum til tinge. Efter dombrevene — eventuelt sammen med det fjerde dombrev — udtoges den saakaldte »almindelige stævning«, hvorved alle, som ansaa sig for berettigede til ejendommen, indstævnedes med et varsel af et aar og 6 uger til at fremkomme med og bevise deres ret. Derefter udtoges og forkyndtes »almindelig stævning 6 ugers overhørelse«, hvorved stævningen fornyedes, denne gang med 6 ugers varsel, og hvis heller ikke denne førte til fremsættelsen af indsigelser, meddeltes omsider laasebrevet.

Fra det øjeblik forfølgningen var kommet ind for rigens kansler, var den, som det fremgaar af foranstaaende, karakteriseret ved stadig gentagne opfordringer til eventuelt berettigede om at fremkomme med deres krav, hvilket maatte ske ved, at den paagældende hos rigens kansler erhvervede et saakaldt genbrev, der indstævnedes den forfølgende til en bestemt dag, for at han skulde staa til rette. Genbrevet skulde af den forfølgende besvares med en stævning, saaledes at han under den derpaa følgende retssag kom til at staa som sagsøger. Naar 6 uger var forløbet efter den almindelige stævning 6 ugers overhørelse, var adgangen til at erhverve genbrev udelukket¹, og meddelelsen af laasebrevet kunde ikke mere forhindres. Var omvendt genbrev erhvervet, maatte det ved dom afgøres, hvorvidt indsigelsen var berettiget, og hvis denne underkendtes, fortsattes forfølgningen fra det punkt, hvortil den var kommet.

En forfølgning af denne art kunde trække ud i aarevis og var meget bekostelig, men førtes den til afslutning, gav den som

¹ Kolderup Rosenvinge: Om Rigens Ret og Dele, 46, note ö.

omtalt indehaveren af laasebrevet sikkerhed for hans ret, og det er derfor forstaaeligt, at Herlufsholms skole, da man indsaa, at selve skolens retsgrundlag stod i fare, begyndte en forfølgning til laas.

Rent materielretligt laa sagen nemlig meget usikkert for skolen. Den af de to barnløse ægtefæller oprettede disposition af 1565 var ikke tiltraadt af hustruens arvinger. Ej heller kunde den med sikkerhed siges at være endelig opfyldt i givernes levende live, idet de havde forbeholdt sig bestyrelsen af skolen og dens gods, saa længe de levede, hvorfor dispositionen muligvis kunde omstødes som en døds gave. Ogsaa med hensyn til Birgitte Gjoes fornyede disposition af 1567 kunde der rejses tvivl om, hvorvidt den var gyldig uden arvingernes samtykke. Intet af de to retsgrundlag, som skolen hvilede paa, kunde derfor betragtes som absolut sikkert.

Det var formodentlig for at hindre døds gaveindsigelsen, at Birgitte Gjøe fratraadte bestyrelsen af skolen, samtidig med at hun 1567 udstedte det nye gavebrev (jfr. Gl. danske Domme III, s. 189); men hermed var kun en enkelt af anfægtelsesmulighederne udelukket. De andre bestod stadigvæk og blev successivt forsøgt af hendes arvinger. Den indsigelse, at enke-skødet krævede samtykke af arvingerne blev saaledes fremsat for rettertinget den 21. maj 1573 (l. c. s. 202 f.), og indsigelsen om, at Herluf Trolle skulde have indhentet Birgitte Gjoes arvingers samtykke, den 15. juni 1575 (l. c. s. 268 f.). Desuden beredte arvingerne paa andre maader skolens forfølgning vanskeligheder, bl. a. ved at paaberaabe sig processuelle fejl, saasom at fristerne ikke var iagttaget (l. c. s. 185 f.), og at der var formelle mangler ved de fremlagte dokumenter (l. c. s. 187 f.), samt ved at bestride, at alt det gods, dispositionerne angik, virkelig havde tilhørt ægtefællerne som endelig ejendom (l. c. s. 191 f.).

I Rigens Forfølgningsbog, som indeholder en redegørelse for gangen i hver enkelt laaseforfølgning, refereres Herlufsholms skoles laaseforfølgning paa følgende maade (Rigens forfølgningsbog 1570—76 fol. 75—77):

Oluff Mouritzens forfølling till laas paa Herluffholms frii skole och thetz tilliggendis goudtz, begyntt a° 72.

Først stadttfestelße breff vt sequitur.

Wy Frederick thend andenn met gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis koning etc. giøre alle witterliggt, att for oß wor skickitt oß elskelig Oluff Mouritzenn till Bollerup wor mand, raad och tilforordnede forstander for Herluffholms frij skole met thuende worre och Danmarckis rigis raadttz pergamentz breffue, thet første wdgifuet paa wortt slott Kiøpnehaffun thend 26. dag Maij a° 1565, liüdendis i sin mening, att Herluff Trolle, Jacop Trollis sønn, och hans hustrue oß elskelig frue Birgetthe Gøie, her Magnus Gøies daatther, haffuer sampttligenn och huer besynderlig for sig skiøtt och giffuel frann thenom och theris a[r]ffuinge theris gaardt Herluffsholm met mere beggis theris goudtz, och aff for^{ne} goudtz stifthet och funderit enn frij adels skole, eptther som theris breff, the ther paa sampttligenn wdgifuet och beseglidtt haffuer, ydermere formelder. Thett anditt, som worre elskelige Danmarckis rigis raadtt haffuer wdgifuet paa Kiøpnehaffns slott thend 22. Martij a° 1567, liudendis wdj sinn mening, att erlig och welbyrdig fru Birgetthe Gøie, Herluff Trollis epttherleffuerske, och gaff til kiende, huorledis hindis døde och affgangne hosbonde Herluff Trolle och hun baade nogen tidtt siden forleden haffde vdj wor och menige Danmarckis rigis raadttz ofuerwerrelße funderit och opretthit enn skole, menige adels børnn och andre erlige mendtz børn her i rigitt till gaffnn och beste, och ther tillaugtt och giffuet theris sedegaardt Herluffsholm, som tilfornn kaldis skouffcloster met allt therris jordegoudtz, wdj Herluffholms birck liggendis, dog met slig wilckor och beskeedtt, att the selff skulle werre forstandere for samme skole wdj beggis therris liffstidtt, thend ene eptther thend andens dødtt och affgang, och eptther beggis therris dødtt skulle Danmarckis rigis raad tilskicke och forordinere enn gudfructig och welbeskedenn adelsmand, som for^{ne} skole och tilliggendis eyendom, rentthe och goudtz chresteligenn och gudfructeligen kunde forrestaac,

epththersom samme fundatz videre formelder och indeholder. Och eptthterdj for^{ne} hindis hosbonde Herluff Trolle er dødt och affgangenn, och hinde nu eptthter fundatzens liudende bør samme skole att forrestaae, tha haffuer hun numet sinn frij wilge och welberaadtt huff frann sig opdragitt till menige Danmarckis rigis raad, som nu er och her eptthter komendis worder, fornessnde forstanders beffalling wdj saa maade, att wij skulle tilskicke enn gudfrøctig och forstandig adels mand aff hindis hosbondis eller hindis slegtt, som for^{ne} Herluffholms skole och thettz tilleggendis goudtz och eyendom all tidtt her eptthter christeligenn och skielleligen kunde forrestaae, saa skoelenn tilbørligenn holdis widtt heffdt och magtt, och thiennerer ther tilliggendis icke wforretthis wdj nogre maade, som samme for^{ne} thuende breffue widere ther om wduißer och indeholder. Och er thiiße eptthtersch^{ne} gaarde och goudtz: . . . att haffue, nyde, bruge och beholde till euindeligh eye, eptther som samme breff wduißer och indeholder. Huilcke for^{ne} breffue wij nu stadfeste och widtt sin fulde magtt dømme wid alle ordtt och artickle, som the wduiße och indeholde, forbiudendis alle, ehuo the helst erre eller werre kunde, for^{ne} Oluff Mouritzenn eller hans eptthterkomere forstandere till for^{ne} Herluffholms skole paa for^{ne} gaarde och goudtz eller paa noget therris retthe tilliggelse att hindre eller forfang att giøre eller i thend sag i nogre maade att wforretthe, saa lenge noget kommer for os met bedre beuißning paa wortt rettherting. Datum Trüggeuelde 24. die Augustj a^o 1572. Nostro ad causas sub sigillo. Teste Hilario Grubbe iustitiario nostro dilecto.

Oluff Mouritzenn fick første, andit och tredie dombreff. Actum Trüggeuelde 10. die Octobris a^o 1572.

Christoffer Gøie till Gundersløffholm tog giembreff i thenn forfølling till laas. Actum Trüggeuelde 27. die Decembris a^o 1572.

Oluff Mouritzenn thog steffning. Datum Haffniæ 13. die Januarij a^o 1573.

Möttthe wdj Ringstedtt thenn 25. Februarij 73 och bleff

Oluff Mouritzenn funden till hans forfølling, och findis samme dom, som gick i sagen, clarligenn registerit i dom regiisterit.

Oluff Mouritzenn fick fierde dombreff och almindelig steffning paa itt aar och vj wgger. Actum Trüggeuelde 3. die Martij a^o 1573.

Jørgenn Marsuin till Dübeck thog gienbress i thenne forfølling. Actum Lystrup 25. die Martij a^o 74, saa witt som han nem paa hans hustruis wegne kand arffueligenn till sin tidt tilfalle, och hand eller hans arffuinger kand met loug och rett hassue ther wdj att sige, om Gud thet saa forbætt hassuer, att hun offuerleffuer hindis morsøster frue Birgethe Gøie.

Albritt Oxe till Nielstrup thog steffning i samme sag emodt for^{ne} Jørgenn Marsuin. Actum Lystropiæ 26. die Martij a^o 74. Møtthe wdj retthe wdj Nestuedtt thend 5. Junij a^o 74, och bleff Albritt Oxe funden till hans forfølling, eptther som samme dom clarligenn findis indskreffuenn wdj dom registerit.

Albritt Oxe thog almindelig steffning paa itt aar och vj wgger paa thet nye igen, thj thend anden wor forsett och icke rett lest, som thet sig burde. Actum Trüggeuelde 22. Julij a^o 1574.

Albritt Oxe till Nielstrup fick almindelig steffning Bex wppers offuerhørrelße. Actum Lystropiæ 18. die Julij a^o 1575.

Thend 20. Octobris a^o 75 møtthe Aruidtt Huidttfeldtt wdj Kiøpnehafnn och bødt sig wdj retthe emodtt Mester Hans Michelßenn, rector wdj Herluffsholms schole, och mentthe, att Herluffsholms scholis laaß icke burde att sluttis paa Herluff Trollis skiøde, epttherthj att thet er funditt till Schoninge landzting att werre giordtt emodt lougen, saa witt Herluff Trolle aff frue Birgithe Gøes goudtz hassuer affhendtt sig. Tha gaff for^{ne} Mester Hans Michelßenn sig weluilligenn wdj retthe emodtt for^{ne} Aruidtt Huittfeldt, och bleff ther saa paa sagdt for retthe, att for^{ne} Herluffsholms laaß icke burde att sluttis paa Herluff Trollis skiøde, saa witt frue Birgethe Gøes goudtz er anlangendis, som samme dom widere formelder, som findis clarligenn wdj dom registeritt antegnitt.

Herluffsholms scholis laaß vt sequitur:

(se Gamle Danske Domme III (1845), XXII—XXIV).

Det fremgaar heraf, at Herlufsholm skoles laaseforfølgning i det hele forløb ganske normalt. To gange blev forfølgningen standset ved det ordinære retsmiddel, som bestod i erhvervelsen af genbrev mod forfølgningen, og den fortsattes paa sædvanlig maade, efter at genbrevene var underkendt af rettertinget. Een gang blev forfølgningen ganske vist sinket i et længere Tidsrum, ved at Albert Oxe havde forsømt at iagttage, hvad der udkrævedes med Hensyn til tinglæsningen af den almindelige stævning paa et aar og 6 uger, hvorfor stævningen maatte udtages paany. En virkelig afvigelse fra de almindelige regler indtraadte dog først, da Arild Huitfeldt den 20. oktober 1575 — den dag, da laasebrev skulde gives — mødte for retten uden at have taget genbrev og søgte at hindre, at der den dag blev givet laas.

Naar der i Rosenvinges samling findes ikke mindre end 6 domme vedrørende Herlufsholms skole¹ foruden det egentlige laasebrev af 21. oktober 1575², er det altsaa ikke en nødvendig følge af de i forbindelse med laaseforfølgningen staaende retsskridt. Den første dom af 25. februar 1573 (l. c. s. 185 f.) i den ved Christoffer Gjões udtagelse af genbrev rejste sag var en ren formalitetsafgørelse, og den kunde forsaavidt godt have været slaaet sammen med den anden dom af samme dag (l. c. s. 187 f.), der afgjorde sagens realitet, nemlig spørgsmaalet om, hvorvidt der under laaseforfølgningen var inddraget gods, som ikke endelig var tilfaldet Birgitte Gjõe. Jørgen Marsvins første søgsmaal, hvorunder han bestred Birgitte Gjões ret til som enke at afhænde sit gods uden sine slægtninges samtykke (l. c. s. 202 f.), var ikke indledet med udtagelse af genbrev og førte derfor ogsaa til en afvisningsdom. Jørgen Marsvin havde begaaet den under datidens procesordning grove fejl at rejse sag for rettertinget om et spørgsmaal, der allerede behandledes af rigens kansler³. Resultatet kunde derfor kun blive, at han hen-

¹ Gl. Danske Domme III, 185 f. (25. febr. 1573), 187—94 (s. d.), 202 f. (21. maj 1573), 223—27 (5. juni 1574), 268—74 (15. juni 1575), 282—84 (20. oktober 1575).

² Ibidem, XXII—XXIV.

³ Naar hr. Hvidtfeldt udtaler (s. 250), at rettertinget afviste ind-

vistes til at gaa frem paa sædvanlig maade, og en erfaring rigere udtog Jørgen Marsvin den 25. marts det følgende aar det nødvendige genbrev.

For saa vidt angaar dommen af 15. juni 1575 (l. c. s. 268 f.), vedrørte den i virkeligheden slet ikke ejendomsforholdet til Herlufsholm skoles gods, og den faldt saaledes helt uden for laasefølgningen, hvilket ogsaa fandt udtryk i, at skolens forstander overhovedet ikke var indstævnet under sagen. Forholdet var nemlig det, at Jørgen Marsvin nu to gange forgæves (jfr. dommene af 21. maj 1573 og 5. juni 1574) havde løbet storm mod skolens retsgrundlag og som følge heraf formodentlig havde opgivet haabet om at faa skolen fradømt godset. Derfor slog han ind paa den anden vej, som stod til hans raadighed, nemlig at anlægge erstatningssøgsmaal imod Herluf Trolles arvinger. En ægtemands ulovlige afhændelse af hans hustrus gods havde nemlig retsvirkninger i to relationer. Dels paadrog han sig et personligt erstatningsansvar over for hustruens arvinger, dels var erhververen — i hvert fald efter visse af landskabslovene — pligtig at tilbagelevere den modtagne jord¹. Saafremt arvingerne fik selve jorden tilbage, havde de naturligvis ikke tillige krav paa, at ægtemanden erstattede dem dens værdi; men naar lovens regler — saaledes i Skaane — udelukkede arvingerne fra at faa jorden tilbage fra erhververen, eller naar vindikationskravet af andre grunde viste sig uigennemførligt, fik erstatningskravet stor interesse for dem, og det var et saadant erstatningskrav, Jørgen Marsvin nu fremsatte mod ægtemandens arvinger og med betydeligt held, idet rettertinget fastslog, at

sigelsen »med den formelle begrundelse, at Jørgen Marsvin ikke havde påtaleret, da hans hustrus moder atter var gift...«, beror dette paa en misforstaaelse. Den af hr. Hvidtfeldt citerede begrundelse er et af de argumenter, som modparten fremførte; men hovedargumentet var, at sagen var inde hos rigens kansler, og det var dette synspunkt, rettertinget lagde til grund for sin afgørelse.

¹ Hr. Hvidtfeldts udtalelser om dette spørgsmaal (s. 256) er derfor for kategoriske. Saafremt der ifølge loven ikke var nogen mulighed for, at arvingerne kunde anfægte erhververens ret, havde de jo overhovedet ikke kunnet tænke paa at hindre skolens erhvervelse af laas paa godset.

hvis Jørgen Marsvin havde lidt nogen skade ved Herluf Trolles disposition, skulde dennes arvinger stande ham til rette.

Denne dom var en saakaldt uendelig dom, idet den henskød til en efter dommen liggende bevisførelse, hvorvidt og i hvilket omfang der skulde betales erstatning. Rettertinget ansaa det med andre ord ikke for givet, at Jørgen Marsvin havde lidt nogen skade ved dispositionen, men hvis dette var tilfældet, var der paa den anden side ingen vej uden om erstatningskravet.

Dommens ratio decidendi var imidlertid den betragtning, at Herluf Trolles og Birgitte Gjões disposition af 1565 i sig selv var ulovlig, og det vilde have været nærliggende, hvis dette havde givet Birgitte Gjões stridbare arvinger anledning til ved endnu en gang at udtage genbrev i skolens laasefølgning at søge at hindre den i at opnaa ejendomsdom med Hensyn til hendes gods. Dette skete dog ikke. Den 18. juli 1575 fik Albert Oxe almindelig stævning 6 ugers overhørelse. Stævningen blev tinglæst, og de 6 uger hengik, uden at genbrev blev udtaget.

Den 20. oktober 1575 mødte saa Hans Mikkelsen paa Albert Oxes vegne og krævede det laasebrev, som nu intet mere syntes at kunne hindre; men da dukkede pludselig en ny modpart op i sagen, nemlig Herluf Trolles arving Arild Huitfeldt, og nedlagde paastand om, at der nægtedes laasebrev i henhold til Herluf Trolles skøde. Om mester Hans Mikkelsens optræden i denne anledning siges det saavel i forfølgningsbogen som i dombogen, at han velvilligen (henholdsvis godvillig) gik i rette med ham. Meningen hermed er ganske klar. Efter almindelige retsregler kunde mester Hans Mikkelsen kræve Arild Huitfeldts paastand afvist som for sent fremsat, og det var derfor en ganske særlig imødekommenhed fra hans side, naar han erklærede sig villig til at underkaste sig rettertingets afgørelse af sagens realitet. Proceduren endte som bekendt med, at rettertinget gav Arild Huitfeldts paastand medhold, idet dommen af 20. oktober 1575 udtalte, »at paa saa meget af Fru Birgitte Gøies gods, som for^{ne} Herluf Trolles skøde og fundats paalyder, der bør ikke for^{ne} Herlufsholms skoles forstander at fange laas

paa, efterdi den fundats og skøde er dømt at være gjort imod loven; men hvis gods som findes i samme skøde og fundats at være af Herluf Trolles eget gods, der bør for^{ne} Albert Oxe og hans fuldmægtig paa skolens vegne at fange laas paa, efterdi det lovligen er med rigens ret forfulgt til laas«.

Dagen efter meddeltes saa omsider laasebrevet, der satte sagen evindeligt tielse paa, og i tilsyneladende modstrid med den dom, som var afsagt dagen i forvejen, fastslog det skolens ejendomsret baade til Herluf Trolles og til Birgitte Gjoes gods.

Naar hr. Hvidtfeldt (s. 253 f.) polemiserer imod den betragtning, at dommen af 21. oktober ligefrem skulde være traadt i stedet for den dom, som blev afsagt den foregaaende dag, saaledes at sidstnævnte dom vilde have været det sidste ord i sagen, saafremt den ikke var blevet erstattet af dommen af 21. oktober, maa jeg for mit vedkommende bemærke, at jeg hverken har fremsat eller kan slutte mig til den bestridte anskuelse. Formuleringen af dommen af 20. oktober viser klart — som ogsaa bemærket af hr. Hvidtfeldt — at den ikke var det endelige laasebrev¹. Hertil kommer desuden, at dommen af 20. oktober kun er indført i rigens dombog, og ikke i rigens forfølgningssbog, hvor laasebrevene hørte hjemme — et forhold, jeg for øvrigt selv har henledt opmærksomheden paa².

Problemet er altsaa ikke, om dommen af 20. oktober oprindeligt var tænkt som en afslutning af laaseforfølgningen; thi det er hævet over enhver tvivl, at dette ikke kan have været tilfældet; men hvorledes rettertinget under en retssag den ene dag kan udtale, at skolen ikke har ret til at faa laas paa hele godset, og derpaa dagen efter alligevel meddele et saadant laasebrev.

Det er denne modstrid, som har voldt forskerne saa store vanskeligheder i mere end 100 aar.

H. B. Melchior (*Historisk Efterretning om den frie adelige Skole Herlufsholm* (1822), s. 95) er tilbøjelig til at antage,

¹ Se formularen til et saadant i Kolderup Rosenvinge: *Om Rigens Ret og Dele*, 46 f.

² Stig Juul: *Fællig og Hovedlod*, 273. note 70.

at rigsraadet har skiftet standpunkt fra den ene dag til den anden, fordi der dukkede et dokument op — det saakaldte Birgitte Gjoes opdragelseshæft — hvis fremlæggelse gav sagen en helt ny vending. Han anfører i denne forbindelse den kendte historie om mester Hans Mikkelsens syn om natten, før den endelige dom skulde gaa i sagen, men tager umiddelbart her-efter grunden væk under sin egen hypotese ved at antage, at det paagældende dokument i virkeligheden blev fundet paa et tidligere stadium af sagen. Herved bliver det jo umuligt at benytte dokumentet til forklaring af rettertingets ændrede standpunkt den 21. oktober.

Kolderup Rosenvinge berører i indledningen til 3. bind af sit »Udvalg af gamle danske Domme« (1845), s. XXIV kort traditionen om Hans Mikkelsens syn og føjer hertil følgende bemærkning: »Jeg nægter ikke, at man kunde være fristet til at kalde Aander til Hjelp for at løse den Knude, som ligger deri, at Rigsraadet to Dage efter hinanden har givet to modsigende Domme.« Ogsaa for denne skarpsindige Jurist staar modstriden mellem de to domme altsaa som uløselig. Imod Melchiors hypotese om fremdragelsen af opdragelseshæftet fremsætter han den afgørende indvending, at dette intet indeholdt, som ikke allerede fandtes i hoveddokumentet, og at dommen iøvrigt slet ikke lagde vægt paa opdragelseshæftet, men paa den betragtning, at »Enkeskjøder have fuldkommen Retskraft«.

Med Brasch begynder bestræbelserne for trods alt at bringe overensstemmelse til veje mellem de to domme (Gamle Eiere af Bregentved (1873), s. 182—201).

Efter Braschs opfattelse er det, der foregaar for rettertinget, at skolen begærer laas i henhold til fællesdispositionen af 1565 og Birgitte Gjoes gavebrev af 1567, »altsaa efter en særskilt Kjendelse for hvert for sig« (s. 196), og rettertinget følger denne paastand, idet dommen af 20. oktober alene udtaler sig om, hvorvidt der kan gives laasebrev paa grundlag af dispositionen af 1565, medens dommen af 21. oktober behandler gyldigheden af Birgitte Gjoes disposition af 1567, forinden der gives laas saavel paa Herluf Trolles som paa Birgitte Gjoes gods.

Denne løsning er i og for sig bestikkende, men saaledes som Brasch udvikler den, rejser den en ny række problemer, som Brasch formodentlig ikke har været opmærksom paa, men som i sin tid førte mig til at forkaste hans hypotese.

Den første indvending, man kan rejse imod Brasch, er denne: Ser man paa referatet af proceduren i dommen af 20. oktober 1575, er det just ikke nærliggende at fortolke Hans Mikkelsens udtalelser som et ønske om en afgørelse af sagen i to tempi. Arild Huitfeldt nedlægger paastand om, at der ikke gives laas i henhold til dispositionen af 1565. Hertil bemærker Hans Mikkelsen, at han ogsaa kræver laas i henhold til Birgitte Gjoes disposition af 1567, og at det i dag er hans rette tægtedag, da han burde have laas paa sin forfølgning. Den nærmestliggende fortolkning af denne udtalelse synes unægtelig at være den, at Hans Mikkelsen kræver afgørelse paa stedet, nemlig laas paa alt godset, og at han mener, at dette kan ske allerede i kraft af dispositionen af 1567.

Hvis Braschs fortolkning imidlertid er rigtig, opstaar en ny vanskelighed: Hvad var grunden til denne ekstraordinære fremgangsmaade? Af hans fremstilling s. 195 ses, at han gaar ud fra, at dommen af 15. juni 1575 medførte, at Herluf Trolles skøde nu pludselig var blevet en truende fare for skolen, og at det, der foregik paa rettertinget, var en snild manøvre, der afværgede faren. Dette synspunkt lider imidlertid af en afgørende brist i juridisk henseende. Dommen af 15. juni 1575 havde jo direkte ingensomhelst retsvirkninger i forhold til skolen. Den var afsagt i en sag, hvori skolen slet ikke var part, og greb derfor overhovedet ikke ind i skolens forfølgning. Denne kunde kun standses ved, at der blev udtaget genbrev imod skolen, og dette var ikke sket inden 6 uger efter den almindelige stævning 6 ugers overhørelse. Hans Mikkelsen kunde derfor kræve laasebrevet meddelt den 20. oktober og behøvede, naar han havde dette i hænde, ikke at frygte nogen indsigelse fra nogen som helst imod skolens oprindelige retsgrundlag.

Som et tredie argument imod Braschs teori kan endelig

anføres, at hvis Hans Mikkelsen havde krævet to særskilte domme om skolens ret, saaledes at hvert af de to grundlag, som skolen paaberaabte sig, blev underkastet en prøvelse, vilde rettertinget næppe have taget hensyn til et ønske af denne art. Det var ikke rettertingets sag at inklade sig paa rent teoretiske undersøgelser af de enkelte retsgrundlags bærekraft. Det var dets opgave efter en samlet undersøgelse af de foreliggende bevisligheder at naa til en praktisk afgørelse af tvistemaalet. Gennemlæser man rettertingets domme fra det 16. aarhundrede, springer det i øjnene, at rettertinget i reglen lader et enkelt argument bære domskonklusionen uden at inklade sig paa en undersøgelse af mere sekundære argumenters berettigelse. Saa meget mindre var der grund til at ofre en hel dom paa afgørelsen af rækkevidden af et enkelt af de flere paaberaabte retsgrundlag.

Rørdams behandling af forholdet mellem de to domme (Historieskriveren Arild Hvitfeldt (1896), s. 33 f.) bygger, som af hr. Hvitfeldt omtalt, paa Braschs undersøgelse. Braschs antydning af, at proceduren den 20. oktober var aftalt spil mellem Arild Hvitfeldt og Hans Mikkelsen, er hos Rørdam blevet hovedhjørnesteinen i fremstillingen: »Tilsyneladende optraadte de imod hinanden, men kun for desto sikrere at føre Sagen til det forønskede Maal. Da Hvitfeldt var det juridiske Medlem i denne Koalition, maa Æren for den overordentlig snildt udtænkte Fremgangsmaade, hvorved Jørgen Marsvins Angreb paa Herlufsholms Stiftelse afsloges, vel ogsaa fornemmelig tillægges ham. I ethvert Tilfælde tilkommer der ham en væsentlig Del af Æren for, at der kom »evig Tielse« paa en Sag, der en Tid lang havde bragt Herlufsholms ædle Stifteres Værk i betydelig Fare¹.«

Ogsaa Borum naar — uafhængigt af de ældre forfattere — til dels til samme resultat som disse, idet han antager, at processen den 20. oktober i virkeligheden var komediespil med to gode venner som optrædende personer. Formaålet med denne proces skulde, saa vidt jeg kan se, efter hans — ligesom efter Braschs og Rørdams — Mening være at sikre skolens ret imod

¹ Udhævelserne foretaget af mig.

andre og farligere angreb, men, som tidligere omtalt, følger han ikke de nævnte forfattere i den betragtning, at dommene af 20. og 21. oktober skulde supplere hinanden. Flere af de indvendinger, som ovenfor er anført imod Braschs og Rørdams teori, rammer imidlertid ogsaa Borums opfattelse.

Hos hr. Hvidtfeldt genfinder man hypotesen om sammenspillet mellem Arild Huitfeldt og Hans Mikkelsen, men i modsætning til Brasch, Rørdam og Borum opfatter han ikke dette sammenspil som værende i skolens interesse, men tværtimod i Arild Huitfeldts. Herved bliver hans teori imidlertid helt forskellig fra disse forfatteres og ligger i virkeligheden paa linie med Kjers opfattelse af sammenhængen (Indbydelsesskrift til de offentlige Afgangs- og Aarsprøver i Herlufsholms lærde Skole i Juni og Juli 1886). Kjer, som ikke kendte Braschs teori (l. c. s. 5), hævdede ligesom denne, at dommen 20. oktober kun angik fundatsen af 1565 og dommen af 21. oktober skødet af 1567; men han antog, at denne deling af sagen skyldtes hensynet til Herluf Trolles arvinger. Hans indlæg i diskussionen, som øjensynligt ikke er benyttet af hr. Hvidtfeldt, savner dog den overbevisende kraft, som kendetegner dennes argumentation, hvorfor jeg — og senere professor Borum — ikke følte os overtydede om rigtigheden af Kjers hypotese. Derimod tager jeg ikke i betænkning for mit eget vedkommende at give hr. Hvidtfeldts fortolkningsforsøg min uforbeholdne tilslutning, for saa vidt angaar dets centrale indhold, idet det efter min opfattelse løser de vanskeligheder, som de ældre teorier havnede i.

Ganske vist er der noget ejendommeligt i, at en mand i Arild Huitfeldts stilling, der maa have været klar over de formelle regler om genbreve og frister, som skulde iagttages ved indgriben imod en laasefølgning, først optræder i sagen i dennes sidste øjeblik uden hensyn til de nødvendige formalia; men maaske er forklaringen den, at han oprindeligt ikke havde næret nogen frygt for, at den uendelige dom af 15. juni 1575 skulde komme ham og hans medarbejdere til skade. Den paa lagde jo Birgitte Gjæes arvinger at føre bevis for, at de havde lidt tab ved Herluf Trolles disposition, hvilket maatte synes

ret uigennemførligt, hvis rettertinget anerkendte, at Birgitte Gjõe gyldigt havde ratihaberet den i sit enkesæde og derved afhjulpet de mangler, som hæftede ved den oprindelige disposition. Senere er han alligevel blevet betænkelig og gør i den ellefte time et forsøg paa at faa rettertinget til at nægte laas paa Birgitte Gjøes gods i henhold til Herluf Trolles disposition. Saafremt det lykkedes ham at faa fastslaaet, at skolen ikke kunde støtte ret paa denne, idet den maatte anses som ugyldig, havde han tilintetgjort den sidste svage mulighed for, at Birgitte Gjøes arvinger kunde rejse noget erstatningskrav paa grundlag af denne. Hans modpart Hans Mikkelsen stolede paa sin side fuldt og fast paa enkeskødets egenskab af tilstrækkeligt retsgrundlag for skolen, og ud fra denne overbevisning mente han at have raad til at ofre skolens andet retsgrundlag til fordel for sin gamle elev. Dette skete, ved at han tillod, at Spørgsmaalet om gyldigheden af dispositionen af 1565 blev underkastet rettertingets prøvelse paa dette tidspunkt af sagen, uagtet han havde kunnet modsætte sig det (han byder sig velvilligen i rette), samtidig med at han udtrykkelig gjorde opmærksom paa, at han stadig procederede til laas paa det andet retsgrundlag: enkeskødet af 1567. Under disse omstændigheder var der for rettertinget ingen vej uden om at undersøge rækkevidden af dispositionen af 1565. Det var nu Arild Huitfeldt, som optraadte som sagsøger, og han hævdede, at afgørelsen af spørgsmaalet havde stor økonomisk betydning for ham og hans medarvinger; Hans Mikkelsen var paa sin side villig til at underkaste sig rettertingets dom. Der var derfor ingen processuelle hindringer til stede for, at sagsøgeren Arild Huitfeldts paa-stand kunde tages under paakendelse, og dommen fulgte ham i hans paastand. Dagen efter krævede saa Hans Mikkelsen laas i henhold til enkeskødet, og dommen af 21. oktober 1575 meddelte denne uden med et ord at omtale den dom, som var afsagt den foregaaende dag, ganske simpelt fordi Hans Mikkelsen — som det fremgaar af sagsfremstillingen — helt undlod at paaberaabe sig dispositionen af 1565 som grundlag for skolens ret. Herefter var der ingensomhelst anledning for rettertinget

til i sin dom at referere til den om dette retsgrundlag dagen i forvejen afsagte dom.

Naar denne forklaring af forholdet mellem de to domme accepteres — og for en juridisk betragtning forekommer den langt mere tilfredsstillende end nogen af de tidligere fremsatte — bliver der paa den anden side intet tilbage af Braschs teori om Arild Huitfeldts velvillige bistand til den af Birgitte Gjøs arvinger saa haardt forfulgte Herlufsholms skole. Det var ikke Arild Huitfeldt, som stillede sin juridiske indsigt til skolens raadighed under en retssag, som truede dens eksistens. Det var skolens rektor, der — formodentlig i forstaaelse med skolens forstander Albert Oxe — som en smuk gestus over for arvingerne efter den ene af dens donatorer ofrede det ene af de to retsgrundlag, paa hvilke den hidtil havde støttet sin ret. Han gjorde det i den overbevisning, at det andet retsgrundlag vilde vise sig tilstrækkeligt, og rettertingets afgørelse viste, at han havde vurderet skolens chancer rigtigt¹.

¹ Efter at ovenstaaende afhandling var trykt, er jeg blevet gjort opmærksom paa to artikler i »Herloviaeren« om samme spørgsmaal. I majnummeret 1943 naar fhv. dommer H. K. Vilstrup uafhængigt af hr. Hvidtfeldt til omtrent samme resultat som denne. I januarnummeret 1944 foretager overretssagfører Viggo Loft en gennemgang af hele den foreliggende litteratur, herunder ogsaa af hr. Hvidtfeldts afhandling, og præciserer sin opfattelse af forholdet mellem de to domme, der slutter sig til hr. Hvidtfeldts, derhen, at sagen den 20. oktober var »et lille improviseret, men dog vel gennemtænkt Intermezzo«, medens selve laasesagen først skulde for paa rettertinget den 21. oktober. Over for denne opfattelse maa dog bemærkes, at da stævnevarslet var 6 uger fra stævningens tinglæsning og onsdag var landstingsdag i Sjælland, maatte fristen for fremsættelsen af indsigelser udløbe en onsdag, og skolen kunde derfor ikke være mindre berettiget til at faa laasebrevet *torsdag* den 20. oktober end den følgende dag. Forøvrigt fremgaar det klart af dommen af 20. oktober, at begge sagens parter gik ud fra, at laasebrevet i og for sig burde meddeles denne dag.

Anmeldelser.

Axel Steensberg: Ancient Harvesting Implements. A Study in Archaeology and Human Geography (Nationalmuseets Skrifter. Arkæologisk-Historisk Række I, Kbh. 1943, 275 Sider).

De senere Aar har forøget den historiske Litteratur med en Række Afhandlinger om danske Landboforhold. Ogsaa de nyeste Hefter af Historisk Tidsskrift giver Udtryk for yngre Historikeres stigende Indsats paa dette Felt. Men fælles for samtlige Behandlinger er en Tidsafgrænsning, der sønderhugger de lange Udviklingslinjer, som præger det danske Landbrug fra Oldtiden til ret nær op mod Nutiden. Derfor hilser man med umiddelbar Glæde Forsøget paa at følge et af de ældste Grundforhold i Landmandens Arbejdsverden tilbage til dets Udspring.

Axel Steensbergs Disputats belyser en vigtig Side af Landbrugets Produktionsliv, Høstredskabernes Udvikling fra Oldtiden til det 18. Aarhundrede. Under forholdsvis gunstige forskningsmæssige Betingelser, med Nationalmuseets Materiale foran sig og paa Museumsrejser i Ind- og Udland, opmuntret af Mænd, der kendte hans Arbejdsevne og de paagældende Studiers Betydning, har den unge Museumsmand og Historiker naaet Resultater, der sikkert vil blive til Gavn for fremtidige Undersøgelser ogsaa i andre Lande. Paa de fleste Punkter kan Dr. Steensbergs Værk bedst bedømmes af Arkæologer og Kulturgeografer, men Historikeren vil maaske dog bedre kunne vurdere disse Undersøgelsers Betydning som landbohistorisk Indsats. Et Materiale, der hidtil kun var iagttaget brudstykkevis, er kritisk gennemgaaet og føjet sammen Led for Led i naturlig Opbygning. Paa et væsentligt Punkt er der bragt Orden og Sammenhæng i Opfattelsen af de Betingelser, hvorunder Landbrugets Hovedproduktion gennem flere Tusind Aar gik for sig. Vor Viden har faaet Rygrad.

En Række udenlandske Arkæologer har gennem deres Undersøgelser ydet Bidrag til den samlede Fremstilling af Høstredskabernes Udvikling, men den ældre Forskning har mest beskæf-

tiget sig med Enkeltproblemer og er kommet ud for en Del Misforstaaelser, som Specialisten her rydder af Vejen. Steensberg gør dog skyldig Honnør for Iagttagelser, der har hjulpet ham ind paa det rigtige Spor. Bemærkelsesværdigt er den senere Professor Chr. Blinkenbergs Indlæg i Diskussionen om Høstredskaber i Anledning af Stenildseglen (1898). Blinkenberg saa Forbindelsen mellem Flint- og Bronzeredskab og var opmærksom paa, at Seglen ogsaa kunde anvendes som Løvkniv.

De vigtigste Kilder til Høstredskabernes Udviklingshistorie er de arkæologiske Fund, mindre sikre er Afbildninger og Beskrivelser, da disse som Detaljer i en større Helhed ofte savner Nøjagtighed (dette gælder f. Eks. Fremstilling af Segl og Le paa middelalderlige Kalkmalerier). En fjerde Kilde, sproglige Levn, har Steensberg ikke ment at kunne udnytte i nævneværdig Udstrækning. — Undersøgelsen er foretaget efter arkæologisk-kulturgeografiske Linjer, og dens enkelte Elementer er i første Række afprøvet ved Hjælp af Tilpasningskriteriet. »Formaalet er at give en Fremstilling af Sammenspillet mellem Natur og Kultur paa det specielle Omraade, der hedder Indbjærgningen af Afgrøder i Mark, Eng og Skov, og paa Grundlag heraf at opstille en typologisk Udviklingshypotese« (Dansk Resumé, S. 273).

For at komme til Klarhed over Høstredskabernes større eller mindre Anvendelighed har Steensberg, med sin grønne Ungdoms Landmandsfærdigheder i Behold, foretaget to Rækker Høstforsøg med Redskaber fra forskellige Perioder. Tidligere Forsøg er navnlig gaaet ud paa at faa konstateret, hvorvidt Flintens Slidglans hidrører fra Korn eller andre kiselholdige Planter. Steensberg er den første, der systematisk har afprøvet Redskaberne under ensartede ydre Betingelser for at faa deres Brugbarhed fastslaaet. Det viste sig, at den kortskaftede Segl fra Vikingetiden præsterede det hurtigste og mest propre Arbejde (de færreste Straa oprykket med Rode). Flintsegle var iøvrigt ogsaa velanvendelige, mens andre, savtakke Flintredskaber viste sig uegnede og maatte anses for Løvknive. Under ret vanskelige Forhold — der kan faktisk kun høstes nogle faa Dage om Aaret — er disse Forsøg gennemført paa en Maade, der opfordrer til Fortsættelse. Adskillige Forhold over dog en Indflydelse, der ikke let kan beregnes: Kornstraaets Beskaffenhed, Terrænets Natur, Høstknivens Skæftning og Skærping, samt Høstarbejderens Træning.

Næste Hovedafsnit indeholder en kronologisk-typologisk Gennemgang af det arkæologiske Fundmateriale, godt 1600 Høstredskaber, hvoraf over en Trediedel fra Danmarks tidligere Landomraader Øst for Øresund og Kattegat. Steensberg har her bragt

en ny Maalemetode i Anvendelse, hvorved han opnaar, at baade symmetriske og usymmetriske Halvmaane-Flintsegle kan klassificeres ved Hjælp af en fælles Maaleskablon. Metalseglens Form er derimod mere variabel, og en Typeinddeling maa her foretages ud fra Iagttagelse af andre Ejendommeligheder; Skæftningsvinklen spiller en stor Rolle. Gennemgangen af praktisk talt alle daterede Fund fra Tiden før 1500 giver et godt Grundlag for Bestemmelsen af de forskellige Typer. For enkelte Funds Vedkommende er Dateringen ret usikker. Dette gælder saaledes Stenildseglen, der dog efter Steensbergs Opfattelse maa henlægges til den tidlige Bronzealder. Betydningen af Typeinddelingen kan diskuteres. Bilagene, der illustrerer Segltypernes Udbredelse indenfor gammelt dansk Landomraade, viser i nogle Perioder saa faa Fund, at man næsten intet tør slutte med Hensyn til den almindelige Anvendelse af de forskellige Typer.

Fremlæggelsen og Klassificeringen af Materialet kan naturligvis bedst værdsættes af Arkæologerne, mens 3. Afsnit, der omhandler Høstredskabernes Oprindelse og Udvikling i den gamle Verden indtil nyere Tid, i højere Grad har Landbohistorikerens Interesse. En Oversigt over Undersøgelsens Hovedresultater foreligger i Plate 13, et genealogisk Kort over Høstredskabstyperne fra Stenalder til Nutid. Man følger her »Slægten« tilbage til den primitive Høstkniv uden Rygskæftning. Steensberg paaviser, at det ældste danske Høstredskab er af denne Type og stammer fra Jættestuetiden. I Jylland er der fundet et betydeligt Antal Bladsegle (one-piece flint sickles), der i den ældre Periode har deres største Udbredelse fra Sydrusland til Nordjylland. Bladseglene har antagelig mest været anvendt til Løvskaering, ligesom de mere savtakkede halvmaaneformede Redskaber, der fortrinsvis forekommer i Østdanmark og i Sverige, hvor Bladsegle ikke er fundet. Den moderne Rishøstkniv har Aner tilbage til Stenalderen. Men disse ældste Knive har utvivlsomt tjent flere Formaal end Løv- og Kornhøst. Af Vinkelseglene, der i Middelhavslandene har sammensatte Segl-Æg, mens den nordeuropæiske Flintsegl kun bestaar af eet Stykke, kan kun de mere konkavt-æggede regnes for egentlige Kornsegle. Det gamle danske Landomraade fra Slesvig til Skaane og Bohuslen er Halvmaane-Seglens klassiske Hjemsted, og de mest krumme Segle tyder paa en ret specialiseret Kornavl navnlig i danske Limfjordsegne. Fundmaterialet er dog ikke saa omfattende, at der tør drages vidtgaaende Slutninger.

Interessant er Dr. Steensbergs Udnyttelse af biologiske Undersøgelser vedrørende Redskabernes Slidglans (gloss), der godt

kan være fremkommet ved Lovskæring, idet ogsaa Træernes Ved og Løv indeholder Kiselsyre. Slidglansens Udstrækning paa Flintseglen bidrager desuden til Skæftningsproblemets Løsning, et af de Omraader, hvor Steensbergs praktiske Syn og Greb paa Tingene slaar mere teoretisk prægede Hypoteser af Marken. Allerede Forsøgene med Stenildseglen var mønstergyldige, idet han fandt en Model, der gjorde det muligt uden Besvær at løsne Seglbladet fra Skæftet, naar det skulde hvæsses. Typebestemmelsen maa ses i nøje Sammenhæng med Skæftningsproblemet, der for Vinkelseglens Vedkommende den Dag i Dag kan studeres i vore nordiske Nabolande.

Kobber- eller Bronzевinkelseglen har sin Oprindelse fra to babyloniske Typer, den naglefæstede Segl og Bronzeseglen med ombøjede Tunge. Af den sidste udvikler Knopseglyperne sig. Steensberg paaviser, at Knopseglen forekom i hele det nord-europæiske Fastland omtrent paa samme Tid og ikke blot — som Hubert Schmidt antog — i Egnene mellem Rhone og Rhinen (*»in the country between the left bank of the Rhone and the left bank of the Rhine«*, som Steensberg lidt omstændeligt skriver). Til Schmidts 4 Segltyper føjes her en femte, den savtakkede Bronzesegl, der er en Efterligning af den nordiske Flintsegl og fortrinsvis er fundet i de gamle danske Landskaber. Raastofmangelen synes at have øvet Indflydelse, idet denne Type krævede mindre Metal, end den mere effektive Knopsegl. Ved Jernalderens Indtræden gik *»Bronze-Savene«* af Brug. Endnu i Keltisk Tid dominerede de smaa Vinkelsegle og Løvkniive, men i Romersk Tid er der blevet Raad til tunge, kortskaftede Leer, der krævede meget Metal. Jernalderen er iøvrigt fattig paa danske Redskabsfund, men Sveriges og Norges rige Materiale fra henholdsvis ældre og yngre Jernalderperioder danner Grundlaget for en Typeinddeling.

Et vigtigt agrarhistorisk Problem maa ses i Forbindelse med Løvkniivens Udvikling og Udbredelse. Efter Prof. Gudmund Hatts Opfattelse skyldtes det den indtrufne Klimaforværring, naar man paa Overgangen fra Bronze- til Jernalder var begyndt at holde Kvæg paa Stald om Vinteren, som jyske Tomtudgravninger viser. Men ogsaa i Italien, hvor klimatiske Forandringer næppe kan have indvirket, var der omkring vor Tidsregnings Begyndelse en stigende Interesse for Husdyrbrug og Staldfodring, med udvidet Avl og Bjærgning af Kreaturfoder til Følge. Baggrunden for denne Udvikling er Storgodsernes forøgede Afsætningsmuligheder i Middelhavsområdet. Staldfodringen i Norden skyldes derfor efter Steensbergs Opfattelse ikke blot Klimaforværringen

og den lettere Adgang til Raamaterialet (hjemlig Jernudvinding), men ogsaa Paavirkning fra Romerriget. Kimbrertogene aabner nye Perspektiver: »Cimbrians and Teutons returning home from the famous expedition would be in a position to act as counsellors in rational agriculture« (S. 180). Til denne Fortidsfantasi maa nøgternt bemærkes, at det sjælden falder i hjemvendte Emigranters Lod at forny Hjemlandets Produktionsliv, og den romerske Indflydelse paa dette Punkt er utvivlsomt af senere Dato. — Men Løvkniive fik man altsaa her i Norden. Det mest sandsynlige er vel, at man ved Ensilering af friskhøstede Blade supplerede det knappe Kreaturfoder, selv om Kvæget næppe var paa Stald hele Vinteren.

Løvkniiven, hvis Udvikling følges fra Bronzealderen indtil den nyeste Tid, er meget variabel og derfor svær at faa indpasset i det typologisk-geografiske Skema. Den kortskaftede Letype, der kaldes Balanceleen, anvendtes Middelalderen igennem til Højbjergning, men blev paa Overgangen til en nyere Tid forbedret, saa at den ogsaa kunde bruges til Kornhøst. I Middelalderen blev Balanceseglen, der maaske ligesom Balanceleen er i Slægt med den sydøsteuropæiske Hagesegl, almindeligt anvendt til Kornhøst, og af denne Segltype udvikles Langleen, hvis Skæftningsvinkel ligger under 90° , hvorved opnaas, at baade Blad og Skaft kan forlænges, uden at Bladet knækker i Nakken. Et bøjleformet Mejered finder samtidig Anvendelse, først til svært Græs, men fra Middelalderens Slutning ogsaa til Kornhøst.

Slægtskabet mellem de forskellige Redskabstyper kan muligvis fastslaas med nogenlunde Sikkerhed, men man kan ikke se bort fra, at navnlig det nordiske Kildemateriale i væsentlig Grad forringes i Middelalderen. Sammenlignet med de mange daterede Oldtidsfund er de middelalderlige Billedfremstillinger og Beskrivelser ikke videre fyldestgørende, og af de danske Fund omfatter kun 1 kortskaftede Leer, 1 Løvkniive og 13 Segle (heraf 5 udaterede). Høstredskaberne paa Kalkmalerier i danske Landsbykirker kan i et Par Tilfælde være forvansket ved Restaurering, og det kan i et enkelt Tilfælde diskuteres, hvorvidt det drejer sig om en Hakke eller en Le (Fanefjord Kirke, S. 201). — Maaske har Steensberg Ret, naar han mener at finde den kortskaftede Le i Brug forholdsvis sent. Men Sporene er usikre. Ved Skifteforretninger paa Grevskabet Samsø Gods nævnes indenfor en kortere Periode (1718—36) i 5 Tilfælde »stumpede« eller »stakede« Leer (i Virkeligheden kun Effekter fra 4 Landbrug; de to S. 204 omtalte Skifter i Tanderup 1730—31 vedrører én og samme Gaard). Da Benævnelserne Langleer (»long leer«) kun er fundet i

et Skifte fra 1735 og ikke anvendt i direkte Modsætning til de korte Leer, beviser Eksemplerne faktisk kun, at de stumpede Leer ikke er Ærteleer (der er kortbladede, men har langt Skaft). Højest sandsynligt er det imidlertid, at Samsø paa den Tid var Aftager af saavel den langbladede jyske Letype som den kortbladede sjællandske, og at Skifternes forskellige Benævnelser for korte Leer hentyder til denne sidste Letype¹.

I Afsnittet om Kornleens Sejr over Seglen er Steensberg naaet til et Omraade, hvor det arkivalske Materiale kan tale med, i det mindste tælle med (Table 6, S. 233—35). Skifterne er en af de vigtigste Kilder til Oplysning om Landbrugsforhold i det 17. og 18. Aarhundrede, en langt mere omfattende og paa de fleste Punkter mere paalidelig Kilde end f. Eks. Skattemandtallerne. Ved en Mængde Bondeskifter findes der Høstredskaber mellem Effekterne, for saa vidt kan Materialet udnyttes statistisk. Blandt 2231 Skifter paa Samsø Gods i Perioden 1672—1777 nævner ganske vist kun to en Segl (i 1681 er det maaske endda en Fejlæsning for »Legel«, d. e. Lejle). Det kan jo skyldes, at Seglen er af saa ringe Værdi, at den ikke takseres (fra Litteraturen er der mange Vidnesbyrd om Seglens Brug i hele denne Periode), men det samme gælder Ledraget og Mejeredets Trækrog (cradle). I de fleste Skifter nævnes Mejered og Ledrag (Slaadrag) enten slet ikke eller i et saa ringe Antal, at det ikke staar i rimeligt Forhold til Antallet af Leer (Leblade). Man mærker sig, at begge Rubrikker viser stor Tilvækst fra omkring 1760, Mejeredet dog størst.

I Tabellen S. 233—35 forsøger Steensberg endvidere en Inddeling i Kortleer, Langleer og Ærteleer. Men i mangfoldige Tilfælde taler Skifterne kun om »Leer«, der da kan omfatte baade Langleer, Ærteleer og kortskaftede Leer (hvis Steensberg har Ret i sin paa 4—5 Skifteangivelser grundede Formodning om disses Forekomst). Og det er ganske vilkaarligt, om Ærteleer betegnes som saadanne eller ikke. 1674—77 forekommer 17 Skifter med ialt 47 Langleer og 18 Ærteleer, 1678—80 15 Skifter med 52 Langleer og 0 Ærteleer, i de følgende Aar nævnes atter mange Ærteleer. Stikprøver viser iøvrigt, at »Græsleer og Ærteleer« (under eet) i nogle Tilfælde er opført under Langleer (Skifter af $\frac{7}{3}$ og $\frac{17}{5}$ 1724). En vis Usikkerhed i Opfattelsen af danske

¹ Et Par Lefabrikanter udtaler i en Ansøgning fra 1706, at »hos de sjællandske Bønder er saasom et Misbrug, at de betjener sig [af] smaa Høleer, i Steden de jyske og fynske bruger langt større og kan med de samme gøre langt større og mere Tjeneste . . .« Der tilføjes dog, at Sjølænderne nu mange Steder værner sig til de store 6—7 Kvarters Leer i Stedet for de smaa 4—5 Kvarters (RA. Sjællandske Tegnelser 1707, Nr. 13b, Indlæg).

Benævnelser styrker heller ikke Tilliden til den statistiske Behandling¹. Alt i alt er Fejlkilderne saa mange og saa væsentlige, at Tabellen bliver temmelig værdiløs. Den grafiske Fremstilling af den procentvise Tilvækst er da heller ikke overbevisende, selv med Anvendelse af »the method sometimes used by meteorologists for normalizing greatly fluctuating numbers« (S. 236, jfr. Plate 12). Hvorfor skulde Brugen af Mejeret være lidt paa Retur omkring 1700? — Unøjagtigheder i Talmaterialet er der en Del af. Et Par af de groveste: 1697 anfører Tabellen 2 Skifter med tilsammen 7 Langleer i Stedet for 5 Skifter med 16 (nemlig 10 »Leer« og 6 »Græsleer«); 1764 anføres 2 Skifter med 7 Langleer, 9 Ærteleer, 8 Mejeret og 12 Slaadrag (i sig selv usandsynligt paa to Gaardbrug), men der forekommer 3 Skifter med kun 6 Høleer, 3 Ærteleer og 7 Slaadrag.

Denne Kritik rokker ikke det Hovedresultat, at Mejeret først efter 1750 fandt almindelig Udbredelse, sikkert under Indflydelse af de stigende Landbrugskonjunkturer og den forøgede Kornproduktion. I Stedet for denne Afgrænsning af Undersøgelsen til et snævert Omraade (Samsø og nogle faa jyske Godser) vilde Efterforskninger i Godsarkiver fra forskellige Egne af Landet have været at anbefale. Metodisk set understreger Kritikken Betydningen af at kunne bygge paa sikre Iagttagelser og nøjagtige Beskrivelser. Her svigter Skifterne ganske, men man faar overhovedet for lidt at vide om Redskabstyperne i nyere Tid. Svinger Museerne ogsaa? — Et rigere Billedmateriale, maaske ikke mindst Tegninger, kunde have hjulpet paa Sagen.

Trods Materialets Mangler og visse metodiske Brist er Dr. Steensbergs Fremstilling af Høstredskabernes Udviklingshistorie en betydningsfuld dansk Forskerindsats, der vil vække fortjent Opmærksomhed ogsaa i andre Lande. Flid og Fantasi har støttet hinanden, og Resultatet er af grundlæggende Værdi. Man har Lov at vente tilsvarende Arbejder fra Forfatterens Haand i Fremtiden, bl. a. har jo Steensberg tidligere beskæftiget sig indgaaende med Plovens Historie. Hans Sans for den større Kultursammenhæng faar ham Gang paa Gang til at fremhæve Samspillet mellem de forskellige Faktorer, der kan have fremkaldt bestemte agrikulturelle Tilstande. I Konklusionen peger han saaledes paa Forbindelsen mellem Høstredskabstyperne, Plantekulturens Art og Stenrydningen — en af de Opgaver, hvis Løsning maa tilfalde

¹ De i Skifterne fra 1724 anførte 8 »reaping scythes« kaldes »Mejerner«, ikke »Mejeleer«, som anført S. 234, Note 1. — Pudsigt er det, naar nogle aparte (særskilt vurderede) Leer paa Engelsk bliver til »curious scythes« (S. 235 Table 6, Noten).

interesserede Kulturgeografer og Landbrugshistorikere, med Arkæologer og Botanikere som uundværlige Medarbejdere.

Fridlev Skrubbeltang.

Erik Kroman: Dansk Palæografi (Nordisk Kultur. XXVIII A. Palæografi. Kbh. 1943, S. 36—81). Erik Kroman: Skriftens Historie fra Reformationstiden til Nutiden. Kbh. 1943, 91 Sider.

Arkivar Erik Kroman har i to nylig fremkomne Arbejder leveret en Redegørelse for Skriftens Udvikling i Danmark, idet han i Serien Nordisk Kultur har skrevet om Dansk Palæografi i Middelalderen og i Dansk historisk Fællesforenings Publikationsrække har behandlet Skriftens Historie fra Reformations-tiden til Nutiden.

De to Arbejder har den fælles Dyd, at de er stoffigt solide og praktisk overskuelige. Arkivar Kroman behersker til Fuldkommenhed det Materiale, han her behandler, og har et klart Blik for de væsentlige Træk i Skriftens skiftende Karakter. Den danske Palæografi føjes ind som Led i den europæiske Skriftudvikling med de skiftende Strømme, der giver Paavirkning snart fra det ene Land, snart fra det andet, med Omformning af selve Skriften eller af den i de ældre Haandskrifter forekommende Ornamentik (Initialkunst). Men Skriftudviklingen føjes ogsaa kyndigt ind som Led i den hjemlige Kulturudvikling, idet den ses i Forhold til Stilhistorien, specielt Arkitekturen, og Skrivekunstens Udfoldelse og Hensygnen belyses udfra hjemlige Kulturforhold: Kirkens og Klostrenes Blomstring og Forfald, Skrivekunstens Popularisering, Skriverskolernes Opstaaen osv.

Den første Afhandling gør Rede for den danske Skrifts tidligste Fremtræden som en tysk Skrift, med dansk Særpræg. Skrivekunsten udøves af Kirkens Mænd og naar sit Højdepunkt i det 12. Aarh., den katolske Kirkes Storhedstid, da de romanske Kirkebygninger rejses, de, hvis Stil gaar igen i Bogstavformerne, idet dog Initialerne faar Udsiring med Baandslyngninger ved Paavirkning fra irsk, byzantinsk eller klassisk Initialkunst, senere Udvikling til Planteornamentik med italiensk Paavirkning. Navnlig i Ærkebispesæden Lund stod Skrivekunsten højt (Necrologium Lundense o. fl.). — Diplomskriften er i denne Periode ikke nogen Kursivskrift, men er karolingisk med bevarede merovingiske Træk.

Derefter følges den palæografiske Udvikling gennem den ældre og den yngre gotiske Skrift, ligesom i første Afsnit med fyldig Redegørelse for de enkelte Skrifttegnets Former og med illustrerende Eksempler fra vore Haandskrifter. Omkring 1350 konstateres en

aftagende litterær Virksomhed, stigende igen i det 15. Aarh. (Klostrenes Reformationstid). Dette Aarhundredes smukke Halvkursiv belyses, og den omkring Aar 1250 opstaaede egentlige Kursivskrift følges i sin Udvikling, der henimod Aar 1500 adskiller den mere og mere fra tysk Kursiv, idet Skriftudviklingen i denne Periode fremtræder som tydeligt fællesskandinavisk.

Som antydet har Kroman viet Haandskrifternes Ornamentik et indgaaende og frugtbart Studium, der giver ham nye Midler i Hænde til den anden væsentlige Undersøgelse: Dateringen af vore gamle Haandskrifter. I denne Henseende giver Afhandlingen meget og værdifuldt Nyt, om end enkelte Dateringer nok kan vække en vis Tvivl, naar de afviger særlig stærkt fra den hidtil raadende. Ændret Tidsfæstelse af Haandskrifter gøres bl. a. gældende for *Justinus-Fragmenterne*, NkS3250,4° (henføres til 12. Aarh., imod J. L. Heibergs 11. eller maaske endog 10. Aarh.), Stockholmerhaandskriftet *B74* af Skaanske Lov (til 2. Trediedel af 13. Aarh. »snarere før end efter 1250«; af Schlyter afgjort urigtigt henført til Slutningen af 14. Aarh.), *AM4,4°* af Jydske Lov (til c. 1300; ifølge Kaalund: c. 1400), *Kursivhaanden i NkS66,8°*, Skaanske Kirkelov (til Begyndelsen af det 14. Aarh., ikke til dette Aarhundredes Slutning), *C44* af Jydske Lov (c. 1325, ikke c. 1375), Lægebogshaandskriftet *AM187,8°* (til Tiden lige efter 1400; ifølge Udgiveren, V. Saaby: c. 1375; ifølge Marius Kristensen: c. 1325) og det skaanske Lovhaandskrift *Don.var.136,4°* (til Slutningen — ikke Begyndelsen — af det 15. Aarh.). — Ledreborg 12 og *B76* af Skaanske Lov henføres (som af mig) til c. 1325, *AM41,4°* (SkL.) til en lidt senere Tid, medens Schlyter vilde gøre det førstnævnte lidt yngre, de to andre adskilligt ældre (*B76* satte han til 1270).

For nogle Haandskrifters Vedkommende kan jeg slutte mig til Kroman. Ved enkelte andre føler jeg mig mindre overbevist om Rigtigheden af Nydateringen. Særlig nævner jeg *Don.var.136*, hvor alt kommer an paa Læsningen af en Skrivernotits, der oprindeligt har tidfæstet saavel Haandskriftet selv som dets Forlæg. Denne Notits er imidlertid med Flid udraderet, og senere Haandskriftlæsere har ved gentagne Fugtninger gjort Pergamentet saa mørkt, at Læsningen er yderligere vanskeliggjort. Kroman finder her en Datering af det tabte Forlæg til 1430, af det bevarede Haandskrift til 1472; men af det sidste Aarstal er første Del nu ikke synlig; skulde dette Tal da muligvis være at læse som 1372, vilde dette blive Aarstallet for det tabte Forlæg, hvorved 1430 vilde være at knytte til selve vort Haandskrift. I hvert Fald har Haanden her i *Don.var.136* samme Karakter som den i *Fragmenterne af Sjælens Trøst* (*A109* i Stockholm, *C529* i Uppsala)

og maa tilhøre samme Tid, efter mit Skøn snarest første Halvdel af 15. Aarh. Dog vover jeg ikke absolut at afvise Kromans Læsning og Datering; lykkeligt vilde det være, om man ad teknisk Vej kunde finde Midler til en sikker Tydning af det ene mishandlede Aarstal. —

Kromans Afhandling om den nyere Skriftudvikling er, efter sit særlige Formaal, holdt i en lidt bredere Fremstillingsform, med et særdeles praktisk Tilsnit, mange gode Skriftprøver samt Tavler over Bogstav- og Talformer til Illustration af Tekstens Forklaringer. (Blandt de adelige Skriftprøver savner man dog Anna Hardenbergs smukke Haand som yderste Modsætning til Pernille Oxes Krimskrams).

Med fyldig Redegørelse følges den nygotiske Skrifts Udvikling gennem den ældre Barok, der c. 1650 gaar over i det 17. og 18. Aarhundredes Højbarok. — Paa tilsvarende Maade demonstreres den latinske Skrifts Udvikling fra Reformationstidens Humanist-skrift (hos Chr. Pedersen, Poul Helgesen) gennem det 17. og 18. Aarhundredes franske Paavirkning til den engelsk-tyske i det 19. Aarhundrede.

Haandskrifternes Forkortelser behandles instruktivt i et særligt Kapitel (med Tavle over de mest anvendte).

Svarende til det første Arbejdes særlige Drøftelse af Ornamentik og Haandskrift-Datering rummer den senere Afhandling en god Redegørelse for, hvad der i denne Periode kan tjene Haandskriftlæseren som Middel til en Tidsbestemmelse af Skriften, nemlig: den ortografiske Udvikling, de skiftende Retskrivningsprinciper, Brugen af Storbogstaverne, der efterhaanden knyttet specielt til Substantiverne, og andet mere. Kroman har her særlig Fortjeneste af at have vist Danske Lovs ortografisk normgivende Betydning. De nyere ortografiske Principer gennemføres fortrinsvis i de mere officielle Sprogtekster: Bibelen, Forordninger, Tidens Aviser, og i denne Række indtræder da, med særlig Autoritet, Danske Lov 1683, og dennes ortografiske Regelmæssighed skyldes ikke Trykkeriet, men selve Trykmanuskriptets Tilrettelægger, hvis Navn samtidig fremdrages: Johannes Laverentzen, kongelig Haandskriver og Skriver i Geheimearkivet. Hele denne Redegørelse er overmaade interessant, og dens Resultat betydningsfuldt.

Til Slutningsudtalelsen om den fastere og mere personligt prægede Skrift fra det Tidspunkt, da den latinske Skrift blev eneherskende, maa blot føjes den Anmærkning, at de sidste Decennier, paa Grund af slappere Skriveundervisning i vore Skoler, fremviser en beklagelig Nedgang i Evnen til god Penneføring.

Arkivar Kromans to palæografiske Arbejder vil kunne gøre udmærket Fyldest som Hjælpebøger for Haandskriftlæseren, men de rækker videre end de blot konstaterende og registrerende Vejledninger, idet de bringer en Række selvstændige Undersøgelser og Iagttagelser, der paa ny og væsentlig Maade belyser den danske Skrifts Udvikling fra dens Begyndelse til dens nuværende Stadium.

Johs. Brøndum-Nielsen.

Kr. Hald: De danske Stednavne paa -um (Kbh. 1942, 140 Sider).

Den Bog, med hvilken Kristian Hald har erhvervet Doktorgraden, hører til de mest ædruelige og solide Værker, dansk Stednavneforskning har frembragt. Selvom ogsaa Johannes Steenstrups grundlæggende Studier var ædruelige og nøgterne, saa kan det dog ikke nægtes, at man hist og her mærkede, at Forfatteren ikke var Sprogmand af Faget. Kristian Hald derimod er vor eneste fuldt uddannede Stednavneforsker. Baade i sit Studium og i sin Virksomhed har han allerede fra de unge Aar specialiseret sig i Stednavne, ikke blot ved Universitetsstudiet i København, ved sit Arbejde paa Stednavneudvalgets Kontor og ved Udgaven af Sydslesvigs Stednavne, men ogsaa ved længere Studieophold i England, hvis Stednavne — ikke mindst i Danelagen — frembyder saa frugtbare Paralleller til de danske. Paa hvert af Bogens Blade mærker man den skolede Sprogmand og den nøgterne Etymolog, der ikke drager mere vidtgaende Slutninger end Materialet kan bære.

Emnet er centralt indenfor Stednavneforskningen og Problemet er gammelt i dansk Stednavne- og Bebyggelseshistorie: Er Endelsen *-um* et ældre *-hem*, er den en Dativ Pluralis-Form, eller findes maaske begge Navnetyper Side om Side? Forf. redegør klart og nøgternt for sin Opgave: »Formaalet med Undersøgelsen er at foretage den detaillerede Adskillelse mellem de to Navnetyper, der er Forudsætningen for, at *hëm*-Navnene kan placeres i deres rette sproglige og bebyggelseshistoriske Sammenhæng. Den sene skriftlige Overlevering i Danmark gør en absolut Adskillelse til en uløselig Opgave. Der vil altid blive en lille Rest tilovers, hvor begge Forklaringsmuligheder maa synes lige gode, og i adskillige Tilfælde kan man kun med en vis Grad af Sandsynlighed henføre et Navn til den ene eller den anden Gruppe. De tvivlsomme Navne vil dog vise sig at være saa forholdsvis faa, at de ikke faar væsentlig Betydning for Undersøgelsen af Navnetypernes Udbredelse, Alder etc.«.

Til Brug ved Adskillelsen af de to Typer anfører Forf. 5 Kriterier:

1. Den skriftlige Overlevering. Naar -um-Navne i ældre Tid skrives *-hem* eller *-eme* (Smørhem, Aleme = Smørum, Alme), da er det sikre Beviser for, at der foreligger *-hem*. Mere usikkert er det, om Navne, der i de ældste Kilder skrives *-um* nødvendigvis er Dativ Pluralis. Forf. oplyser selv, at Overgangen fra *-hem* til *-em* har fundet Sted i førletterær Tid, og fra *-em* til *-um* eller *-ium* i visse Tilfælde ligeledes før den skriftlige Overleverings Tid; dette gælder med Sikkerhed Jylland, og ogsaa paa Sjælland har *-em* tidligt udviklet sig til *-øm* eller *-um*, hvilket ikke blot gælder *-hem*-Navnene, men ogsaa Apellativer som *gorsum*, svarende til vestnordisk *gørsemi* »Kostbarhed«, *fræsum*, svarende til *fræzemæ*, vestnordisk *frændsemi* »Slægtskab«, Naar Forf. formoder, at Formen *Balluma hall* (af ældre *Balheimar*), som optræder allerede i vor ældste Kilder (Lundenekrologiet), skulde skyldes en »exceptionelt tidlig Overgang i ubetonet Stilling«, saa er det muligt, men ingenlunde sikkert. Heller ikke er det, som Forf. hævder, sikkert, at Formerne *Husumæ*, *Huseme* for det sjællandske *Husum*, skyldes Analogi med de andre sjællandske *hem*-Navne. Naar vi i Norge har et *Husum*, der er et ældre *Husheimar*, altsaa netop en Flertalsform som i *Huseme*, og naar vi i hele Norden har Navnet *Husaby* (dansk *Husby*), er der hverken formelt eller reelt Grund til at tvivle om, at *Huseme* ogsaa er et *Husheimar*. Naar det endvidere siges, at fynsk *Højme*, jysk *Hvoddem* (hwoj'jom), »Forpløjning«, gaar tilbage til en Dativ Pluralis-Form **hōfthum*, da tvivler jeg herom. Ordet kan ikke skilles fra et Ord af samme Form med Betydninger som »Hovedgærde i Seng, et Stykke Tømmer i Vandmøllen tværs for Akselen«. Her er ingen Grund til at regne med Dativ Pluralis, men der foreligger snarere en m-Afledning af Ordet *Hoved*, der ved en sekundær Støttevokal har udviklet sig til *hofthum*.

2. Navnenes Lydforhold peger i flere Tilfælde, f. Eks. ved et Navn som *Seem* af *sē* »Sø«, paa en Oprindelse af *-hem*.

3. Forleddets Betydningsindhold tyder i en Række Tilfælde paa, at Efterleddet maa være *-hem*, f. Eks. *Kornum*, *Vindum*, *Breum*, *Sønderum*, *Nørrum* (af Korn, Vind, bred, søndre og nørre).

4. Udenlandske Paralleller. Her kan jeg ligeledes ganske tiltræde Forf.s Thesis: »De mange sikre Paralleller blandt *heim*-Navnene indenfor germansk og særlig indenfor nordisk Omraade bevirker, at man i adskillige Tvivlstilfælde vil foretrække at tolke Endelsen som *-hem*, hvis Navnet derved bliver parallelt med

heim-Navne uden for Danmark.« Jeg vil endda være tilbøjelig til at lægge saa stor Vægt paa dette Kriterium, at jeg afgjort vil tolke *Nærum* (1198 *Niartharum*) af *Njarðarheimr*, ligesom det norske *Nærum*, altsaa af *-hem*, ikke af *-rum* »Rydning«, som Forf., i Tilslutning til Hj. Lindroth, foretrækker.

5. Navnenes Beliggenhed. Her skriver Forf.: »Hvor begge Tolkningsmuligheder foreligger, kan man paa Forhaand formode, at Navnet er af samme Oprindelse som de sikkert bestemmelige um-Navne i Nærheden.« Dette Kriterium synes mig afgjort det svageste, og Forf. har muligvis selv en Fornemmelse deraf, eftersom han placerer det sidst, og herom og om Kriterium 4 med sin vanlige, tiltalende Nøgtternhed skriver: »Ved Hjælp af de to sidste Kriterier (4 og 5) kan man naturligvis kun naa til en større eller mindre Grad af Sandsynlighed ved Tolkningen af det enkelte Navn.« Dette ønsker jeg kraftigt at understrege, men jeg mener, at Sandsynlighedsgraden er større ved Kriterium 4 og afgjort mindre ved Kriterium 5. Hvor man har Valget mellem at anvende de to, bør 4 afgjort tilmaales større Vægt end 5. Dersom der er tydelige Paralleller i andre germanske og især nordiske Stednavne, som har deres Oprindelse i *-heim*, saa betyder det mere, end at *-um*-Navnet ligger i en Egn, hvor *-hem* ellers er sjældnere, især hvis Navnet er knyttet til en stor anseelig Landsby med stort Jordtilliggende. Det viser sig nemlig, at de store Landsbyer meget ofte er de gamle Byer. Dette Kriterium, som ogsaa Johs. Steenstrup lagde nogen Vægt paa, synes mig i Virkeligheden sikrere end Kriterium 5. Gennemgaar man Forf.s Liste (i Kap. VIII) over de danske Bebyggelsesnavne i Dativ Pluralis-Form med Anvendelse af de af Forf. selv opstillede Kriterier, da synes mig Beviserne for Dativ Pluralis ved Navne paa Landsbyer i de fleste Tilfælde at være ganske svage:

Aasum tolkes som Dativ Pluralis, skont Formen *Aaseim* (af *-heimr*) i Norge er ret almindelig. *Ballum* (1214 *Balghum*) tolkes som Dativ Pl., medens det deraf afledede **Bælghium*, nu *Billum* tolkes af *-hem*. *Bjerrum* tolkes af Dat. Pl. i Fyn, Jylland og Slesvig, medens det ganske tilsvarende Navn i Halland, *Bjärome*, tolkes af *-hem*, skont Forf. indrømmer, at dette Navn »formelt kunde være af samme Oprindelse«. Hvorfor ikke ogsaa reelt, eftersom *Bergheimr* i Norge er saa almindeligt, og *Bergheim* kendes i Tyskland, *Barham* i England. *Dalum* paa Fyn og i Jylland tolkes som Dat. Pl., skont *Dalum* i Sverige og Norge tydeligt er *-hem*: *Dalema sokn*, *Dalem*, *Dalheimr*, og skont de tyske Stednavne *Dalum*, *Dalem*, *Dalheim*, *Thalheim* ikke er mindre tydelige heim-Navne. *Fleskum* kan kun meget vanskeligt skilles fra norsk *Fleskum* (ældre *Fleskheimr*) og bohuslänsk *Fläskum* (1388 i *Fläskæimi*). Om *Husum*, ældre *Huseme*, *Husumæ*, er allerede talt ovenfor. Skont det norske *Husum* med sin gamle Flertalsform *Husheimar* Lyd for Lyd svarer til det danske *Huseme*, skiller Forf. skarpt de to Navne fra

hverandre. Ved *Løgum* skilles Navnet ud fra -hem-Navnene paa Grund af Formen *Løghæherel*, *Lø Herred*, og *Love* paa Sjælland (*Loghæ*); der er dog intet til Hinder for, at *Loghæ* kan indeholde enten et usammensat *Loghæ* eller et Navn sammensat af Ordet *logh* og *Høj(e)*, altsaa *Løghoghæ* > *Looghæ* > *Loghæ*, og hvorfor skulde man ikke af denne Grund kunne have baade et Kortnavn og et Navn sammensat med -hem, ligesom f. Eks. ved *Stæthium*, der vel baade er Navnet for Stevns Klint, *stæthia* »Ambolten«, og for en -hem-Bebyggelse (Gaard eller By) paa Klinten? *Madum*, der ca. 1330 skrives *Matum*, regnes til Dativ Pl.-Typen, alene paa Grund af en enkelt Skrivemaade 1292 *matæ mark* — »hvis Formen *matæ* ikke beror paa en Fejl«, tilføjer Forf. dog forsigtigt. Da det følgende Ord *mark* begynder med *m*, ligger det dog nær at tro, at *m* er udfaldet i *matæ* foran det følgende *m*, eller at en Nasalstreg, som saa ofte, kan være glemt over *æ*, saaledes at Formen oprindeligt var **Matæm*, altsaa -hem. *Næsium* (nu *Nejsum*, *Nissum*, *Näsium*) skilles kunstigt fra andre norske og svenske Navne, der vittierligt er heim-Navne: norsk *Neseim*, der altid er sammensat med -heimr, og aldrig forekommer i Dativ Pl., svensk *Näsom*, der ligeledes er et heim-Navn, engelsk *Neasham*. *Risum* i Jylland og Fyn skal være Dativ Pl., skønt *Risum* i Norge altid er sammensat med -heimr (*Riseim*). *Stadum* ved Læk skilles fra *Stadum* i Norge, der er et -heimr (*Stadeim*). *Stenum* skilles fra *Stenum* i V. Götland, der er et -hem-Navn (1397 *Steneem*), ligesom tysk *Sleinum*, *Stenem*, engelsk *Stoneham*. Ved *Vadum* indrømmer Forf. dog selv, skønt han opfører Navnet blandt Dativ Pl. Typerne, at Navnet kan være et -hem, ligesom norsk *Vadum* (*Vadeim*). Forf. opponerer imod, at Jöran Sahlgren tolker *Vram* i Skåne af *wra* »Krog, Aakrog« og -hem, i Lighed med norske Navne som *Raaeim*, *Raaum*, *Roem*, *Røim*, *Vreim*, bohuslänsk *Vrem*. Jeg tvivler om, at Formen *Wraum* 1135 skulde være til Hinder herfor, da det er givet at *h* i *hem* allerede er svundet i förlitterær Tid, og sandsynligt, at -em allerede er blevet -um i vore ældste Skriftkilder.

Forf. talte i Indledningen om, at der altid vil blive en »lille Rest« tilovers, hvor begge Forklaringsmuligheder, af -hem og af Dativ Pluralis, maatte synes lige gode. Spørgsmaalet er, om ikke den lille Rest er blevet saa stor, at den helt truer med at udrydde Eksistensen af Dativ Pluralis-Formerne blandt vore Landsbynavne. Jeg har altid troet, at disse Navne var særdeles faa, og jeg er blevet stærkt styrket i denne Tro ved at læse Forf.s Bog. Det er ikke nok at indrømme, at man ved *Næssum* (Nissum) »ikke kan udelukke den Mulighed, at Formen kan være opstaaet af et ældre **Næshem*«, eller at *Fleskum* »formelt kunde være et heim-Navn«. Det drejer sig ikke om disse to Navne alene, men om en saa anseelig Række af de postulerede Dativ-Typer, at Dativ Pluralis-Typen inden for Bynavnene bliver tvivlsom. Det er ogsaa betænkeligt, at Forf. maa indrømme, at »Dativ Singularis-Endelsen i det hele synes at være bevaret i meget ringe Udstrækning i danske Stednavne.« Hvorfor skulde da Dativ Pluralis have en saa betydelig Udbredelse? Hvorfor skulde Øerne og Skåne næsten ganske mangle den gamle fællesgermanske Navneendelse -heim, naar den dog er udbredt i Jylland, Halland og Bohuslän,

foruden i Norge og Sverige? En formel Mulighed for Dativ Pluralis -um er dog ingenlunde det samme som en reel Sandsynlighed.

En Række fine og skarpsindige Iagttagelser findes i det lyd-historiske Afsnit II »Hovedtræk af hēm-Navnenes Lydforhold«, saaledes Forklaringen af Endelsen -ium, af Navnene *Sem* og *Hem* (*Høm*), af Vokalassimilation ved *i* i følgende Stavelse m. v. Det samme gælder de to Afsnit om disse Stednavnetyperes Udbredelse og Alder. »De stærkt afvigende Anskuelser viser, hvor vanskeligt hele det kronologiske Problem er. For de danske hēm-Navnes Vedkommende kan man ad sproghistorisk Vej kun naa til det Resultat, at nogle af dem maa være ældre end den østnordiske Monoftongering (Overgangen *æi* > *ē*). Hermed stemmer det godt, at der ikke findes sikre nordiske heim-Navne i de specifikt danske Egne af Danelagen, f. Eks. i Lincolnshire. Navnetypen er saaledes ældre end Vikingetiden.«

I Himmerland, hvor -hēm er den dominerende Navnetype fra ældre Tid, og hvor der tillige kendes et stort Antal Bopladsfund fra ældre romersk Jernalder (Tiden 0—200), skulde der navnlig være Mulighed for en nøjere Datering ad arkæologisk Vej, men blandt de 83 Bopladsfund forekommer ikke et eneste hem-Navn i Stedsangivelsen. Forf. mener, at det næppe er for dristigt heraf at slutte, at hēm-Bebyggelsen i Himmerland er yngre end 200, og anser det for en nærliggende Slutning, at det paafaldende Ophør af Boplads- og Husfundene omkring Aar 300 (jfr. Johs. Brøndsted, Danmarks Oldtid III, 246) hænger sammen med Opkomsten af de ældste af vore nuværende Landsbyer, i Himmerland i første Række hēm-Byerne. At ikke blot hēm-Byerne, men i det hele taget vore ældste Landsbyer skulde være saa unge som Aar 300, er unægtelig en ret ny Tanke, men foreløbig er det vanskeligt at komme uden om Forf.s ubønhørlige Logik. Det er ogsaa særdeles tiltalende, at Forf., skønt han a priori anser en kulturel Sammenhæng mellem de nordiske og de vestgermanske heim-Navne for det sandsynligste (det gør vist nok de fleste), dog indrømmer, at især Manglen af -ingheim-Typen, der findes baade i Vesteuropa og England, og af Sammensætninger med Personnavne gør en saadan Kultursammenhæng tvivlsom. Den vigtigste Overensstemmelse mellem de nordiske heim-Navne indbyrdes er den, at de ikke sammensættes med Personnavne.

Ligesom Forf. anser jeg Sammenhæng mellem Ordet *heimr* (**haimas*) og græsk *keīmai* »ligger« for mest rimelig; men i Stedet for en Grundbetydning »Sted, hvor man har slaaet sig ned«, vilde jeg foretrække en lignende Betydning som i svensk *lägenhet*,

tyisk *Lage*. Heraf maa dog tidligt have udviklet sig en Betydning »Gaard, Landsby«. Med Magnus Olsen og Jöran Sahlgren, imod Ivar Lundahl, holder jeg afgjort paa, at heim-Navnene i Norden direkte angiver menneskelige Boplads, ikke Bygder. Jeg tvivler om, at det kan tages som Indicium, at -hem ikke har Personnavn i Forleddet. Det kan jo blot skyldes, som flere formoder, at Skikken at knytte Personnavne til Stednavnet er senere end heim-Navnene, tidligst fra -sted- og -lev-Navnenes Tid. At det skulde være et Indicium, at Gudenavne var knyttet til -heim (*Gudheimr*, *Niarðarheimr*), medens de ellers ikke knyttedes til Bopladsnavne, tvivler jeg ogsaa om, eftersom *Tisted*, *Tirsted*, *Torsted*, *Torstad*, *Odinstad*, *Balderstad* dog vel maa indeholde Gudenavne, muligvis ogsaa *Froslev* og *Torslev*. Naar der som Eksempler paa Bygdenavne blandt -hem-Navnene nævnes *Stevns* (*Stethium*) og *Sømme* (*Sæmæ*) i Herredsnavnene Stevns og Sømme Herred, og det siges, at de ikke er opkaldt efter bestemte Bebyggelser indenfor Herredet, da stemmer det i hvert Fald ikke for Sømme Herreds Vedkommende, der utvivlsomt hænger sammen med Stednavnet *Semshave* i Roskilde (se mine Noter til Kong Valdemars Jordebog S. 159), og det er vel ikke usandsynligt, at der paa Stevns Klint, hvorfra *Stethium* vel har Navn (*stethia* »Ambolt«), kan have været en Gaard med dette Navn.

Med Forf. finder jeg det vigtigt, at den typiske Agerbrugs-Endelse *-hēm* findes i det samme Omraade, der allerede i førromersk Jernalder havde et forholdsvis intensivt Landbrug, og jeg giver ham fuld Tilslutning til Formodningen om, at Navnene paa -hem indtager en lignende Stilling i Bebyggelsehistorien som Navnene paa -løse: »Ogsaa ved -løse spiller Ord for Jordbundsforhold og Ord for Indhegninger en stor Rolle som Forled. Stort set supplerer de to Grupper ogsaa hinanden geografisk; -hem findes i Jylland (og Halland); -løse i Skaane og paa Øerne.«

Dette er imidlertid netop een af Grundene til, at jeg stiller mig tvivlende overfor mange Dativ Pluralis-Former, især blandt Landsbynavnene, men ogsaa i Nørrejyllands Marknavne. Paa Øerne har især Henrik Larsen paavist en hel Række -løse-Navne i Marknavnene. De ligger ofte i Vangenes Udkant, hvor Byens fælles Græsgange, Indhegninger og Vænger findes, og de synes at være af samme Oprindelse og Alder som Bynavnene paa -løse. I enkelte nørrejske Byer kan paa samme Omraader paavises -um-Navne, ofte i Nærhed af Navne med Endelsen -bo, »Bod«, og midt i Byens Udmark og Græsgange. Jeg kunde derfor tænke mig, at en grundig Gennemgang af de nørrejske Marknavne vilde vise, at der er Mulighed, ja, maaske endog Sandsynlighed

for, at flere af disse -um-Navne kunde være virkelige -hem-Navne. Det er derfor beklageligt, at Forf., paa Grund af det overvældende Materiale, har maattet opgive en systematisk Undersøgelse af Nørrejylland's -um-Navne i Marknavne. Jeg er nemlig afgjort enig med Forf. i, »at selv om Marknavne skifter i Tidens Løb og nogle bevislig er af yngre Oprindelse, er der intet principielt til Hinder for, at en Kerne af Marknavne kan gaa saa langt tilbage i Tiden som til Landsbyens Grundlæggelse, overalt hvor Befolkningens Kontinuitet er ubruds.« Forf.s Oplysning, at der i de nordiske Bosættelser i England findes et fuldt udviklet System af Marknavne, som maa gaa tilbage til Vikingetiden eller de nærmestfølgende Aarhundreder, og som viser nøje Overensstemmelse med de Navne, der kendes fra Danmark, er særdeles interessant. Ved Lejlighed burde Forf. meddele den danske Læsekreds nogle Eksempler.

I Sønderjylland indtager Marknavnene paa -um rimeligvis en Særstilling. Dersom de ogsaa her har deres Oprindelse af -hem, saa skal man, naar de — som Forf. gør opmærksom paa — i særlig Grad findes i Vestslesvig, vel snarere tænke paa sproglig Forbindelse med det frisiske *hem*, *hamm* end paa det af Marius Kristensen foreslaaede *hafn* »Græsgang«. Det frisiske Ord betyder »Indhegning« (beslægtet med *hæmme*), og denne Forklaring er mere rimelig end den Særbetydning af *hēm* »Indmark, Vænge«, jeg selv har formodet, parallel med samme Betydning i færøisk og norsk *bø*, der er beslægtet med *By* og *bo*.

Iøvrigt synes indtil videre ogsaa Dativ Pluralis-Formerne i England og paa Skotland at være særdeles tvivlsomme, hvad der ogsaa tydeligt fremgaar af Forf.s Udtryk: »der findes *Spor* af dem«, de findes »antagelig« og »muligvis«, og af de mange hypotetiske Navneformer med foransat Stjerne. Dateringen af de danske Dativ Pluralis-Former paa dette Grundlag maa derfor indtil videre ligeledes siges at være tvivlsom.

Bogens centrale og største Afsnit er den statelige Række af lil Dels ganske nye Enkelttolkninger af de danske -um-Navne. Det er ikke mindst dette Afsnit, som gør den til et grundlæggende Værk indenfor dansk Stednavneforskning. Det er kun ganske faa og ikke særlig betydningsfulde Randbemærkninger, jeg har at fremføre til dette Afsnit. Derimod har jeg haft rig Anledning til at beundre det Skarpsind og den brede Fortrolighed med germansk Stednavneforskning, som Forf. lægger for Dagen.

Budum. Udledningen af Rod **bus* med Betydningen »noget opsvulmet« er skarpsindig og ret sandsynlig; men er Grundbetydningen da ikke snarere som i *Balle* (af *balg*, jfr. *bolginn* »bullen«) end den er »Dynd, Sump«?

Laanum. Ved at tilsidesætte den gamle Skriftform 1392 *Languum*, der kan formodes at gengive et **Langnum*, ligesom *Thoruum* i samme Kilde er Fejl for **Thornum* (u og n forveksles let i 14. Aarh.s Skrift), forsynder Forf. sig mod den gamle Regel om, at man skal foretrække *difficilior lectio*, hvis det lader sig forsvare. *Difficilior lectio* kan selvfølgelig i visse Tilfælde være noget meningsløst Sludder, Skrivefejl, Forvanskning, men den kan ogsaa ofte rumme god Tradition. Forf. mener, at **Lanum* er det rette, men da man i saa Fald vil have ondt ved at indse hvorfor en Skriver skulde finde paa at stave Navnet *Languum*, medens man let kan tænke sig, at et **Langnum* udvikler sig til **Lannum* (jfr. *langt* til *lant*), hvilket gengives *Lannom* 1488, *Lannum* 1587 (ÆDA. II. 227, 228; Orig. Mageskifte Nr. 606, RA), og derefter fra **Lannum* ved almindelig jysk Vokalforlængelse i aaben Stavelse udvikler sig til *Lā.nom*, saa har jeg her foretrukket *difficilior lectio* som Tolkningsbasis. Var Navnet oprindeligt **Lanum*, bliver Formerne *Languum* og *Lannum* ret uforklarlige.

Ved Navnet *Tastum* (tå.sdom) har jeg ogsaa valgt *difficilior lectio* 1524 *tarsdom* som Tolkningsbasis. Mærkeligt nok bruges denne Stavemaade endnu 1687—88 af Præsten i Kobberup, muligvis fordi han har set den i gamle nu tabte Dokumenter; bl. a. fandtes Herredskisten i Kobberup Kirke, den gamle Herredskirke i Fjends Herred, saa her kan Præsten have haft Adgang til nu tabte Diplomer og Jordebøger. Jeg tolker dette *tarsdom* som *Tårsdom* af **Thors-Dung*, hvis andet Led er det samme som *Dung* i *Dungærby*, nu *Dommerby*, et Navn for den milelange, nu udtørrede Sø imellem *Tastum* og *Dommerby*. Her giver Forf. mig Medhold, naar jeg udfra *difficilior lectio* forkaster Muligheden for et ægte -um-Navn, hvorfor ikke ogsaa ved *Laanum*?

Roum. Jeg foretrækker den gamle Stavemaade *Roum* (1405 *Rowm*, hvis *w* staar for *u*) og tvivler noget om, at Navnet indeholder Plantenavnet *rogh* »Rug«. At *Bygum* indeholder *Byg* er heller ikke sikkert. *Roum* indeholder vel snarere det samme Navneled *ro*, som omtaltes ovenfor under *Vram*, og som vel ogsaa forekommer i *Roholte* og maaske i *Rold* (*Roolte*, *Roolde*).

Taanum. Formen *Thanumb* 1409 (Afskrift) kunde vel, ligesom Udtalen *tännom*, godt forliges med en ældre formodet Form **Thornum*. Paa lignende Maade kan *Aanum*, 1406 *Anwm*, godt være et ældre *Ornum*. Udtalen *o.nom* strider ingenlunde her imod. Man har i Jysk ved Ord som *jorn*, *forte* o. fl. Udtaler baade med *uo*, af ældre langt *ō*, og med *o.*, af ældre *ā*.

Ved sin klare og ærlige Problemstilling, ved sin ædruelige og nøgterne Løsning af Problemerne, ved sit rige Parallelstof fra andre Landes germanske Stednavne og ved sine forsigtige og skarpsindige Etymologier har Forf. skabt en værdifuld, ja, en uundværlig Haandbog for nordisk Stednavneforskning, en Bog, som ikke alene har Værdi ved Tolkningen af um-Navnene, men som vil være særdeles frugtbar for al fremtidig Stednavnetolkning.

Svend Aakjær.

**Niels Ahnlund: Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död
(Sthlm. 1940, 753 Sider).**

Blandt det 17de Aarhundredes Statsmænd træder Axel Oxenstierna i allerførste Række. Tyve Aar igennem stod han som Rigskansler ved sin kongelige Vens Side, ikke blot som hans vigtigste Støtte, men ogsaa som den der udfyldte hans Personlighed i alle de Retninger, hvor det var nødvendigt. I en næsten lige saa lang Periode efter Gustav Adolfs Død var han Sveriges egentlige Styre, samtidig med at hans Indflydelse til Tider strakte sig langt uden for Rigets Grænser. Med god Grund sættes hans Livsgerning paa Højde med Mænds som Cromwells, Richelieus eller Jan de Witts. Mærkeligt er det da, at han hidtil ikke har fundet sin Biograf, hvad der dog forlængst har været Tilfældet med hans væsentlig ringere udrustede Søn og Efterfølger som Rigskansler, Erik Oxenstierna. Det maa siges at være saare vel betænkt, naar Gustav Adolfs Historieskriver, Niels Ahnlund, nu har fundet Tiden inde til at paabegynde en stort anlagt Livsskildring og Vurdering af den store Minister.

Resultatet er blevet et svært Bind paa 7—800 Sider for Tiden til 1632, da Rigskansleren i en Alder af henimod de Halvhundrede kom til at staa med sin største Magt, men ogsaa over for sin største Opgave. Den foreliggende Del er saaledes snarest en Indledning til hans Historie. Paa Grundlag af denne kan den endelige Dom over hans Livsgerning vel ikke fældes, men man kan i det mindste danne sig et Skøn over, hvilke Betingelser han gennem sit foregaaende Liv havde vist sig at sidde inde med til Løsningen.

Axel Oxenstierna er for den historiske Bevidsthed først og fremmest sin store Konges uselviske Ven. Det er det første interessante Resultat af Prof. Ahnlunds Undersøgelser, at det viser sig, at han ingenlunde var født til at indtage denne Plads. Han var Medlem af Højadelen, og dennes Forhold til Kongemagten var ved Gustav Adolfs Tronbestigelse langtfra uplumret. Axel Oxenstiernas Oldefader havde ganske vist mistet Livet ved Stockholms Blodbad, hans Bedstefader var blevet Friherre ved Erik XIV's Kroning, og hans Fader havde været Hertug Karl (IX)s Undersaat og trofaste Tjener. Men han døde, da Axel kun var 14 Aar gammel, og Slægten havde stærke Forbindelser med de Adelskredse, der var meget kritisk indstillede mod Karl IX's Regimente og vilde have foretrukket en Slags Adelsrepublik under den landflygtige Vasaslægt i Polen. Axel Oxenstierna blev endda Svoger til Johan de Mornay, Fætter til den berømte Erik Sparre, Forfatteren af det monarkomakiske Skrift »Pro lege, rege et

grege«. Efter Studier ved tyske Universiteter, hvor han allerede som tyveaarig viser sig i Besiddelse af »religiøs Frontbevidsthed«, vendte han hjem og synes til en Begyndelse at have stillet sig køligt iagttagende til Kong Karl IX's Regering. Han undgik saaledes endnu 1605 forsigtigt at underskrive Opsigelsesbrevet til Kong Sigismund i Polen.

Karl IX var imidlertid ikke den, der vilde taale, at unge, duelige Adelsmænd holdt sig tilbage fra Statstjenesten; han tvang alle til at bekende Kulør. Axel Oxenstierna havde heller ikke fra sin Slægt arvet Hang til at spille en oppositionel Rolle. Faderen, Gustav Oxenstierna havde været en betænksom og rolig Mand; Moderen, Barbro Bjelke, der forlængst var blevet Enke, var stille og sagtmodig. Axel Oxenstierna forsonede sig med den yngre Vasalinje; om de Gaver af Gods i Estland, som han modtog fra Kronen, har bidraget hertil, maa staa hen. I hvert Fald traadte han i Karl IX's Tjeneste og gjorde sig i dennes sidste Regeringsaar bemærket ved sin uopslidelige Arbejdskraft, sin Sindsligevægt og sin varme Overbevisning om Sveriges Ret i Forholdet til Udlandet. Navnlig hos Karl IX's Dronning Kristina havde han en høj Stjerne. 1609 indtraadte han i Rigsraadet. Samtidig havde han fundet en ypperlig Ægtefælle i Anna Bååt, konsolideret sin Stilling som Godsejer og var med sine 24 Aar hele sin indflydelsesrige Slægts Overhoved og Talsmand. Det var derfor ikke underligt, at han ved Kongeskiftet 1611 ogsaa blev hele den svenske Adels Talerør og Tillidsmand. I mere beherskede Former, end Erik Sparre havde tænkt sig det, lykkedes det ham til en vis Grad at realisere dennes Hovedtanker. Skønt Gustav Adolf havde Arveret til Riget, maatte han paa Grund af sin Ungdom finde sig i en betydelig Beskæring af Kongemagten. Rigsraadet opnaede en stærk Stilling, og Adelen i sin Helhed fik udstrakte Privilegier til Erstatning for dens offentlige Arbejder.

Axel Oxenstierna mente senere, at denne Haandfæstning gik for vidt i at beskære Kongens »jura majestatis«. Dette er ikke saa underligt, da han selv som Centraladministrationens Førstemand — han blev Rigskansler det følgende Aar 1612 — maatte føle disse Baand snærende. Men har han virkelig villet »løse Kongens Hænder«, har han ikke kunnet det, og der er ingen Anledning til at antage, at Forholdet mellem ham og den unge Konge til en Begyndelse har været særligt varmt. Gustav Adolf var i Begyndelsen sin Minister underlegen, ligesom hans Magt var ringe. Kongens Tone i Skrivelserne til ham er afmaalt og formel; under Krigen med Danmark udtrykker han endogsaa skarpt sin Misfornøjelse med Kancelliets langsomme Udrustning-

ger. Endnu ved Örebrorigsdagens Aabning 1614 var Gustav Adolfs Tale skrevet af Axel Oxenstierna. Forøvrigt var det ved denne Lejlighed, Samarbejdet mellem de to Mænd første Gang viste sig intimt, da man tog fat paa Reformerne. Kongens Slutningstale ved Rigsdagen var hans egen aandelige Ejendom, og som Udtryk for en nøjere Forstaaelse gjorde han Kansleren til Friherre til Kimito i Finland med Arveret til samme. Fra nu af kom de stadig hinanden nærmere.

Men Oxenstierna stod ikke uden Rivaler i Kongens Gunst. Stor Anseelse hos denne nød Johan Skytte, Upsala Universitets Mæcen og Rigsraad; det samme gjaldt den lærde Raad, Dr. Chesnecophorus, der bl. a. havde støttet Kongens Bestræbelser paa at gennemføre et Ægteskab med den skønne Ebba Brahe. Senere i Livet var det Diplomaten Adler Salvius, som Oxenstierna betragtede som truende for sin Stilling. Nogle af disse Modstandere formaaede Oxenstierna kun at trænge tilbage; andre — som Dr. Chesnecophorus — lykkedes det ham at fælde. Det var vel nok Oxenstiernas Bistand til at rejse den trykkende »Elfsborgs Løsen«, som vandt Kongen fuldt for ham. Forinden var han ved Gustav Adolfs Kroning 1617 blevet slaaet til Ridder, 1622 blev han Biskop af Wenden i Livland, og 1626 udnævntes han til den betydningsfulde Stilling som Generalguvernør i Elbing i Preussen, hvor det paalaa ham at skaffe Løb i en af de vigtigste Indtægtskilder, Toldindtægterne fra de preussiske Havnestæder.

Hvad var det da, som gjorde Oxenstierna til en saa uundværlig Hjelper for Gustav Adolf, at Taknemligheden efterhaanden udviklede sig til et varmt gensidigt Venskab?

De to Mænd var af Natur bundforskellige. Axel Oxenstierna havde til Valgsprog taget Tacitus' Ord om, at det snarere er forsigtige end dristige Raad, som betrygger Magten, og dette var for ham ikke tomme Ord. Kansleren var rolig og metodisk, og selv om han ingenlunde veg tilbage for djærve Beslutninger, vejede han forinden omhyggeligt Grundene for og imod og skyede alle Spring ud i Mørket. Han havde intet Krigerblod i sig og følte sig bedst tilpas i Embedslokalet. Skønt han langt fra savnede Initiativ, var han uden Impulsivitet, og han hadede »Hazard«. Allerede 1613 udtalte han. »Fred og Ufred, Venskab og Uvenskab skiftes mellem store Kongeriger, Lande og Fyrstendømmer og vender sig med Tiden og Personerne, ganske som i en Leg.« Han var født til at staa i anden Række, men som den allerførste.

En saa energisk og myreflittig Medarbejder, der var intelligent og taktfuld, samtidig dannede det forbindende Led til

Statens mest betydelige Samfundsklasse og selv følte sig nøje knyttet til den unge Konge, hvis Uundværlighed for Riget hvert Aar blev ham mere klar, maatte ogsaa blive uundværlig for Gustav Adolf. Efterhaanden som Tilliden fra dennes Side voksede frem, blev Følelserne ogsaa varmere, og det var kun naturligt, at de besvaredes. Det var en Forbindelse mellem de to Mænd, der begyndte som et Fornuftægteskab, men endte som en følelsesmættet Harmoni.

Konge eller Minister? Hvem af dem har sat de dybeste Spor paa Sveriges indre Udvikling, thi om den ydre Historie kan der ikke være Tvivl? Spørgsmaalet stilles i vor Tid ofte om det 16de og 17de Aarhundredes Personligheder, og det besvares meget forskelligt i de enkelte Tilfælde. Ofte er dog Problemet en gordisk Knude, der kan overhugges, men ikke løses. Af Samtiden vilde det være blevet følt som helt uhistorisk, og den havde vel ogsaa Ret heri.

De frugtbarste Reformaar under Gustav Adolfs og Axel Oxenstiernas Samvirken ligger mellem 1617, Kroningsrigsdagen, og 1626, Kanslerens Afrejse til Preussen. Det lønner sig at sammenstille Materialet fra Ahnlunds egen Bog. Mens Gøteborgs Privilegier 1621 »i ganska hög grad kunna betraktas som hans (o: Axel Oxenstiernas) personliga verk«, var den store Forordning om Stædernes Forvaltning 1620 vel skrevet af Kansleren, men gennemprøvet af Kongen, »som i sina talrika anmärkningar till projektet visar en sakkunskap, tävlande med författarens egen, och en vaksam kritik«. Det synes da ogsaa (if. Ahnlund) at have været Gustav Adolf, der tilsidst bragte Projektet til at strande, ligesom han hindrede Fremkomsten af et stort Privilegiebrev for Hovedstaden Stockholm. I det Hele faldt de to Mænds Tanker ikke ganske sammen paa det merkantilistiske Omraade; mens Kansleren navnlig interesserede sig for en videre Udvikling af de allerede bestaaende Stæder, var Kongen mere ivrig for at grundlægge nye, og det var han, som tvang sin Vilje igennem. At Oxenstiernas Rival, Johan Skytte, paa dette Punkt delte Kongens Meninger, er ikke uden Interesse.

Mere Held havde Axel Oxenstierna med sit Arbejde for den Institutions Udvikling, der vel ogsaa stod hans Hjerter nærmest: Kancelliet. Dette var i hans Øjne »tanquam anima reipublicæ«; inden for det havde han fuld Myndighed. Gennem en Række Forordninger skabte han fastere Former, og da han 1626 overtog Generalguvernørstillingen i Preussen, lagdes Grunden til en kollegial Indretning for at erstatte Kansleren under hans Fraværelse. Kancelliet blev under ham »ett sammanhållande, i vid utsträck-

ning kontrollerande organ i riksstyrelsens mitt«, og dets Kompetence overgik, ligesom i Danmark, alle andre Kollegiers. Af disse har Axel Oxenstierna forfattet Instruksen for Rentekamret af 1618, hvorved dette indrettedes som Kollegium, ligesom han vist ogsaa fire Aar tidligere havde en Hovedandel i Svea Hofrätts Indstiftelse. Allerede 1613 havde han desuden udarbejdet en Plan for Upsala Universitets Forbedring, og han blev da ogsaa dette Universitets første Kansler. Indførelsen af »den lille Told« (Landtolden) 1621 skyldes ogsaa ham mer end nogen anden.

Paa Administrationens Omraade har Oxenstierna saaledes haft grundlæggende Betydning, hvad der endda kom til at vise sig endnu stærkere efter Kongens Død ved Regeringsformen af 1634. Han indtager her i Sveriges Historie en Plads, svarende til Hannibal Sehesteds og Peder Schumachers herhjemme. Kongens og hans Anskuelse dækkede her aabenbart helt hinanden, og han mødte derfor heller ikke nogen Modstand. Lidt anderledes er Forholdet paa det andet Omraade, der maatte ligge Oxenstierna særlig paa Hjerte, hans egen Samfundsklasses Stilling. Den var blevet betrygget ved de nye Adelsprivilegier i Anledning af Kongens Tronbestigelse, men disse Privilegier blev ikke definitive. Gustav Adolf følte sig aabenbart ilde berørt af visse Punkter deri, navnlig om Adelsmænds Retsbeskyttelse, der syntes at drage for snævre Grænser for Regeringens Bevægelsesfrihed, og Følgen heraf blev en Indskrænkning af Privilegierne i deres endelige Form 1620. Derimod var Riddarhusets Indretning 1626 og den dermed forbundne Treklassedeling af Standen helt Axel Oxenstiernas Værk. Den betød, at Rigsraadernes Klasse, som han selv tilhørte, og som ganske vist ogsaa havde et særligt Ansvar for Styret, fik et Præ frem for den almindelige Adel. Mindre klar er Kanslerens Holdning til Kongens Godspolitik, der navnlig gik ud paa at skaffe likvide Midler til Krigene ved Salg af Skattebondernes Afgifter til Adelen. Denne Politik var næppe Oxenstierna ukær, men han holdt sig forsigtigt tilbage fra at udtale sig om den. Har han anet, at der kunde komme en Regnskabs Dag?

Det er saaledes meget langt fra, at Gustav Adolf i den indre Styrelse har været Straamand for sin Kanslers Politik, men paa afgørende Punkter har Kansleren ganske vist gjort en selvstændig Indsats af vidtrækkende Betydning. I det Hele maa dog Forholdet mellem dem karakteriseres som et intimt Samarbejde ud fra et fælles Grundsyn.

Men ogsaa paa den ydre Politikens Omraade kom Kansleren i denne Tid til at spille en betydelig Rolle. Ganske vist faldt heller ikke her, hvor der dog ikke fandtes modstridende Interesser, de

to Mænds Synspunkter helt sammen til en Begyndelse. Axel Oxenstierna var mindre skandinavisk indstillet end Kongen, og navnlig var han meget lidt danskvenlig, aabenbart p. G. a. Minderne fra Kalmarkrigen. Da det brød sammen for Danmark 1627, vilde han vel ikke høre paa de tyske Tilbud om Danmarks Deling ved Øresund, men mente dog, at Sveriges Interesse indskrænkede sig til, at de danske Øer bevaredes paa danske Hænder. Gustav Adolf var derimod rede til at tilkøbe sig en Vaabenstilstand med Polen med Opgivelse af alle andre Erobringer end Kyststæderne i Preussen, for at kunne ile den danske Stat til Hjælp med en Flaade. Ved denne Lejlighed førte Oxenstierna sin Synsmaade igennem; Sveriges Støtte til Danmark blev kun indirekte (Stralsund). Ogsaa i deres Syn paa den store Politik herskede der opindelig nogen Uoverensstemmelse mellem Kongen og Kansleren. Mens Gustav Adolf allerede i Begyndelsen af 1620erne var indstillet paa en eventuel Diversion mod Østrig, kunde Oxenstierna ikke løsrive sig fra det traditionelle Syn paa Polen som Hovedfjenden, og der gik mange Aar hen, før han blev overbevist om Rigtigheden af sin Konges Paastand: At alle Krigene i Europa nu var sammenblandede og blevet til eet. Efter Altmærkstilstanden 1629 følte han sig imidlertid beroliget og styrkede endogsaa Gustav Adolf i Planen om det tyske Felttog («Gud har hidtil givet en temmelig Lykke til alle E. K. Mts. Forehavender»). Finansielle Hensyn kunde nok gøre ham betænkelig ved det store Vovestykke, men han overvandt disse Betænkeligheder med den Betragtning, at »alla våra religionsförvanter gå kräftgången i Tyskland«. Efter Sejren ved Breitenfeld vilde han, at Gustav Adolf skulde gaa lige løs paa Kejseren, og viste herved, at han, naar modent Overlæg var gaaet i Forvejen, ikke var bange for det dristige Spring.

Gustav Adolf og Axel Oxenstierna levede kun sammen i korte og afbrudte Perioder, og naar de var skilte, opretholdtes Forbindelsen mellem dem meget mangelfuldt p. G. a. Datidens elendige Kommunikationer. Korrespondancen er kun bevaret med store Huller. Alligevel er der nok tilbage til at belyse det indbyrdes Forhold ret klart. Over for Omverdenen, t. Eks. Kurfyrsten af Brandenburg, fremstillede Oxenstierna sig loyalt som den betydningløse: »Kungl. Maj:t är absolut och förmår statuera i sina och rikens ärenden; han, kanslern, är en tjänare, till sin herres befalning obligerad, och fördenskull intet förmår ex suo arbitrato statuera vad honom gott tyckes«. I Virkeligheden havde han stor Indflydelse paa sin Herre, og det er muligt gennem Brevene at øjne, hvorpaa dette beroede. Kansleren gaar varligt frem,

naar han ønsker at vinde Kongen for sit Standpunkt; han belyser den foreliggende Sag fra alle Sider, samtidig med at han giver Bifald eller tager Forbehold, men herved skabes et bestemt Hovedindtryk hos Læseren, saa at Oxenstierna tidt naar sit Maal uden at behøve at lade sin Fremstilling munde ud i et positivt Forslag. Denne Taktik udelukkede ikke, at Kansleren saa op til sin Konge med dyb Hengivenhed og forstod hans Uundværlighed for det svenske Rige, men han kendte »konungars ömtåliga sinnen«, og han frygtede — navnlig under sin mangeårige Fraværelse som Generalguvernør i Elbing, — at de, som omgav Kongens Person, skulde bagtale ham, Kongen og Riget til Skade. Saaledes gik det dog ikke, Gustav Adolf forblev sin Ven og første Tjener tro, men først ved Aarsskiftet 1631—32 mødtes de atter i Frankfurt a. M. for at tilbringe de sidste Maanedere af Gustav Adolfs Liv sammen.

En Tjenestegøring, som i fem Aar holdt Rigskansleren borte fra hans egentlige Fædreland hinsides Østersøen, berøvede ham ogsaa Livet i Hjemmet, og det var ligeledes forud for Virksomheden i Elbing kun sjældent, han kunde opholde sig paa sine Godser, der til daglig maatte bestyres af hans Hustru. Anna Bååt var ham en god Medhjælp, og der fødtes en hel Række Børn i Ægteskabet. af hvilke dog den ældste Søn døde af Pest ved Elbing allerede 1628, mens Datteren Kristina (g. m. Gustav Horn) bortreves af samme Sygdom i Stettin tre Aar senere. Man faar et levende Indtryk af, i hvor høj Grad Statstjenesten lagde Beslag paa den svenske Højadels Mænd til Løn for den privilegerede Stilling, de indtog i Samfundet, og hvor lidt de kunde være for deres nærmeste. Undertiden kunde deres Taalmodighed da ogsaa være paa Bristepunktet, men levende Almensans gjorde, at de bedste inden for Standen bøjede sig for det uundgaelige.

Ikke uden Grund udbryder Forfatteren et Sted: »En skildrare av Axel Oxenstiernas liv och verk tvingas av sitt stora ämne ständigt att vända om och söka samla trådarna på nytt.« Det er en overordentlig rig Bog, han har givet os, i Virkeligheden et Tværnit gennem hele Tiden, der kan minde en dansk Læser om A. D. Jørgensens store Biografi af Griffenfeld. Rigdommen kan undertiden medføre en Vanskelighed ved at overskue Udviklingslinjerne, men da det er en af den Slags Bøger, som man vender tilbage til oftere, bliver Billedet for hver Gennemlæsning klarere. En Mangel er det dog sikkert, at Bogen ikke er ledsaget af Henvisningsapparat til Kildematerialet, men paa dette Savn vil et følgende Bind forhaabentlig raade Bod. Fremstillingen er præget af Forfatterens maalbevidste Kunst, hvori ogsaa indgaar et Fond

af stille Lune, og ved Læsningen har man et usvigeligt Indtryk af at bevæge sig i den rigtige historiske Atmosfære, hvad der maaske er Hovedudbyttet af at sætte sig ind i gode historiske Fremstillinger. Den svenske Højadels største Mand har her for første Gang faaet et værdigt Epitafium.

Knud Fabricius.

Aksel E. Christensen: Dutch trade to the Baltic about 1600. Studies in the Sound Toll Register and Dutch Shipping Records (Kbh. og Haag 1941, 480 Sider).

Aksel E. Christensen har givet den digre bog, med hvilken han i 1941 erhvervede doktorgraden ved Københavns universitet, den lidt vage titel »Studies in Dutch Trade about 1600«. Han følger her en tradition. Ogsaa professor Erik Arups store doktorafhandling fra 1907 bærer en lidt vag hovedtitel: Studier i engelsk og tysk Handels Historie. Men medens der til denne titel svarer en vidtfavnende paa indgaaende studier baseret mere almindelig skildring af engelsk og tysk varehandels historie gennem det lange tidsrum 1350—1800 som indledning til hans egentlige studieobjekt: en undersøgelse af kommissionshandelens udvikling, dækker titlen paa dr. Aksel E. Christensens bog ingen almindelig skildring af den hollandske Østersøhandel. Derimod indeholder bogen en række — hvoraf adskillige værdifulde — enkeltundersøgelser over hollandske skibsfarts- og handelsformers udvikling.

Undertitlen: Studies in the Sound Toll Register and Dutch Shipping Records angiver derimod, hvad der har været forfatterens egentlige studieobjekt: Ved konfrontation med hollandsk kildemateriale at kaste nyt lys over Øresundstoldregnskabernes kildeværdi. Imidlertid har det naturligvis ikke været muligt at foretage en saadan konfrontation uden indgaaende studier over hollandsk handels og skibsfarts vilkaar og former, hvilket forklarer den bredere form, bogen har faaet. Desværre er bogen igennem undersøgelserne herover og over Øresundstoldregnskabernes kildeværdi sammenspundet til en uopløselig enhed. Det skader overskueligheden baade for forfatteren og læseren, der ikke en gang kan gribe til registret, da et saadant — stik imod international skik og brug — fattes.

Til denne karakteristik af værkets komponenter er at tilføje, at forfatteren med udgangspunkt i Øresundstoldtabellernes tal dog fremkommer med nogle sammenfattende betragtninger — støttet af diagrammer — over den hollandske Østersøskibsfart

og -handel, men at der mod flere af disse er adskilligt at indvende. Det gælder ikke mindst forfatterens prisværdige, men mislykkede forsøg paa at gøre Østersøhandelens balance op.

I næsten alle forfatterens undersøgelser indtager skibsfartens forhold en dominerende plads. Om varerne, der dog udgør baade handelens og skibsfartens *raison d'être*, faar man derimod meget lidt at vide. En indledende oversigt over de vigtigste varer, der udveksledes mellem Øst- og Vesteuropa, vilde have været til største nytte ogsaa for forfatteren selv. Det gælder ikke mindst om den vigtigste, brødkornet. Forfatteren omtaler vel i sine kommentarer til kurven for ballastede skibe, at kornet var af udslaggivende betydning for Østersøskibsfartens omfang (s. 377), men han drager intetsteds de naturlige følgeslutninger heraf.

Om de vesteuropæiske landes muligheder for at dække deres behov for brødkorn kunde dr. Aksel E. Christensen dog have skaffet sig adskillig viden i Naudés ganske vist noget forældede, men dog stadig nyttige bog om de europæiske staters kornhandelspolitik¹, suppleret med afhandlinger af nederlandske historikere som Unger, Sneller og Smit², med professor Gras' bog om det engelske kornmarked³ og andre skrifter. Saaledes vilde han deraf have kunnet se, at Nederlandene allerede i Middelalderen havde importbehov for korn, der dækkedes ved tilførsler fra de nærmeste tyske landskaber, Nordfrankrig, England og Østersølandene — at Portugals og Spaniens kornbehov i 16. aarh., bl. a. som følge af de store kolonisationsforetagender, var hurtigt voksende — at misvækst i Italien fra slutningen af 1580erne til langt hen i 1590erne bevirkede, at ogsaa dette land meldte sig som storaftager af Østersøkorn — og om forholdene i det ene hovedland for kornproduktionen i Vesteuropa: England, at den fortsatte udlægning af store arealer til græsgange for faareavlens skyld fik den virkning, at det kun i gode høstaar havde kornoverskud, medens det i daarlige høstaar selv maatte importere. Forhold der i de enkelte aar kunde variere i landets forskellige dele. Derimod synes forholdene for Frankrigs vedkommende ikke saa godt op-

¹ W. Naudé: Die Getreidehandelspolitik der europäischen Staaten I (1896).

² W. S. Unger: De Hollandsche graanhandel en graanhandelspolitiek in de Middeleeuwen (de Economist 1916); Z. W. Sneller: De hollandsche korenhandel in het Sommegebied in de 15e eeuw (Bijdrag. v. vaderl. Geschied. en Oudheidkunde 6. R. II (1925), 161—78); H. J. Smit: De beteekenis van den Noordnederlandschen in't bezonder van den hollandschen en zeeuwschen handel in de laatste helft de 14e eeuw (Bijdrag. v. vaderl. Geschied. en Oudheidkunde 6. R. X (1930), 15—64).

³ N. S. B. Gras: The Evolution of the English Corn Market (1915).

lyste¹, men det maa antages, at dets kornoverskud har været større end Englands, selv om ogsaa dette land, saaledes som det fremgaar af Øresundstoldregnskaberne, i virkelige misvækstaar havde import behov.

Om Østeuropas produktionsforhold og mulighederne for at udnytte dets kornoverskud til de forskellige tider, kunde der paa basis af Naudés bog, og formodentlig andre mere moderne arbejder, ogsaa være givet nyttige oplysninger.

Med en saadan oversigt i ryggen vilde dr. Aksel E. Christensen, hvor han nu taler om »the Dutch shipmasters« som »servants of a typical speculative trade« (s. 86) sikkert i stedet for have talt om dem som betjenende almindelig forsyningshandel, idet det næppe kan kaldes dækkende at betegne den nødvendige ofte kun nødtørftige inddækning af Vesteuropas brødkornbehov som spekulationshandel. — Dermed være dog ikke sagt, at der ikke fra enkelte købmænds og købmændgruppers side kan have været momenter af spekulativ art i deres transaktioner. — Han vilde næppe heller have opfattet de svingende kurver i sit diagram over skibspassager gennem Sundet først og fremmest som udtryk for konkurrencen mellem Nederlænderne og de andre søfarende nationer under de skiftende udenrigspolitiske konjunkturer, men han vilde have undersøgt, om ikke de hurtige udsving i antallet af skibe i Østersøfart for en væsentlig del skyldtes de vesteuropæiske landes stadigt vekslende behov for Østersøkorn. Dr. Aksel E. Christensen vilde med støtte i Naudés bog og en afhandling af E. C. G. Brünner om Sundspærringen og Billedstormen i Nederlandene 1566 være blevet klar over, at fordoblingen af den nederlandske trafik paa Østersølandene i aarene 1562—68 er ganske utilstrækkeligt karakteriseret ved bemærkningen om, at »the Dutch prosperity in the 1560es denotes a depression to all other shipping« (s. 88 f.), men at forklaringen paa den kolossale stigning i Østersøtrafikken først og fremmest maa søges i Vesteuropas, vel ikke mindst Portugals og Nederlandenes meget store brødkornsbehov i disse aar — som det endda kun lykkedes nødtørftigt at dække — der forklarer den kolossale stigning i Østersøtrafikken².

¹ Jeg bygger her paa Henri Sée: *Französische Wirtschaftsgeschichte I* (1930). Det her citerede værk A. P. Usher: *The History of the Grain Trade in France 1400 to 1710* (1913) har jeg derimod ikke været i stand til at benytte.

² E. C. G. Brünner: *Die dänische Verkehrssperre und der Bildersturm in den Niederlanden im Jahre 1566* (Hans. Geschichtsbl. XXXIII (1929), 97—109). Det maa dog bemærkes, at Brünner tillægger de hindringer, som de urolige forhold i Østersøomraadet i beg. af 1560erne og under den

En anden sag er, at dette mægtige opsving i grovvarertrafikken naturligvis maatte blive til fordel for de nordlige Nederlande, der sikkert alene disponerede over den egnede — ogsaa billige — tonnage til at tage en saadan grovvarertrafik. Men det er ikke rigtigt, at den kolossale fremgang i Nederlændernes Østersøtrafik betød nedgang for alle andre nationer. Dr. Aksel E. Christensens udgangspunkt er her diagram I, men han har ved udarbejdelsen af af dette diagram forenklet for meget ved kun at tegne en kurve for alle andre nationer under et. Baade for England og Frankrig ligger skibspassagerens gennemsnit i disse aar højere end for nogen tidligere periode. Dette gælder i endnu højere grad for Emden (Østfrisland). Derimod er det rigtigt, at der for flere gamle tyske handelsbyer fandt en betydelig nedgang sted — i visse tilfælde kan det dog nok tilskrives en forsigtig tilbageholden overfor den risiko og de hindringer, som Syvaarskrigen voldte skibsfarten. Det gælder navnlig 1565, hvor diagrammets kurve for andre nationers skibe viser et meget skarpt nedslag. Øjensynlig har kun Nederlænderne — og Emderne — i dette aar villet entre den risikable og stærkt hæmmede Østersøfart i samme omfang som vanligt. Men at Danzigerne og andre af Østersøstæderne i dette aar kun satte faa skibe ind i farten paa Vesteuropa ikke betød, at de i samme omfang afstod fra aktiv handel hertil (bl. a. Nederlandene) fremgaar af Nina Bangs tabel 5 for 1565. Heraf ses, at ca. 30 % af de nederlandske skibe, der i dette aar returnerede fra Østersøen var befragtede af fremmede — halvdelen af Danzigerkøbmænd¹. I disse tilfælde har Nederlænderne saaledes kun haft fragtfortjenesten.

Det vil føre for vidt at følge udviklingen fra aar til aar. Kun enkelte punkter skal her berøres. Diagram I's utilstrækkelighed demonstreres ogsaa for de efterfølgende aar, naar dr. Aksel E. Christensen med udgangspunkt heri skriver: »but in 1569 the situation is reversed; the Dutch depression is exploited for a

nordiske syvaarskrig (1563—70) lagde i vejen for Nederlændernes handel og skibsfart paa Østersølandene, en for stor betydning. Oresundstoldtabellernes tal viser, at denne helt hen til slutningen af 1560erne havde et overordentlig stort, om end varierende omfang. Og det er vel rigtigt, at den danske Sundspærring i foraaet 1565 var en stærkt medvirkende aarsag til knapheden paa korn og dyrtiden i Nederlandene, men ser man paa tallene for aarets totale eksport af Østersøkorn, saa maa man dog sige, at den fortsatte kornmangel i Nederlandene ikke kan tilskrives manglende tilførsel af korn til Vesteuropa, men maa bero paa, at Østersøkornet enten er gaaet direkte til andre vesteuropæiske lande eller i stor mængde er blevet reeksporteret fra Nederlandene.

¹ N. E. Bang: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gen. Oresund 1497—1660 I (1906), 42 og II A (1922), 22.

short series of years« af de andre skibsfarende nationer (s. 89). Saa enkelt er forholdet ikke. Det er paavist af Hagedorn — saaledes som det ogsaa i anden sammenhæng nævnes af dr. Aksel E. Christensen¹ — at da det paa grund af Søgeusernes tiltagende kaperier blev forbundet med stadig større risiko at sejle under nederlandsk (spansk) flag, søgte i foraaet 1569 et stort antal hollandske og frisiske skippere til Emden og Østfrisland — og tillige om end i mindre tal til Bremen og Hamburg, tyske Østersøhavne og danske havne — for at søge dækning under neutralt flag. Efter her at have faaet udstedt nyt søbrev — paa omtrent tilsvarende vis er Panama under den nuværende krig blevet brugt som indregistreringssted — kunde de atter med større tryghed genoptage deres omfattende fragtfart. Dette er i ikke ringe grad forklaringen paa, at kurven for alle andre nationers skibspassager i Sundet i 1569 gaar stejlt i vejret. Det skyldes ikke mindst stigningen for Emden og de øvrige østfrisiske skibe, idet Østfrislands skibspassager østpaa springer op fra 68 i 1568 til 391 i 1569. En særlig kurve for østfrisiske skibe kunde saaledes have været tiltrængt. I øvrigt er forholdene i disse aar saa forviklede, at de næppe lader sig illustrere tilfredsstillende ad grafisk vej, idet nogle nederlandske skibe utvivlsomt overgik i fremmed eje, medens andre, da der indtraadte en forandring i de nordlige nederlandske provinsers politiske stilling, atter vendte tilbage hertil, og der igen for andre kunde være tale om fremmed partsjerskab².

Selv om diagram I saaledes langtfra er lydefrit, bør den omhu, der er vist, ved bortelimineringen af den lokale trafik fuldt ud anerkendes. Derimod kan ogsaa andre indvendinger rettes mod de betragtninger, dr. Aksel E. Christensen fremsætter med udgangspunkt i diagram I. Saaledes naar han om den bratte stigning i skibstrafiken i 1587 — hvor den stærkeste stigning faldt paa andre nationers skibe (England, Frankrig og Skotland) — skriver, at det skyldtes, at Nederlændernes position umiddel-

¹ I afsnittet »Identification with other Sources and the Reliability of the Shipping Statistics« (Chapt. II § 15, 83 n. 4).

² B. Hagedorn: Ostfrieslands Handel u. Schiffahrt im 16. Jahrh. (Abh. z. Verkehrs u. Seegesch. III (1910)), 240—51: jfr. J. H. Kernkamp: De Handel op den Vijand 1572—1609 I (1931), 11—13. Dr. Aksel E. Christensens polemiske bemærkninger om, at »Hagedorn's assertion that Emden from 1569 and thirty years on was »die erste Reedereistadt von Europa« . . . is a misrepresentation of facts« (s. 83 n. 4 jfr. ovenst. note) kan jeg fuldt samstemme i, men heraf følger ogsaa, at kurven over andre nationers skibe gennem denne aarrække i hans eget diagram I er i lige saa høj grad misvisende.

bart før ødelæggelsen af den spanske armada var for svag til, at de fuldtud kunde udnytte de gode afsætningsmuligheder for korn i dette aar foraarsaget af udbredt misvækst i Vesteuropa (s. 86 n. 3). Det er dog ikke ubekendt, at den spanske armadas udsendelse først og fremmest var tænkt som et afgørende slag mod dronning Elisabeths og Englands krigsmarine — for at gøre en ende paa Drakes og Raleighs togter. Nej, forklaringen paa at Englændere, Franskmænd og ogsaa Skotter i 1587 sendte fire til fem gange saa mange skibe ind i Østersøen som i de foregaaende aar, er da heller ikke, at de udnyttede den chance, som kornmangelen i Vesteuropa bød dem til handelsgevinst, men at man i disse lande, der utvivlsomt i lige saa høj grad som de øvrige vesteuropæiske lande var ramte af misvækst — 1587 udstedtes saaledes »the Book of Orders« til regulering af kornhandelen første gang i England¹ — ved kornindførsel fra Østersølandene søgte at dække kornmangelen. Hertil strakte ikke en gang den tonnage, de selv raadede over, men ved fra fru Bangs tabelværk at gaa tilbage til selve Øresundstoldregnskabet for 1587 fremgaar, at engelske, franske og skotske købmænd i dette aar i ret vid udstrækning befragtede fremmede skibe med korn. Foruden de 6896 læster korn², som engelske købmænd indladede paa egne skibe, indladede de 2128 læster paa fremmede (heraf endda 1254 læster paa 30 nederlandske skibe). Franske købmænd tilsvarende henholdsvis 5038 læster og 2091 læster (heraf 1253 læster paa 39 nederlandske skibe) og skotske købmænd henholdsvis 1817 og 777 læster (heraf 588 læster paa nederlandske skibe)³. I alt 28 % af Vesteuropas kornimport fra Østersølandene var i dette aar paa engelsk, fransk og skotsk haand. Medens disse tre lande i 1586, hvor kornforsyningsvanskeligheder allerede maa have gjort sig gældende, havde haft 19 % af importen af Østersøkorn paa deres hænder, oversteg de paagældende landes import, taget under et, i intet enkelt af det foregaaende tjaar 5 % og laa endda i flere aar under 1 %⁵.

Den lære, man kan drage af de meget høje tal for transport

¹ Gras. Opus cit., 236.

² Bang: Tabeller II A, 123; RA. Øresundstoldregnskab $\frac{1}{1}$ — $\frac{1}{5}$ 1587, s. 87—162; $\frac{1}{5}$ 1587— $\frac{1}{5}$ 1588, s. 385—678.

³ I dette og nedenstaaende tal er rug, hvede, byg, malt og mel indbefattet.

⁴ Bang: Tabeller II A, 119; RA. Øresundstoldregnskaberne 1586, s. 343—586.

⁵ Øresundstoldregnskaber 1576, s. 283—484; 1577, s. 329—487; 1578, s. 329—574; 1579, s. 279—447; 1580, s. 293—413; 1581, s. 305—429; 1582, s. 349—484; 1583, s. 377—517; 1584, s. 335—508; 1585, s. 307—458.

af Østersøkorntil Vesteuropa i 1587 — ogsaa den nederlandske import laa i dette aar meget højt — er da, at forsyningen med brødkorn var af en saa imperativ nødvendighed, at man, for at inddække det nødvendige forbrug heraf, selv under farefulde forhold opretholdt sejladsen i det nødvendige omfang.

Man føler sig videre fristet til at spørge, om det beror paa en lapsus, at Italiens stærke kornbehov i de næstfølgende aar ikke omtales — Naudé giver en udførlig omtale heraf¹ — skønt det utvivlsomt var en stærkt medvirkende aarsag til, at Østersøtrafikken i løbet af 1590erne naaede et hidtil ukendt højdepunkt. Man sætter et spørgsmaalstegn ved den forklaring, der gives paa de særligt lavt liggende tal for Østersøtrafikken omkring aarhundredeskiftet (s. 378). Andre momenter — de atter normale forhold i Italien og særligt gode høstaar i Vesteuropa — har sikkert spillet en større rolle. Under alle omstændigheder er det forkert at karakterisere stigningen i andre nationers Østersøtrafik i aarene umiddelbart før vaabenstilstanden mellem Spanien og Nederlandene 1609 som et nyt forsøg »at a rise«, der fuldstændigt knustes af Nederlænderne under de paafølgende vaabenstilstandsaaar (s. 89). Stigningen i Østersøtrafikken, navnlig i 1608, der ogsaa gjorde sig stærk gældende i den nederlandske Østersøtrafik, skyldtes ligesom i 1587 misvækst i Vesteuropa — 1608 omtales saaledes af N. S. B. Gras som et »abnormal year of dearth« i England² — og det skarpe fald i det følgende aar er ikke saa meget en følge af de skærpede konkurrenceforhold under vaabenstilstanden, som af at kornhøsten atter var normal i de vesteuropæiske lande. Det ses bl. a. deraf, at der ikke alene var stort fald i andre nationers skibstrafik (med knapt en trediedel), men ogsaa i Nederlændernes (med godt en trediedel). — For øvrigt hvorledes kan dr. Aksel E. Christensen, der i sin indledning fremsætter saa mange smukke teoretiske betragtninger over den kvantitative metode, tillade sig kun at anføre det første tal.

Til de lavere skibstal i 1609 svarer et fald i eksporten af Østersøkorntil Vesteuropa fra 105 743 læster i 1608 til 54 264 læster i 1609. Faldet i det korn, der transporteredes paa nederlandske skibe, var omtrent proportionelt hermed fra 81 133,5 til 42 321 læster. Englænderne, der i 1608 havde importeret 4073 læster paa egne og 5996 læster paa fremmede skibe (deraf 4989 læster paa nederlandske) importerede derimod i 1609 kun 1330,5 læster paa egne

¹ Naudé: Opus cit. I, 142 f., 310, 331 f.

² Som andre trangsaaar nævnes af Gras 1621--23 og 1630--31 (Gras: Opus cit., 102, 236, 242 og 247).

og 2325,5 læster paa fremmede skibe (deraf 2141,5 læster paa nederlandske)¹.

Først under vaabenstilstandens senere aar, kan man for alvor tale om, at Østersøtrafiken og -kornhandelen blev præget af spekulation og hensynsløs konkurrence, der kulminerede i aarene 1618—20, da de vest- og nordeuropæiske lande oversvømmedes med billigt Østersøkorn. Det førte i England, der samtidigt havde særligt gode høstaar, til et for landbruget katastrofalt fald i kornpriserne². Ogsaa Danmark fik, som Gunnar Olsen nylig i sin afhandling om Danmarks »Kornavl og Kornhandelspolitik« har fremhævet, kornrigeligheden at mærke i form af en afsætningskrise, og man saa sig nødsaget til at gardere sig mod kornoverfloden gennem et importforbud³. Der er for øvrigt grund til at tilføje, at den nederlandske kornhandel og trafik under disse forhold — trods sit store omfang — vel i adskillige tilfælde har været tabsgivende for de hollandske købmænd og redere.

Ved afslutningen af disse betragtninger skal det bemærkes, at man ogsaa efter fremkomsten af dr. Aksel E. Christensens her recenserede bog bør være yderst forsigtig med at fæste sig ved eksakte tal for varetrafiken gennem Sundet.

Resultatet af hans studier over Øresundstoldregnskabernes kildeværdi — som ikke kan omtvistes — har, kan man sige, kun bidraget til at gøre »confusion worst confounded«. Med glæde noterer jeg dog, at min konstatering af det afgørende skel, som visitationens indførelse 1618 betød, holder for fornyet prøvelse. At de gunstige virkninger af visitationens indførelse ikke var stedsevarende, er dog for nyligt paapeget af prof. Albert Olsen, der gør opmærksom paa, at bestemmelserne herom i traktaterne med Sverige og Nederlandene i 1645 atter læmpedes, samt at den svenske toldfrihed i Sundet i aarhundredets løb fik en stedse større betydning⁴.

Tyngdepunktet i dr. Aksel E. Christensens undersøgelse over Øresundstoldregnskabernes kildeværdi ligger i tiden før 1600. Værdien af hans undersøgelser beror ikke paa deres omfang. — Det drejer sig i alt kun om 35 tur- og returrejser (1569: 1, 1575: 1, 1578—84: 26, 1589—90: 4 og 1595—96: 3) — men paa sammenligningsmaterialets kvalitet. Medens man ellers kun har været

¹ Bang: Tabeller II A, 253 og 257; RA. Øresundstoldregnskaber 1608, s. 601—780; 1609, s. 465—610.

² Naudé: Opus cit. I, 92—94.

³ Hist. Tidsskr. 10 R. VI, 459 f.

⁴ Albert Olsen: Svenske Lurendrejere i Sundet i det 17. Aarh. (Aarb. f. Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 1942, 17—46).

i stand til at sammenligne med andre toldregnskaber, har dr. Aksel E. Christensen i dette tilfælde af Delfterkøbmanden Claes v. Adrichems forretningsbøger kunnet uddrage nøjagtig oplysning om den i disse skibe indtagne ladning. Resultatet af sammenstillingen er nedslaaende. Af salt, der førtes direkte fra Frankrig og den iberiske halvø til Østersøen, er 68 $\frac{0}{10}$ deklareret i Sundet, men af salt reeksporteret fra Nederlandene kun 37 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$ og af sild 43 $\frac{0}{10}$. Paa returrejserne fra Østersøen er kun 40 $\frac{0}{10}$ af kornet deklareret, men for grovvarer under eet 47 $\frac{0}{10}$, idet varer som aske og tjære, for hvilke lastepengesatsen var lavere end for korn, i ret stor udstrækning er blevet deklareret i stedet for dette. Endelig er — overensstemmende med resultatet af tidligere undersøgelser af dr. Aksel E. Christensen — fiktive mængder træ blevet deklareret i stedet for korn (s. 352 f.).

De hollandske notarialregistre, som forfatteren ogsaa har gjort brug af til nøjere bestemmelse af Øresundstoldregnskabernes kildeværdi, har derimod vist sig som lidet ydende — hvilket for saa vidt ikke forekommer mig overraskende efter det kendskab, man paa forhaand havde til dem gennem Johan Schreiners bog *Nederland og Norge*. — Dette er formodentlig ogsaa forklaringen paa, at forfatteren har ladet sig nøje med at foretage en undersøgelse af notarialregistrene for 4 aar (1594/95, 1617, 1618 og 1639). Det benyttede materiale for de enkelte aar kan heller ikke siges at være stort. Men forholdet er da ogsaa det, at de i notarialregistrene indførte certepartier — saaledes som fremhævet af dr. Aksel E. Christensen selv — kun i meget ringe grad kan vejlede os med hensyn til rigtigheden af godsdeklarationerne i Sundet (s. 342). Det er da i alt væsentlig kun oplysninger om skibenes lasteævn, som han har kunnet drage nytte af til nøjere bestemmelse af Øresundstoldregnskabernes kvalitet. Det maa dog her forudsættes, at skibene, naar de passerede Sundet, var fuldt lastede. Dette har naturligvis ikke altid været tilfældet, selv om forf. forsigtigvis kun har medtaget saltskibe og returskibe fra Østersøen ladede med grovvarer (beregnelige i skibslæster). Sammenstillingens vigtigste resultat forekommer mig at være bekræftelsen af de gunstige virkninger, som indførelsen af visitationen i 1618 havde paa deklarationerne i Sundet (s. 346).

De her foreliggende undersøgelser over skibenes lasteævn og toldsvigens omfang ved vareopgivelser i Sundet, samt de tidligere fra dr. Aksel E. Christensens og min haand er dog stadigt saa lidet omfattende, at det maa kaldes stærkt forhastet paa basis heraf at konstruere en »Revised Curve of Lastage« (jfr. diagram XIII), saaledes som forf. trods alle forbehold har gjort. Og det

er en af grundene til, at hans grandiose slutkapitel om Østersø-handelens balance mangler stabilitet. At det under alle omstændigheder er uholdbart paa basis af det meget spinkle materiale, der har staaet til forf. raadighed, at ansætte besvigelserne i Sundet til 40—50 % af det fortoldede gods for tidsperioden 1574—97 (s. 357 f.), skal jeg her ved anførelsen af et enkelt tal vise. Ifølge et engelsk toldregnskab fra Hull for 1587 importeredes der i dette aar 433¹/₂ læster korn hertil fra Østersøen paa 7 nederlandske skibe, der har kunnet identificeres i Øresundstoldregnskaberne (her 323 læster korn). Forskellen i opgivelserne i de to regnskaber er kun 25 % i Øresundstoldregnskabernes disfavør. For korn ført paa engelske, danzigske og kongsbeargske skibe (ca. 1500 læster) andrager differencen kun nogle faa procent. Dog er kornet i et enkelt tilfælde ikke deklareret som engelsk gods, hvorved 1⁰/₀'s tolden heraf blev omgaaet. For 2 danske skibe endelig foreligger for det ene overensstemmelse (40 læster), medens de 69 læster rug engelsk gods, som det andet ifølge Hullregnskabet medførte, i Øresundstoldregnskabet er indført som borgergods og ikke specificeret¹.

Det ses saaledes, at mulighederne for en nøjere bestemmelse af Øresundstoldregnskabernes kildeværdi ikke er udtømte med dr. Aksel E. Christensens bog. Af det endnu uudnyttede sammenligningsmateriale, der staaer til raadighed, vil sikkert, foruden den af forf. nævnte Danzig Pfahlkammerbuch for 1583 og Königsberg Pfundzollbücher for 5 aar indenfor tidsperioden 1563—89 (s. 357), de engelske toldregnskaber vise sig at være af den største værdi, idet hele tidsperioden 1565—1660 med ikke alt for lange intervaller af aar kan dækkes af disse².

Naar dr. Aksel E. Christensen bemærker, at en systematisk undersøgelse af notarialregistre fra 1594 og fremefter vil kunde give »good clues« om ændringer i skibenes lasteævnne (s. 357), saa skal det ikke nægtes, at denne bemærkning staaer i daarlig samklang med, at han i sin undersøgelse har ladet sig nøje med at foretage studier i notarialregistre for kun fire aar.

Omfattende undersøgelser og meget nyt stof til bestemmelse af Øresundstoldregnskabernes kildeværdi bringer dr. Aksel E. Christensens bog saaledes ikke, men til selve Sundtoldens historie ydes der flere gode bidrag. Saaledes er afsnittet om fyr- og laste-

¹ Tallene er tagne fra en paabegyndt undersøgelse.

² En saadan sammenlignende undersøgelse af de engelske toldregnskaber med Øresundstoldregnskaberne vil komme til at foreligge fra min haand i forbindelse med en fremstilling af den engelske Østersøhandels historie.

pengenes indførelse og redegørelsen for toldrullernes udvikling fortræffelige. Ligeledes gives nye oplysninger om toldklarings-sedler etc. I redegørelsen for Øresundstoldregnskaberne og -tabel- lernes oplysninger om skibs- og skipperhjemsted maa jeg dog gøre opmærksom paa en skønhedsfejl. Om dette omstridte spørgs- maal skriver dr. Aksel E. Christensen, at det indtil fremkomsten af hans bog er forblevet uafgjort (undecided) (s. 61). Jeg vil her- overfor gentage, hvad jeg tidligere har skrevet i en artikel i Scandia, at S. v. Brakel og E. C. G. Brüner i deres skarpsindige afhandlinger har paavist, at hjemstedsbetegnelsen i Øresunds- toldregnskaberne gaar paa skipperen ikke paa skibet (Scandia VIII (1935), 136). Derimod skal det ikke bestrides, at dr. Aksel E. Christensen ved fremdragelsen af mere materiale yderligere underbygger det resultat, som de to nederlandske historikere allerede havde naaet.

Bogens bedste afsnit er utvivlsomt de, der indeholder rede- gørelsen for hollandsk skibsfart og handels former. Her foreligger en indtrængende førstehaands studie. Dr. Aksel E. Christensen har hertil gjort udstrakt brug af to hollandske handelshuses bøger og breve, Delfterkøbmanden Claes v. Adrichems og det neder- landsk-portugisiske handelshus Snel-Cunertsdorfs. Paa basis heraf er han i stand til at give en mængde oplysninger om organisationen af den nederlandske »shipping trade«, om forholdet mellem rederi og handel, om skibenes befragtning og befragterens stilling, om de forskellige skibsruters avancemuligheder og saaledes om sam- spillet mellem varehandel og skibsruiter, samt om skibskaptaj- nernes og faktorernes indbyrdes stilling. Om de resultater, forf. er naaet til, vil vise sig at være almengyldige, maa dog staa hen. Der blev under forsvaret af den ene officielle opponent, prof. Albert Olsen, med rette rejst den indvending netop mod disse afsnit, at det benyttede materiale ikke var repræsentativt, da det ikke drejede sig om et Amsterdams handelshus arkiv, men om et købmandsarkiv fra en mindre betydende hollandsk by. Den samme indvending er blevet fremført af prof. Eli Heckscher.

Af den anden officielle opponent prof. Erik Arup blev der rettet meget vægtige indvendinger mod forf.s skildring af den hollandske kommissionshandels former, som staaende paa et langt mere primitivt udviklingstrin end de øvrige nordeuropæiske landes. Det skal tilføjes, at det ikke er pointeret af forf., at han, ved den af ham hævdede opfattelse, vender sig mod den alminde- lig anerkendte opfattelse af kommissionshandelens udvikling i de nordeuropæiske lande, saaledes at man næsten kunde tro, at han ikke havde læst prof. Arups grundlæggende værk om den engelske

og tyske kommissionshandels udvikling og former. I det hele taget synes, som allerede bemærket af prof. Heckscher, dr. Aksel E. Christensen ikke at have noget omfattende kendskab til den almindelige økonomiske historie og følgelig heller ikke til litteraturen, der behandler denne. Dette viser sig, saaledes som prof. Heckscher ogsaa gør opmærksom paa, bl. a. deri, at han tildeler Holland en ufortjent rolle som »kapitalismens« gennembrudsland (Svensk Hist. Tidskr. 2 R. V (1942), 185 f). Jeg skal for egen regning tilføje, at forf. havde haft let adgang til at orientere sig paa dette punkt gennem prof. Postans og prof. Tawneys udmærkede kommenterende bibliografier: *Mediæval Capitalism* og *Modern Capitalism* (16. og 17. aarh.) (*Economic History Review* IV (1933), 212—27, 336—56).

Dog hvilke indvendinger, der end kan rettes mod disse afsnit, saa hører de dog gennem det deri nedlagte arbejde og studium til bogens vægtigste. Derimod hører de afsnit, der behandler Østersøhandelens balance, til bogens svageste; men herom skal jeg ikke nu nærmere udtale mig, da de problemer, der knytter sig dertil, vil blive taget op til behandling i en særafhandling.

Til slut skal om de indledende betragtninger over den kvantitative metode bemærkes, at der her er et misforhold mellem program og virkelighed, idet det behandlede talmateriale maa siges at være ret spinkelt, og der undertiden bygges mere derpaa, end dette vel kan bære.

Astrid Friis.

Replik til Professor Hartvig Frisch.

I sin i Formen venlige Anmeldelse af min Bog »Die römische Eroberung Italiens« her i Tidsskriftet (10 R. VI, S. 550—53) har Professor Frisch i Realiteten taget fuldstændig Afstand fra min ene Hovedthesis. Da hans Indvendinger nu forekommer mig delvis at bero paa Misforstaaelse af min Argumentation, føler jeg mig saa meget mere foranlediget til et Gensvar, som jeg maa gaa ud fra, at min Fremstilling maa lide af Uklarheder, som ogsaa maa virke ind paa andres Bedømmelse af mit Arbejde.

Jeg tog ved min Undersøgelse mit Udgangspunkt i Belochs Beregning af Roms Territorium til 1902 km² Aar 340. 76 Aar senere var Roms Territorium vokset til 23,226 km², og Rom stod i Spidsen for et Statsforbund, der omfattede den italienske Halvø 130,000 km². Idet jeg hævdede, at ingen endnu havde givet en tilfredsstillende Forklaring paa denne »tilsyneladende mirakuløse« Ekspansion, opstillede jeg to Theser som Genstand for min Under-

søgelse: 1. Mange italiske Stater sluttede sig frivilligt til Rom, fordi deres Eksistens var truet af større Farer; 2. med Støtte fra saadanne Forbundsfæller var Rom i Krigene deres Modstandere talmæssigt overlegne eller i al Fald jævnbyrdige. For at sandsynliggøre disse Theser — paa Grund af Kildematerialets Art foretrækker jeg Ordet Sandsynliggørelse for Bevisførelse — har jeg først søgt at beregne de enkelte Staters Territorium (med tilnærmelsesvis Sikkerhed) og Befolkning (med tilnærmelsesvis Sandsynlighed). I et andet Hovedafsnit udnytter jeg saa dette Materiale til at paavise, at Romerne og deres Forbundsfæller virkeligt i de enkelte Krige 340—264 synes at have været Modstanderne talmæssigt overlegne (eller jævnbyrdige).

Professor Frisch mener, at jeg »simplificerer Tingene lidt vel rigeligt«, og han fremdrager imod mig Citater af ældre Forskere, der taler et mere »menneskeligt Sprog«. Jeg maa tværtimod holde paa, at det er disse Forskere, der har simplificeret Tingene lidt rigeligt. Roms paa én Gang ordholdende og forudseende Politik, Romernes Sejghed og Maalbevidsthed o. s. v. har naturligvis Andel i Sejren, for saa vidt som det er derfor italiske Stater tillidsfuldt har kunnet slutte op om Romerne og betro dem Ledelsen (Thesis 1) og derved skabt den talmæssige Overlegenhed (Thesis 2); men havde disse Faktorer ikke ført til disse Resultater — og det har den tidligere Forskning enten behandlet en passant eller slet ikke — havde de aldrig været i Stand til at skaffe Romerne et saa straalende og (som særligt fremhævet af mig) saa stabilt Resultat. Mit Arbejde er en Undersøgelse, ikke en deskriptiv Fremstilling. Følgelig har jeg ikke fundet Grund til udførligt at gaa ind paa alle de velbehandlede Faktorer af Betydning for Roms Ekspansion, bl. a. ogsaa fordi en omfattende Polemik mod velfortjente Forskeres velovervejede Resultater synes mig pre-tentios og upaakrævet, naar jeg dog kun kan bebrejde dem, at deres Undersøgelse er standset paa Halvvejen.

Jeg vil dog hævde, at jeg faktisk mange Gange har givet disse Synspunkter min Tilslutning i det Omfang, de har Betydning for min Undersøgelse, og hvor jeg har kunnet godkende dem. Og naar Professor Frisch med nogen Forbavelse konstaterer, at jeg giver Plads for Aarsagsopfattelser som Romernes »sejge Energi« og »forudseende politiske Klogskab«, anerkender han da ogsaa dette. Derimod er det ikke rigtigt, naar han mener, at jeg derved undsiger den »skematiske Aitiologi«, jeg indledningsvis havde givet for de Faktorer, der er nødvendige for en vunden Krig. Naar jeg S. 173 taler om, at Romerne udbyggede deres Forbund, førend de andre Stater for Alvor fik Øjnene op for Faren fra Rom, har

denne »forudseende politiske Klogskab« kun kunnet føre til Sejr, fordi den med Held gennemførte sit Formaal: At hindre at Rom blev overvældet af en talmæssig overlegen Koalition. Og naar jeg S. 168 taler om den »sejge Energi«, hvormed Romerne fastholdt deres strategiske Plan for den store Samniterkrig, har jeg kun ladet denne Energi føre til Sejr i Krigen, for saa vidt som det var den, der muliggjorde, at Romerne kunde udnytte deres i dette Tilfælde beskednere numeriske Overvægt.

Af Pladshensyn skal jeg afholde mig fra en nærmere Begrundelse af min ovenfor omtalte Opstilling af de Kardinalfaktorer, af hvilke jeg har hævdet, at mindst een maa være til Stede for at hidføre Sejr i Krig. Jeg skal beklage, at min yderst kortfattede Fremstilling af dette Punkt har givet Anledning til Misforstaaelse, samtidigt med at jeg dog fastholder og paa fornyet Udfordring er rede til at forsvare mit Synspunkt.

Professor Frisch har faaet det Indtryk, at jeg gaar ud fra, »at alle andre Mennesker har ment, at det var ved et Mirakel, Romerne vandt Magten i Italien«. Det har jeg hverken skrevet eller ment. Jeg er klar over, at moderne Historieforskere ikke tror paa Mirakler. Derimod har jeg selv kaldt den førømtalte romerske Kæmpeekspansion 340—264 for et tilsyneladende Mirakel, naturligvis fordi jeg mener at have en Løsning paa Spørgsmaalet.

Paa et enkelt, men meget centralt Punkt har Prof. Frisch søgt at rokke min Thesis om Romernes talmæssige Overlegenhed, idet han har slaaet ned paa en Forglemmelse fra min Side. Under den store Samniterkrig 326—304 f. Kr. har jeg glemt at tage Hensyn til en tvivlsom Krig med Etruskerne og Umbrenne 311—08 (Livius. Diodor har 310—08). Jeg skal ikke her komme ind paa mine Grunde til at forkaste denne Overlevering eller paa Aarsagen til, at jeg ikke — som jeg burde — har redegjort herfor. Lad blot Overleveringen gælde for paalidelig. Resultatet er blot, at Roms talmæssige Overlegenhed under det meste af denne Krig en kort Periode afløses af en talmæssig Underlegenhed. Jeg har hævdet, at Rom vandt sine Krige i Kraft af talmæssig Overlegenhed, derimod aldrig at talmæssig Overlegenhed eo ipso betyder Sejr. Til Afvendelse af et Nederlag mod en talmæssig overlegen Fjende kan »sejg Energi« og »klog Politik« f. Eks. udmærket godt gøre sig gældende. Og saaledes her: Gaar vi ud fra, at Overleveringen om Etrusker- og Umbrekrigen er historisk, rokker den paa intet Punkt min Thesis, da disse nye Fjender dog trak sig ud af Krigen fire Aar før dens Ophør. Derimod bekræftes kun den S. 159 opstillede, af Frisch angrebne, Thesis, at Roms for-

sigtige defensive Politik overfor Naboerne mod Nord og Øst sikrede dem i Ryggen under Samniterkrigen. Thi bortset fra, at Sabinerne og Aequerne holdt sig i Ro hele Krigen igennem, ventede dog Etruskerne hele 15 Aar med at gribe ind og opgav Krigen efter faa Aars Kampe, et Forhold der da kun kan betyde, at Kampen mod Rom ikke var en Livssag for dem.

Adam Afzelius.

Kære Dr. Afzelius!

Jeg forstaar paa Deres Replik, at jeg har taget for tungt paa Deres Udtryk om det »tilsyneladende mirakuløse«. Tilbage bliver saa kun, at jeg i Deres Arbejde lægger større Vægt paa det fortrinlige geografiske Materiale, De fremdrager, end paa de opstillede Theser, som jeg finder er altfor generelle Abstraktioner. Da De nu tilmed i det specielle Spørgsmaal om Samniterkrigen ikke lader Dem afskrække fra den Antagelse, at ogsaa den talmæssigt underlegne »i en kort Periode« kan sejre, finder jeg ingen Grund til at fortsætte Debatten om Aitiologien.

Alle Aarsagsforklaringer er jo kun Tilnærmelser. Jeg husker, at Professor Edg. Rubin engang som et Eksempel fremdrog en Sætning som denne: »Hesten faldt, fordi Føret var glat«, som de fleste vil føle indlysende. Men hvis man dertil indvender, hvorfor saa ikke alle Heste faldt den Dag, bliver man straks klar over, at en virkelig Aarsagsudredning kræver et Utal af »Forklaringer«. Sætningen: »Romerne sejrede, fordi de var de mange«, udelukker altsaa ikke, som af Dem ovenfor fremhævet, Sætningen: »Romerne sejrede, skønt de var de faa.«

Jeg ser af Universitetets Festskrift fra i Aar S. 9, at Prof. Louis Hjelmslev bebrejder den humanistiske Videnskab og i Særdeleshed Historien, at den ikke fra det blot primitivt skildrende Stadium er steget op »til en systematisk, eksakt og generaliserende Videnskab, i hvis Teori alle Begivenheder (mulige Forbindelser af Elementer) er forudset og Betingelserne for deres Realisation fastlagt«.

Vor lille Diskussion synes at vise, at det nu ikke er saa nemt at tvinge et saa kompliceret »Forløb« som det, vi kalder historiske Begivenheder, ind under en eksakt Systematisering. Men Deres nøjagtige Udforskning af det gamle Italiens Geografi og Demografi kan i høj Grad bidrage til at belyse det faktiske Resultat af Roms Kampe.

Hartvig Frisch.

Nyt fra historisk Videnskab.

Ved konkurrencen om det københavnske professorat i historie 1936 krævede den skriftlige tomåneders opgave »en kritisk redegørelse for, hvorledes forbindelsen mellem Danmark og Norge i det 18. århundrede virkede på de to folk.« Endnu inden konkurrencens afslutning lod professor Albert Olsen sin besvarelse trykke under titlen *Danmark-Norge i det 18. Aarhundrede* (168 s.), samme år udkom dr. Hans Jensens *Dansk-norsk Vekselvirkning i det 18. Aarhundrede* (165 s.), og nu har også dr. Vilhelm la Cour udgivet sin konkurrenceafhandling, *Mellem Brødre* (1943, 288 s.).

De tre arbejder er, som man kunde vente efter forfatternes anlæg og indstilling, meget forskellige. Dr. Hans Jensens bog er i formel henseende nok den mest vellykkede. Han har måske også klarest gennemtænkt problemet og set, at det gjaldt om at finde frem til de virkninger, som har haft en *nødvendig* årsag i forbindelsen mellem rigerne. Til gengæld er han utvivlsomt den af de tre, som giver de færreste selvstændige bidrag til problemets løsning. Han nøjes — hvad ingen i betragtning af de vilkår, hvorunder han har arbejdet, kan bebrejde ham — i alt væsentligt med at sammenfatte og bearbejde ældre fremstillinger. En sådan bearbejdelse kan have betydelig værdi, og Hans Jensens bog indeholder også interessante synspunkter og læseværdige betragtninger, mest interessante dog for den, som ikke er fortrolig med hans tidligere produktion; men hans almindelige slutninger virker ikke altid overbevisende. Det gælder i hvert fald hans paradoksale, i fremstillingen ikke tilstrækkeligt begrundede hovedresultat, at Norge i 18. århundrede i kraft af de nordmænd, som fik deres gerning hernede, påvirkede Danmark mere, end Danmark påvirkede Norge. Det turde grænse til en falsk analogi, når han siger, at »Skikkelser som Holberg og Chr. Colbjørnsen kan minde os om, hvorledes det undertvungne Grækenland atter paa sin

Maade erobrede Rom« (s. 157). Holberg repræsenterede ikke som forfatter en norsk eller særlig norskpræget kultur, og det er ikke umiddelbart indlysende, at de norske landboforhold for Colbjørnsen var et ideal, der »dybt er kommet til at præge hans Landpolitik« i Danmark (s. 133). At enkelte store norskfødte kulturpersonligheder virkede i Danmark, kan ikke opveje det faktum, at Norge styredes fra København, og at dansk lovgivning og administration også i 18. århundrede på mange måder kom til at præge norske forhold på godt og ondt. I øvrigt kunde Holberg og Colbjørnsen ligesom Bernstorfferne have øvet deres gerning i Danmark, selv om deres fødeland ikke havde hørt til det danske monarki, og deres indsats har altså ikke sin nødvendige forudsætning i den statslige forbindelse mellem de to lande.

De to andre afhandlinger beskæftiger sig derfor med rette først og fremmest med Norge. De er begge som arbejdspræstationer imponerende. At forfatterne under de givne forhold skulde nå til nye resultater af mere vidtrækkende karakter, endsige løse problemet, var udelukket. Dertil vilde kræves langvarige, grundlæggende studier på åndshistorisk, økonomisk, socialt og politisk område. Men et omfattende stof er samlet og på flere punkter bearbejdet i selvstændige undersøgelser. Visse reelle og formelle svagheder, af hvilke den mest iøjnefaldende er en noget urolig vekslen mellem undersøgelse og beskrivelse, må skrives på den hastige tilblivelses regning.

Prof. Olsens arbejde har sit tyngdepunkt i de økonomiske og socialhistoriske afsnit. Et gennemgående, værdifuldt træk er hans påvisning af, at regeringens økonomiske foranstaltninger overfor Norge var mere komplicerede i deres virkninger, end det almindeligt hævdes. Det er f. eks. oplysende at sammenligne hans redegørelse for kornhandelsmonopolet af 1735 (s. 8 ff.) med Sverre Steens behandling af samme punkt i den nyeste norske fremstilling af perioden (*Det norske folks liv og historie VI* (1932), s. 184 ff.). Sverre Steen dømmer, at »kornmonopolet var til stor fordel for Danmark. For Norge var det skadelig, nærmest en ulykke«, medens Alb. Olsen uden at lægge skjul på monopolets uheldige virkninger for konsumenterne tillige fremhæver, at det har været til fordel for det norske landbrug, og at det kun omfattede den egn af Norge, som havde de bedste betingelser for at oparbejde en korndyrkning. En lignende omsigt præger hans skildring af hele den merkantilistiske industri- og handelspolitik. Han savner heller ikke sans for betydningen af ideelle forhold, som rigtignok ofte behandles temmelig håndfast, med jævnlig betoning af det økonomiske grundlag. Han fremhæver, at regeringen ikke kunde »lamme

den kulturelle Nationalisme« ved at gøre økonomiske indrømmelser (s. 142), og når han i væsentlig tilslutning til Koht hævder, at Norges frigørelse under alle omstændigheder vilde være kommet, fordi »det norske Samfunds økonomiske og sociale Struktur« ikke mere betingede en underordnet stilling i et »tvillingrige« (s. 148), medens dr. la Cour (s. 217) taler om, at helstaten blev undergravet af »Nordmændenes Trang til selvstændig statslig Tilværelse, deres Følelse af egen økonomisk Styrke og deres Bevidsthed om rig national Tradition«, så er forskellen i de tos opfattelse i virkeligheden ikke fuldt så stor, som den meget forskellige formulering lader ane.

Selv om dr. la Cours force ikke er økonomisk historie, er hans udførlige behandling af de økonomiske forhold nemlig ikke blot en skyldig reverens for en fremtrædende studieretning, og der synes at herske enighed mellem ham, Alb. Olsen og Sverre Steen om, at den bevidste norske modsætning til Danmark i 18. århundrede begynder på det økonomiske område (se f. eks. la Cour, s. 89, Alb. Olsen, s. 131, Sverre Steen anf. værk VI, s. 173). Hans hjerte er dog tydeligt nok andetsteds, og i skildringen af åndslivet (i videste forstand), der er skrevet med stor varme, yder han sit bedste. Prof. Olsens og hans arbejder supplerer således hinanden godt. Dr. la Cours udredning af den norske nationalfølelses vækst indeholder fine enkeltheder. Vistnok i det hele træffende er f. eks. hans bemærkning om, at norskhed for en nordmand i Holberttiden var en livsform, danskhed et politisk begreb (s. 95), selv om de vidnesbyrd, han fremdrager om denne livsform hos til Danmark udvandrede norske som pastor P. C. Stenersen i Udby og Holberg selv, er spinkle og omtvistelige. Han meddeler gode undersøgelser eller udkast til undersøgelser af befolkningsudvekslingen indenfor borgerstanden og af embedsmændenes nationale forhold. Hvad han i den forbindelse siger om embedsmændenes åndelige vilkår i broderlandet, om deres forskellige mulighed for at øve indflydelse, om personlighedens betydning, er klogt og smukt. Man må beklage, at han ikke har fundet lejlighed til at fortsætte sit arbejde på dette område. Et alsidigt studium af den dansk-norske embedsstand, ikke mindst dens gejstlige del, er, som han med rette peger på (s. 28), en central opgave indenfor 18. århundredets unionshistorie, hvis løsning er en af de vigtigste forudsætninger for at forstå, hvad de to folk betød for hinanden. Det er også en vigtig forudsætning for at forstå den følgende tids indre norske historie. Dr. la Cour fremhæver ligesom Sars de norske bønder som den »store, afgørende Faktor i Unionens sidste Hundredaar« (s. 16), men det var de dansk-norske embedsmænd, der prægede

Eidsvoldforsamlingen og den politiske udvikling i Norge endnu en rum tid derefter.

De tre forfattere har hver sit særlige interessefelt, henholdsvis den politiske historie, den økonomiske historie og ånds- og personhistorien. Tilsammen er de en god repræsentation for væsentlige sider af moderne dansk historieforskning og — selv om de i stor udstrækning har måttet bygge på norske undersøgelser — vel også for dens syn på unionshistorien i 18. århundrede. Hvis man sammenligner deres og førende nutidige norske historikers behandling af emnet, er det for hovedpunkters vedkommende muligt at konstatere en vis, om end beskednen gensidig tilnærmelse siden Edv. Holms og Sars' tid. Fra norsk side er man gennemgående i højere grad end før villig til at indrømme, at den danske politik overfor Norge i visse henseender har gjort landet gavn, at den i sine hovedtræk var en naturlig realisation af helstatsideen, og at den i alle tilfælde bør bedømmes ud fra samtidens forudsætninger. Danskerne ser til gengæld Norges udskillelse af helstaten som en rimelig og nødvendig følge af folkets materielle og åndelige udvikling og er i hvert fald for enkeltes vedkommende i stand til at betragte den norske nationale bevægelse med dybere forståelse og sans for den egentlige norskheds ret overfor det dansk-norske; om det sidste vidner, hvad dr. la Cour (s. 89 ff.) skriver om det norske sprogs »umiddelbart gribende« skæbne, »Unionens dybestvirkende Følge for Folket«. På dette fælles grundlag vil det være muligt at føre en frugtbar diskussion om mere underordnede spørgsmål, hvor danske og norske særstandpunkter — af dem er der unægtelig ikke få — kan hævdes uden brod mod den anden part, i visse tilfælde også nærme sig hinanden, efterhånden som vor viden bliver sikrere. Det er allerede sket med opfattelsen af regeringens økonomiske politik, og Alb. Olsens påvisning af, at Norge hvad industrien angår blev bedre behandlet end den danske provins, kan vistnok i hovedsagen finde udbredt tilslutning hos norske forskere. På dette og andre områder giver de tre afhandlinger gode tilskyndelser til fortsat studium.

Povl Bagge.

Som et led i kæden af publikationer fra »Institutet for Historie og Samfundsøkonomi« angaaende danske socialforhold i 1800-tallet har arkivar Harald Jørgensen udsendt »Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede« (Kbh. 1940, 426 Sider). Alle, der arbejder med 1800-tallets historie, har sikkert hilst dette værk med glæde. Naar en

faghistoriker gennemarbejdede det arkivstof, der her forelaa, maatte der kunne fremdrages et værdifuldt og tungtvejende socialhistorisk materiale, og man vilde kunne faa en uhildet vurdering af, hvorledes det offentlige løste en af sine vigtigste og vanskeligste opgaver.

For forfatteren har det administrationshistoriske øjensynlig været hovedsagen, uden at det dog har været muligt at løse denne mere begrænsede opgave fuldt ud; materialet har været for stort til at tillade en udtømmende behandling. Harald Jørgensen har med rette ment, at det under de forhold var mere værdifuldt at foretage en effektiv behandling af enkelte fattigarkiver end at tage overfladiske stikprøver i flere. Foruden akter fra centraladministrationen har han gennemgaaet et stort antal sognekaldsarkiver (med en del stof ogsaa for tiden før 1800), men kun 4 sogneraadsarkiver og 5 arkiver fra mellemstore købstæder, hvortil kommer et forholdsvis lille antal trykte fremstillinger. De store provinsbyer og København er ikke med.

Da forholdene viser sig at være ret ensartede i de forskellige kommuner, er der rimelig grund til at formode, at det indvundne resultat er nogenlunde almengyldigt; men man kunde have ønsket et bredere grundlag, baade med hensyn til byerne og (om muligt) sogneraadsarkiverne. Det skal fuldelig indrømmes, at der — som forfatteren selv fremhæver — er foretaget et pionerarbejde med dette værk, og man er taknemmelig for, at Harald Jørgensen har gennemarbejdet et saa stort stof, som han har; men det skulde ikke synes umuligt for Institutet for Historie og Samfundsøkonomi at finde frem til en kollektiv løsning af den slags arbejdsproblemer.

En række linier er klart og sikkert trukket op: forudsætningerne for loven af 1803, især Poul Chr. Stemmanns betydningsfulde forslag og forsøgene med naturalforplejning, der er Stemmanns kongstanke og navnlig har muligheder under prisfaldsperioden, men efterhaanden opgives som upraktisk. Der er problemet om kommunens forsørgelsespligt, der fører til de hensynsløse fordrivelser af fattigfolk, der befrygtes at kunne falde til byrde, og senere til betydelig politisk modsætning mellem land og by, mens centraladministrationen baade her og ellers arbejder for en human administration, men kun har ringe mulighed for at gennemføre den. Der er regeringens forsøg paa at forbedre fattighusene paa landet og hindre udlicitation af børn — i det hele maa det lokale selvstyre staa en del for skud. Man kan ogsaa anføre den almindelige interesse for at oprette fattiggaarde paa landet i 1860'erne, forsøg paa en radikal løsning, der dog heller ikke formaar at fjerne tiggeriet. Med stor virkning fremhæves, hvorledes modtagelse af fattighjælp

først efterhaanden bliver fastslaaet som noget nedværdigende: gennem regeringens bestemmelse af 1824 om begrænsning af retten til at indgaa ægteskab, ved den opfattelse, der gør sig gældende i provinsialstænderne, og endelig ved de fattigforsørgedes deklaserings i junigrundloven.

Derimod maa det beklages, at forfatteren ikke har ment at kunne gaa nærmere ind paa antallet af fattigforsørgede i forhold til folketallet, og at der kun for een landkommune i 1860'erne har kunnet foretages en opgørelse af aarsagerne til trang. Værkets opbygning er temmelig ubekvem for læseren: i bogens første halvdel foretages en gennemgang af regeringens og lovgivningsmagtens synspunkter gennem hele perioden, herunder fattigkommissionen 1869 og rigsdagspolitik, hvilket fylder over halvdelen af bogen; medens den anden halvdel indeholder en redegørelse for, hvorledes forholdene virkelig formede sig ude i kommunerne. Unægtelig opnaar forfatteren paa denne maade en stærk modsætningsvirkning mellem teori og praksis; men man bliver nødt til at læse første halvdel en gang til, hvis man vil kunne vurdere lovgivningen. Det sammenfattende slutningsafsnit kan kun delvis bøde paa dette misforhold i opbygningen.

Værket er helt igennem baaret af en naturlig medfølelse med den elendighed og nød, der skildres, uden at fremstillingen paa nogen maade viger bort fra princippet om en varsom vurdering. Noget mere tilfældigt forekommer begyndelsesafsnittet om udlandets forhold¹, og det havde været ønskeligt at faa en nærmere redegørelse for forholdene i Tyskland, hvor forfatteren selv konstaterer forbilleder for den danske fattiglovgivning, for Norge og Sverige og især for Hertugdømmerne. *Kjeld Winding.*

Journalist-Erindringer er sjælden byggede op med videnskabelig Sans. De kan bringe værdifuldt Stof, men som Regel glimtvis og uordnet mellem Fortællingens utallige Krogveje. Efter Franz v. Jessens Forudsætninger var der paa Forhaand Grund til at vente noget andet og mere af ham. Han har ikke alene lagt Vægt paa at holde en bestemt Linie i sin Journalistik med fast nationalpolitisk Sigte, han har ogsaa behandlet Data og

¹ Man bliver lidt betænkelig ved at se en saa kategorisk dom som denne om forholdene i England ved slutningen af 1700-tallet: »Omtrent samtidig slog den moderne Fabrikindustri afgørende igennem og tilintgjorde fuldstændig det gamle Haandværk« (s. 21), — især da forfatteren anfører første bind af J. H. Clapham's »An economic history of modern Britain« som kilde. Mærkelig nok anfører forfatteren ikke Sidney og Beatrice Webb's store værk om den engelske fattigforsorg.

Dokumenter med solid Omhu, og han har selv baade redaktionelt og produktivt dyrket Historien. Forventningen slaar til. Det Erindringsværk, hvoraf første Bind foreligger, *Mit Livs Egne, Hændelser, Mennesker. Første Del 1870—1902* (Kbh. 1943, 424 Sider), tegner til at blive en grundig og velordnet Redegørelse for en Livsførelses ydre Rammer. I Forordet fortæller Forfatteren, hvordan han efter 9. April 1940 naturligt førtes over i Arbejdet med dette Erindringsværk, som han praktisk talt har gjort Samlinger til hele sit Liv og hvortil han ligger inde med et omfattende Raamateriale i Optegnelser, Breve og Udklip, et Materiale, som efter Ejermanens Død skal overgaa til Rigsarkivet. Værket er planlagt til tre Bind og skal føre Fremstillingen frem til Dagene næst efter 9. April 1940.

Første Bind begynder med en smuk og levende Skildring af Forældrene og Barndomshjemmet og dets Forudsætninger i Slægten. Et Officers- og Embedsmandshjem fra 19. Aarh. har her faaet nyt Liv i en fint afstemt aldrig overlæst Fortælling. Samtidig — og videre frem — tegnes umærkeligt i Træk efter Træk Barnets Psyke: den nationale Dansker. Slægten var vestslesvigsk, Officershjemmet gav idelig Berøring med sønderjyske Minder og Problemer. Da Barndomsparadiset i Horsens ombyttedes med fire Aars Kostskolehelvede paa Herlufsholm, fulgte den hjemlige Tone med i Disharmonien: gennem sin Ven, Flensborgeren Fritz West, den senere Arkivar, bevarede Franz v. Jessen Kontakten sydpaa. Da han omsider slap fra Herlufsholm og kom i Skole i Grænsebyen Ribe, begyndte hans direkte Samkvem med de danske Nordslesvigere, Faderens Fortællinger fik Livets Farve, og Drengen blev paa nært Hold Vidne til Kampene mellem Dansk og Tysk. Som voksen og Journalist kom han paa sin Studierejse til Berlin og Wien 1892—93 til at beskæftige sig med det nationalt brogede Balkan, siden med andre Organismer af beslægtet Karakter, og der skete en Formæling mellem den nye nationalpolitiske Orientering og de gamle dansk-tyske Grænseproblemer. En Journalisttype var skabt. Efter sin Hjemkomst tager den unge Skribent Haand i med det nationale Arbejde for Sønderjylland.

I denne Udvikling, der fint og fordringsløst er flettet ind i Beretningen om Fortællerens almindelige journalistiske Karriere, ligger og vil sikkert ogsaa for de to kommende Binds Vedkommende ligge en væsentlig Del af Bogens historiske Betydning. Franz v. Jessen har paa saa mange forskellige Maader været med i Arbejdet for Nordslesvigs Danske, at hans Oplevelser under Arbejdet, hans Syn paa Problemerne aldrig kan blive ligegyldigt. Det bør her noteres, at hans Værk paa dette som paa alle Om-

raader er kemisk frit for Fanatisme, for Overdrivelsens Smagløshed. Over for de delte Strømme inden for Halvfemsernes sønderjyske Arbejde ser han sin Opgave som Mæglerens, og overalt i Bogen mærker man den modnede Mands urbane Syn paa sig selv, paa Mennesker og Problemer.

Nordslesvig er kun en enkelt Del af Indholdet i dette Bind. Foruden Hjem- og Slægtskildringen er der et skarpt Angreb paa Herlufsholm under Rektor Forchhammers Ledelse, Interiører fra Ribe, Oplevelser fra Journalisttiden i Aarhus, en Karakteristik af J. C. Ferslew, Læretiden ved Udlandets Blade, Rejser i Tyskland, Grækenland og Dansk Vestindien osv. Der er i denne Rigdom af Stof adskillige Punkter af videre historisk Interesse, saaledes Franz v. Jessens djærve Kamp mod Telegrambureauerne. Som Helhed tør det fastslaas, at medens Bogens første Trediedel, Slægt, Hjem og Ungdom, udgør et allerede afsluttet Hele af æstetisk og kulturhistorisk Værdi, saa vil meget af det, der fortælles i de andre Kapitler, først med de kommende to Bind faa sin fulde Interesse. Maatte Skæbnen forunde Forfatteren baade de indre og de ydre Betingelser for at bringe dette Kildeskrift til Ende!

Povl Engelstoft.

Medens de Sammenslutninger inden for et Herreds Præster, der under Navn af »Kalenter« samledes til Møder oprindeligt den første Dag i Maanedens, havde deres Blomstringstid i Senmiddelalderen og de første efterlutherske Perioder, hører Dannelsen af de egentlige Præstekonventer den moderne Tid til. 1842 stiftedes som det første af disse »Roskilde Konvent« og Aaret efter »Københavns Præstekonvent« eller som det almindeligvis hed i ældre Tid »Københavns gejstlige Konvent«. Begge Konventer har i de forløbne Aar haft en ikke ringe Betydning som en Slags ikke-officielle, kirkerepræsenterende Organer og især ad indirekte Vej øvet Indflydelse ved at afgive Rammerne for en Drøftelse af de kirkelige Problemer, der til enhver Tid i særlig Grad paakaldte Opmærksomheden. Det er da velbegrundet, at man har villet markere disse Institutioners 100-aarige Bestaaen ved Udsendelsen af Skrifter om deres Historie. 1942 kom saaledes »Roskilde Konvent gennem 100 Aar« af F. Friis Berg, og nu — 1943 — foreligger ved Biskop, Dr. theol. N. M. Plum »Københavns Præstekonvent 1843—1943« (Kbh. 1943, 207 Sider). Det sidstnævnte Skrift bygger i ganske overvejende Grad paa de ved Konventets Møder førte Forhandlingsprotokoller, som nu er afgivet til Rigsarkivet, og den i det hele sindige og upartiske Fremstilling bestaar for

Størstedelen af et Referat af de stedfundne Forhandlinger. Disse Referater er undertiden vel kortfattede og noget ujævne i Formen, og ofte føler man Savnet af, at de behandlede Sager ikke er stillet ind i en større kirkehistorisk Sammenhæng, lige som man ogsaa kunde have ønsket, at i hvert Tilfælde de Personligheder, der har spillet en betydeligere Rolle i Konventets Historie, var blevet mere indgaaende karakteriserede. Som i andre Skrifter af samme Forfatter er den anvendte Teknik ikke af den fineste Art, og ogsaa Nøjagtighedsgraden kunde være højere, men bortset fra dette maa det siges, at Bogen indeholder meget Stof, der er af Værdi til Belysning af Danmarks Kirkehistorie i det 19. Aarhundrede. Ganske vist er det sjældent, at den bringer overraskende nye Oplysninger, men gennem Referatet af Ordskifterne mellem Tidens mere eller mindre fremtrædende Kirkemænd falder der ofte interessante Strejflys over Tilstande og Personligheder. Mangt og meget, som er vel kendt fra de almindelige kirkehistoriske Fremstillinger, tager sig alligevel noget anderledes ud, naar det pludselig ses »indefra«. Ikke mindst frembyder Konventets Historie Interesse i dets første Periode 1843—65 bl. a. ved de Bidrag til Forhandlingerne, der blev givet af Mænd som N. F. S. Grundtvig, E. Tryde, H. L. Martensen og H. N. Clausen — særlig Martensens aandsoverlegne Bemærkninger lyser paa velgørende Maade op i de jævnlig vidtstrakte og kaotiske Debatter. Ogsaa fra Aarene efter 1870 kan der fremhæves værdifulde Enkeltheder navnlig vedrørende Brydningen mellem et Livssyn, der paa mange Maader var forankret i Aarhundreders Tradition, og den frembrydende moderne Tankegang. Som Helhed giver Bogen dog mindre til Forstaaelse af de forskellige Perioders Hovedspørgsmaal, mere til Belysning af talrige Enkeltspørgsmaal fra den kirkelige Praksis og Administration. Som en virkelig følelig Mangel netop ved et Skrift af denne Karakter maa nævnes, at det ikke er forsynet hverken med Personnavne- eller Sagregister, hvad der vil forårsage megen Tidsspilde for dem, der sikkert ofte vil eftersøge et og andet heri.

Bjørn Kornerup.

Den bearbejdelse af Paul Hennings' efterladte manuskript til en vejledning i slægtsforskning, som Albert Fabritius og Harald Hatt 1933 udgav, er forlængst blevet et uundværligt hjælpemiddel såvel for det stadigt stigende antal amatørgenealoger som for faghistorikere, der beskæftiger sig med genealogiske emner. Værket foreligger nu som Albert Fabritius og Harald Hatt: *Haandbog i Slægtsforskning* (1943, 374 s.) i 2., omarbejdede og

forøgede, udgave, der bringer det på højde med de bedste udenlandske genealogiske håndbøger. Dets tyngdepunkt er stadig den fyldige og overskuelige redegørelse for danske arkivers og bibliotekers slægtshistoriske indhold, ledsaget af oversigter over slægtsforskningen i de øvrige nordiske lande og Tyskland, for Finlands og Sveriges vedkommende ved henholdsvis Osmo Durchman og Bengt Hildebrand; men anerkendelsesværdige er også indledningskapitlerne om slægtsforskningens teori, den hidtil eneste danske behandling af dette emne. Håndbogens vejledning og dens opfordring til kritik og nøjagtighed har vistnok allerede sat spor i de hjemlige genealogers arbejde og vil forhåbentlig fremdeles i stigende grad gøre det. Den uhyre sum af personalhistoriske data, der efterhånden samles i stamtavlelitteraturen, er ganske vist endnu for størstedelen i videnskabelig henseende dødt stof, men engang vil den vel blive udnyttet af socialhistorikere og andre forskere, og det er da ikke uden betydning, at materialet er solidt.

P. B.

Med *De Hansborgske Registranter I. Forordninger 1544—80*. Udgivne ved Caroline Emilie Andersen af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie (Kbh. 1943, 310 Sider) er et betydningsfuldt Udgiverarbejde indledet, idet Hansborg-Registranterne, som bemærket i Forordet, for de paagældende Dele af Hertugdømmerne indeholder samme historiske Kildestof som Kancelliets Brevbøger og V. A. Sechers Forordninger for Kongeriget. Hverken det kongelige tyske eller det gottorpske Kancelli kan opvise en tilsvarende Række Kopibøger over udgaaede landsherrelige Breve, og det bliver herved muligt at vinde et særligt Kendskab til Hans den Ældres Landsdele, som bl. a. udgjordes af Haderslev Amt, Tørning Len, Tønder Amt og Løgunkloster, saaledes at største Delen af det i 1920 med Danmark genforenede Sønderjylland hørte dertil. En tilsvarende Betydning har Dronning Sophies Kopibøger (udgivne 1937) for Kendskabet til Lolland-Falster nogle Aartier senere, kun at Stoffet i disse er langt ensidigere end i Hansborg-Registranterne. Af Hertugens holstenske Besiddelser er ifølge Værkets Plan Breve vedrørende Ditmarsken (som, med et Par Undtagelser, er samlede i to særlige Bind) forbigaaede, medens Breve vedrørende Rendsborg Amt og Bordesholm, der findes i samme Bind som de slesvigske Breve, er medtagne — en Inkonsekvens, som ikke synes tilstrækkeligt begrundet. Bortset fra det principielle Synspunkt har Bordes-

holm som Skole for vordende Præster for øvrigt en vis Interesse ogsaa for Slesvigs Kirkehistorie.

Det foreliggende første Bind indeholder Hertugens Forordninger, der, naar man har Rækken af de 21 Folianter, hver paa 3—400 Blade, for Øje, udgør et forholdsvis ringe Sideantal (292 Sider plus et Tillæg om ikke-indførte Forordninger, en Ordliste og en kronologisk Fortegnelse). At udvælge dette Stof maa have været forbundet med et ikke ringe Arbejde. I første Række maa naturligvis de aabne Breve komme i Betragtning, forsaavidt de har almen Interesse, men ogsaa Missiver kan have forordningsmæssig Karakter. Desuden forekommer der i Registranterne en Brevform, som indtager en Mellemstilling — Mandater i Missivets Form, men i Overskriften betegnede som »Offenes Bevhel« eller lign. Hertil kommer, at Kancelliet, skønt Bindene ifølge de gamle Indholdsangivelser deler sig i Registranter over aabne Breve og lign. og Registranter over indenlandske Sager (∴ Missiver), ikke har overholdt Adskillelsen, idet man, omend kun i Undtagelsestilfælde, kan finde baade aabne Breve og Missiver og de ovenfor omtalte Mandater i begge Bindrækker. Normen maa da blive Brevets hele Karakter, og samme Ledetraad har de gamle Kancellister aabenbart ogsaa haft, idet Resultatet er blevet, at næsten alle de trykte Forordninger er tagne fra de tre Registranter, der rummer de aabne Breve, medens kun et lille Mindretal er hentede fra de andre Bind.

Medens Værkets følgende Bind ifølge Planen, i Lighed med Kancelliets Brevbøger, skal indeholde Uddrag af Brevene paa Dansk, har man for dette første Bind, og med Rette, valgt en særlig Udgivelsesmaade, idet Forordningerne, som det vilde være vanskeligt at gengive i sammentrængt Form, er udgivne in extenso paa Originalsproget. Herved har man tillige opnaaet, at Læseren faar et umiddelbart Indtryk af det landsfaderlige Styre, saaledes som dette giver sig Udtryk i Hertugens ret ordrige Anordninger. De Omraader, paa hvilke der især tages Sigte, er Retsvæsen og Kirke-, Skole- og Hospitalsvæsen. Om Hertug Hans' Omsorg for Tugt og gode Sæder vidner ogsaa Luksusforordningerne. Digevæsenet nødvendiggjorde en Del Lovbestemmelser, og overhovedet har de særlige Forhold i Marsken og blandt Friserne aabenbart krævet mere Lovgivning end Haderslev Amt og Tørring Len. Færre er Bestemmelserne angaaende finansielle og økonomiske Forhold, og om Skatter har Hertugens lykkelige Undersaatter ikke modtaget een Forordning (bortset fra et Paa-bud om Indbetaling af Restancer i Tønder Amt) — med mindre

al Beskatning skulde være foregaaet gennem Missiver, der er forbeholdt de følgende Bind.

Bogens Brugbarhed vilde forhøjes ved Registre, baade et alfabetisk Navnregister og en saglig ordnet Fortegnelse. Den meddelte kronologiske Fortegnelse er kun en ringe Erstatning herfor. Hovedindtrykket er imidlertid, at det præsterede Udgiverarbejde er gennemført med Nøjagtighed, Grundighed og Konsekvens og helt igennem fortræffeligt. Noget nyt paa Udgiver-teknikkens Omraade er de orienterende, meget nyttige Indledninger, der findes i Spidsen for hver Forordning, med Skildring af den historiske Situation, under hvilken den er fremkommet. Udgiveren lægger herigennem et omfattende Kendskab til Hansborg-Arkivet som Helhed for Dagen, se f. Eks. Indledningen til Forordning Nr. 3. Man maa da hilse dette første Bind af et stort og for Sønderjyllands Historie saa betydningsfuldt Værk med Glæde og med Forventning imødese dets Fortsættelse.

Johanne Skovgaard.

Det er udbyttet af mange aars forskningsarbejde — der tidligere bl. a. har sat frugt i afhandlingen om Tegels Erik XIV.s historie (Scandia 1935) — som arkivar i Lund Hasse Petrini 1942 fremlagde i sin disputats »*Källstudier till Erik XIV:s och nordiska sjuårskrigets historia*« (Lund og Kbh. 385 sider). Baade i emnevalg og metode tilhører Petrinis arbejde den lundensiske kildekritiske skole. Han er elev af Lauritz Weibull, Sture Bolin og Gottfrid Carlsson, men staar dog først og fremmest i taknemlighedsgæld til Ingvar Andersson, den fornemste nulevende kender af Erik XIV's historie, der har givet ham impulserne til den foreliggende undersøgelse. I forordet meddeles, at planen oprindeligt var begrænset til det svenske kildemateriale, men at forf. under arbejdet fandt det mest frugtbart ogsaa at inddrage de danske berettende kilder til Syvaarskrigens historie i undersøgelsen. Danske historikere har grund til at være ham taknemlige for denne udvidelse af rammen.

Det ny og betydningsfulde, som værket bringer, er især paa-visningen af, i hvor stor udstrækning de vigtigste af de krønikeformede bidrag til tidens historie, baade svenske og danske, bygger paa materiale — akter og brevrelationer fra begivenhederne nærstaaende hjemmelmænd — fra regeringskancellierne og giver udtryk for den opfattelse, som kongerne Johan III, Karl IX og Frederik II og deres statsmænd og feltherrer ønskede at bibringe offentligheden i og uden for Norden. Det blev den

besejrede og afsatte Erik XIV's lod, at billedet af hans person og gerninger maledes med de farver, som hans sejrende fjender blandede, og at historikerne indtil de seneste aar ikke har været klare over, i hvor høj grad de forskellige krønikemeddelelser stammer fra den samme tendensprægede kildekreds. Hvor meget den historiske sandhed om kong Erik herved er blevet forvansket, indlader Petrini sig dog ikke paa at bedømme. Noget nyt billede af Erik XIV indeholder hans bog ikke. Men vi faar, som et uundværligt grundlag for ethvert forsøg paa en nyvurdering, en minuttios redegørelse for de fortællende kilders herkomst og indbyrdes slægtskab, delt i de to hovedafsnit: »Svenska källor« og »Danska källor«.

Efter et 1. kap. om de anklageskrifter mod Erik, som hertug Johan 1568—69 lod udarbejde, og som skulde vise berettigelsen af de to hertugbrødres oprør mod kongen og af dennes afsættelse og fængsling baade ud fra germansk, romerretslig og kirkelig retsopfattelse — af de forskellige opfatters oprindelse, karakter og delvise sammenblanding i den tids Sverige gives en værdifuld udredning — gennemgaas i de følgende kapitler de forskellige svenske krøniker og krønikeudkast og -fragmenter. Gennem en sober og stringent bevisførelse — kun paa ganske faa, ikke afgørende punkter har jeg fundet anledning til indvendinger — vises det her, hvorledes kancellisekretæren Rasmus Ludvigssons samlinger og udkast, der overvejende bygger paa kancellimateriale, hvoraf den største del nu er tabt, i mere eller mindre omarbejdet skikkelse og med forskellige tillæg fra andre kilder, bl. a. anklageskrifterne mod Erik XIV, danner grundstammen for de senere skildringer ned til Daniel Hunds rimkrønike og Tegels og Mesenius' værker. Dette gælder ogsaa Hogenskild Bielkes i visse afsnit af forfatterens selvoplevelse og selvdefensoriske trang prægede krønike. Efter en af Petrini udkastet hypotese har baade Rasmus Ludvigsson, Daniel Hund og Tegel hentet stof fra en af Johan III 1575—80 tilvejebragt materialesamling til et skrift om kong Erik og hans forhold til brødrene. Noget afgørende bevis for existensen af denne samling har han dog ikke bragt.

For Syvaarskrigens vedkommende er de berettende kilder rigere paa dansk end paa svensk side, og samtidig ejer vi her, baade i det danske rigsarkiv og i tyske statsarkiver (Dresden, Lübeck o. fl.), et mere omfattende brevstof, som i en række tilfælde kaster et klart lys over »krønikernes« tilblivelse. Et overmaade omhyggeligt studium af hele dette materiale har sat Petrini i stand til at fremlægge flere forskningsresultater af stor værdi.

Han paaviser saaledes, at den af Hans Svaning forfattede »Retractat« om krigens aarsager og krigsbegivenhederne i 1565 (Rørdam: Hist. Kildeskr. II, 122—62) gør stærkt brug af danske indlæg fra mæglingskongressen i Rostock 1563 (hidtil unyttede af dansk forskning) eller dermed nært beslægtede akter og af kansler Johan Friis' skildring af fængslingen af Sten Erikssons legation i København i febr. 1563. Det maa ogsaa anses for bevist ved Petrinis undersøgelse, at de forskellige skildringer af Daniel Rantzau tog ind i Sverige okt. 1567—febr. 1568 som fælles grundkilde har en i det danske hovedkvarter ført »feltdagbog«. Den store tyske dagbogsformede beretning om toget i Gl. kgl. Saml. 867 fol. (afskrift fra A. S. Vedels samlinger, tr. Rørdam, 2. R. I, 8—128) skyldes tydeligt nok en forfatter, som stod Rantzau meget nær. Rørdam gættede paa feltpræsten, hofprædikant Christoffer Knoff. Petrini anser, bl. a. under henvisning til, at A. S. Vedel, som har ejet haandskriftet, aabenbart i sin haandskriftfortegnelse sigter til dette med ordene »Det same Tog beskrevet ved Daniel Rantzou paa Tydsk«, feltherren selv for at være forfatteren. At Rantzau omtales i 3. person (»der Herr Felt-oberster«) finder analogier hos andre af tidens dagbogsforfattere (bl. a. Carl Carlsson Gyllenhjelm og grev Johan af Nassau); det kan dog, tilføjer Petrini forsigtigt i en fodnote, skyldes, »att en skrivare verkställt utskrivningen«. At Rantzau staar bag dagbogen, kan næppe være tvivl underkastet, men den rimeligste antagelse er dog vel, at en anden har ført den i pennen i den form, hvori vi kender den.

Skildringen af samme felttog i den krønike, som almindeligt tilskrives Axel Gyldenstjerne og Jon Tursen (Rørdam, II, 369—410), bygger ogsaa paa »feltdagbogen«, men indeholder der ud over meddelelser, som kun kan stamme fra en deltager, som stod officerskredsen nær, tillige en dannet mand med sans for kulturelle værdier. Petrini gætter paa en feltpræst eller et medlem af feltkancelliet. Han henviser til Vedels omtale af et haandskrift om »Daniel Ranzovs Tog ind i Sverrig beskrevet af Her Isack i Lands-Krone« — dvs. formodentlig Isaach Olsen, kapellan i Landskrona fra $14\frac{1}{2}$ 1568 — men finder ogsaa et træk (interessen for »det herlige liberi« i bispegaarden i Linköping), som kunde lede tanken hen paa den historisk interesserede ritmester Frants Banner. Paa det problem, som det nære stilistiske slægtskab mellem dette parti af krøniken og dennes øvrige dele rejser, kommer han ikke ind.

De nævnte dele af »den s. k. Gyldenstiernes krønika« belyser Petrini i en meget omfattende undersøgelse og naar til den uan-

gribelige konklusion, at krøniken, baade hvad skildringen af krigens aarsager og krigshistorien angaar, henter den alt overvejende hovedpart af sit stof fra dansk kancellimateriale: akter, relationer og rapporter fra høje officerer og andre, dagbogs-optegnelser af samme herkomst, forsvarsskrifter m. m. De indføjede beretninger om »Sturemorden« og oprøret mod Erik XIV — den udførligste skildring af dette, som kendes — bygger øjensynligt paa meddelelser fra de af hertug Johan til København sendte svenske gesandter. Hovedtendenserne i krøniken er at give de svenske skylden for krigen, berømme de danske sejre og skyde skylden for ulykkerne over paa grev Günter af Schwarzburg og de andre tyske lejknægtsøverster. At den har en officiel karakter, fremgaar bl. a. af flere randantegnelser, i hvilke spørgsmaal om eventuelle ændringer i teksten henskydes til kongens afgørelse. Med hensyn til spørgsmaalet om tidspunktet for affattelsen slutter Petrini sig til Paludan-Müllers opfattelse, at Frederik II lod den udarbejde efter det mislykkede udfald af Roskildefredsforhandlingerne i slutningen af 1568 for at vise, at han hverken var skyld i dette eller i krigens udbrud, og at den henlagdes ufuldført efter Stettinfreden 1570.

Af Lyschander (*Scriptores Danici*) tilskrives krøniken den senere rigsraad og statholder i Norge Axel Gyldenstjerne. C. J. Brandt identificerede den med den af Vedel nævnte »*Historia belli Svetici a Frederico II rege Daniaë gesti, collecta a M. Jona Tursonio, canonico Lundensi*«, og Rørdam har herefter i tilslutning til Paludan-Müller udkastet den kompromishypotese, at den er sammenskrevet efter kongelig befaling af Jon Tursen paa grundlag af Axel Gyldenstjernes optegnelser og andre kilder. Petrini tør over for Vedels autoritet ikke afvise tanken om Tursen som forfatter, men har ikke kunnet finde nogen forbindelse mellem ham og Danske Kancelli. »Kunna vi förklara Jon Tursens bidrag till krönikan som stilistisk överarbetning?« Helst vilde han tænke sig Hans Svaning som forfatter og Johan Friis som den, der har skrevet randnoterne, men her mangler ethvert holdepunkt ud over de to mænds tidligere samarbejde (ved »*Retractat*«). Axel Gyldenstjernes forfatterskab afviser han bestemt, da værket er »en kansliprodukt«, og Gyldenstjerne ikke vides at have haft nogen tilknytning til kancelliet o. 1570; desuden var den eneste begivenhed i krigen, hvorved han vides at have været til stede, expeditionen ind i Småland i foråret 1568. Lyschanders udpegning af ham som forfatteren kan skyldes, at han maaske har ejet et haandskrift af krøniken og skrevet sit navn i dette.

Afvises kan denne mulighed næppe, uanset, at Lyschander var

delvis samtidig med Axel Gyldenstjerne og besad et vist kendskab til ham og hans virksomhed (jfr. H. F. Rørdam: Klavs Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, s. 191). Petrini udkaster dog ogsaa den tanke, at der i krønikens kildemateriale kan indgaa mindre optegnelser af Gyldenstjerne — uden i øvrigt at gøre noget forsøg paa nærmere at bestemme disse. Hvad der stærkest taler mod Gyldenstiernes forfatterskab, er næppe, at han ikke kan paavises som tjenstgørende i kancelliet — han stod jo som hofsinde kongen og hans kreds nær — men dels den omstændighed, at Vedel, der ejede den bedste af de nu eksisterende afskrifter af krøniken (taget 1577), ikke i sine kildefortegnelser nævner noget arbejde af ham, dels — som Rørdam har betonet (Hist. Kildeskr. II, 223) — at hans bevarede breve og dagbog viser ham som en ret ringe stilist. Petrini kunde tænke sig at en i kancelliet ansat person »låtit samla materialet och nöd-torftigt lappat ihop delarna utifrån sin kunskap om kansliets handlinger«, hvorefter Tursen fik produktet til stilistisk bearbejdelse. Dette stemmer dog ikke særlig godt med Vedels beskrivelse af Tursens krigskrønike som »collecta« af denne eller med Lyschanders ord, at Tursen »Annotavit annales belli Svetici a Frederico II gesti«. De under Tursens navn bevarede skrifter (oversættelsen af Carions verdenskrønike, brudstykket af krøniken fra Dan til Valdemar II og den korte danske kirkekrønike) afgiver heller ikke vidnesbyrd om, at han var i stand til at udforme en efter tidens maalestok saa relativt højtstaaende politisk- og navnlig krigshistorisk skildring som »Gyldenstjernekrøniken«. Problemet om forfatterskabet til denne er stadig ikke tilfredsstillende løst og kan maaske ikke løses. Men det er Petrinis fortjeneste at have leveret en vistnok i det væsentlige udtømmende behandling af det vigtige historieværks kildegrundlag.

I sit slutningsafsnit behandler Petrini, efter en meget interessant redegørelse for nyhedsbreve (Neue Zeitungen) og flyveblade i 16. aarh., de trykte tyske universal- og andre krøniker, som indeholder bidrag til Syvaarskrigens historie, og viser, i hvor udstrakt grad ogsaa de har gjort brug af officielle og uofficielle relationer fra Norden, især Danmark. Michael Beuther i værket om de danske konger (Basel 1587) og Caspar Ens i sin »Belli septennalis Historia« (Frankfurt 1593) bygger overvejende paa stof fra det danske kancelli, formidlet gennem Henrik Rantzau, og faar, da dette stof for en stor del er gaaet tabt, derved paa flere punkter selvstændig kildeværdi.

Dr. Petrinis bog er et tungtvejende bidrag til baade svensk og dansk historie, fremgaaet af stor forskerflid og meget skarp-

sind og vidnende om fin metodisk skole. Med ikke ringe forventning imødeser man den redegørelse for forholdet mellem P. H. Resens »Kong Frederichs den Andens Krønike« og dens kilder, som han (s. 299) bebuder. *C. O. Bøggild-Andersen.*

Milieustudier har ikke samme borgerret i den danske historiker-verden som i den svenske. Paa dette omraade kunde vi meget vel gaa i lære hos vore fagfæller hinsides Sundet. Ingvar Anderssons 1943 udsendte bog *Svenskt och Europeiskt Femtonhundratat* (Skrift. utg. av Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund XXXV, 259 Sider) indeholder saaledes en række værdifulde studier af denne art. Forskellen mellem svensk og dansk indstilling paa dette omraade kan i særlig grad eksemplificeres ved en af afhandlingerne: »Om Hamletdramats nordiska miljö. En handels-historisk skiss«. Den vilde næppe nogen dansk politisk og økonomisk historiker have devoveret sig med til trods for, som Ingvar Andersson skriver, »ingen nordisk furste eller furstinna, varken Gustav Adolf den store eller drottning Kristina eller drottning Margareta eller Karl XII eller någon met namnen Kristian eller Frederik« i berømmelse kan »mäta sig met prins Hamlet av Danmark«; men Ingvar Anderssons afhandling beviser, at saadan fremfor litterær sagkundskab er paakrævet, hvis man skal naa sikrere viden om, hvorfor Shakespeare eller hans forgænger — forfatteren af Urhamlet — har ladet Hamlet udspille i nordisk milieu — fraset at Hamlet allerede i Saxos fortælling er dansk prins. Han stiller spørgsmaalet: hvad sagde navnene Danmark, Helsingør, Norge og Polen en Londonbo i slutningen af 16. aarh. (s. 139 f.). Med dette udgangspunkt skitserer han derefter den engelske handelsekspansion østpaa i denne tidsperiode omtaler grundlæggelsen af »the Russian and Muscovy Company« i 1550-erne, der drev handel paa Rusland over Archangelsk, forhandlingerne med Danmark om lovligheden af denne fart, samt Narvahandelen, som det aldrig rigtigt lykkedes kompagniet at faa kontrol med og endelig selve Eastlandhandelen som unægtelig i denne sammenhæng forekommer mig mest aktuel. Det er rigtigt med Ingvar Andersson at fremhæve, at Helsingør — Elsinore — som opkrævningssted for Sundtolden maatte være samtiden velbekendt. Han citerer her en engelsk rejsendes beretning, samt et brev dateret Helsingør fra North til Walsingham 1582, hvori klages over den daarlige behandling, som Englænderne fik ved tolden i Helsingør (S. 143—45). Hertil skal jeg dog føje, at samkvemmet mellem Englændere og Danske i Helsingør ikke

var indskrænket til tolderne — dette maa forøvrigt have været ret venskabeligt, siden flere engelske skibe i 1570erne sejlede til Narva paa toldernes fribreve — men at der fra 7aarskrigens tid var en direkte handelsforbindelse mellem England og Danmark, og at den endnu i begyndelsen af 1580erne ikke var af noget helt ringe omfang. Engelske skibe og købmænd paa fart til Østersøen stoppede ikke alene op i Helsingør for at fortolde, men ogsaa for at handle (dette fremgaar af Øresundstoldregnskaberne). Paa baggrund heraf forstaas ogsaa den engelske trup af »springere og instrumentisters« optræden paa Kronborg i 1585 (S. 137 f.) bedre.

Naar Ingvar Andersson videre skriver, at Danzig spillede hovedrollen i engelsk-baltisk handel, og at Shakespeares forveksling »danskerdane« derigennem »så sedd« har sin særskilte interesse og bliver ganske naturlig (S. 146), saa synes det mig her at kunne tilføjes, at dette fortrinsvis gælder for tiden til ca. 1580, da Englænderne fik deres stapel i Elbing—Melvin — det kunde nemlig ligesom, hvad ovenfor er anført, samt Ingvar Anderssons særlige »svenske« bidrag — fremdragningen af Nils Gyllenstiernas ophold i London i 1560—1562, hvor han efterlod sig et langtlevende minde i form af gæld til adskillige Londonborgere (S. 150) — tyde paa, at Shakespeare har overtaget det nordiske milieu fra sin forgænger, forfatteren af Urhamlet.

Om en anden af bogens afhandlinger »Gustav Vasa och den ekonomiska politiken« kan det derimod siges, at en tilsvarende meget vel kunde være udgaaet fra dansk moderne historisk skole. Paa baggrund af »de teckningar«, som Forsell og Heckscher har givet af Gustav Vasas økonomiske politik i sin helhed har Ingvar Andersson heri, med citering af hans egne ord, forsøgt at give »en analys av dess kronologiska skiftningar och dess personliga och psykologiska bakgrund« (S. 217). Denne analyse tager form af en sand dissektion. Først udskilles den i de første vanskelige aar i 1520erne førte politik, som betegnes som en udefra paa tvungen nødspolitik, og Gustav Vasa karakteriseres, som det han var fra fødslen, en svensk adelsmand og godsejer med samme begrænsede horisont som hans tidligere svenske og danske standsfæller (S. 190 ff.). Ingvar Andersson fremhæver, at kongens indstilling i disse aar dels er paa virket af biskop Hans Brask — ikke mindst, hvor det drejer sig om mistroen til penge — dels af Laurentius Andreæ, der i øvrigt var kongens medarbejder ved gennemførelsen af kirkepolitikken og forvaltningsreformerne, men at det dog allerede nu i høj grad var Gustav Vasa selv — bl. a. hans varekærlighed — der gav den økonomiske politik sit præg (S. 197). De nye træk, der pludselig kommer i Gustav Vasas

økonomiske politik omkring aar 1539 — forbud med udførsel af sølv 1538, en ny møntpolitik, forordninger om indskrænkning af markederne etc., hvorigennem spores en gennemført hævdeelse af kongens ret til at gribe regulerende ind paa alle det økonomiske livs omraader — tilskriver Ingvar Andersson indflydelse fra kongens tyske kansler Pyhy, der var kommet til Sverige i sommeren 1538 (S. 201 f.).

Pladshensyn forbyder i øvrigt her nærmere at referere de skiftende faser af Gustav Vasas politik, men det skal fremhæves, at Ingvar Andersson, trods sin tidligere stærke pointering af Gustav Vasas skiftende og af hans temperamentsfulde reaktion overfor den øjeblikkelige situation bestemte opfattelse, dog tilsidst i nogle resumerende bemærkninger sammenfattende karakteriserer kongens økonomiske politik — hvilke ytringsformer den end fik — som en beredskabspolitik, der skulde hindre, at Sverige igen kunde komme i en ligesaa vanskelig situation, som den der forelaa i hans første regeringsaar i 1520erne. Med andre ord, at Gustav Vasa overførte den middelalderlige paa alt beredte bypolitik paa en hel stat, idet han tilføjer, at Heckschers karakteristik af den første Vasakonges virksomhed som »medeltidshushållningens organisation« saaledes er »även i denna mening synnerligen träffande« (S. 218).

I sin gennemgang af Gustav Vasas økonomiske politik er der dog vistnok et punkt, som Ingvar Andersson tillægger for ringe vægt: Modforholdsreglerne mod misvækst og deraf følgende prisstigning. Ligesom tidligere forfattere, deriblandt Heckscher, stiller han sig usikkert overfor aarsagerne til en prisstigning omkring midten af 1540erne og omtaler de tidligere forklaringer: overflod af sølv, foraarsaget af Gustav Vasas sølvpolitik eller allerede indflydelse fra den almindelige prisstigning ude i Europa, og bemærker derefter, at der naturligvis ogsaa kan være tale om nogle aars fejlslaaet høst, men tilføjer, at det prisstatistiske materiale er utilstrækkeligt. Ved at sammenstille de af Ingvar Andersson citerede udtalelser fra 1546 om flere aars ringe aarsvækst og udtalelsen fra 1541 om den »merckliche theurung an getredig undt vitallien« (S. 202) med oplysninger andetsteds fra — statistiske oplysninger findes i hvert fald i Johannes Hansens Lübecks Getreidehandel und Getreidepolitik (1912), 132 — vilde det dog nok fremgaa, at disse aars prisstigning ikke var et isoleret svenskt fænomen, tillige at mere eller mindre udstrakt misvækst i flere nordeuropæiske lande har været stærkt medvirkende hertil. Jeg skal her blot nævne, at der i Danmark udstedtes udførselsforbud 1541, der dog atter ophævedes foraaet 1542, da høstudsigterne

var gode (Danske Mag. 3 R. VI (1860), 306 f., 323), og at der i foraaet 1546 udstedtes kornudførselsforbud, der motiveredes med udenlandske købmænds store opkøb og deraf følgende dyrtid og kornmangel. I August 1546 udvidedes det til at omfatte næsten al anden fetaille. Dette nye forbud motiveredes ligeledes med den store dyrtid. Da det atter i foraaet 1547 ophævedes hedder det i det aabne brev herom, at der nu atter var rigeligt med korn og anden fetaille i riget (Danske Mag. 4 R. I (1864), 196 f., 226 f. og 288 f.). Det synes dog ikke, som om dette sidste udførselsforbud skyldtes udbredt misvækst i selve Danmark. Tilsvarende havde Lübeck i aarene 1545—47 dyrtid og kornmangel (Getreidepolitik, 55).

Bogens indledende afhandling »Erik XIV og Europa« og dens øvrige stykker — bl. a. Elisabetansk hofteater i svensk belysning, Nordeuropæiske praktiker, Erik XIV og Island og hemmelig skrift — spænder over et vidt felt og er alle prægede af deres forfatters alsidige kultur og overlegne kendskab til den behandlede tidsperiode. De bærer vidnesbyrd om, at Erik XIV var i langt højere grad vesteuropæisk orienteret end hans samtidige paa den danske trone, Frederik II.

Astrid Friis.

Det skrift om »*Gotland 1690—1720. Studier rörande några centrala demografiska och ekonomiska problem under nödår och krigstid*« (240 sider), for hvilket Gunnar Kellgren — der tidligere i en række afhandlinger og artikler har behandlet gotlandske forhold i samme periode — 1942 erhvervede doktorgraden ved Stockholms Högskola, maa i væsentlige henseender karakteriseres som et elevarbejde af Eli F. Heckschers økonomisk-historiske skole. Forf. støtter sig i det hele til de synspunkter og resultater, som Heckscher har fremlagt i »Sveriges ekonomiska historia« og andre værker, men fremhæver betydningen af at uddybe billedet ved skildringer af de enkelte svenske landskabers vilkaar i den store nordiske krigs tid. Naar han i denne forbindelse hævder, at studier over Gotlands forhold vistnok vil være særligt lønnende, »enär detta ölandskap så att säga bildar en sluten försörjningsenhet, där man alltså av allt att döma tydligt borde kunna iakttaga verkningarna av tidens ekonomiska störningar« (s. 2), er rigtigheden af denne argumentation dog ikke umiddelbart indlysende. Naar undtages misvæxtaar og pest og andre epidemier, synes det overvejende agrariske gotlandske samfund at være forblevet relativt uberørt af de forstyrrelser, som ramte andre svenske egne næringsliv. Der er altsaa tale om en ret særegen, ikke

nogen typisk udviklingsgang. Det for ikke specielt gotlandsk interesserede mest interessante af Kellgrens forskningsresultater er paavisningen af, at misvæxtaarene 1696—98 medførte en betydeligt større dødelighed end pesten 1710—12 og den langvarige krig, i hvilken Gotland kun deltog direkte ved sine to baadsmandskompagnier og tre russiske angreb, som ikke kostede mange menneskeliv, og at øen i krigsaarene 1700—1720 som følge af gunstige landbrugskonjunkturer havde et fødselsoverskud paa 19,6 $\frac{0}{100}$ i aarligt gennemsnit — langt større end noget andet undersøgt svensk landskab og end fødselsoverskudet paa Gotland selv i fredsperioden 1721—51. I øvrigt vækker afhandlingens befolkningsstatistiske beregninger stedvis nogen skepsis hos læseren. De øvrige afsnit — om samfundets sociale struktur, landbrug og jordfordeling, handel og skibsfart, ødegaarde og skatteforhold — synes at hvile paa grundige kildestudier og tegner billedet af et overvejende bondesamfund — Visbys borgere spillede i denne periode ikke nogen dominerende rolle over for landsbygden — med ret jævn ejendomsfordeling, som kun i uaar behøvede kornimport udefra og i gode aar kunde exportere lidt korn (rug og byg) ved siden af sine staaende exportprodukter: trælast, tjære, kalksten, kalk, kødvarer, uld og sandstensblokke og -plader (den sidstnævnte exportvare udgjorde dog kun en ringe del af den samlede exportværdi), og som ind i 18. aarh. aflagde vidnesbyrd om sit tilbageblevne konsumtionsstade ved den høje procent (30—40), som importen af salt udgjorde af den samlede importværdi i sammenligning med det øvrige Sverige (saltimporten her kun ca. 10 $\frac{0}{100}$).

For danske læsere har det interesse, at der efter Gotlands adskillelse fra Danmark vedblev at finde en betydelig skibsfart sted mellem øen og havne i Danmark og Hertugdømmerne, især København, Aabenraa, Sønderborg, Eckernförde o. a. byer i Slesvig og Holsten. 1694, 1696 og 1698 gik henholdsvis 43,6, 52,7 og 43 $\frac{0}{100}$ af de fra øen afsejlende skibe til dansk omraade. 1704, 1707 og 1711 var henholdsvis 60, 62 og 43 $\frac{0}{100}$ af de udklarerede skibe hjemmehørende i dansk havn. Værdien af de til danske havne førte ladninger (som det synes, fortrinsvis træ, kalksten og kalk) laa dog væsentlig under værdien af exporten til Lübeck og andre nordtyske byer; fra Lübeck fik Gotland ogsaa hovedparten af sin import af salt og kolonialvarer. For exporten af gotlandsk tjære vestværts gennem Sundet synes Brømsebrofreden at have haft den følge, at den svandt stærkt ind (jvf. N. E. Bang: Tabeller II, 1922) til fordel for en øget export til de nordtyske havne.

H. Rosman (Gotlands handelsförbindelser på 1600-talet, Rig, bd. 13, 1930) har oplyst, at der i de første tiaar af 17. aarh. fandt nogen indvandring sted til Gotland fra Hertugdømmerne (sml. den samtidige udvandring herfra til Norge). Det fremgaar ikke af Kellgrens bog, om der kendes senere eksempler paa indvandring af denne art.

Man kan lejlighedsvis i akademiske historiske — ikke mindst økonomisk-historiske — afhandlinger træffe ret snurrige udtryksmaader. Her er et par eksempler fra Kellgrens disputats: »I Visby stad utgjorde tjänarna c:a 25 % av de mantalsskrivna, vilket betyder, att var fjärda individ av stadens mantalsskrivna inbyggare tillhörde denna befolkningsgrupp« (s. 87). — »För sin transmarina handel och för sina förbindelser med yttervärlden var Gotland helt och hållet hänvisat till sjöfarten« (s. 145). — Flera kunde anføres.

Bogen har (s. XIX) en ret fyldig liste over »Rättelser och tillägg«. Mon ikke totalarealangivelsen for præstegaarden i Dalhem: 24 tunnland (s. 108) burde være korrigeret her?

C. O. Bøggild-Andersen.

Erik Lundberg sluttede i 1932 en artikel i Rig om *Nyare forskning över svensk byggnadshistoria* med at ønske samlede fremstillinger ved siden af de mange detailundersøgelser. Han var utilfreds med, at man udelukkende studerede formudviklingen, og vilde ogsaa søge tilknytning til den kulturhistoriske videnskab, og »givetvis ha vi härvid mycket att lära oss av den rena etnologiens representanter« (Rig 1932, s. 118).

Nu foreligger hans egen samlede fremstilling: *Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400* (Sthlm. 1940, 640 Sider). For et dansk historisk forum har den ikke alene interesse, fordi svensk middelalderarkitektur i de tidligere danske provinser jo ogsaa er dansk, men ogsaa fordi den er bygget op efter synspunkter, der kan gøre det lettere for historikeren at bruge middelalderlig kunsthistorisk og arkæologisk stof som kildemateriale. Dette være sagt uden at dele Lundbergs irritation over detailundersøgelserne, en irritation, der dog vist heller ikke bunder saa dybt.

Bogen har ganske vist sine fejl. Den er tyk som en vejviser, og skønt den ser ud som en haandbog, kan den dog alligevel ikke bruges som saadan, ja maa oven i købet anvendes med forsigtighed, for den gaar ofte mod andres resultater, og da noterne er ret sparsomme, og der ikke er nogen bibliografi, kan det være

svært at slaa litteraturen efter for at tage stilling til problemerne¹. Desuden bygges der for meget paa fantasifulde hypoteser. — Billedmaterialet er rigt, og det er godt reproduceret, men saa sparsommeligt sat op med mange uensartede billeder i en blok paa samme planche, og med billedteksterne samlet under blokken, saa det til tider er lige ved at gaa ud over klarheden.

Men den har sine fortrin. Den følger programmet fra 1932. Det er landsbykirkerne, der behersker fremstillingen, og baade verdslig arkitektur og topografi er medtaget. De ny synspunkter mangler endnu den gennemarbejdning og diskussion, det kunsthistoriske stof har, og er derfor ikke altid ført til bunds. Der er dog ikke tvivl om, at de faar betydning for kunsthistorisk forskning. For historikeren er de værd at lægge mærke til, for det er den tilskæring, der gør stoffet anvendeligt som kildemateriale for den »almindelige historie«.

Bogen begynder med en stor, instruktiv oversigt over de europæiske forudsætninger. Kontrapunkterne er arven fra antiken og den feudale kulturs indsats. — Indtil 800/900 fandtes der i Europa en fælles stiludvikling paa senantik tradition med Byzans som centrum. Men fra Karolingertiden blev der i Frankerriget lagt et grundlag for en selvstændig udvikling. Og den feudale kulturs store fornyelse i europæisk stiludvikling: Gotiken kom fra Normandiet.

Det maa understreges, at der hos Lundberg ikke er tale om nogen antik tradition fra Byzans formidlet til Sverige direkte østfra. Den antike bygningstradition, som f. eks. den lave tagstol med to skraatstillede støtter til spærene, kom fra England. Den høje tagstol med mange krydsende støtter repræsenterer den feudale kultur. Den blev udformet i den normanniske træarkitektur, der senere udviklede sig til Gotiken, og som kun findes bevaret i en afspejling i norske stavkirker.

Profanarkitekturens antikke traditioner i Sverige, som de f. eks. viser sig i Loftsboden, er fælleseuropæiske og gaar tilbage til senantikens hus (kendt fra syriske ruinbyer). Loftsboden i to stokværk og med galleri ud for det øverste er af samme type som f. eks. middelalderborgens to-rums bolighus i to eller flere etager.

¹ Med hensyn til borgarkitekturen kan dog henvises til Lundbergs bog *Herremannens bostad* (Sthlm. 1935), der har en stor litteraturfortegnelse. — Efter *Byggnadskonsten* har Lundberg udsendt en bog af mere populært tilsnit *Svensk bostad* (Sthlm. 1942), hvor han foruden herregaarden ogsaa behandler bonde- og borgerbolig fra oldtiden til vore dage, her findes en mindre litteraturliste.

For romansk kunst i Skandinavien er polerne England/Normandiet og Tyskland, og for den tidlig-romanske periode er det overvejende Englands førkarolingiske, senantikke traditioner, der har haft betydning. Under Gotiken er forholdet noget anderledes. Paavirkningerne kom hovedsagelig fra Hansestæderne, der var præget af Nordfrankrig.

Maaske bedst, i hvert fald mest i overensstemmelse med programmet, er afsnittet om træarkitekturen og de første stenkirker. De ældste kirkers anglo-normanniske præg, beliggenheden i nærheden af kongsgaardene i landsbyer, der har været centre i hver sin egn tydes som udtryk for kongens arbejde paa at skabe magtcentre efter engelsk forbillede. Ogsaa byplanerne, f. eks. Lunds afspejler engelsk paavirkning. — Med hensyn til Lund maa det dog nævnes, at Ragnar Blomqvist i *Tusentalets Lund* (Lund 1941) har et divergerende syn¹.

Lundberg beskæftiger sig særlig med 12. aarh. — den interessante periode, hvor vesteuropæisk kultur for alvor trængte igennem i Skandinavien. Tiden fra 11. aarh. til et stykke ind i 12. omfattede den grundlæggende nordsøgruppens egentlige periode, der var præget af engelsk-normannisk arkitektur, og hvor Skaane og Jylland stod hinanden nær. Lundberg skelner her som overalt i sin bog mellem de store kirkers arkitektur, her: Knud den helliges domkirke i Lund, der var paavirket af Bremens, og de smaa landsbykirker, der bevarede den angelsaksiske tradition. Det er et af de perspektiver, bogen er saa rig paa. — Ogsaa Sigtunakirkerne har interesse ud over det strengt kunsthistoriske. Sigtuna var bispesæde, før Uppsala blev det omkr. 1150. Og St. Per i Sigtuna var oprindeligt anlagt som domkirke. Den er angelsaksisk paavirket med et stort centraltaarn over korsskæringen og har desuden været planlagt med taarnanlæg i vest, den har fulgt en kirketype, der blev almindelig i Norge omkr. 1125. De ældste stenkirker i Mälardalen hentede impulser fra Sigtuna. Og det er det ejendommelige, at disse kirker ikke ligger ved kongsgaardene, men ved de vigtige vandveje mellem Østersøen og Mälarn. — Før og efter midten af 12. aarh. kom en tysk paavirket tid, der prægedes af ombygningerne ved domkirken i Lund, hvortil mønstret hentes fra Speyer. I slutningen af aarhundredet optraadte en række lokale skoler, der omformede de fremmede træk.

Gotland, der var centrum for Østersø-handelen, havde en særstilling. I hele middelalderen drev bønderne handel, ja til 1200 beherskede de fuldstændig handelen paa øen², hvor landsby-

¹ Omtalt af Lundberg i *Fornvännen* 1942, 390—98.

² Adolf Schüek, *Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling*, (Sthlm. 1926), 46 ff.

kirkerne endnu vidner om deres velstand. — Johnny Roosval har gennem sine grundlæggende studier bragt overskuelighed i det rige stof og udskilt en række mestre, nogle navngivne som Hegvald (1100—30) og Sigráf (1175—1210), andre har han givet malende anonymnavne som Byzantios (1130—70) og Majestatis (1150—85). Lundberg anerkender disse mestre, men har en helt anden tidsfæstelse¹. — Fra 12. aarh.'s slutning fik de tyske købmænd i Visby ledelsen. Lundberg viser, at Visbys kirker ikke er paavirket af Østersøbyerne, men direkte fra Westfalen, hvorfra købmændene kom², sikkert et vidnesbyrd om konkurrencen mellem Visby og de tyske Østersøbyer.

Bogens sidste tredjedel omhandler tiden mellem 1200 og 1400.

I kapitlerne om Gotiken arbejder Lundberg stadigvæk ikke blot med de store kirker som Uppsala, Linköping og Vadstena (Vadstenas hallekirke — dvs. en kirke, hvor alle skibe er lige høje — sættes meget overbevisende i forbindelse med hallekirkerne i Visby), men ogsaa med landsbykirkerne og bestemmer typernes udvikling i forhold til deres geografiske udbredelse. Og han gennemgaar desuden borge, byplaner og byernes verdslige arkitektur. — I 13. aarh.'s første halvdel kom en overflod af tysk arkitektur over Sverige, i sidste halvdel viser der sig en national reaktion herimod, baade forgrovende (Strängnäs) og forenklende (Visby). Til de største opgaver hentedes dog impulserne umiddelbart fra udlandets førende kunststrømninger. Begyndelsen af 14. aarh. er de store tegl- og kampestenskirkers tid. Men ellers er det særlig tilføjelserne, der behersker 14. aarh.'s kirker: udvidelser af skibet mod vest, eller koret mod øst, tilbygning af sakristier, der ofte kan give os indtryk af middelalderens verdslige boligforhold, af vaabenhuse, der som samlingspladser viser, at den ene sognefunktion efter den anden fandt udtryk i kirkebyggeriet, og saa er der — som her i landet — frem for alt hvælvingsbyggeriet.

Det ligger nær at sammenligne Lundbergs bog med to beslægtede, nemlig M. Mackeprangs *Vore Landsbykirker* (1920) og Johnny Roosvals *Den baltiska nordens kyrkor* (1924).

¹ Johnny Roosvals datering er fremlagt i *Die Kirchen Gollands* (Leipzig 1912), *Die Steinmeister Gollands* (Sthlm. 1918) og revideret i *Fornvännen* 1925, 1926 m. m. — Lundberg har allerede fremsat sin datering i *Gollands folkliga Gotik, studier i den golländska landsbygdens byggnadskonst* i Rig 1934, 57—95; men Roosval har fastholdt sit standpunkt i et skarpt svar *Golländsk kronologi* i Rig 1937, 185—204.

² Hertil kan føjes, at det samme gælder den ældste arkitektur i Lübeck. Visby opstod kort efter Lübeck, og de to byer har sikkert en parallel — omend paa mange punkter forskellig — udvikling. En sammenligning mellem arkitektur og byplan i Visby og Lübeck vilde sikkert give værdifulde oplysninger om Østersøens handel omkring 1200.

Dr. Mackeprangs klare, lille bog giver en nøgtern oversigt over, hvad vi ved og ikke ved. Om de jyske granitkirker ytrer han sig med meget forbehold, han siger kun, at ornamentikken i nogle tilfælde viser mod normannisk kunst (s. 30). Lundberg slaar derimod fast, at den jyske kvaderkirke som type er normannisk. Den gode hugstensteknik genfindes i Normandiet, og rumudformningen med den snævre korbue er engelsk. Her i landet vil man nok helst lade spørgsmaalet aabent til *Danmarks Kirker* er mere fremskredet.

I sit forord siger Lundberg, at han regner sig for elev af Roosval. Sammenligner man *Byggnadskonsten* med *Den baltiska nordens kyrkor* er forskellen dog mere iøjnefaldende end ligheden. »Lærens« bog er den sikreste, klar i sin begrænsning: geografisk: Østersøomraadet (underforstaaet særlig med hensyn til Sverige), stofmæssigt: kirkearkitekturen og metodisk: hovedformernes udvikling. Det er en bog, der ikke kan undværes. Heroverfor virker Lundbergs bog urolig. Men hvad han savner i uddybelse og sikkerhed, har han til gengæld i det nye stof: landsbykirkerne, den profane arkitektur og byplanerne og i de nye etnologisk- og kulturhistoriskprægede synspunkter.

Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden er en rig og fantasifuld bog, der er tegnet med brede strøg, angribelig paa mange omraader — her maa de svenske fagarkæologer sætte ind — men skrevet ud fra synspunkter, der er fulde af perspektiver og frugtbare for historikeren.

Hans Lassen.

Indenfor 16 og 17. aarh.s talrige rejsebeskrivelser — i reglen i form af dagbøger og journaler — indtager *Johan Albrecht von Mandelslos Journal und Observation (1637—1640)* udg. af Margrete Refslund-Klemann (Kbh. 1942, 233 Sider) en særstilling. Den er forfattet paa et senere tidspunkt end de i Hakluyts og Purchas' samlinger trykte, og dens forfatter tilhører ikke de nationer, der var de førende i tidens oversøiske handelsforetagender. Albrecht v. Mandelslo var en nordtysk adelsmand, der allerede som dreng var kommet i den gottorpske hertugs tjeneste. Da hertugen 1633, for at gøre et forsøg paa at faa del i den rige østasiatiske handel, sendte et gesandtskab til Moskva og Ispahan for at søge en handelsforbindelse etableret med Persien og Indien over land — ad de ældgamle karavaneveje, som ogsaa det engelske »Russian and Muscovy Company« gennem en aarrække havde benyttet — var Mandelslo medlem af delegationen. Efter forhandlingernes afslutning 1637 fortsatte han, der ikke havde faaet

sin rejselyst mættet, alene ned gennem Persien til Bender Abbas ved den persiske bugts munding og derfra med skib til Surat i Indien. Her opholdt han sig gennem mange maaneder, indtil han fik skibsforbindelse til London med et af det engelsk-ostindiske kompagnis skibe.

Foruden om rejseforhold, der ikke synes at have adskilt sig synderligt fra de bekvemmeligheder en rejsende i disse egne selv i moderne tider, indtil vejanlæg, biler og jernbaner i de sidste decennier ganske har revolutioneret disse forhold, har maattet lade sig nøje med, og skildringer af den indfødte befolkning, kaster Mandelslos journal lys over de hollandske og engelske ostindiske kompagniers handel baade i Indien og Persien. Det skal ikke nægtes, at der vistes Mandelslo størst gæstfrihed fra engelsk side. Han boede gennem mange maaneder i den engelske residens i Surat, og de engelske købmænds stilfulde maadeholdne levevis har ganske aabenbart konveneret den holstenske hertugs hofmand godt. Det fremgaar klart af Mandelslos skildring, at Hollændernes levevis var en langt tarveligere. Man faar ikke herigennem indtryk af Hollænderne som den rige handelsnation, saaledes som man i almindelighed forestiller sig dem. Deres store handelssukces maa saaledes nok delvis tilskrives lavere omkostninger; men ogsaa den ret haardhændede maade, de gennemførte deres handel paa. Naar det gjaldt bevæbnet eskorte for deres handelskaravaner sparede Hollænderne ikke, medens Englænderne i det længste, selv i Indien, foretrak at optræde som fredelige handelsmænd uden aspirationer om magtudøvelse.

Mandelslo døde allerede 1644 og har vel næppe selv syslet med tanker om at offentliggøre sin rejsejournal, men hans manuskript kom derefter i hans rejsefælle fra Moskva- og Persienforhandlingerne Adam Olearius' hænder, der allerede 1645 udgav den i forkortet form og 1647 optog den i sin egen store rejsebeskrivelse »Beschreibung der Newen Orientalischen Reise«, og endelig 1658 udsendte den i uforkortet, men ganske vist ogsaa stærkt udvidet form, idet Olearius, som udgiveren skriver, behandlede sit forlæg med stor frihed og uden betænkning foretog datoændringer, kapitelinddeling, samt indskød udførlige beskrivelser af steder som Ceylon, Kap det Gode Haab og St. Helena etc., der blot nævnes af Mandelslo. Den berømte Indienhistoriker Vincent A. Smith har i en artikel fra 1915 (Journ. of the Asiat. Soc.) søgt at udskille de originale dele af journalen, men da originalmanuskriptet var ham ubekendt, kunde det kun delvis lykkes for ham.

Den nu foreliggende første fyldestgørende udgave af Mandelslos Morgenländische Reisebeschreibung er besørget efter det hidtil

ukendte originalmanuskript (der opbevares i det preussiske statsbibliotek) af Margrete Refslund-Klemann efter opfordring fra dansk side og paa dansk bekostning. Fru Refslund-Klemann har vist stor omhu ved udgivelsen, og den med smuk sats trykte bog skulde, naar fredeligere forhold indtræder, kunde gøre regning paa en lige saa vid læsekreds som genoptrykket af Purchas his Pilgrims.

Astrid Friis.

Professor i Historie ved Universitetet i Budapest Stephan Hajnal (Ungarsk: Hajnal Istvan) har begyndt Udsendelsen af en Skriftrække: *Schriftlichkeit und intellektuelle Schichtung — Beiträge zur europäischen Entwicklungsgeschichte*. Udfra den rigtige Erkendelse, at den europæiske Skrift er et karakteristisk strukturelt Led i det fælleseuropæiske Kulturliv, er det Hensigten i en Række smaa Hefter at belyse alle de Sider af Spørgsmaalet, som falder ind under dette Synspunkt. Som Emner nævner Hajnal Palæografi, Diplomatiik med alle sine Underdiscipliner, Undervisningshistorie, Kancelliernes og Embedsstandens Historie, de skriftkyndige Lags Historie og deres Stilling inden for Samfundet. Maalet er i første Række at opstille Problemer og behandle dem skitse-mæssig med konkrete Midler, ikke at give udtømmende Behandlinger.

Som en hensigtsmæssig Fremgangsmaade ved Undersøgelsen af det europæiske Skriftvæsens Udvikling fremhæves Sammenligningen mellem fjerntliggende europæiske Omraader. Det er denne Fremgangsmaade Hajnal selv benytter i det foreliggende første Hæfte *Vergleichende Schriftproben zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift im 12.—13. Jahrhundert* (1943), som er en sammenlignende Undersøgelse af Skriftens Udvikling og Udbredelse i 12.—13. Aarhundrede. Ved Sammenstilling af et ret betydeligt Antal Skriftprøver (over Hundrede) fra saa langt fra hinanden liggende Lande som Frankrig, Polen, Ungarn, Sverrig og flere Lande viser han, hvor nøje selv de fjerneste Lande inden for den europæiske Kulturkreds har fulgt med i Udviklingen. Mens man sædvanligvis har regnet med, at der var en Forskel paa ca. 50 Aar mellem Udviklingen i den vestlige, den franske, og den østlige, den østrigske og ungarske Skrift, viser Hajnal, at det højst kan holde Stik for Bogskriften, derimod ikke for Diplomskriften, inden for hvis Omraade hans Eksempler er hentet. Dette tilskriver han sandsynligvis med Rette det franske Universitets Indflydelse. I Paris samledes Studenter fra hele Europa, og under disses Ledelse naaede Skriftens Udvikling og Udbredelse

til de fjerneste Egne af Europa. Illustrationerne, der er hentet fra Faksimileværker fra forskellige Lande — paa Grund af Krigen har der ikke kunnet fremskaffes Originaler — viser slaaende den nøje Overensstemmelse mellem Diplomskriften fra de forskellige Lande. Som det eneste danske Eksempel optræder Erik Emuns Gavebrev fra 1135 (efter Hildebrands Svenska Skriftprof 1894).

De følgende Hefter skal meddele andre Resultater af sammenlignende Arbejde af ungarske Forskere, men Forfatteren haaber med Tiden ogsaa at faa Medarbejdere fra andre Nationer.

Erik Kroman.

Med Birket-Smiths statelige to-Binds Værk *Kulturens Veje* (Kbh. 1941—42, 320 og 367 Sider) har Kr. Bahnsons »Etnografien«, som udkom i Slutningen af forrige Aarhundrede, faaet en Afløser. Deres Fremstillinger dækker det samme Omraade, og de vil begge give en Skildring af de primitive Folks Kulturliv. Fremgangsmaaden ved Stoffets Udformning er dog ganske forskellig. Bahnson skildrer Folkene og deres Kulturer Verdensdel for Verdensdel og følger ved sin Gennemgang ganske nøje Opstillingen i Nationalmuseets ethnografiske Samling, som den var før Museets Ombygning. Birket-Smith derimod retter ikke Søgelyset mod de enkelte Kulturer og deres Ejendommeligheder, men mod de enkelte Kulturforeteelser; man kan maaske kortest og klarest fremhæve Forskellen mellem de to store danske Værker om de primitive Folk og deres Kultur ved at fæstne Betegnelsen Ethnograf til Bahnsons Navn og karakterisere Birket-Smith som Ethnolog.

Birket-Smith behandler Ethnologien ud fra historiske Synspunkter; det er ham ikke nok at fastslaa Forekomsten af Kulturelementerne og vise deres lokale Udformning hos de forskellige Folk, han vil ogsaa følge dem i deres historiske Udvikling og vise, hvorledes de bliver til og ændres under Indflydelse af andre Kulturfaktorer. En Følge af dette historiske Grundsyn bliver, at Birket-Smith ikke lader sig holde tilbage ved de Grænser, som sædvanemæssigt drages for den ethnologiske Forskning. Allerede C. J. Thomsen betonedede den nære Samhørighed mellem Naturfolkene og de »forhistoriske« Folk, og denne hans Betragtning satte sin smukkeste Frugt i Oprettelsen af vort ethnografiske Museum som det første i Verden (1841). Det er i Virkeligheden kun en Gradsforskel — eller rettere sagt kun en Tidsforskel — der skiller Ethnologi fra Præhistorie; Naturfolkene er, som de malende er betegnet, den evige Urtids Folk. Udforskningen af Kulturens formelle og materielle Indhold kan ikke standse ved

den kunstige Grænse mellem Naturfolk og forhistoriske Folk. Birket-Smiths Betragtningensmaade er den samme som gamle Thomsens, og han inddrager ideligt forhistorisk Materiale i sin Skildring: Derved rykker han de fjerne »forhistoriske« Kulturer ganske nær til os og indgyder de materielle Efterladenskaber fra fjerne Fortider Liv og Blod.

Heller ikke mellem Naturfolkene og Kulturfolkene ser Birket-Smith en dyb Adskillelse. Hvor man end vil sætte Grænsen, vil den være vilkaarlig; lige saa lidt som man kan sætte et bestemt Aarstal som Skillelinje mellem Oldtid og Middelalder, kan der angives et Kulturelement, hvis Tilstedeværelse eller Mangel er en Betingelse for at et Folk maa anbringes blandt Naturfolkene eller findes værdigt til at optages i Kulturfolkernes Række. Sænker vi Voddet ned i Højkulturernes Dybder, bringes der mange mærkelige Levn op til Dagens Lys som Arv fra længst tilbagelagte Stadier i Folkets Liv, og rundt om i sin Fremstilling bringer Birket-Smith mangan en besynderlig Fangst i Land, som viser hvor mange ældgamle Rester, der overleveret findes i Kulturfolkernes Aandsgods fra deres »vilde« eller »halvvilde« Forfædre. Det vil sikkert undre en og anden Læser af Birket-Smiths Værk at finde Glyptotekets smukke Gudea-Statuette afbildet i en Bog, som handler om Kulturen hos de »vilde« Folk. I Almindelighed nærer Historikeren en stærk Mistro til og nogen overlegen Foragt for de Statsbygninger, som er rejst hos de primitive Folk eller Halvkulturfolk, hvorimod de gerne drager Paralleller mellem Kongedømmet i de ældste Kultursamfund og denne Institution hos de moderne europæiske Folk, og dog turde Sandheden være den, at disse gamle Faraoner og Patesier staar Høvdingen hos centralasiatiske og afrikanske Folk langt nærmere end den ene-vældige Hersker af Guds Naade, saaledes som Statstheorien udformede dette Begreb i Europa i 17. og 18. Aarh. En lille Stikprøve, som jeg med Inspiration fra Birket-Smith har foretaget, med at projicere Faraonervældet ind paa afrikansk Baggrund, synes at love god Hjælp fra Ethnologien til Løsning af mangt og meget i det gamle Ægyptens Statslære.

Den menneskelige Fornuft — siger Descartes et Sted — er overalt og altid den samme, den er »toute entiere en vu chascun«. Den gamle Vismands Ord synes længe at have været glemt; den kulturhistoriske Forskning er af Specialiseringen blevet sprængt i talrige nøje afgrænsede Omraader, som hver dyrkede deres lille Urtegaard og nær havde glemt det stærke Baand, der bandt dem sammen: den menneskelige Kultur. Det har dog i Historieforskningen ikke manglet paa advarende Stemmer mod den stadig

fremadskridende Udstykning, saaledes har Breysig klogt og myndigt gjort sig til Talsmand for Nødvendigheden af syntetisk Sammenfatning som et nødvendigt Korrelat til Specialstudierne. Birket-Smiths Værk er en overlegen Syntese af den ethnologiske Videnskabs Landvindinger, hvori der tillige peges paa nye Opgaver og anvises nye Veje, der skal banes for Fremtidens Forskning.

Otto Koefoed-Petersen.

Rettelse til S. 361, Anm. 1:

Ved nærmere Prøvelse maa jeg indrømme, at skønt Skrifttegnet i den skaanske Visitatsbog (Udg. S. 75 L. 6) snarest synes at være et romersk x, maa det dog tydes som et arabisk 8. Beviset herfor ligger i den vedføjede Datering (19. Søndag e. Trin.).

Knud Fabricius.

Meddelelser

om Dansk Historisk Forening

i Aarene 1940, 1941 og 1942.

Foreningen havde 1. Januar 1941 23 livsvarige og 442 ordentlige Medlemmer. Desuden modtog 112 Medlemmer af den norske og svenske historiske Forening samt en Række Historiestuderende Tidsskriftet til henholdsvis nedsat og halv Pris.

Foreningen udsendte i 1940 10. Række V Binds 3. og 4. Hæfte.

1. Januar 1942 havde Foreningen 23 livsvarige og 427 ordentlige Medlemmer, medens 112 Medlemmer af den norske og svenske historiske Forening samt en Række Historiestuderende modtog Tidsskriftet til henholdsvis nedsat og halv Pris.

Foreningen udsendte i 1941 10. Række V Binds 5. Hæfte samt Litteraturfortegnelsen for 1936.

1. Januar 1943 havde Foreningen 21 livsvarige og 424 ordentlige Medlemmer, medens 109 Medlemmer af den norske og svenske historiske Forening samt en Række Historiestuderende modtog Tidsskriftet for henholdsvis nedsat og halv Pris.

Foreningen har i 1942 udgivet 10. Række VI Binds 1. Hæfte.

Paa Aarsmødet 21. Juni 1940 genvalgtes Dr. phil. Ellen Jørgensen som Medlem af Bestyrelsen, Dr. phil. M. Mackeprang og Højesteretssagfører Karsten Meyer som Revisorer.

Paa det efterfølgende Bestyrelsesmøde fordelte Bestyrelsens Medlemmer Arbejdet mellem sig paa samme Maade som i det foregaaende Aar.

Paa Aarsmødet 25. September 1941 genvalgtes Professor C. O. Bøggild-Andersen som Medlem af Bestyrelsen, Dr. phil. M. Mackeprang og Højesteretssagfører Karsten Meyer som Revisorer.

Paa det efterfølgende Bestyrelsesmøde fordelte Bestyrelsens Medlemmer Arbejdet mellem sig paa samme Maade som i det foregaaende Aar.

Paa Aarsmødet 22. Oktober 1942 forelaa Meddelelse om, at

Formanden Dr. phil. Ellen Jørgensen og Professor Knud Fabricius havde udtalt Ønsket om at udtræde af Bestyrelsen. Ved de foretagne Valg valgtes Arkivar Dr. phil. Povl Bagge og Dr. phil. Astrid Friis som Medlemmer af Bestyrelsen. Tillige genvalgtes Rigsarkivar Linvald, hvis Funktionstid var udløbet, som Medlem af Bestyrelsen. Til Revisorer genvalgtes Højesteretssagfører Karsten Meyer og nyvalgtes Dr. phil. Ellen Jørgensen.

Paa det efterfølgende Bestyrelsesmøde valgtes Rigsarkivar Linvald som Formand, Arkivar Dr. phil. Povl Bagge og Dr. phil. Astrid Friis som Sekretærer og Tidsskriftets Redaktører, medens Professor C. O. Bøggild-Andersen valgtes til Kasserer.

Regnskabet for 1940:

Indtægter:

1. Medlemsbidrag og solgte Skrifter	3580	Kr. 07	Ø.
2. Bevillinger paa Finansloven	1757	- 50	-
3. Bidrag fra Videnskabernes Selskab	1000	- 00	-
4. Bidrag fra den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse	800	- 00	-
5. Renter	1619	- 66	-
6. Kassebeholdning 1. Jan. 1940	3952	- 56	-
7. Diverse Indtægter	7	- 00	-
		<hr/>	
	12716	Kr. 79	Ø.

Udgifter:

1. Forfatterhonorarer	2000	Kr. 25	Ø.
2. Sekretærens Honorar	300	- 00	-
3. Bogtrykkerarbejde	4305	- 44	-
4. Opkrævning af Kontingent. Udsendelse af Hefter...	300	- 00	-
5. Diverse Udgifter	358	- 61	-
6. Restudgift til Udgaven af A. D. Jørgensens Breve..	604	- 20	-
		<hr/>	
	7868	Kr. 50	Ø.

Kassebeholdning 31. Dec. 1940

	4848	Kr. 29	Ø.
--	------	--------	----

Formue 31. Dec. 1940

	39348	Kr. 29	Ø.
--	-------	--------	----

Gæld 31. Dec. 1940

	5213	- 60	-
--	------	------	---

34134 Kr. 69 Ø.

Regnskabet for 1941:

Indtægter:

1. Medlemsbidrag og solgte Skrifter	2768	Kr. 65 Ø.
2. Bevillinger paa Finansloven	2381	- 63 -
3. Bidrag fra den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse	800	- 00 -
4. Renter	1613	- 47 -
5. Kassebeholdning 1. Jan. 1941	4848	- 29 -
		<hr/>
	12412	Kr. 04 Ø.

Udgifter:

1. Forfatterhonorarer	2180	Kr. 21 Ø.
2. Bogtrykkerarbejde	5213	- 60 -
3. Opkrævning af Kontingent. Udsendelse af Hefter...	125	- 29 -
4. Diverse Udgifter	385	- 34 -
		<hr/>
	7904	Kr. 44 Ø.

Kassebeholdning 31. Dec. 1941 4507 Kr. 60 Ø.

Formue 31. Dec. 1941 39007 Kr. 60 Ø.

Gæld 31. Dec. 1941 5457 - 25 -

33550 Kr. 35 Ø.

Regnskabet for 1942:

Indtægter:

1. Medlemsbidrag og solgte Skrifter	2636	Kr. 72 Ø.
2. Bevillinger paa Finansloven	2070	- 00 -
3. Bidrag fra Videnskabernes Selskab	600	- 00 -
4. Bidrag fra den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse	800	- 00 -
5. Bidrag fra Carlsen-Langes Legatstiftelse	750	- 00 -
6. Renter	1625	- 39 -
7. Kassebeholdning 1. Jan. 1942	4507	- 60 -
		<hr/>
	12989	Kr. 71 Ø.

Udgifter:

1. Forfatterhonorarer	1378	Kr. 92 Ø.
2. Bogtrykkerarbejde	5457	- 25 -
3. Diverse	184	- 17 -
		<hr/>
	7020	Kr. 34 Ø.

Kassebeholdning 31. Dec. 1942 5977 Kr. 38 Ø.

Formue 31. Dec. 1942 40477 Kr. 38 Ø.

Gæld 31. Dec. 1942 2253 - 36 -

38224 Kr. 02 Ø.

Den Danske Historiske Forenings Vedtægter.

(Vedtagne 10. Maj 1876 paa Foreningens Aarsmøde med Ændringer
vedtagne paa Aarsmøderne 18. Maj 1898 og 15. April 1937).

§ 1.

Formaalet for den danske historiske Forening er dels at vække historisk Aand og Interesse i Almindelighed, dels at fremme historisk Kunst og historiske Studier, nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Litteratur.

§ 2.

Foreningen udgiver et dansk historisk Tidsskrift. Dettes Indhold skal fornemmelig bestaa af originale historiske Afhandlinger; tillige kan deri optages historiske Anmeldelser og Kritiker, utrykte Breve, Dokumenter og andre historiske Bidrag. Ved Siden deraf kan særskilt udgives større historiske Arbejder.

§ 3.

Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen, kan blive ordentligt Medlem af Foreningen, er stemmeberettiget 1 Maaned efter Anmeldelsen og betaler et paa et Aarsmøde med almindeligt Stemmeslertal fastsat aarligt Bidrag eller Bidrag een Gang for alle.

Æresmedlemmer, som ikke erlægger Kontingent, kan vælges paa Foreningens Aarsmøder. Medlemmerne modtager de Skrifter, som Foreningen udgiver.

§ 4.

Den historiske Forenings Hovedsæde er i Kjøbenhavn. Her ledes dens Virksomhed ved fem Bestyrere, der vælges paa 5 Aar af Foreningen paa dens Aarsmøder med Flertallet af de tilstedeværende Stemmer. Hvert Aar udtræder det ældste Medlem. Den udtrædende kan vælges paa ny. Bestyrelsens Medlemmer afgøre, hvad der skal optages i Tidsskriftet, fordele Forretningerne mellem sig og vælge en Formand. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse, saa ofte som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5.

Foreningens Aarsregnskab revideres af 2 dertil valgte Revisorer og forelægges derefter paa Aarsmødet.

§ 6.

I Løbet af hvert Aars andet Kvartal holdes i Kjøbenhavn efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen et Aarsmøde. I dette vælges Medlemmer af Bestyrelsen og Revisorer, og Bestyrelsen gør Rede for Udførelsen af sit Hverv. I dette aarlige Møde afgøres tillige de Forslag og Andragender fra Medlemmer i Foreningen, som maatte være indsendte til Bestyrelsen inden Marts Maanedes Udgang. Bestyrelsen meddeler tillige i hvert Bind af det historiske Tidsskrift en nøjagtig Beretning om Foreningens Virksomhed og pekuniære Forhold, ligesom der ogsaa med passende Mellemrum offentliggøres en Fortegnelse over dens Medlemmer. Extraordinære almindelige Møder afholdes, naar enten Bestyrelsen finder det hensigtsmæssigt eller det forlanges af 30 Medlemmer i en til Bestyrelsen stilet Skrivelse.

§ 7.

Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens Aarsmøder. Forslag til saadanne Forandringer fra Medlemmernes Side maa indgives til Bestyrelsen inden hvert Aars 1ste Marts. Baade i dette Tilfælde, og hvis Bestyrelsen vil foreslaa Forandringer, maa de 14 Dage før Mødet bekjendtgøres for Medlemmerne. Underændringer til foreslaaede Ændringer skulle anmeldes for Bestyrelsen 3 Dage forinden Mødets Afholdelse. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed, maa i det mindste 30 Medlemmer, Bestyrelsen iberegnet, være tilstede i Mødet og $\frac{2}{3}$ af de tilstedeværende billige Forandringen.

§ 8.

Et Exemplar af disse Vedtægter skal medfølge ethvert Bind af Historisk Tidsskrift.

Navneregister.

(Ved **Jørgen Steining**).

- Aabenraa 512 f, 520 f, 523, 532, 737.
Aagaard, Frode, Højskoleforstander, 364 f. — Peter, Kancellideputeret, 204, 209.
Aakirkebykredsen 366, 368.
Aakjær 33, 36. — Ldg., Skanderborg Len, 431, 441 f, 445. — Svend, Landsarkivar, 319, 432, 547.
Aalborg(hus) 33 f, 71, 79, 108, 447, 454, 465, 541, 625.
Aalholm Ldg., Aa. Len, 431, 446. — Len, 145.
Aarhus 51, 289, 309—17, 454, 479, 488, 496, 541, 621, 724. — Domkapitel 139. — gl. By, 309. — Universitetet 309.
Aarhusgaard 33 ff, 100, 102, 447 f, 460.
Aarslev (Sønderup S.) 151, 160, 165, 167.
Aastrup Ldg., Aa. Len, 431, 434, 441, 445.
Aastrup, Poul Mortensen, Lundebisp, 360.
Aastrup Slot 55.
Abrahamstrup 11 f, 114. — Ldg., Kronborg Len, 430, 440, 444.
Absalon, Erkebiskop, Statsmand, 506, 509 ff, 578, 596 f, 599 ff.
Adolph, Hertug af Gottorp, 641.
v. Adrichem, Claes, Delfterkøbmand, 710, 712.
Aemilius Paullus, L., romersk Konsul, 557.
Aequerne 552, 716.
Afrika 270, 341, 379, 557.
Afzelius, Adam, Docent, Dr. phil., 550—53, 713—16.
Agerup (Hyllinge S.) 150, 160, 165, 168.
Aggersø 148, 160, 164, 169.
Aggesen, Sven, Historieskriver, 594, 598 f, 602 f.
Agrigent (Sicilien) 343.
Ahnlund, Nils, svensk Historiker, Professor, Fil. dr., 592, 695, 698, 701.
Airoldi, A., italiensk Forlag, 381.
Akershus 34, 39, 587.
Alberti, G., italiensk Forfatter, Medicus, Physicus, 227. — P. A., Politiker, 365 f.
Albrecht af Mecklenborg, svensk Konge, 546.
Albrecht Alkibiades, Markgreve af Brandenburg, 57 ff, 63.
Aleander, Hieronimus, Kardinal, 571, 574.
Alexander III, russisk Kejser, 297 f.
Alexandrine, Dronning, 299.
Alfons XIII, spansk Konge, 382 f.
Alfred af Beverley, eng. gejstlig Kronikeskriver, 595.
Algier 266.

- Allen, C. F., Historiker, 571, 576.
- Almén, Folke, svensk Historiker, Fil. dr., 591.
- Alpen, Johannes, tysk Generalvikar (Münster), 224.
- Alsted 155, 287, 289.
- Altenburg 64 ff.
- Altmark, vestelbiske, 530.
- Altona 314, 393, 395, 401, 404, 409, 411 f, 417.
- Amager Ldg., Københavns Len, 430, 444.
- Amerika, Syd-, Nord-, (jfr. Forenede Stater), 379.
- Amiens 597.
- Aminæa (ikke Aminci) 343.
- Amsterdam 404, 473, 537, 608, 615, 626, 712.
- Anchersen, Ancher, Rektor i Nakskov, 583.
- Andersen, Caroline Emilie, Arkivar, mag. art., 726, 728. — H. C., Forfatter, 337. — Peter, Borgmester, 624. — Poul, Fonetiker, Dialektforsker, Universitetslektor, 339.
- Andersson, Ingvar, svensk Historiker, fil. dr., Foredragschef, Sektionsförest. i Radiotjänst, 642, 728, 733 ff.
- Andrassy, J., ungarsk Politiker, 300.
- Andræ, Laurentius, svensk Kansler, 734.
- Angel 532.
- Angul, Sagnkonge, 604.
- Anisse Len 37.
- Anna, g. m. Kurfyrst August af Sachsen, 31, 56, 58, 60, 63, 107, 110, 112 f, 126, 640, 645, 655.
- Anna, engelsk Dronning (g. m. Jacob I), 491 f.
- Anthoni, Eric, finsk Historiker, Docent, 377.
- Anton, Greve af Oldenburg, 137.
- Antonius, C., romersk Konsul, 557. — M., romersk Konsul, 557. — M., romersk Triumvir, 555, 560—66.
- Antwerpen 39, 649, 653, 658.
- Antvorskov Len 145, 150 ff, 154, 176. — Ldg. 430, 435—38, 440, 442, 444, 446, 478 (jfr. Lystager, Sæbygaard).
- Appian fra Alexandria, romersk Embedsmand og Historiker, 557.
- Araberne 262, 268, 270 f.
- Arabien 382.
- Archangelsk 733.
- Are Frode (Thorgilsson), islandsk Historiker, 602.
- Arenfeldt, Axel Nielsen, til Palsgaard, 17, 103.
- Aremberg, Greve af, Jan van Ligne, Statholder i Overryssel, 644—47, 649, 653.
- Aristoteles, græsk Filosof, 186, 190, 556.
- Arndt, Johann, tysk Opbyggelsesforfatter, 589.
- Arnolfini, Lavinia F. C., ital. Adelsfrue, Stenos Patronesse, 232, 236, 334 f.
- Arpinum (Syditalien) 564, 566.
- Arthur, engelsk Sagnkonge, 598, 601, 607.
- Arup, Erik, Historiker, Professor, Dr. phil., 101 f., 361—64, 547, 570 f, 574, 702, 712.
- Asbo H. (Nr.), (Skaane), 319.
- Aschehoug, F. A., norsk Agrarhistoriker. 452.
- Asien 341, 557.
- Assens 34, 41, 124, 129.
- Athen 186, 266.
- Athos, Lavrakloster, 268.
- Atterup (Boeslunde S.) 160, 166, 169.
- Atticus, romersk Kapitalist, 559, 565.
- Attika 340.

- August, Kurfyrste af Sachsen, 31, 56—60, 63—67, 107, 110, 112 f, 126, 140, 640, 645.
- Augustus, C. Octavianus, romersk Kejser, 561—66.
- Australien 379.
- Aznar, J. B., spansk Admiral og Politiker, 383.
- Båål, Anna Åkesdatter, g. m. Axel Oxenstierna, 696, 701.
- Bååth, L. M., svensk Arkivråd, fil. dr., 373.
- Baahus Len m. Vigen 145.
- Baarse H., Præsto A., 289.
- Baaslunde (Egeslevmagle S.) 160, 166, 169.
- Baastad 115.
- Baden, Jacob, Kritiker, Sprogmand, 194.
- Bagge, Fr., Bogtrykkeri, 344. — Povl, Historiker, Dr. phil., 294, 571, 749.
- Bagger, Hans, Biskop, 188.
- Bahnson, Kr., Ethnograf, Arkæolog, 745.
- Baier, Johann Wilh., tysk Teolog, 233.
- Balkan 265, 269 ff, 299 f, 342 f, 723.
- Balling, Emanuel, Journalist, Forfatter, 187.
- Bamberger, Elisabeth, tysk Historiker, 3.
- Bancroft, George, amerikansk Historiker og Statsmand, 273.
- Bang, G., Historiker, Politiker, 359. — Nina, Historiker, Politiker, 705, 707, 709, 737. — Thomas B., Historiker, 450.
- Banner, Erik, Rigsmarsk, 13 f, 61 f, 65, 67 f, 85, 114. — Frants til Kokkedal, Lensmand, Ritmester, 68, 85, 100, 651, 654.
- Bantam 634.
- Bara H., Skaane, 317 f, 321 ff.
- Barbarigo, G., italiensk Kardinal, 221.
- Barbro Bjelke, svensk g. m. Gustav Oxenstierna, 696.
- Barby, Anders, kgl. Raad, Leder af Ty. Kancelli, 16, 67, 74—77, 106.
- Barca, se Bercka.
- Barcelona 383.
- Barnekow, Hans, Rigsraad, 17, 68, 70, 84, 96, 109 f, 117.
- von Barnekow, Rafn, mecklenborgsk Ridder, svensk Pantelensmand, 546, 548.
- Basilios II, byzantinsk Kejser, 263.
- Basnæs 149.
- Bassett, John Spencer, amerikansk Historiker, 273.
- Baumgarten, Hermann, tysk Historiker, 346, 350.
- Bavelse By, 522. — -gaard 468.
- Bayern 23, 530.
- Baynes, Norman, engelsk Historiker, Professor, 264.
- Beaconsfield, B. Disraeli, engelsk Statsmand, 299 f.
- Beard, Charles A., amerikansk Historiker, 273—79, 282.
- Bec, fransk Benediktinerabbedi i Normandiet, 593.
- Beck, Joachim, Rentemester, 8—13, 16—23, 25 f, 29, 55, 68, 103, 108, 110—113, 115—118, 140, 149, 659. — Sivert, Rentemester, 624, 627.
- Becket, Thomas, engelsk Ærkebisp, 600.
- v. Beimelberg, Reinhart, Hingstrider, 107.
- Beldringe Ldg., Vordingborg Len, 145, 430.
- Belgrad 266.
- Beloch, K. J., tysk Historiker, 550 ff, 713.

- Bemis, Samuel Flagg, amerikansk Historiker, 279—82.
- Bender Abbas 743.
- Bendslev (Haarslev S.) 160, 165, 168.
- Bercka (Berka), Greven af, 242.
- Berg, Christen, Politiker, 330 f, 363, 366. — F. Friis, Provst, 724.
- van Berge, Veit, tysk Lejetropfører, 637, 659.
- Bergen, (-hus), 11, 34, 89 ff, 96, 536—43, 587, 625.
- Bergsgård, Arne, norsk Historiker, Professor, Dr. phil., 371 f.
- Bering-Liisberg, H. C., Forfatter, Musæumsmand, 504 f.
- Berlin 299, 314, 341 f, 723.
- Berlin, Knud, Retslærd, Prof. emer., 184.
- Bernstorff Gods 298, 516 f.
- Bernstorff, A. P., Statsmand, 178, 204—08, 388, 400.
- Berntsen, Arend, topografisk-statistisk Forfatter, 442, 480.
- Beuther, Michael, tysk Jurist og Historiker, 732.
- Bielke, Hogenskild, svensk Friherre, Raadsherre, 729.
- Biernatzki, Johs., tysk Præst og Kunsthistoriker, 371.
- Bild, Evert, Rigsraad, Admiral, 36. — Peder, Lensmand, 100.
- Bille, Anders, Rigsraad († 1655), 9, 18, 48. — Anders, Rigsraad († 1633), 467 f, 472, 474. — Claus, Rigsraad, 103, 114. — Erik, Lensmand, 103. — Eske, Rigshofmester, 8—15, 18, 21 f, 27, 29 f, 35—41, 44, 72, 74 f, 78, 82, 114, 119. — Frants, Underadmiral, 36, 68, 100. — Hartvig, Lensmand, 100. — Jørgen, Lensmand, 103. — Peder, Rigsraad, 10 f, 14 f, 35, 68, 93, 109, 112, 114.
359. — Steen, Lensmand, Landsdommer, 114. — Steen, Søofficer, Minister, 328, 330.
- Billefeld, Peter Petersen, hollandsk Kobmand, 626.
- Birgitta, svensk Helgeninde, 375 f.
- Birket-Smith, Kaj, Dr. phil. et scient., Museumsinspektør, Ethnolog, 745 ff.
- v. Bismarck, Otto, tysk Statsmand, 295 f, 298—301.
- Bisserup 148.
- Bistrup 148.
- Bjellerup Ldg., Dronninggaard Len, 431, 441 f, 445.
- Bjernede, Alsted H., 287, 289. — (S.) 155.
- Bjerre, (Sdr.-), 160, 166, 169.
- Bjærgby, (Slots-), 152, 160, 165, 169.
- Bjørnbak, Lars, Politiker, Lærer, 363.
- Bjornson, Bjørnstjerne, norsk Forfatter, 373.
- Blamont, Lothringen, 642, 659.
- Blaumüller, Edv., Forfatter, 362.
- von Bleichröder, Gerson B., tysk Bankier, 301.
- Blekinge 100, 128 f, 520, 591, 678 f.
- Blem, M. P., Politiker, 366, 368.
- Blinkenberg, Chr., Prof., Dr. phil., Arkæolog, 345, 678.
- Blomqvist, Ragnar, svensk fil. dr., Antikvarie, 740.
- Bluhme, C. A., Statsmand, 328.
- Boeslunde 160, 162 f, 164—69.
- Boetius, Matthias, nordfrisisk Præst, Topograf, 292.
- Bohuslän 689 f.
- Boissier, Gaston, fransk klassisk Arkæolog og Filolog, 553.
- Bolin, Sture, svensk Historiker, Professor, fil. dr., 340 f, 728.

- Bollerup 250.
- Bondacca, J.-B., romersk Jurist, Montsamler, 342.
- Bonderup (Taarnborg S.) 160, 166, 168.
- Bordesholm, Holsten, 726 f.
- Bornholm 144, 366 ff, 430, 458, 520.
- Borreby 94.
- Borum, O. A., Professor, Dr. jur., 248 f., 251, 254, 257, 660, 673 f.
- Bossuet, J.-B., fransk Biskop, 212.
- Braaby S. 73, 92 f, 654.
- Braem, Gødert, Raadmand, 625. — Johan, Handelsmand, 626.
- Brahe, Axel, Ridder og Rigsraad, 51, 106, 114. — Ebba, svensk Grevinde g. m. Erik Sparre, 697. — Jens, Adelsmand, 106. — Jørgen, Lensmand, Eskadrechef, 85, 96. — Steen, til Knudstrup, Rigsraad, Diplomat, 624. — Tyge, Astronom, 492.
- v. Brakel, S., nederl. Historiker, 712.
- Brandenburg 530, 700.
- Brandes, Edv., Forfatter og Politiker, 363. — Georg, Kritiker, 363, 554.
- Brandi, Karl, tysk Historiker, Professor, 345—50, 575.
- Brandt, C. J., Præst og Litteraturhistoriker, 731. — Kr., General-toldkammerdeputeret, 414, 424, 426. — Otto, tysk Historiker, 371.
- Brasch, Chr. H., Præst, Historiker, 249, 252—55, 257, 500, 660 f, 671—74, 676.
- Brask, Hans, svensk Bisp, 734.
- Braun (Brunus), Georg, tysk Gejstlig, Lærd, 291, 293.
- Braunschweig 63.
- Bregentved 153, 249.
- Breide, Margrethe, Hofdame, g. m. Poul Huitfeldt, 91 f.
- v. Breitenau, C., Gensch, Statsmand, politisk Forfatter, 371.
- Breitenburg, Holsten, 648.
- Breitenstein, N., mag. art., Museumsinspektør, 342, 345.
- Bremen 538, 706, 740.
- Bremersvold 251.
- Bremiske Marsk, den, 530.
- Bretagne 406.
- Breysig, Kurt, tysk Historiker, Professor, 747.
- Bricka, C. F., Historiker, Rigsarkivar, 500, 625.
- Briennius, engelsk Abbed i Æm, 600.
- Brochmand, Jesper, Biskop, 589. — Jesper, Kancellisekretær, 9.
- Brock, Eske, Rigsraad, 466. — Niels, Storkøbmand, 390, 414, 418.
- Brockenhuus, Frants, Rigsmarsk, 47 f, 52, 57, 71, 76, 79, 111, 121. — Jakob, Admiral, 68, 79, 114, 121.
- Broholm, H. C., Dr. phil., Museumsinspektør, 515.
- Bromme (Bromme S.) 155.
- Brorson, Nicolai, Præst, 581.
- Brorup (Skt. Mikkels Lands.) 156 f., 160, 166, 168.
- Brunemose (Tjustrup S.) 160, 166, 169.
- Brunns, F., tysk Historiker, 536, 539.
- Brunsmann, Johan, Præst, 335.
- Brutus, Marcus Junius, romersk Politiker, 564.
- Bruun, Christian, Overbibliotekar, 581. — Constantin, Konsul og Administrator, 396. — Henry, Arkivar, cand. mag. 748.
- Bruxelles 266, 639 f, 642, 644.
- Brünner, E. C. G., holl. Historiker, 704, 712.
- Bryske, Anthonius, Rigskansler, 55, 68, 70, 76, 89, 111, 114.

- Brøndsted, P. O., Arkæolog, 342.
 Bugenhagen, Joh., pommeransk Dr., Reformator, 137.
 Bugge, S., norsk Sprogforsker, Filolog, 595.
 Bukarest 266.
 Bulgarien 265.
 Bull, Edv., norsk Historiker og Politiker, 539.
 Burgund 347 f.
 Bury, J. B., engelsk Byzantinist, Professor, 260 f, 264.
 Bygholm 52, 94, 447.
 v. Bülow, Johan, Hofmand. Mæeen, 189, 198 f, 201, 337 ff.
 Byzans 259—72, 684, 739.
 Byzantios, Anonymnavn for svensk Stenmester, 741.
 Bækkeskov Kloster 103.
 Bødstrup (Sørbymagle S.) 160, 165, 168.
 Bøgebjerg, Vester- (Boeslunde S.), 160, 166, 169. — Øster- (Boeslunde S.), 160, 164, 168.
 Bøggild-Andersen, C. O., Historiker, Professor, Dr. phil., 748 f.
 Böhmen 514 f.
 Bolle, Birgitte, g. m. Gjoc, Christoffer, 359. — Erik, Rigsraad, 44, 70, 109 f.
 Borglum Kloster, 100.
 Børringe Kloster l.dg., Malmohus Len, 430, 437 f, 441 f.
 Bovling 36.
 de Cadore, L. M. C. N., fransk Hertug, dipl. Udsending, 299.
 Campbell, Bror Åke, svensk Ethnolog, fil. dr., Docent, 317.
 Canterbury 593.
 Capecelatro, Giuseppe, Ærkebiskop af Tarent, Montsamler, 342.
 Carion, Joh., tysk Historiker, 732.
 Carl, se Karl.
 Carlsbergfondet 342, 585 f.
 Carlsson, Gottfried, svensk Historiker, 728.
 Carstensen, Hans, Præst, 152.
 Catalonien 382 f.
 Cato, Marcus Porcius, den Yngre, romersk Politiker, 557.
 Caulonia (Syditalien) 343.
 Cavaignac, Eugene, fransk Historiker, 553.
 Cavallin, Severin, svensk Præst, hist. Forfatter, 360.
 Celle 137, 233.
 Ceylon 743.
 Chalandon, Fernand, fransk Byzantinist, Arkivar, 268, 272.
 Charisius, Jonas, Statsmand, 608, 618, 620, 622, 624.
 Charlotte Amalie, Dronning, g. m. Kristian V, 188.
 Chartres 593.
 Chatham, William Pitt, engelsk Statsmand, 357.
 Chesnecophorus, Nils, svensk Lærd, kgl. Raad, 697.
 Chièvres, Guillaume de Croy, burgundisk kejserlig Minister, 347.
 Christensen, Aksel E., Dr. phil., 533 ff, 702—13. — Arthur, Orientalist, Professor, 382. — Horsholm, C., Agrarhistoriker, 141, 428, 500. — J. C., Politiker, 362, 364 ff. — Wm., fhv. Arkivar, Dr. phil., 21, 32.
 Christian, se Kristian.
 Christian, Prætorius S. J., vist tysk Jesuitpater, 233.
 Christiansen, C. P. O., Historiker, Højskoleforstander, 570 ff. — Viggo, Dr. med., Professor, Neurolog, 569.

- Christine, Hertuginde af Lothringen, 637—59.
- Christine, g. m. Hertug Adolf af Gottorp, 641.
- Christoffer, se Kristoffer.
- Cibo, Odoardo, italiensk Propagandakongregationssekr., 221, 225, 244.
- Cicero, M. T., romersk Statsmand og Taler, 553—66.
- Clapham, J. H., engelsk Historiker, 722.
- Clarendon, George, engelsk Udenrigsminister, 297.
- Classenske Fideikomis, del, 586.
- Claudius, Ap. (Pulcher?), 557.
- Clausen, H. N., Teolog, Politiker, 725.
- Clüver, Johan, Teolog, Historiker, 589.
- de los Cobos, Francisco, spansk kejserl. Statssekr., Grosskomtur v. Leon, 347 f.
- Colbjørnsen, Chr., Jurist, Landbopolitiker, 325, 717 f.
- Colding, Poul, Lektor, Dr. phil., 11, 71 f, 93, 96 ff, 100, 105, 117, 119 f, 121 f, 139 f, 544.
- Collijn, Isak, svensk fhv. Rigsbibliotekar, 376.
- Compostella, Spanien, 376.
- Coolidge, C., amerikansk Statsmand, 274.
- Corsini, Andrea, italiensk Professor og Redaktor, 227.
- Cosimo III, Storhertug af Toscana, 218, 225, 228 ff, 233, 238 f, 242—45.
- la Cour, Vilh., Historiker, Dr. phil., 290 f., 717—20.
- Crappé, Roland, indiv. nederlandsk Købmand, Kompagnidirektor, 626, 630, 633.
- Crassus, M. L. C., romersk Statsmand, 557.
- St. Croix 386, 388, 400, 405.
- Cuba 281.
- Cypræus, Hieronymus, slesvigsk Kannik og Krønikeskriver, 291, 293. — Johan Adolf, slesvigsk Præst, Kirkehistoriker, 291. — Paul, gottorpsk Raad, Krønikeskriver, 291.
- Cæsar, Cajus Julius, romersk Statsmand, 554 f, 557, 560 ff, 564 ff. — I., Konsul, 557.
- Daa**, Claus, Rigsadmiral, 466 f, 472, 621.
- Daae, Erik, til Snedinge, Lensmand, g. m. Ingerd Torbensdatter til Vollerup, 51.
- Daenell, E., tysk Handelshistoriker, 535.
- Dagmar, russisk Kejserinde, 298.
- Dahl, Sven, svensk Geograf, fil. dr., 317—24.
- Dahlstrøm, Bertil, svensk Historiker, fil. dr., 591.
- Dalarne 546.
- Dalhem, Gotland, 738.
- Dalton, E., engelsk Kunsthistoriker, 264.
- Dalum Kloster 41.
- Dammann, Walter H., tysk Tidsskriftsudgiver, 371.
- Damsholte S., Præsto Amt, 288.
- Dan, Sagnkonge, 597, 604, 607.
- Danelagen 687, 691, 693.
- Danielsen, Jorgen, Borgmester, 624 f.
- Dankwerth, Casparus, holstensk Læge, Topograf, 519.
- Danske Selskab for Fædrelandets Historie, Det kgl., 580, 583 f.
- Danzig 461, 540 f, 705, 711, 734.

- Dass, Benjamin, norsk Rektor, 581.
 Deane, Anthony, engelsk Skibskonstruktor, 497.
 Decius, P., romersk Konsul, 552.
 Demstrup Ldg. 449, 527.
 von Dernbach, Balthasar, tysk Fyrsteabbed, 212.
 Descartes, René, fransk Filosof, 746.
 Deventer, Holland, 538, 653.
 Devoto, Bernard, amerikansk Forfatter og Litteraturhistoriker, 283.
 Diehl, Charles, fransk Arkæolog og Byzantinist, Professor, 264 f, 267.
 Diodoros, Siculus, græsk Historie-skriver, 552.
 Ditmarsken 115, 530, 638, 641, 726.
 Dodd, William E., amerikansk Historiker og Gesandt, 273.
 Dolabella, P., romersk Konsul, 557.
 Domilius, Cn., romersk Konsul, 557.
 St. Domingo 394.
 Dorothea af Sachsen-Lauenborg, Dronning g. m. Kristian III, 16, 49, 60, 91 f, 112—117, 120, 359, 645 f, 655 f.
 Dorpat 267.
 Draaby Sogn, 434.
 Dragsholm 36, 84 f, 108, 145, 472. — Ldg., Dragsholm Len, 430, 448.
 Drake, Francis, engelsk Admiral, 707.
 Dreilützow, mecklenborgsk Gods, 205.
 Dresden 314, 729.
 Dronningborg, ved Randers, 30, 466. — Slot 103.
 Dronninggaard Len 431, 441 f, 445.
 Drumann, Wilh., tysk Historiker, 553.
 Dueholm, 448.
 Duhr, Bernhard, tysk Jesuit, Historiker, 234.
 Dunker, Bernhard, norsk Jurist, Politiker, 373.
 Durchman, Osmo, finsk Kamrer, Genealog, 726.
 Dyrbæk 250.
 Dyrehaven 513.
 Dyveke, Frille, 572 ff.
 Dölger, Franz, tysk Byzantinist, 267.
Eckernförde 737.
 Eckhel, Joseph, østrigsk Numismatiker, 341.
 Efesus 269.
 Egede (Hdg.) 12.
 Egerup (Boeslunde S.) 160, 165, 169.
 Egesborg (Vester) (Hammer H.) 290.
 Egeslevlille (Egeslevmagle S.) 148, 160, 164, 168.
 Egeslevmagle 148, 156, 160, 162, 164 ff, 168 f.
 Egholm, 433.
 Egmont, Lamoral, Greve af, spansk Statsmand, 639 f.
 Ego Ldg., Sjælland, 430.
 Eickstedt, H. H., Officer, Statsminister, 204.
 Einville, lothringisk Slot, 643, 657 f.
 Ejdersted 291 f.
 Elben 44, 370.
 Elberling, Viçtor, Rigsdagsarkivar, 369.
 Elbing, Preussen, 697, 701, 734.
 Elfsborg 72.
 Elisabeth, engelsk Dronning, 707.
 Elisabeth, Hertuginde af Mecklenborg, 104.
 Elisabeth, sachsisk Prinsesse, 94.
 Elleholm, 100.
 Emden 705 f.
 Emmerlev S., Tønder Amt, 581.
 Engelbrektsson, Engelbrekt, svensk Righshovedsmand, 546, 592.

- Engelstrup Torp (Sorbymagle S.) 156, 160, 166, 169.
- England 2. 4 f, 21, 180, 182, 190, 266, 281, 287, 295—99, 301, 343 f, 354, 400, 412, 452, 490 f, 493, 497, 530 f, 534, 536, 547, 583, 589, 594 f, 598—601, 608, 614, 616, 620, 622, 687, 689 ff, 693, 702—09, 711, 722, 733 f, 739 f, 742 f.
- Ens, Caspar, tysk Teolog, Historiker, 732.
- Eno 149.
- Erasmus Desiderius, hollandsk Humanist, 355.
- Erdrup (Hemmeshoj S.) 160, 164, 167.
- Erik II («Emune»), Konge, 745.
- Erik VI («Menved»), Konge, 578.
- Erik VII («af Pommern»), 510.
- Erik XIV, svensk Konge, 637 f, 642, 646, 652, 659, 695, 728 f, 731, 736.
- Eriksholm 468, 473.
- Eriksson, Sten, se Lewenhaupt, S. E.
- Ernst August, Hertug af Cumberland, 300 f.
- Erslev, Kr., Historiker, 2, 4, 6 f, 12, 122, 265, 340, 545, 570 f.
- Eskelben, Christiern, københavnsk Borger, 20. — Siibe, g. m. Christiern E., 20.
- Eskil, (Aschillus), Sagnkonge, 597 f, 601. — Ærkebiskop, 517.
- Eskildstrup (Boeslunde S.) 160, 164, 167.
- Esrom 174, 517. — Ldg., Kronborg Len, 430 f, 433 f, 437, 440, 443 f, 446, 456, 478.
- Estland 377, 696.
- Estrup, J. B. S., Statsmand, 362 f.
- Estruplund Ldg. 431, 441, 445, 449.
- Etrurien 343, 552, 715 f.
- Europa 735, 739, 744, 746. — Nord-, 462, 477, 479, 541, 618 f, 709, 712, 735. — Syd-, 454 f, 459, 468. — Vest-, 618 f, 691, 703 ff, 707 ff, 736. — Øst-, 681, 703 f.
- St. Eustacius 388, 397.
- Evesham Kloster 600.
- Faarstrup 160, 164, 167.
- Fabius, Q., romersk Konsul, 552.
- Fabri, Honorius, fransk Naturforsker, Jesuit, 210.
- Fabricius, Knud, Historiker, Professor, Dr. phil., 747, 749.
- Fabritius, Albert, mag. art., Bibliotekar, 725.
- Fadder Bossestober 508.
- Falbe, Chr. T., Generalkonsul, 342.
- Falbe-Hansen, V., Nationaløkonom, 301, 305 f, 456.
- Falentin Hattemager 133.
- Falster (jfr. Lolland-Falster) 568, 586 f.
- Falster, Chr., klassisk Filolog, Digter, 569. — Mogens, Landsdommer, 82.
- Fanefjord Kirke, Mon, 681.
- Faulkner, Harold Underwood, amerikansk Historiker, 279.
- Faurholm 16, 67, 74, 77 f, 114, 116. — Ldg., Frederiksborg Len, 430, 437, 440, 442, 444.
- Fechtel, Poul, Montmester, 111.
- Fehrden Stift 44.
- Fejø 331.
- Ferdinand I, tysk-romersk Kejser, 640.
- Ferdinand III, tysk Kejser, 212.
- Ferri, Silvio, ital. Udgiver, (?)klassisk Filolog, 381.
- Ferslew, J. C., Bladudgiver, Industridrivende, 724.

- Filip, Landgreve af Hessen, 13, 349, 641.
- Filip II, spansk Konge, 348, 638 ff.
- Filip August, fransk Konge, 597.
- Filippinerne 280 f.
- Finck(e), Th., Matematiker, Læge, 624.
- Fink, Troels, Dr. phil., Universitetslektor, 529—33.
- Finland 268, 374, 377 f, 548, 726.
- Finlay, George, engelsk Philhellen, Historiker, 259.
- Finmarken 184.
- Fjenneslev 155, 289.
- Flaccus, Fulvius, romersk Konsul, 557.
- Flakkebjærg 150, 160 f, 164 f, 167 f.
- Flandern 406.
- Flekkero (ved Kristianssand) 73.
- Fleming, Klaus, svensk Rigsmarsk, Finlands Hovedsmand, 377.
- Flensborg (-hus) 20, 40 ff, 49 ff, 55, 115, 124, 130, 139, 298, 371, 625.
- Flenstofte (Krummerup S.) 161, 165, 168.
- Flinterup, Alsted H., 287.
- Florens 210 f, 214 f, 219, 221, 225, 228—32, 242, 244, 246.
- Fokas, Bardas, byzantinsk Hærfører, 263. — N., se: Nikeforos II.
- Fontein, Claus, Dørknægt (Herald), 32.
- Force, Peter, amerikansk Historiker, 273.
- Forchhammer, J. N. G., Rektor, klassisk Filolog, 724.
- Forenede Stater, de, 267 f, 272—283, 395, 397, 401, 418, 588.
- Forlev (Nemmelev S.) 161, 165, 167.
- Forsell, Arne, svensk Arkivraad, fil. dr., 591. — Hans, svensk Historiker, 452, 734.
- Forstfelder, Ernst, lauenborgsk Tjener, 645 f.
- Foss, Otto, Lektor, 583 f.
- de la Fosse, Etienne, Fabrikant, 534.
- Foundland, New, 540.
- Fox, Dixon Ryan, amerikansk Historiker, Professor, 282.
- v. Franckenstein, Charles, Baron, øst.-ung. Minister i Kbhvn., 296.
- Frank, Tenney, amerikansk klassisk Filolog, Historiker, 553.
- Frankfurt a. M. 701.
- Frankrig 2 f, 50, 56, 266, 287, 289, 295, 298 ff, 349 f, 386, 393, 399 f, 412, 530, 534, 547, 583, 594, 599, 601, 603, 606, 618 f, 643, 647, 649, 659, 703—07, 710, 740, 744.
- Frants I, fransk Konge, 349.
- Frants, Hertug af Sachsen-Lauenburg, 645.
- Fred-Frode, Sagnkonge, 605, 607.
- Fredericia 188, 500.
- Frederik I, Konge, 6, 24, 175, 527, 575 ff.
- Frederik II, Konge, 6, 110, 112 f, 115, 117, 121 f, 125 f, 175, 487—91, 496 f, 535, 641—44, 646—57, 664, 728, 731 ff, 736.
- Frederik III, Konge, 187, 202, 228, 634.
- Frederik VI, Konge, 199.
- Frederik VII, Konge, 513.
- Frederik, Arveprins, 179, 197, 204, 209, 390, 395.
- Frederik, Fyrstebiskop af Hildesheim og Slesvig, 49.
- Frederik II, den Vise, Kurfyrste af Pfalz, 114.
- Frederik d. St., preussisk Konge, 550.
- Frederik II, tysk-romersk Kejser, 353.
- Frederik III, tysk Kejser, 300.

- Frederiks Hospital 185 f.
 Frederiksberg 503, 508.
 Frederiksborg Len, 430, 437, 440, 442, 444. — Slot 492, 494—97, 585.
 Frederiksdal 514.
 Frederiksodde 523.
 Fridericia, J. A., Historiker, 141 f, 302, 428 f, 453, 527, 541.
 Frifeldt, Salomon J., Forfatter, 364.
 Friis, Aage, Historiker, Prof. emer., Dr. phil., 204, 294—300. — Astrid, Historiker, Dr. phil., 458, 709—13, 749. — Bernhard Wigbolt, Dr., Kancellisekr., 59, 65. — Chr., til Kragerup, Kongens Kansler, 472, 527 f, 621, 624 f. — (Skaktav), Christian, Lensmand p. Sebber Kloster, 68. — F. R., Litterat, 504. — Johan, Kansler, 2, 4—7, 10 f, 13, 15, 20, 27 f, 30, 36, 41, 52, 69, 73, 75—80, 87—90, 93 ff, 103, 106, 113, 118, 120 ff, 131, 359, 730 f. — Kirstine, g. m. Gabriel Gyldenstjerne, 106.
 Friserne 706, 727.
 Frisland, Nord-, 291 f. — Ost-, 530, 706.
 Frijs, Chr. A. Krag-Juel-Vind-, Politiker, 296, 298.
 Frisch, Hartvig, Prof., Dr. phil., klassisk Filolog, 553 f, 560—66, 713—16.
 Frothe, Sagnkonge, 597.
 Frolunde (Taarnborg S.) 148, 151, 161, 165, 168.
 Fuchs, Caspar, tysk Kancellisekretær, 13.
 Fuiren, se Fuiren.
 Fufius, Q., romersk Konsul, 557.
 Fuglebjerg 161, 166, 169.
 Fuglsang, Fritz, tysk Museumsdirektør, 371.
 Fuiren, Henrik, d. Æ., Handelsmand, 625. — Henrik, d. Y., Læge, Legatstifter, 625.
 Fulda 211 f.
 Fuldbý (Bjernede S.) 155.
 Funck, Fr. Adolf Ulrik, svensk Officer, 592.
 Furesø 514, 517.
 Fussing, H., Dr. phil., Lektor, 480, 523.
 Fyn 32 f, 41, 47, 99, 128 ff, 139, 303, 311, 337, 359, 431 f, 454, 461 f, 464, 471, 520, 682, 688 ff.
 Fyrendal S. 163, 166, 169.
 von Fürstenberg, Ferdinand, Münsterbiskop, 220 ff.
 Färs H., Skaane, 317.
 Færøerne 128, 520, 693.
 Førslev (Hdg.) 13. — S. 148, 161 f, 165 f, 168 f.
 Gabrieli, Giuseppe, italiensk Bibliotekar, Historiker, 210.
 Gachard, L. P., belgisk Arkivar og Historieskriver, 346.
 Galt, Peder Ebbesen, t. Tyrrestrup og Birkelsegaard, Rigsraad, 35. — Ingeborg Drefeldt, g. m. Peder Ebbesen, 46 f, 50.
 de Gattinara, Mercurino, italiensk Kardinal, Storkansler, 347 ff.
 Gaufred, (engelsk) Sorøabbed, 600.
 Gavno Kloster 19.
 Gedser 81 f, 116.
 Geijer, E. G., svensk Historiker og Digter, 590.
 Gelderus, (Cheldericus), Sachserkonge, 595.
 Gelzer, Heinrich, tysk Historiker, 262. — Matthias, tysk klassisk Filolog, 553.
 Gentofte 516 f.
 Genua 411.
 Gerbrand, Roskildebisp, 509.

- Gerner, Henrik, Biskop, 589.
- Gertz, M. Cl., klassisk Filolog, 597 f.
- Gessingholm Ldg., 449.
- Gibbon, Edw., engelsk Historiker, 259, 261, 267.
- Giisse, Dirich, lybsk Kobmand, 20.
- Gimlinge 161, 163, 165 f, 168 f.
- Gimso Kloster 34.
- Giovio, Paolo, italiensk Historie-skriver, 346.
- Gisselfeldt, Braaby S., 73, 92, 654.
- Gjerlev 161, 164, 167.
- Gjeveaa, -holm (Gieffueholm), (v. Kobenhavn), 508.
- Gjoe, Albrecht, t. Krenkerup, Fodermarsk, Lensmand, 68, 114. — Birgitte, g. m. Herluf Trolle, 74, 248—58, 359, 661, 663—67, 669, 671 f, 674 ff. — Christoffer, t. Avnsberg, Gunderslevholm m. m., Lensmand, Hofsinde, 17, 68, 250 f, 256, 359, 665, 667. — Eline, t. Clausholm, g. m. Vincent Juel, 527 f. — Eskild, t. Gunderslevholm, Lensmand, 68, 87, 106, 250. — Helveg, g. m. Mogens Gjoe t. Bremersvold, 250 f. — Mogens, t. Krenkerup, Rigshofmester, 15, 21, 62, 73 f, 79, 81, 86 f, 101.
- Glambeck, Claus, t. Rask og Værholm, 106. — Niels, t. Starup, Lensmand, 106.
- Glob, Anders, Rentemester, 24 f.
- Glenø (Ørslev S.) 161, 166, 169.
- Godefrid, Sagnkonge, 597.
- Godske, Mogens, Lensmand, 16. — Peder, Lensmand, 8, 72, 91.
- Gomer, Japhets Son, 607.
- Gondolatsch, Joh. Gottlob, Storkobmand, Kompagnidirektor, 415.
- Goos, Carl, Retslærd, Politiker, 178, 186.
- Gorm, Sagnkonge, 597.
- Gortschakoff, A. M. G., russisk Statsmand, 298.
- Gothilacus (Guthlac), Sagnkonge, 597 f.
- Gothorm, Sagnkonge, 597.
- Gotland 18, 24, 34, 84, 95 f, 288, 520, 736 ff, 740 f.
- Gottorp 124 f, 293, 532, 726 f. 742.
- Gracchus, C., romersk Politiker, 557. — Ti., romersk Politiker, 557.
- Gram, Hans, Historiker, 580—84. — Laurids, Præst, 580—83. — Sagnkonge, 605 f.
- Granvella, Antoine Perenot, spansk Statsmand, Kardinal, 638 f, 641. — d. Æ., Nikolas Perenot, burgundisk og kejserlig Embedsmand, 347.
- Gras, N. S. B., amerik. Historiker, Prof., 703, 707 f.
- Gregoire, Henri, belgisk Byzantinist, Professor, 266 f, 269.
- Gregor af Tours, fransk Historie-skriver, 598.
- Grierson, Ph. J. Hamilton, engelsk Handelshistoriker, 379.
- Griffenfeldt, Peder Schumacher, Statsmand, 230, 328.
- Grimm, Jacob, tysk Germanist, 337 f. — Wilhelm, tysk Germanist, 337 f.
- Grinderslev Kloster 52.
- Griscom, A., amerikansk Litteraturhistoriker, 595.
- Grotius, Hugo, hollandsk Folkeretslærd, 355.
- Grubbe, Ane, Jomfru, 154. — Ejler, t. Lystrup, Rigskansler, 110. — Erik, Lensmand, 624.
- Grundtvig, Johan, Arkivmand, Historiker, 6, 115, 125 f. — N. F. S., Digter og Historiker, 338 f, 363, 595, 725.

- Gryderup (Boeslunde S.) 161, 166, 169.
- Græcia, Magna, 270.
- Grækenland, 266, 353, 724.
- Grønbech, Vilhelm, Religionshistoriker, Professor, 554.
- Gudum Kloster 52.
- Guerin, Claude, lothringsk Sekretær, 650, 652, 656.
- Guicciardini, Francesco, italiensk Statsmand, Historiker, 346.
- Guldberg, se Hoegh-Guldberg.
- Gunderslevholm 87 f, 250, 665.
- Gustav II Adolf, Hertug af Mecklenburg-Güstrow, 233.
- Gustav I Vasa, svensk Konge, 592, 734 f.
- Gustav II Adolf, svensk Konge, 695—701.
- Gustav III, svensk Konge, 590 ff.
- Guthlac se Gothilacus.
- Gyldenløve, Chr. Ulrich, Officer, 623.
- Gyldenstjerne, Axel, Rigsraad, Stattholder i Norge, 730 ff.
- Gyldenstjerne, Gabriel, Rigsraad, 17, 44, 48, 68, (106). — Henrik Mogensen 359. — Karen, g. m. Jørgen Marsvin, 250. — Knud Henriksen, Biskop, 100. — Knud Pedersen, Rigsraad, Hofmarskalk, 17, 44, 51, 68. — Mogens, Rigsraad, 7 f, 18, 35, 43, 72, 75, 77, 87 ff, 95, 111, 114, 359.
- Gyllenhjelm, Carl Carlsson, Rigsadmiral, 730.
- Gyllenstierna, Nils, svensk Kansler, Diplomat, 637, 734.
- Günther von Schwarzburg, Greve, Feltherre, 638, 656 f, 731.
- Göingeherred, Skåne, 319.
- Göteborg 544, 698.
- Götland, Väster-, (Sverige), 548.
- Håkonsson, Anders, svensk Politiker og Embedsmand, 590 f.
- Haarslev (Flakkebjærg H.) 160 f, 163—68.
- Haderslev 625. — Amt 726.
- Haderslevhus 489 f.
- Hafström, Gerhard, svensk Historiker, 592.
- Hagedorn, B., tysk Historiker, 706.
- Hageløse Ldg., Malmøhus Len, 430, 441, 445.
- Hagenskov 14. — Ldg., Fyn, 431.
- Hajnal, Stephan (Hajnal Istvan), rumænsk Historiker, Professor, 744.
- Hakluyt, Richard, engelsk Geograf, 742.
- Hald 33 f, 447 f.
- Hald, Kr., Dr. phil., Stednavneforsker, 687—94.
- Haldagerlille 161 f, 165 ff, 169.
- Haldagermagle (Krummerup S.) 161, 165, 168.
- Halkevad (Skørpinge S.) 148, 161, 164, 167.
- Halland 91, 100, 128 f, 678 f, 689 f, 692.
- Hallelev (Sønderup S.) 161, 165, 168.
- Halmstad 447 f. — Herred 15, 100, 114.
- Halseby (Taarnborg S.) 161, 165, 168.
- Halsted Kloster 17, 33, 81, 145. — Kloster Ldg., H. Len, 431, 434, 441, 445, 478.
- Haløre Marked 510.
- Hamburg 40, 94, 112, 125, 223 ff, 231, 233—38, 240, 242 ff, 246, 370, 393, 623, 626, 653, 706.
- Hamlet, Sagnprins, 733 f.
- Hammer H. 290.
- Hammershus Ldg., Bornholm, 430.
- Hammerstrup (v. København) 508.
- Hanisch, Antonius, Kancellisekr., 95.
- Hannover 224, 231 ff, 300 f, 406.

- Hans, Konge, 123, 535, 570.
 Hans, Hertug (Kr. IV.s Broder), 495.
 Hans, Prins, 297 f.
 Hans (den Ældre), Hertug af Sønderborg, 24, 115.
 Hans d. Ældre, Hertug af Slesvig-Holsten, 726 f.
 Hansborg-Arkivet 726 ff.
 Hanseaterne 288, 350, 535—40, 542 ff, 705, 740.
 Hansen, C. F., Officer, Minister, 328, 330. — Johannes, tysk Handelshistoriker, 539, 735. — Laurits, Slotsskriver, (Kbhvn.), 135 f. — Ole, Politiker, 366. — Paul Erik, Historiker, mag. art., 575 ff. — Peder, Øresundstolder, 119. — Reinholdt, Borgmester, 624.
 Hanssen, Georg, slesvigsk Agrarhistoriker, 451, 532.
 Hansteen, Christoph., Toldembedsmand, Justitsraad, 398, 413.
 Harald I (»Blaatand«), 510, 597.
 Harboe, Ludvig, Biskop, Kirkehistoriker, 581, 583.
 Hardenberg, Anna, g. m. Oluf Mouritsen Krognos, 686. — Ejler, Rigshofmester, 44, 51, 108. — Jakob, Rigsraad, 82 ff.
 Harrested (Sludstrup S.) 148, 161, 166, 169.
 Harsdorff, C. F., Arkitekt, 288, 396.
 Hatt, Gudmund, Prof., Geograf, 680. — Harald, Landsarkivar, cand. mag., 725.
 Hauberg, P., Numismatiker, Arkæolog, 599.
 Hauge, C. N., Redaktør og Politiker, 367 ff.
 Haupt, Richard, tysk Kunsthistoriker, 371.
 Hauser, Conrad, Storhandelsmand, 392, 414.
 Havemann, Hans, københavnsk Borger, 625.
 Heckscher, Eli F., svensk Økonom, Historiker, Professor, 310, 549, 712 f, 734 ff.
 v. Hedemann-Heespen, P. C., holstensk Historiker, 371.
 Hegelund, Peder, Ribeborger, 139.
 Hegvald, svensk Stenmester, 741.
 Heiberg, J. L., klassisk Filolog, 265, 685.
 Heimreich, W. A., nordfrisisk Provst, Historiker, 292.
 Heinrich, Hertug af Braunschweig, 57.
 Heinrich, Johann Friedrich, Etatsraad, Kompagnidirektør, 395 f, 398, 400.
 Heise, A., Historiker, Skolemand, 94, 506, 571, 576.
 Heisenberg, A., tysk Byzantinist, 266.
 Hejninge 152, 161, 164, 168.
 Heldvad, Niels, nordslesvigsk Præst, Topograf, 291, 293.
 St. Helena 743.
 Helgesen, Poul, Karmeliterprovincial, 686.
 Hellas 270, 340 ff.
 Helnekirke Len 447 f.
 Helsingborg 11, 14 f, 33, 35 f, 79, 139, 361, 448, 467 f, 472 f, 647.
 Helsingør 15, 313, 462, 479, 578, 733 f.
 Helweg, J., Læge, Dr. med., 569.
 Helvia, g. m. Cicero, M., 557.
 Hemmeshøj 160 f, 163 ff, 167 f.
 Henning, Sagnkonge, 597.
 Hennings, Paul, Personalhistoriker, 725.
 Henrik II, engelsk Konge, 600.
 Henry, engelsk Prins, 490 f.
 Henry, Melchior, lothringisk Sekretær 645, 648 ff, 653, 657 f.

- Herlufsholm Skole 248 ff, 252, 254 f, 257 f, 288, 660 f, 663—70, 672—76, 723 f. — Skoles Ldg. 430, 434, 440, 442, 444, 446, 449, 478, 481.
- Hermansen, Victor, Museumsinspektør, mag. art., 284.
- Herodot, græsk Historiker, 350, 379.
- Herrestrup 161, 164, 167.
- Herrmann, P., tysk Litteraturhistoriker, Prof., 595 f, 606.
- Hertugdømmerne (jfr. Slesvig, Holsten, Lauenborg), 3, 5 f, 19, 25, 29, 55, 62, 105, 125, 128, 292 f, 312, 369 f, 386, 388, 393, 465, 519 f, 522, 623 ff, 659, 722, 726, 737 f.
- Hesselager 93 f, 118.
- Hevringholm Ldg. 431, 441, 445, 449.
- Hiawatha, Irokeserhøvding, 379.
- Hielmstjerne, Henrik, Embedsmand, Bogsamler, 581.
- Hildebrand, Bengt, svensk Historiker, Redaktionssekr., fil. lic., 378, 726. — E., svensk Historiker, 745.
- Hildesheim, 236.
- Hillerødsholm 74, 77 f.
- Hillebrandt (ikke Hilde-), Ph., tysk Historiker, Prof., 217, 233.
- Himmerland 691.
- Hindsels, Revs H., 528.
- Hindsgavl 447.
- Hindsholm, Laurids Jacobsen, Hofprædikant, 486.
- Hindustan 634.
- Hing Herred 34, 36.
- Hirtius, Aulus, romersk General, Statsmand, 563.
- Historie og Samfundsøkonomi, Institutet for, 720 f.
- Hjelmlev, Louis, Dr. phil., Prof., sammenlignende Sprogforsker, 335 f, 339, 716.
- Hjort, Hans, Renteskriver, 26.
- Hjortekær 517.
- Hjortholm 514, 517.
- Holberg, Ludvig, Komedieskriver, Historiker, 179, 185, 193, 195, 499, 518, 717 ff.
- Holbæk 577—80. — Slot 578 f.
- Holbækgaard 85.
- Holck, C. G., Retslærd, 184. — Chresten, Rigsraad, 468.
- Holland (jfr. Nederlandene) 39, 101, 214, 226, 228, 238, 386, 400, 406, 411, 421, 424, 454 ff, 459 f, 465, 468, 477, 479, 503, 532—40, 542, 583, 608, 613—21, 623, 626 f, 629 ff, 635, 702—06, 710, 712 f, 743.
- Holm, Edv., Historiker, 177 ff, 185 f, 192 ff, 204 f, 302, 423, 426, 720. — Niels, svensk Fil. L., Arkivmand, 592.
- Holme Kloster (Brahe Trolleborg) 82 ff, 114—17.
- Holmgaard Len 12.
- Holmsted, Bernt, Apoteker og Raadmand, 312.
- Holmstrup (Skt. Peders Lands.) 161, 165, 167.
- Holst, Hans, københavnsk Borger, 625. — Otto, Biblioteksfuldm., 583.
- Holstebro 330 f.
- Holsten (jfr. Gottorp og Hertugdømmerne) 3, 5 f, 55, 313 f, 316, 370, 530, 575 f, 726, 737.
- Holtgreve, Konrad, Provincial i Köln, 234—37.
- Hoover, Herbert, amerikansk Statsmand, 274.
- Horsens 17, 103, 723.
- Hughes, C. E., amerikansk Statsmand, 281.
- Huitfeldt, Arild, Historiker, Rigens Kansler, 248, 254, 256 f, 666 f,

- 669, 672—76. — Christoffer, Rigsraad, 10 f, 87—93, 96. — Claus, Lensmand, 12, 17, 91, 103, 118. — Jacob, Adelsmand, 257. — Peder, norsk Kansler, 73, 90 f. — Poul, Statholder i Norge, 72, 91, 109.
- Huizinga, J., hollandsk Kulturhistoriker, 351—58.
- Hulby (Taarnborg S.) 161, 166, 169.
- Hule (Tjurstrup S.) 156, 161, 166 f.
- Hull 711.
- Hull, Cordell, amerikansk Udenrigsminister, 282.
- Humanistiska Vetenskapssamfundet, Lund, 733.
- Humle, Sagnkonge, 605.
- Hund, Daniel Hansson, svensk Kronikeskriver, 729.
- Hurtigkarl, F. T., Retslærd, 184.
- Huxley, Aldous, engelsk Forfatter, 358.
- Hveen 492, 522.
- Hvidtfeldt, Arild, Redaktor, 660 f, 667 f, 670, 673 f, 676.
- Hübertz, J. Rasmussen, Læge, Lokalhistoriker, 360.
- Hyllerup (Skt. Peders Lands.) 161, 164, 167.
- Hyllested 161, 166, 169.
- Hyllinge 150, 161, 165, 168.
- Hähnsen, Fritz, tysk Syndicus, 295.
- Häpke, Rudolf, tysk Historiker, 576.
- Høeg, Carsten, Prof. Dr. phil., klassisk Filolog, 553—59, 566.
- Høegh-Guldberg, Christian, Generalmajor, 192 f. — Ove, Statsmand, Forfatter, 177—80, 184, 186, 189, 192—98, 200 f, 204, 206 ff, 391, 396, 408, 412, 414, 416, 426.
- Hog, Just, Hofmester i Sorø, Rigskansler, 467, 474, 633. — Kirstine Pedersdatter, se Lykke.
- Højbjærg (Førslev S.) 161, 166, 169.
- Honeborg 114.
- Honingh, tysk Dekan (Münsterstift), 222.
- Hørsholm 108 f. — Ldg., Kronborg Len, 430, 433 f, 440, 444.
- Horup, Viggo, Politiker, 357, 361—64.
- Hove 150, 161, 165, 167.
- Ibstrup Ldg., Kobenhavns Len, 430, 440, 442, 444, 482.
- Iburg, Klosteret, 222, 224.
- Ilhne, Willh., tysk klassisk Filolog, 552.
- Illeso 76.
- Ilsoe, Peter, Rektor, 511.
- Ingeborg, g. m. Filip August, 597.
- Ingelstads H., Skaane, 318.
- Innocens XI, Pave, 220 f, 223, 225, 245.
- Insbruck 213, 230.
- Iorga, Nicola, rumænsk Historiker og Politiker, 266.
- Irland 406, 684.
- Isaak, Henrik, tysk Præst, 234—39, 241, 243, 246.
- Isabella af Portugal, g. m. Kejser Karl V, 348.
- Isauricus, Servilius, romersk General, Konsul, 563, 565 f.
- Isefjord 578.
- Isendige, Ikast Sogn, 522.
- Island 27, 34, 40, 50, 89 ff, 128, 139, 316, 336, 339, 599, 601 f, 609, 611 ff, 616, 622, 625, 736.
- Italien 210, 212, 214 f, 227, 246, 266, 271, 300, 332, 334, 340—43, 347—50, 377, 381, 459, 550 f, 563, 583, 680, 684, 703, 708, 713—16.
- Itzehoe 625.

- Jacob I.**, engelsk Konge, 490.
- Jacobsen, J. C.**, Brygger og Mæcen, 585 f.
- Jameson, J. Franklin.** amerikansk Historiker, 272 f.
- St. Jan** 387, 402, 416.
- Jan van Ligne**, se Aremberg.
- Japan** 280 f, 609.
- Jardin, N. H.**, Arkitekt, 288.
- Jensen, Chr. Axel**, Museumsinspektør, mag. art., 284. — **Hans, Dr. phil.**, Historiker, 364 f, 717, 720. — **Malti**, Adelsmand, 52. — **N. Ingvard**, Politiker, 366, 368. — **Nicolai**, norsk Godsejer, 373. — **Sigurd**, Arkivar, 143. — **Simon**, Bogholder, 392. — **Tue**, Helsingørborger, 479.
- Jensen-Sonderup, Jens**, Politiker, 366.
- Jenstrup (Vallensved S.)** 150, 161, 166, 169.
- Jersin, Jens Dinesen**, Biskop, 589.
- Jerslev (Lille Fuglede S.)** 155.
- Jespersen, Otto**, Sprogforsker, 339.
- v. Jessen, Franz**, Journalist, 722 ff.
- Johan III**, svensk Konge, 659, 728 f, 731.
- Johan der Mittlere von Nassau-Siegen**, tysk Greve, svensk Feldoberst, 730.
- Johan Friedrich**, Hertug af Hannover, 231.
- Johan Frederik den Højmodige**, Kurfyrste af Sachsen, 13 f, 56, 64 ff.
- Johannes XXII**, Avignonpave, 374.
- Johannes I (Tzimiskes)**, byzantinsk Kejser, 263.
- Johannes fra St. Albans**, Guldsmed, 599.
- Johannes af Salisbury**, engelsk Teolog, 600.
- Johnsen, Oscar Albert**, norsk Historiker, Professor, Dr. philos., 539.
- Jones, W. L.**, engelsk Litteraturhistoriker, 595.
- Jonge, Nicolai**, Forfatter, Præst, 500.
- Juel, Hartvig Thomsen**, Lensmand, 68, 103, 114. — **Jens, t. Alsted**, Lensmand, Skibschef, 100, 102. — **Jens, Statholder i Norge**, 473. — **Niels Kjeldsen, t. Astrup**, Lensmand, 34, 68.
- Jugoslavien** 265 f.
- Jungshoved Ldg., Vordingborg Len**, 430, 440, 444.
- Juul, Axel**, Landsdommer, Lensmand, 38, 68.
- Juul, Stig**, Professor, Dr. jur., Retshistoriker, 248 f, 253 f, 571, 660 f, 670, 673 f.
- Jylland** 27, 30, 32 ff, 38, 42, 97, 105, 128 f, 144, 174, 176, 287 ff, 293, 303, 316, 406, 431 f, 434, 437, 441 ff, 445 f, 454, 461 f, 468—76, 481, 483, 489, 520, 524, 531, 679 f, 682 f, 685, 688 ff, 692 ff, 740, 742.
- Jærnbjærg (Skt. Mikkels Lands.)** 161, 166, 169.
- Järrestads H., Skaane**, 319.
- Jørgensen, A. D.**, Historiker, 230, 234, 332, 334, 506, 571, 701, 748 f. — **Chr.**, Arkæolog, Numismatiker, 342. — **Ellen**, Dr. phil., Historiker, 596, 748 f. — **Harald**, cand. mag., Arkivar, 586, 720 ff. — **Johannes**, Forfatter, 375 ff. — **Poul Johs.**, Professor, Retshistoriker, 510. — **Troels G.**, Dr. jur., Højesteretspræsident, 324—32.
- Kaalund, P. E. K.**, nordisk Filolog, 685.
- Kaas, Erik**, Adelsmand, 528. —

- Mogens, Rigsraad, 463 f, 473, 475.
 — Niels, kgl. Kansler, 492.
- Kalkar, Otto, Præst og Sprogmand, 324, 580.
- Kalkedon 269.
- Kallundborg 19, 33, 51, 104 f, 136, 578.
- Kalvehaven (v. København) 508.
- Kalo 85, 100, 102. — Len 431, 434, 441, 445, 448, 473.
- Kap det gode Haab 743.
- Karisc, Fakse H., 288.
- Karl IX, fransk Konge, 643.
- Karl, Hertug af Lothringen, 643, 650, 653, 657 f.
- Karl IX, svensk Konge, 377, 659, 695 f, 728 f.
- Karl XI, svensk Konge, 588.
- Karl V, tysk Kejser, 6, 13 f, 56 f, 64, 345—51, 575 f.
- Karlsen, Peder, Raadmand, 625.
- Karlsfelt, Hovedgaard, (Falster), 586.
- Karrebæk 148.
- Karthago 186, 379.
- Keldkær, jysk Gods, 74.
- Kellgren, Gunnar, svensk Historiker, fil. dr., 736 ff.
- Kerckring, Theodor, tysk Læge, toskansk Resident i Hamborg, 235, 238 f. 242—45.
- Kernkamp, J. H., holl. Historiker, 706.
- Khondakof, N., russisk Arkæolog, 264, 267.
- Kiel 297, 369 ff, 530. — Landekiste 62. — Universitet 184.
- Kieleromslag 16, 25, 44, 52, 55, 105, 125.
- Kijef 263.
- Kilderød (Tjustrup S.) 161, 164, 167.
- Kilikien 557 f.
- Kimito, Finland, 697.
- Kimon, siciliansk Stempelskærer, 343.
- Kina 280 f, 609, 634.
- Kinch, J. F., Historiker, Skolemand, 500.
- Kindertofte 152.
- Kingo, Thomas, Biskop, Forfatter, 188.
- Kircher, Athanasius, tysk Ægyptolog. Polyhistor, 210—19, 246.
- Kirke-Fjenneslev (Fjenneslev S.) 155.
- Kirkerup 162, 164, 166 ff.
- Kirkestillinge 152.
- Kjer, Chr. L., Overretssagfører, 249, 674. — P., Præst, 523.
- Klammer, Balthasar, Dr., lüneburgsk Kansler, 59, 65.
- Klein, C. S., Jurist, Politiker, 331.
- Klevenfeldt, Terkel, Genealog, Samler, 583.
- Knabe, C., tysk Historiker, Professor, 569.
- Knoff, Christoffer, Feltpræst, Hofprædikant, 730.
- Knud II («den Hellige»), Konge, 740.
- Knud IV («VI»), Konge, 597.
- Knudsen, Johs., Historiker, 520.
- Knutsson, Karl, svensk Rigsforstander, 546.
- Kobberup Kirke, Fjends H., 694.
- Koch, L., Provst, 178, 204.
- Kock, d. Y., Jørgen, Møntmester, 139.
- Kofod-Ancher, Peder, Retslærd, 191, 193.
- Kofoed, K. H., Departementschef og Finansminister, 366, 368.
- Koht, H., norsk Historiker, Politiker, 371, 719.
- Kolderup-Rosenvinge, J. L. A., Retslærd, 249, 667, 671.
- Kolding(-hus) 12 f, 15, 18, 25 f,

- 28—31, 33 f, 38, 49, 67 f, 91, 114, 123 f, 129, 488 ff, 655.
- Koldinghus Len 431 ff, 437, 441 f, 443, 445 f. — Ldg. 431, 437, 441 f, 445 f.
- Konstantin d. Store, romersk Kejser, 269.
- Konstantin II, byzantinsk Kejser, 263.
- Konstantin VII Prophyrogenetos, byzantinsk Kejser, 263.
- Konstantinopel 263, 268 ff.
- Koppers, Wilh., ostrigsk Elnolog, 380.
- Korner, Hermann, tysk Historiker, 592.
- Kornerup, Bjørn, Arkivar, Dr. theol., 360 f, 580 ff, 584.
- Korselitze. Hovedgaard (Falster), 586. — Ldg., Nykobing F. Len, 431, 441, 445.
- Korsør 512. — Len 91, 100, 145, 147, 149—52, 154 ff, 176.
- Krabbe, Erik, Rigsraad, 13, 36, 54 f, 61, 68. — Iver, Rigsraad, 114. — Tyge, Rigsmarsk og Rigsraad, 14.
- Krabbesholm 433.
- Krafse, Ejler, Lensmand 37 f.
- Kragerup 153, 527.
- Kraus, Michael, amerikansk Historiker, 272 f.
- Krause, Jesper, Adelsmand, 68.
- Krenkerup 174.
- Krieger, A. F., Jurist, Politiker, 363.
- Kristensen, Marius, nordisk Filolog, 685, 693.
- Kristian I, Konge, 570.
- Kristian II, Konge, 3 f, 24, 62, 104, 106, 140, 350, 537, 547, 569—77, 592.
- Kristian III, Konge, 1 f, 5—9, 11 ff, 15—21, 24, 26 f, 30, 32, 39, 103—21, 123 f, 135, 544.
- Kristian IV, Konge, 122, 175, 360 f, 463, 482, 485—98, 503, 527, 608, 618 f, 625—29, 631 ff.
- Kristian V, Konge, 228 ff, 242.
- Kristian VII, Konge, 183, 208 f, 569.
- Kristian VIII, Konge, 342 f.
- Kristian IX, Konge, 297 f, 300 f.
- Kristian X, Konge, 299.
- Kristian. udvalgt Prins, 466, 497.
- Kristiania, Universitetet, 372.
- Kristiansstad 319 f, 361. — Len 447 f.
- Kristina, svensk Dronning g. m. Karl IX, 696. Jfr. Christine.
- Kristoffer III («af Bayern»), Konge, 23 f, 577.
- Kristoffer, Greve af Oldenburg, 7.
- Krogen 33, 36, 78 f, 109, 114.
- Krognos, Oluf Mouritsen, til Bolle-
rup, Rigsraad, Forstander paa
Herlufsholm, 250 f, 664 ff.
- Kroman, Erik, Arkivar, 684—87.
- Kronborg 734. — Len 145, 430 f, 433 f, 437, 440, 443 f, 446, 456, 478.
- Kroton (Syditalien) 341, 343 ff.
- Krumbacher, Karl, tysk Litteratur-
historiker, 260 ff, 266.
- Krummerup 161 f, 165 f, 168 f.
- Krumpen, Otte, Rigsmarsk, 61, 65, 67 f, 70, 76, 106, 111, 126.
- Kruse, Enevold, Oberstløjtnant, 624.
- Krøjerup (før Pedersborg nu Brom-
me S.) 153.
- Kuli(t)scher, Josef M., russisk So-
cialøkonom og Historiker, 379.
- Kurderne 270.
- Kvislemark 148, 162, 166, 168.
- Kyrenaika, italiensk Afrika, 380 ff.
- Kyse (Vallensved S.) 149 f, 155, 162, 164, 168.
- København 8 f, 12 f, 15, 18 f, 25,

- 27—30, 33, 37 f, 40—44, 50, 109, 188, 246, 252, 311—14, 316, 325, 380, 385 ff, 389, 399 ff, 404 f, 407, 411—14, 417, 437, 461 f, 468, 472, 486, 488, 492, 500, 503—11, 513, 530, 533, 543, 586, 611, 616, 623 f, 635, 718, 721, 730 f, 737. — Amt 500, 503, 509—511. — Bremerholm, 135 f, 486, 489, 492, 494 f, 535. — Herredag, 57, 89. — Holmens Kirke, 288. — Kristianshavn, 462. — Præstekonvent, 724 f. — Slot, 8, 12, 72, 91, 108—11, 113, 115, 117, 123, 135 f, 140, 664, 666. — Slotsholm, 506. — Toldbod, 108. — Universitet 373, 687, 717.
- Københavns Len (Ladegaarde) 430, 433 f, 437 f, 440, 442, 444, 482.
- Køge 578, 625.
- Köln 222—25, 234, 236.
- Königsberg 541, 711.
- Kong, Hammer H., 290.
- L**
- Løbæk (Holbæk) 578.
- Laholm 447 f.
- Lampe, Mads, Købmand, 41.
- Landon, Alfred M., amerikansk Politiker, 275.
- Landsgrav (Skt. Peders Lands.) 162, 165, 168.
- Landskrona 15, 35 f, 71, 79, 109, 113, 318, 320, 361, 447, 730.
- Lange, Erik, Adelsmand, 68. — Iver, 114. — Karen, g. m. Kristoffer Gjoe, 151. — Niels, Rigsraad, 68, 87, 114. — Per-Adolf, svensk Historiker, fil. dr., 590.
- Langebek, Jacob, Historiker, Gehejmearkivar, 580 f, 583, 598.
- Langeland 47, 129, 431 f, 441, 445 f, 447, 449 f, 454.
- von Langen, J. G., Forstmand, 513.
- Lansac, [Louis de Saint-Gelais], fransk Diplomat 659.
- Lantwer, Engel, Rendsborgtolder, 24.
- Lanz, Karl, ostrigsk Historiker, 576.
- Laos, syditaliensk By, 345.
- Larsen, Henrik, historisk Forfatter, 692. — J. E., Retslærd, Politiker, 184, 329. — Knud, Bibliotekar, 220, 240, 332 f. — N. J., Politiker, 363. — O. H., Landokonom, 429, 450. — Sofus, Biblioteksmand, Filolog, 595, 601.
- Laski, Harold J., engelsk Prof. i Statskundskab, 279.
- Lauenburg 530, 641.
- Laugholm Len 114.
- Lauridsen, P., Historiker, 519.
- Lauritzen, Jens, Skibsbygger, 487 f, 494.
- Laursen, L., Arkivmand, Historiker, 577.
- Laverentzen, Johannes, kgl. Haandskriver, Gehejmearkivskriver, 686.
- Leach, H. G., amerikansk Litteraturhistoriker, Historiker, Prof., 594, 596, 599, 604.
- Lehmann, K., tysk Jurist, 609, 612 f.
- Leibniz, Gottfried Wilh., tysk Filosof, 212, 335.
- Leiel, Sander, Helsingorborgmester, Sundtolder, 15, 39.
- Leipzig 115 f.
- Lejonhufvud, S. E. L., se Lewenhaupt.
- Lejre Len 12.
- Lekkende Ldg., Vordingborg Len, 145, 430, 436 ff, 440, 442, 444.
- Lellinge Ldg., Sjælland, 430, 433, 436, 440, 443 f, 449.
- Lente, Chr., Diplomat, Overkrigssekretær, 619.
- Leopold I, tysk Kejser, 212, 216.

- Lepidus, M. Æ. L., romersk Statsmand, Officer, 557, 563.
- Leth, Hans, kgl. Konfessionarius, 188.
- Lewenhaupt, Sten Eriksson (Lejonhufvud), svensk Greve, Diplomat, 730.
- Levetzau, H. F., Stiftamtmand, 311.
- Levi, M. A., italiensk Historiker 562.
- Liège 593.
- Lifland, 114, 126, 134, 455, 697.
- Lille Ldg., Frederiksborg Len, 430, 440, 442, 444.
- Lilleasien 260, 262, 269 ff.
- Lillienskjold, P. A. M., Hojesterets-assessor, 331.
- Lillo (Skaane) 256.
- Limfjordsegnen 679.
- Lincoln (England) 593.
- Lindenov, Hans Johansen, til Fovslet, Lensmand, 68, 106. — Hans, Rigsraad, 467, 473 ff.
- Lindeskov (Boeslunde S.) 162, 165, 168.
- Lindholm Ldg., Malmohus Len, 430, 437, 441, 445. — Len 7.
- Lindroth, Hj., svensk fil. dr., Professor, nordisk Filolog, 689.
- Lingelbach, William E., amerikansk Historiker, 283.
- v. Lingenthal, Zacharia, tysk Rets-historiker, 262.
- Linköping 730, 741.
- Linvald, Axel, Rigsarkivar, 749.
- Livius, Titus, romersk Historie-skriver, 552.
- Locke, John, engelsk Filosof, 190.
- Locknevi, svensk Sogn, 516.
- Lodge, H. C., amerikansk Politiker, 281.
- Loft, Viggo, Overretssagfører, 676.
- Lolland-Falster 81 f, 85, 93, 118 f, 129, 289 f, 303, 431, 434, 441, 443, 445 f, 454, 478.
- Lombardiet 287, 289.
- Lomholt, Asger, Forretningsfører i Videnskabernes Selskab, 584.
- London 341 f. 491, 733 f, 743.
- Lorup (Kirkerup S.) 162, 164, 167.
- Lothringen 637—59.
- Lotz, Marcellus, tysk Jesuit, 234—37, 241, 243, 246.
- Lowzow, F., H. R.-Justitiarius, 329.
- Lucas, engelsk Sekretær for Vald. Is Son, 595, 599, 601.
- Ludvig XIV, fransk Konge, 341.
- Ludvigsson, Rasmus, svensk Kancellisekretær, 729.
- Luggude H., Skaane, 320.
- Lullus, Raimundus, katalansk Franciskanertertiar, Mystiker, Filosof, 212.
- Lund, H., Hojesteretsassessor, 331.
- Lund, 139, 318, 320, 360, 375, 588, 684, 740. — St. Peders Kloster, 10, 82. — Universitet, 317.
- Lund-Skolen 728.
- Lundahl, Ivar, svensk Lektor, fil. dr., 692.
- Lundberg, Erik Johan, svensk Arki-tekt, Antikvarie, fil. dr., 738—42.
- Lundby (Vallensved S.) 150, 162, 166, 169.
- Lunde Len, Mors, 103.
- Lundegaard 33.
- Lundenæs 36, 448.
- Lundforlund 162, 164, 167.
- Lundtofte 515 f.
- Lunge, Iver, Lensmand, 48, 52. — Jorgen, Rigsmarsk, 624.
- Luther, Martin, tysk Reformator, 346, 569.
- Luxdorph, Bolle, W., Kancellidepu-teret, 204, 208.

- Lübeck 20, 40, 114, 125, 137, 290, 370, 454, 535—44, 640, 643, 651, 729, 735 ff, 741.
- v. d. Lühe, Margrete, g. m. Jørgen Brockenhuus t. Sebberkloster, 528.
- Lykke, Iver, t. Buderupholn, Lensmand, 103. — Jørgen, Rigsraad, 35, 50, 68, 76, 84, 87, 109, 146, 640, 643 f, 646—49. — Kaj, Oberst, Lensmand, 430. — Kirstine (Pedersdatter Høgh, g. m. Peder L.), 95. — Sophie, g. m. Jakob Hardenberg, 83 f.
- Lüneburg 94.
- Lyngby (Egeslevmagle S.) 156, 162, 165, 168. — (Kongens-), 512—16.
- Lyngbæk Ladegaard, Kalø Len, 431, 434, 441, 445.
- Lyskander (Lyschander), Klaus, Historiker, Digter, 512, 731 f.
- Lystager Ldg., Antvorskov Len, 430, 435 ff, 440, 444, 478.
- Lystrup 666.
- Løgismose, Fyn, 83.
- Løgum S. (Øster-), 523.
- Løgumkloster 726.
- Lönnroth, Erik, svensk Historiker, Professor, fil. dr., 544—49, 588.
- Löw, J., romersk Pater, 211.
- Love Herred (gl. Sæbygaard Len), 151.
- Løvenskiold, Severin, Norges Stattholder, Statsmand, 372.
- Maar**, Vilh., Medicinalhistoriker, 213 f, 332.
- Macchiavelli, Niccolo, ital. Statsmand og Historieskriver, 570, 572.
- Mackeprang, Mouritz, Museumsmand, Historiker, Dr. phil., 284, 741 f.
- Madrid 383.
- Madsen, Mogens, Biskop, Historiker, 291.
- Magalotti, Lorenzo, florentinsk adelig Lærd, Literat, 211.
- Magdeburg 56.
- Mager, F., tysk, Agrarhistoriker, 532.
- Magnusson, Finnur, Oldgransker, Gehejmearkivar, 518.
- Maine, U.S.A., 275.
- le Maire, Isaac, hollandsk Storkømand, 626.
- Majbølle Birk 81.
- Majestatis, Anonymnavn for svensk Stenmester, 741.
- Major, Georg, Doktor i Wittenberg, 108, 113, 137.
- Makedonien 270.
- Malmö (-hus, Len) 7, 27 ff, 35, 43, 361, 430 ff, 437 f, 441 f, 445, 542, 625.
- v. Mandelslo, Albrecht, Hofmand, gottorpsk Rejsende, 742 f.
- Mandiksen eller Mandix(en), Hans, københavnsk Handelsmand, 628 f.
- Manilius, C., romersk Tribun, 557.
- Manitius (ikke Manitus), Max, tysk Filolog, Middelalderhistoriker, 596.
- Marcellus, C., romersk Konsul, 557.
- Margrethe, Dronning, 375, 546.
- Mariager 448. — Kloster 146.
- Maribo Kloster 149.
- Marokko, spansk, 382 f.
- Marott, E., Politiker, 368.
- Marquard, E., fhv. Arkivar, 359.
- Marstrand, Villh., Ingeniør, 508, 512—18.
- Marsvin, Jørgen, Rigsraad, 250—54, 256 ff, 666—69, 673 f. — Jørgen, Skænk, 139.
- Martensen, H. L., Biskop, 725.
- Martfelt, Christian, Nationaløkonom, 186.
- Martinique 394.

- Marvede S. 148, 162 f, 165 f, 168 f.
 Masebeck, Henrich, lybsk Kobmand 20.
 Matthiessen, Hugo, Museumsinspektør, 500 f, 508.
 Matthiæ, Chr., Teolog, 589.
 Matzen, Hans, Skibsbygger. 488. — Henning, Retslærd, Politiker, 328.
 de Mauclerc, P. E., Præst i Stettin, Udgiver, 582 f.
 Maximilian II, tysk Kejser. 640, 651 f, 656.
 Maximilian Heinrich af Baiern, Ærkebiskop af Köln, 220, 223 ff, 240.
 Mecklenburg 116, 530.
 Medelfar. Mads Jensen, Lundeblisp, 360.
 Medicislægten 229, 246.
 de Medici, Carlo, italiensk Kardinal, 211, 229.
 Meermann, Martin, Bogholder. 392, 394, 398.
 Meinecke, Fr., tysk Historiker, 310.
 Mejer, Johannes, Kartograf, 519—23.
 Melanchthon, Phil., tysk Reformator, 137.
 Melchior, H. B., Skolemand, 670 f.
 Mellander, Karl, svensk Landsarkivar, fil. dr., Historiker, 591.
 Melvin, se Elbing.
 Mensdorff-Pouilly, Alexander, øst-rigsk Udenrigsminister, 296.
 Menstrup (Marvede S.) 162, 166, 169.
 Mercati, Angelo, italiensk Arkivpræfekt, 219 ff, 223—27.
 Messala, M., romersk Konsul, 557.
 Messenius, Johannes, svensk Historiker, Dramaturg, 729.
 Metapont (Syditalien) 343.
 Metzener v. Salhausen, Leonhard, Kancelliembedsmand, Retslærd, 624.
 Metzler, Johannes, tysk Jesuit, Dr. phil. et theol., 227, 230—33, 237, 246.
 Meurer (Müring), Heinrich, Hamburgborgmester, 242.
 Meyer, Karsten, H.R.Sagfører, 748 f.
 de Meza, Chr., General, 568.
 Michelsen, Jakob, Borgmester, 624, 626.
 Michiel flamenco, Mester, se Zittoz, Michiel.
 Mickwitz, Gunnar, finsk Historiker, 268, 271, 340.
 Middelfart 34, 41.
 Middelhavslande 679 f.
 Mikkell, Hans, Tjener, 653.
 Skt. Mikkels Lands. 152, 156 f, 160, 162—69.
 Mikkelsen, Hans, Rektor paa Herlufsholm, 248, 257 f, 666, 669, 671—76.
 Mohrenheim, Arthur, Baron, russisk Gesandt, 298.
 Molbech, Christian, Historiker og Sprogmand, 336 f, 339, 489, 584 f.
 Mollerup, W., Historiker, Museumsmand, 10 f.
 Molner, Christoffer, 66.
 Moltke, A. G., Greve, Hof- og Statsmand, 531. — Erik, Runolog, cand. mag., 284. — Joachim Godske, Statsminister, 389.
 Mommsen, C. M. Th., tysk Historiker, 552 f.
 Monrad, Johan, Landsdommer, 211.
 Montesquieu, Ch. de Secondat, fransk filosof. og polit. Forfatter, 190.
 Morgan, J. P., amerikansk Bankierfirma, 278.
 Morison, Samuel E., amerikansk Historiker, Professor, 273.

- Moritz, Kurfyrste af Sachsen, 56—59, 64, 66, 349.
- de Mornay, Charles, Huguenot-adelsmand, Erik XIV.s Raadgiver, 637 f, 641, 659. — Johan Carlsson, svensk Friherre, 695.
- Mors 103.
- Morsing, Christian, Universitetslærer, 28.
- Moskva 216 f, 733, 742 f.
- Mouritsen, Oluf, se Krognos.
- Munch, P., fhv. Udenrigsminister, Dr. phil., 366.
- Munk, Ide, g. m. Oluf Rosenkrantz, 12. — Kirstine, g. m. Kr. IV, 623. — Oluf, Biskop, Rigsraad, 68, 114.
- Munke-Bjærgby (M.-B. S.) 155.
- Müller, Iwan, tysk klassisk Filolog, 268. — P. E., Biskop, Historiker, 337, 595, 605. — Th. A., Lektor, Historiker, 581.
- München, byzantinsk Forskningsinstitut, 261, 266.
- Münchhausen, Christoffer, Diplomat(?), 114.
- Münster 220—25, 231, 234, 237—40, 244, 246.
- Münter, Fr., Biskop, Kirkehistoriker, 342.
- Mälardalen 740.
- Møgeltonder Ldg., M. Len, 431, 441 ff, 445, 481.
- Molleaaen 514, 517, 534.
- Møller, Detlef, Toldinspektør, 413, 420. — Poul, Forfatter, 499.
- Mollmann, Bernhard, Historiker, Bibliotekar, 581.
- Møn 289 f, 302, 304, 458, 520.
- Mönichhausen, se Münchhausen.
- Nakskov 29.
- Nancy, Lothringen, 649.
- Narva 733 f.
- Naudé, Wilhelm, tysk Handelshistoriker, 429, 459, 468, 703 f, 708 f.
- Naumburg 64 ff.
- Neapel 266, 341, 343.
- Neckel, G., lysk Germanist, 596.
- Nederlandene (jfr. Holland), 291, 350, 354, 535, 538, 541, 575 ff, 615, 618 ff, 637—40, 643, 659, 703—12.
- Neumann, Carl, tysk Kunsthistoriker, Historiker, 262 f.
- Newell, Edw., amerikansk Numismatiker, 345.
- Neviani, Antonio, italiensk Professor, 227.
- Nicolaus fra St. Albans, kgl. Møntmester, 599.
- Nicæa 269.
- Nielsen, Axel, Nationaløkonom, Dr. polit., Professor, 533. — Magdahl, Bygningsinspektør, 504. — Niels, Politiker, 367 f. — Oluf, Historiker, 500, 506 ff, 517.
- Nielsø, Hans, Flensborgkøbmand, 20.
- Nielstrup 85 f.
- Nikeforos II, Fokas, byzantinsk Kejser, 263.
- Nold, Christian, Teolog, Professor, 335.
- Norden, se Skandinavien.
- Nordholm, G., svensk Geograf og Historiker, 317.
- Nordisk Kunst og Lydtryk, 344.
- Nordland, Norge, 537 ff.
- Nordrup (Slagelse H.) 162, 164, 167.
- Nordslesvig, jfr. Sønderjylland.
- Nordstrand 291 f.
- Nordström, Johan, svensk Historiker, Professor, 377 f.
- Nordsoen 535, 538, 740.
- Norge 10, 34, 39, 60 f, 89 f, 92, 128, 145, 316, 324, 371—75, 388, 393,

- 452 ff. 465, 472, 478, 488, 492, 532, 534—44, 547, 572 f, 587 f, 592, 623 ff., 630, 632, 659, 680, 688—91, 693, 710, 717—20, 722, 726, 733, 738, 740.
- Normandiet 739 f, 742.
- Normannerne 268.
- Norrland, Sverige, 548.
- North, Thomas, engelsk Udsending, 733.
- de Noyelle, Karl, Jesuitgeneral, 210, 231, 236 f, 241, 247.
- Numelin, Ragnar, finsk Etnolog og Diplomat, 378 f.
- Numsen, Kr. Fr., Embedsmand, Kompagnidirektor, 389, 395, 414.
- Ny Ladegaard, Store-, se Nyby.
- Nyborg 30, 33 f, 37, 43, 45—48, 52, 57, 71, 76 f, 79, 109, 111, 118.
- Nyby 503, 508.
- Nyby og Store Ny Ldg., Københavns Len, 430, 433 f, 437 f, 440, 444, 482.
- Nyerup, Rasmus, Litteraturhistoriker, Biblioteksmand, 336 f.
- Nygaard (Langeland) 449 f.
- Nyholm, C., Kvæstor i Carlsbergfondet, 585. — C. C. V., Højesteretsassessor, 331.
- Nykøbing F. 85. — Len 431, 441, 443, 445, 478.
- Nykøbing S. Len, 145.
- Nyrop, Camillus, Industrihistoriker, 311, 313.
- Nystrøm, Arne, Arkitekt, 514. — Eiler, fhv. Arkivar, Dr. phil., 514.
- Nyström, Per, svensk fil. magister, 450.
- Næble (Boeslunde S.) 162, 165, 169.
- Næblerød (Haldagerlille S.) 162, 166, 169.
- Næsbyhoved 33, 36.
- Næsgaard 100. — Landbrugsskole 586.
- Næstved 61, 251, 288, 290, 578, 666.
- Norlund, N. E., Matematiker, Professor, 519. — Poul, Museumsdirektor, Dr. phil., 284.
- Norre Ldg., Nykøbing F. Len, 431, 478.
- Norregaard, Laurids, Retslærd, 183, 201.
- Ode**, Joachim Rendsborgtolder, 24.
- Odense 85, 99 f, 130, 311, 368, 448, 469, 471 ff., 600.
- Odhner, C. Th., svensk Historiker, 590.
- Odo, (engelsk) kgl. Skatmester, 599.
- Oeder, G. C., Botaniker, Statsøkonom, 304 f.
- Oldenburg 538.
- Olearius, Adam, Rejsende, Lærd, gottorpsk Gesandt, 743.
- Oliva, Johannes, Jesuitgeneral, 210.
- Ollerup (Vallensved S.) 150, 162, 165, 168.
- Olrik, Axel, Historiker, 515, 569, 595. — Hans, Historiker, 569. — Jørgen, Historiker, 568 f.
- Olsen, Albert, Professor, Dr. phil., 316, 424, 506, 539 f, 709, 712, 717—20. — Bernhard, Museumsmand, 568. — Gunnar, cand. mag., Historiker, 709. — Isaach, Kappellan i Landskrona, 730. — Magnus, norsk nordisk Filolog, Professor, 692.
- Omo 162, 165, 169.
- Orkneyøer 53.
- Ormager 148.
- Ormslev (Vemmelev S.) 162, 166, 169.
- Ostindien 417 f, 420, 608 f, 617, 619 f, 630.

- Ostrogorskij, Georg, tysk Byzantinist, Prof. i Belgrad, 267 f, 271.
- Othens Herred, Skaane, 51.
- Ottestrup 162 f, 165, 168 f.
- Oviedo, nordspansk Provins. 383.
- Oxe, Albert, til Nielstrup, Forstander paa Herlufsholm, 85, 651, 654, 666 f, 669 f, 676. Anna, g. m. Frants Banner, 85. — Eskild, til Løgismose, Rentemester, 28 ff, 32 ff, 36—39, 41—44, 46—51, 66, 69, 72, 78, 80, 82—85, 90, 97 ff, 102 f, 105—112, 115—20, 123 f, 139 f, 658. — Johan, Kancellisekretær, 80, 85 f, 117. — Peder, Rigshofmester, 28, 59 ff, 63—78, 80 ff, 84—90, 92 f, 95—97, 99, 102 ff, 106 f, 110 f, 114, 116—21, 126, 131, 138, 251, 637, 642—59. — Pernille, g. m. Otte Rud, 686. — Torben, Slotsbefalingsmand, 120, 571—74.
- Oxenstierna, Axel, svensk Rigskansler, 695—702. — Erik, svensk Rigskansler, 695. — Gustav Gabrielsson, svensk Friherre, Rigsråd, 696. — Kristina, g. m. Gustav Horn, 701.
- Oxie H., Skaane, 318.
- P**
- Paderborn 220, 223, 332.
- Palinurus (Syditalien) 343.
- Palladius, Peder, Biskop, 132, 360.
- Paludan, Hans Aage, Bibliotekar, 382 ff.
- Paludan-Müller, Caspar, Historiker, 200, 571, 576 f, 731.
- Panama 706.
- Panama-Kanalen 281.
- Pančenko, Boris A., russisk Byzantinist, 260.
- Pandosia (Syditalien) 343.
- Pansa, C. Vibius, romersk General. Konsul, 563, 565.
- Parenti, A., italiensk Bibliotekar, 211.
- Paris 341, 593 f, 597. — Universitetet 85, 744.
- Parsberg, Frederik, til Vognserup, 528. — Manderup, til Hagesholm, Rigsraad, 624. — Niels, Lensmand, 16 f. — Verner, til Harrested, Rigsraad, 87.
- Pascal, B., fransk Filosof, 212.
- Paslick, Caspar, t. Liddow, indiv. pommersk kgl. Raad, Kancellisekretær, 641.
- Pauls, V., tysk Landsbibliotekar, 370.
- Skt. Peders Lands. 161 f, 164 f, 167 f.
- Pedersen, Christiern, Kannik, Forfatter, 607, 686. — Henrik, Agrarhistoriker og Statistiker, 157 ff, 303. — Johannes, Orientalist, Semitolog, Dr. theol., Professor, 585. — Jørgen, Rentemester, 23, 25 ff, 30, 33 f, 41 f, 51 f, 66, 69, 124 f, 130, 139. — Laurits, historisk Forfatter. Lærer, 311, 313. — Oluf, Ribetolder, 124.
- Pederstrup 114.
- Persien 336, 382, 634, 743.
- Petersen, Henry, Arkæolog, 599. — N. M., Sprogmand. Historiker, 336, 339.
- Petre, George, engelsk chargé d'affaires, 297.
- Petrejus, Johs., nordfrisisk Præst og Topograf, 292 f.
- Petrini, Hasse, svensk Arkivar, fil. dr., 728—33.
- Petræus, N., Kronikeforfatter, 607.
- Pett, Phineas, engelsk Skibsbygger, 490.
- Petty, W., engelsk Adelsmand, 497.
- Ph, se F.

- Philippus, L., romersk Konsul, 557.
- Piccioli, Angelo, italiensk Institutleder, Ministeriet for Ital. Afrika, 381.
- Pieper, A., tysk Kirkehistoriker, 227, 232, 234.
- Pisa 228 f.
- Piso, L., romersk Konsul, 557. 564.
- Plancus, Munatius, romersk General, 563.
- Platon, græsk Filosof, 270, 353, 559.
- Platzhoff, W., tysk Historiker, 295.
- Plautus, Titus M., romersk Digter og Komedieskriver, 554.
- Pleijel, Hilding, svensk Kirkehistoriker, 588.
- Plenkens, W., tysk Jesuit. Stensenbiograf, 232, 234.
- Plessen, Otto, Diplomat, 296.
- Ploug, Carl, Digter, Journalist. Politiker, 192, 200.
- Plum, N. M., Dr. theol., Biskop, 724.
- Plutarchos, græsk Historiker, 557.
- Podebusk, Erik Clausen, kgl. Fodermarsk, Lensmand, 51. — Erik, til Bidstrup, Rigsraad, 651. — Predbjørn, til Vosborg, Rigsraad, 62.
- Polen 377, 455, 459, 659, 695 f, 700, 733, 744.
- Pollio, Asinius, romersk General, 563.
- v. Pollweiler, Nicolas, ostrigsk grand bailli i Elsass, 637—41.
- Polybios, græsk Historiker, 550 f, 553.
- Pommern 530.
- Pompejus, Cnæus Magnus, romersk Statsmand, 557 f, 564 ff.
- Pontoppidan, Erik, Teolog, Historiker, 193, 499.
- Porto Rico, 394, 400, 405.
- Portugal 608, 703 f, 710.
- Posidonia (Pæstum, Syditalien) 343.
- Postan, M., eng. Historiker, 713.
- Powell, F. York, engelsk Litteraturhistoriker, Historiker, 595.
- Prag 267.
- Preetz 371.
- Preussen 24, 294, 296—301, 455, 530, 697 f, 700.
- Providence. R. I., U. S. A., 282.
- Præsto Amt 284 f, 287—90.
- Purchas, Samuel, engelsk Kompilator, 742, 744.
- v. Pyhy, Konrad, indiv. svensk Kansler, 735.
- Quaade, G. J., Diplomat, 294, 299 ff.**
- Raarup 153.**
- Radulf, (engelsk) Ribebisp, Kansler, 599.
- Raleigh, Walter, engelsk Kolonisateur, Statsmand, 707.
- de Rambdaud, Alfred, fransk Historiker, 260.
- Ramsing, H. U., Generalmajor og Topograf, 506—10.
- Ramus, Christian, kgl. Montsamplings Direktør, 342.
- Randers (-hus) 33, 250.
- v. Ranke, Leop., tysk Historiker, 346, 348.
- Rantzau (Slægten) 449, 524. — Breide til Bollingstedt, Statholder, 49. — Daniel, Feltherre, 730. — Frants, Rigsraad, 474. — Henrik, Statholder i Hertugdømmerne, 291 ff, 644—49, 653, 732.
- Jesper, til Schmool, holstensk Raad, 49. — Johan, Feltherre, Statsmand, 293, 641. — Melchior, Statsmand, 576 f. — Sivert, holst. Raad, Amtmand, 49, 51, 103.
- Rasch, Aage, stud. mag., 385.
- Rask, Maren, (Rasmus' Halvsøster),

336. — Rasmus K., Sproggran-
sker, 335—39.
- Rask-Orstedfondet 332, 335, 342.
- Rasmus, Maler, 494 f.
- Rassow, P., tysk Historiker, 346.
- Ratlou (Rotlof), Otto, Lensmand, 16.
- van Rautenfels, Jakob, kurlandsk
Adelsmand 214, 217.
- Rawert, Ole Jorgen, Industrihisto-
riker, 534.
- Ravnebjerg (Haldagerlille S.) 162,
165, 167.
- Ravnholt-Arkivet 179.
- Ravnsborg Len 80, 114, 119.
- di Recupero, Alessio, siciliansk Adels-
mand, Montsamler, 342.
- Redi, Francesco, italiensk Natur-
forsker, 211.
- Réc, Knud, Redaktør, 364.
- Reemke, P. J., Kompagniadmini-
strator, 392, 394.
- Refslund-Klemann, Margrete, Fru, 742 ff.
- Reiter, Paul J., Overlæge, Dr. med.,
569—74.
- Renata af Lothringen (g. m. Wilh. V
af Bayern), 642, 652, 656.
- Rendsborg 62, 125. — Amt 726.
- Renvall, Pentti, finsk Historiker,
Dr., 377.
- Resen, H., Biskop, 589, 624. —
P. H., Historiker, Retslærd, 733.
- Reutze, Thomas, Wienerdansker,
Huskærer, Samler, 342.
- Reventlow, Chr. Dittl., Statsmand,
Godsejer, 389, 414. — Ditlev,
Hof- og Statsmand, 206 f, 388, 400.
- Reverdil, E., Kabinetssekretær, 194.
- Revinge, Lundestift, 360.
- Rhegion (Syditalien) 341, 343.
- Rheindorf, Kurt, tysk Historiker,
Professor, 295.
- Rhinland 530.
- Rhodos 345.
- Ribe(rhus) 25, 33 f, 40, 100, 102,
124 f, 129, 139, 471, 475, 500,
625, 723 f.
- Richter, W., tysk Historiker, Rector
i Paderborn, 223 f.
- Riegels, Niels Ditlev, Historiker,
Litterat, 534.
- Rietz, J. E., svensk Skolehistoriker,
360.
- Riga 404.
- Rigsarkivet 723 f, 729.
- Rimestad, Christian, Politiker, Høje-
steretsassessor, 331.
- Ring Kloster 17, 79. — Kloster Ldg.,
Skanderborg Len, 431, 441 ff,
445 f.
- Ringsted 249 f, 287, 289, 665. —
Ldg., Ringsted Klosters Len, 430,
440, 444, 448, 451.
- Rippy, Fred. J., amerikansk Histo-
riker, 280.
- Risby Birk 19.
- Rislev, Tybjerg H., 287.
- de Rivera, Primo, spansk Diktator,
382.
- Robertson, William, skotsk Histo-
riker, 346.
- Rockstroh, K. C., Kaptajn og Mili-
tærhistoriker, 567 f.
- Rodenburg, Theodorus, Ridder,
indv. holl. Projektmager, 626.
- Ro(e)d, Tord, Lensmand i Trond-
hjem, 10.
- Rom 186 f, 210—18, 220—25, 231,
233, 235 f, 242, 246, 261, 266,
343, 346, 353, 550—54, 561, 563,
598, 601, 681, 713—16, 718.
- Romeleasen, Skaane, 318.
- Romvig, Kronens Gaard, Fyn, 130.
- von Rondeck, J. Theodor, kejserlig
Gesandt, 242 ff.
- Roosevelt, Franklin D., amerikansk

- Statsmand, 274 ff. — Theodore, amerikansk Statsmand, 281 f.
- Roosval, Johnny, svensk Professor, fil. dr., Kunsthistoriker, 741 f.
- Rose (v. Rosen), Johan(n), baltisk adelig, hannoveransk Garderkap-tajn, Stensenbiograf, 240.
- Rosenborg Slot 504 f.
- Rosendal 468.
- Rosenkjær. H. N., Lærer, 507, 509.
- Rosenkrantz, Birgitte, g. m. Peder Bille, 11. — Christoffer, til Lyn-derupgaard, Lensmand, 68. — Erik Axelsen, til Landting. Lens-
mand, 100. — Erik Ottesen, til Valsogaard, Rigsraad, 100. — Jorgen, til Rosenholm og Skaffo-
gaard, Rigsraad, 114. — Holger Ottesen, til Boller og Rosenvold, Statholder, 36, 68, 70, 76, 94, 106, 126. — Holger, Rigsraad, 466 f, 624. — Oluf Nielsen, til Vallo, Rigsraad, 11 f. — Sophie, g. m. Brahe, Axel, 51, 114.
- Rosenkranz, Herman, indiv. holl. Købmand, 608.
- Rosensparre, Steen, til Skarholt, Rigsraad, 68 f, 73, 103.
- Rosenvinge, Henrik, Helsingorborg-
mester, Øresundstolder, 48, 359. — Jens Mogensen, Øresundstol-
der, 48, 101.
- Rosenorn-Lehn, O. D., Udenrigs-
minister, 299, 301.
- Roskilde(gaard) 18, 33, 84, 96, 109, 287, 380 f, 692. — Dom-
kapitel 139. — Konvent 724. — Vor Frue Kloster 10, 16.
- Rosman, H., svensk Historiker, 738.
- Rosted (Sørbymagle S.) 152, 162, 164, 167.
- Rostock 487, 496, 536, 539—42, 730.
- Rotfeldt, Jens, til Bratskov, Lens-
mand, 14.
- Rothe, K. P., (? historisk Forfatter), 195. — Tyge, Forfatter, Embeds-
mand, 193, 196, 205.
- Rotterdam 608, 626.
- Rubin, Edg., Psykolog, Prof., 716.
- Rud, Erik, til Fuglsang og Mogel-
kjær, Rigsraad, 68, 100, 102. — Lenc, (Vedbygaard), 154. — Otte, til Mogelkjær, Admiral, 36, 84, 95 f.
- Rudbeck, Olof, svensk Anatom, Bo-
taniker, Oldgransker, 518.
- Rufus, Rutilius, romersk Konsul, 557.
- Rugaard 448.
- Rugso Herred 17.
- Rullus, P. Servilius, romersk Kon-
sul, 557 f.
- Rumænien 265 f.
- Runciman, Stephen, engelsk Histo-
riker, 264.
- Rundhof, slesvigsk Gods, 451.
- Rusland 18, 114, 216 f, 266, 268, 271, 281, 295, 297 f, 300, 377, 400, 402, 406, 477, 583, 679, 733, 737, 742.
- Russel, Odo, engelsk Diplomat, 299.
- Rustung, Christoffer Thronsen, Sø-
kriger, 73, 140.
- Ryberg, Niels, Storhandelsmand, 390 f, 408, 415, 417 f, 424.
- Ryge, (M.) A. N., historisk Forfat-
ter, 59.
- Rygaard 153.
- Ræder, Hans, Dr. phil., klassisk Li-
nolog, 333, 559, 569.
- Röhlk, Otto, tysk Hansehistoriker, 536 f, 539, 543.
- Ronnekredsen 366 ff. — Statsskole 368.
- Rønning, F., Litteraturhistoriker, 193, 336, 339.

- Ronnov, Ejler, til Hvidkilde, Rigsraad, 44, 48, 68, 70, 75, 114.
- Rordam, H. F., Kirke- og Litteraturhistoriker 248 f, 257, 512, 673 f, 730 ff.
- Saab, V., Sprogmand, Docent, 685.
- Sabinerne, 716.
- Sachsen (jfr. August, Moritz af S.) 13 f, 31, 60, 62—66, 113, 406, 530, 645, 655. — Nedre-, 140, 530.
- Sahlgren, Jöran, svensk, fil. dr. Professor, Stednavneforsker, 690, 692.
- Salisbury, R., engelsk Statsmand, 299 f.
- Salling Herred 103. — Fyn, 82.
- Salm, Greve af, maréchal de Lorraine, 657 f.
- Salvius, Adler, svensk Diplomat, 697.
- Sannium 552 f, 716.
- Samso 303. — Grevskabet, 681 ff.
- Sandager 115.
- de Sandoval, Prudencio, spansk Historiker, 346.
- Sandström, J., svensk Historiker, 549.
- Sangerhausen 64 f.
- Sanjurjo, y Sacanell, spansk General, 383.
- Sars, Ernst, norsk Historiker, 719 f.
- Sartorius, Chr. Fr., Bogholder (St. Thomas), 398.
- Savignani, florentinsk Jesuit, Stensens Skriftefader, 232 f.
- Sax, Peter, ejderstedsk Raadmand og Topograf, 292.
- Saxo, Historiker, 509 f, 569, 593—96, 599—607.
- Scaevola, Q., Musius, romersk Politiker, 557.
- Scavenius, Erik, Statsmand, 294.
- Schack-Rathlou, J. O., Statsmand, 177—82, 194, 197 ff, 201, 389, 391, 395.
- Schanz, Georg, tysk Nationaløkonom, Historiker, Professor, 536.
- Schaumburg, lothringisk Gods, 648, 650, 657 f.
- Scheel, A. V., Retslærd, Politiker, 328. — Otto, tysk Historiker, Professor, 295, 371.
- Scherz, Gustav, katolsk Præst, 220, 332 f.
- Schimmelmänn, Heinrich C., Storkøbmand, Statsmand, 391, 395, 411, 415, 425 f. — H. Ernst, den Yngre, Statsmand, Filantrop, 389 ff, 408, 415, 418 f, 422, 424 ff.
- v. Schimmelmänn, H. L. E., Generalguvernør og -Major, 396, 398.
- Schlegel, J. F. W., Retslærd, 184.
- Schlesien 393, 530.
- Schlesinger, Arthur M., amerikansk Historiker, Professor, 282 f.
- Schlumberger, Gustave, fransk Byzantinist, 260.
- Schlyter, C. J., svensk Retslærd, Lovsamler, 685.
- Schmael, Engelbert, tysk Præst, Stensens Kapellan i Hamburg, 237.
- Schmid, Toni, svensk Historiker, Dr., 376 f.
- Schmidt, Hubert, tysk Arkæolog, 680. — Harry, tysk Tidsskriftsudgiver, Dr., 371. — Wilhelm, østrigsk Etnolog, Sprogforsker, 380.
- Schovelin, Jul., Nationaløkonom, Politiker, 423.
- Schreiner, Johan, norsk Historiker, Docent, Dr. philos., 535—44, 710.
- Schroder, Billedskærerfamilie, 288.
- Schulte, Henrick, slesv.-holst. Rente-mester, 19 f, 23.

- Schumacher, J. R., Finansebedsmand, Regeringsraad, 186, 194. — P. Kr., Diplomat, Amtmand, 200 f.
- Schurtz, Heinrich, tysk Etnolog, 379.
- Schwabacher, W., tysk Numismatiker, Dr., 342, 345.
- Schwabe, Niels, Montmester, 625.
- Schwartzkopf, Edvard O., Korrektor v. Waisenhuset, 583.
- Schwar(t)zkopf, Jacob, Kompagniamministrador, Justitsraad. 392. v. Schwarzburg, se Günther.
- Schweiz 316 f, 583.
- Schück, Adolf H., svensk Docent, fil. dr., 740. — Henrik, svensk Litteraturhistoriker, 588.
- Schytte, Andreas, statsvidenskabelig Forfatter, 182 f, 185—88, 190 f, 193—96, 207.
- Scotus, Michael, kejserlig Hofastrolog, 353.
- San Sebastian 383.
- Secher, V. A., Retshistoriker, 144, 726.
- Sée, Henri, fransk Historiker, 704.
- Seefeld, Jørgen, Rigsraad, 451.
- Segeberg, Gaard v. Ribe, 115. — holst. Len, 34, 42, 49, 65.
- Segelstrup Herred 17.
- Sehested, Claus, Lensmand, 33. — Jacob, Hofsinde, 26. — Kristian Thomesen, Kongens Kansler, 473 ff.
- Sejlstrup 448.
- Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 726.
- Semshave, Roskilde, 692.
- Sevilla 383.
- Sfringh, Hugo, hollandsk Kobmand, 626.
- Shakespeare, W., engelsk Skuespildigter, 733 f.
- Shervin-Whites, A. N., engelsk Historiker, 558.
- Sicilien 340 ff.
- Sievershausen, Lüneburg Hede, 58.
- Sigbrit (Villumsdatter), Chr. II.s Raadgiverske, 24, 573 f.
- Sigmund, polsk-svensk Konge, 377, 696.
- Sigra, svensk Stenmester, 741.
- Sigtuna 740.
- Silkeborg 33 f, 36. — Slot 100.
- de Silliers. [Jean?], lothringk Raad, 638 f, 641, 649, 653, 656 f.
- Silvakra, Lundestift, 360.
- Simon, (engelsk) Soroabbed, 600.
- Simrishamn 361.
- Sinclair (Sinklar), Andrew (Anders), Rigsraad, 620.
- Siris (Syditalien) 343.
- Sjælland 30, 32 f, 36, 43, 75, 97, 128 f, 141, 152 f, 170, 176, 284—90, 302—08, 389, 430—38, 440, 442 ff, 446, 448 f, 450 f, 454, 456, 458, 461 ff, 467, 469, 471, 476, 478, 481, 514 f, 520, 522, 578, 582, 592 (Diagram), 682, 688, 690, 692.
- Sjödin, Lars, svensk Arkivar, 592.
- Sjöstrand, [B. H.] W., svensk Docent i Pædagogik, 377.
- Skaane, 29 f, 32 f, 36, 43, 73 ff, 86 ff, 97, 100, 128 f, 141 f, 144, 152 f, 170, 252, 256 f, 287, 291, 317—23, 360 f, 430 ff, 437 f, 441 f, 445, 454, 456, 458, 461 ff, 471 ff, 483, 648, 666, 668, 678 f, 685, 690, 692, 740.
- Skagen 535.
- Skanderborg 34, 36, 62. — Ldg., 431, 437, 441, 445 f. — Len, 431, 437, 441 ff, 445 f. — Slot 486—90, 496 f. — Sø 485—88, 490 f, 496 f.
- Skandinavien 290, 341, 350, 375, 377, 536, 544, 575, 679 ff, 685, 688 f, 692, 694, 700, 740.

- Skara 588.
- Skarstedt, C. W., svensk Teolog, Universitetslærer, 360.
- Skavbo, Claus Lauridsen, Universitetsprof., 28, 85.
- Skeel, Albre(ch)t, Lensmand, 68. --- Albret, Rigsadmiral, 469—72, 475, 621, 624, 627, 633. — Christen, Rigsraad, 478. — Jakob, til Hegnet, Lensmand, Skibshovedsmand, 100. — Otte, Rigsraad, 474.
- Skelskor 29, 512.
- Skien 34, 91.
- Skinkel, Jorgen, Lensmand, 99.
- Skivehus 447 f.
- Skjold, Sagnkonge. 575. 605.
- Skjoldenæs Len 93.
- Skjørpinge 148, 161 f, 164 f. 167 f.
- Skjørringe Ldg., Nykøbing F. Len, 431, 441, 443, 445, 478.
- Skotland 53, 492, 537 f, 693, 706 f.
- Skovgaard, Hans, Rigsraad. Kancellisekretær, 50, 54, 65, 68 f, 359.
- Skovgaard Ldg. 449.
- Skovso (Skt. Mikkel's Lands.) 162, 164, 167.
- Skram, Erik, Landsdommer, 68. — Peder, Rigsraad, Admiral, 11, 14 f, 35 f, 44, 80, 100, 115.
- Skrubbeltrang, Fridlev, Historiker, Dr. phil., 141, 143, 301—09, 586.
- Skytte, Johan, svensk Rigsraad, 697 f.
- Skytts H. (Skaane) 318.
- Skodegaard Ldg., Koldingshus Len, 431 f, 441, 443.
- Slagelse H. 162, 164, 167.
- Sleidanus, Johannes, tysk Historiograf, 346.
- Slesvig By 291. — Hertugdømme (jfr. Hertugdømmerne, Gottorp, Sønderjylland) 3, 5 f, 313, 316, 520, 522, 529—33, 569, 687, 689, 693, 723, 727, 737.
- Sludstrup 148, 161—66, 168 f.
- Smaaland 452, 731.
- Smaalandene 119.
- Smit, H. J., holl., Historiker, 703.
- Smith, Alfred E., amerikansk Politiker, 274. — John, engelsk Kolonisator, 273. — Vincent A., engelsk Indienhistoriker, Arkæolog, 743.
- Snedorff, J. S., Forfatter, 182 f, 185, 189 f, 193 f, 202.
- Snedstrup Len, Halland, 91.
- Snekkerup (Faardrup S.) 162, 165, 169.
- Snel-Cunertsdorf, nederl.-portugisisk Handelshus, 712.
- Sneller, Z. W., holl., Historiker, 703.
- Sneslev (Førslev S.) 162, 165, 168.
- Snorre Sturlasson, islandsk Historiker, 602.
- Sofia 266.
- Sofie, jfr. Sophie.
- Solbjerg 503, 508.
- Sommarström, Hugo, svensk Lektor, fil. dr., 377.
- Sophie af Pommern, Dronning, g. m. Fr. I, 80, 85, 106, 135.
- Sophie af Mecklenburg, g. m. Frederik II 625, 726.
- Sophie v. d. Pfalz, g. m. Ernst August I, Hertug af Hannover, 231.
- Soro 474. — Amt 285, 287, 289. — Kloster 578, 600. --- Ldg., Soro Kloster Len, 430, 437 f, 440, 442, 444, 467, 481. — Len 145, 150, 152 f, 155, 522.
- Spang-Hansen, E., Kontorchef i Carlsbergfondet, 585 f.
- Spanien 347—50, 382 ff. 386, 400, 575, 637—40, 643, 651, 659, 703, 706 ff, 710.
- Sparks, Jered, amerikansk Historiker, 273.

- Sparre, Anne, g. m. Mogens Gyl-
denstjerne, 359. — Claus, Adels-
mand, 106. — Erik, svensk Rigs-
raad, 695 f. — Frants, Adelsmand,
106.
- Sparta 551.
- Speyer 740.
- Spierinck, Peter, fra Holland indv.
sv. Toldembedsmand, danner med
Sønner svensk-baltisk Handels-
hus, 468.
- Spinola, Christophorus de Royas y
Sp., spansk Franciskanerbisp, Leo-
pold I.s Legat, 216.
- Spinoza, Baruch, holl.-jodisk Filo-
soph, 335.
- Spjellerup (Marvede S.) 148, 163,
165, 168.
- Sponneck, Wilh., Rigsgreve, Mini-
ster, 328, 330.
- Staf, Nils, svensk Forstearkivar, 592.
- Stambul 268.
- Stang, Frederik, norsk Jurist og
Statsmand, 371 ff.
- Stauning, Th., Statsmand, 366.
- Stavanger 625.
- Steen, Sverre, norsk Historiker,
Professor, 544, 718 f.
- Steensberg, Axel, Dr. phil. Mu-
seumsinspektør 677—83.
- Steenstrup, Johs., Historiker, 302,
324, 525, 687, 689.
- Steffen, R., svensk Litteraturhisto-
riker, 376.
- Steffens, H., Filosof, 339.
- Stegehus Len, 100, 102, 145, 448.
- Stein, Ernst, tysk Byzantinist, 267.
- Steinnes, A., norsk Rigsarkivar,
Dr. philos., 547.
- Steinmann, Chr. Ludvig, Embeds-
mand, Minister 208, 389, 391, 395.
— Poul Chr., Gehejmestatsmini-
ster, 721.
- Stenersen, P. C., norsk-dansk Præst,
719.
- Stensen, Niels, Biskop, 210—47, 332
—35.
- Stenvikholm, Norge 10 f, 34, 42, 50,
89.
- Sterck, Johannes, tysk Jesuit, Mis-
sionær i Danm.-Sverige, Sten-
sens Skriftefader, 240.
- Sterm, N. S., topografisk Forfatter,
500.
- Stevns 287, 690, 692.
- v. Stitten. Frants, lybsk Licentiat.
114.
- Stockholm 339, 546, 590, 698.
- Store Bælt 540, 542 f.
- Stralsund 542.
- Strick, Adrian, Commissarius i Haag.
619.
- Struensee, J. F., Statsmand, 184 f.
- Strzygowski, Josef, ostrigsk Kunst-
historiker, 264.
- Strängnäs 744.
- Stubberup (Vallensved S.) 150, 163,
165, 167.
- Stude (Hemmeshøj S.) 163, 165, 168.
- Stucholmene 76.
- Sturerne, svensk Adelslæggt, 546 f.
- Sturm, Johan, Rektor i Strassburg.
Humanist, politisk Agent, 137.
- Stygge, Chfr., Lensmand, 114. —
Hans, til Holbæk- og Nørager-
gaard, Lensmand, 68.
- Suhm, P. F., Historiker, Bogsamler.
194 f.
- Sulpicius, Ser., romersk Konsul,
557, 564.
- Sunesson, Andreas, Kansler, 597,
599, 601.
- Surat, Indien, 743.
- Surbeck, Simon, Borgmester, 624 f.
629.
- Svale, Verner, Landsdommer, 76, 130.

- Svanning, Hans. Historiker, 730 f.
 Svare, Bjarne, norsk Historiker, 371 f.
 Svave, Peder, kongl. Raad, 13.
 Svedberg, Jesper, svensk Biskop, 588 ff.
 Sven, Sagnkonge, 597.
 Svendstrup (Taarnborg S.) 150, 163 f, 169.
 Svenung, Klosterbroder, 376.
 Sverdrup, Johan, norsk Politiker, 371.
 Sverige 115, 121, 136, 284, 295, 317 f, 367, 373—78, 452, 468, 534, 544—49, 570 f, 583, 588—92, 617, 637—43, 645 ff, 651, 653, 659, 679 f, 689 ff, 695, 699 ff, 709, 722, 726, 728—42, 744.
 Sybaris (Syditalien) 343 f.
 Sylvius, Johannes, reformert Præst v. tysk Kirke i Amsterdam, 335.
 Syme, Ronald, engelsk Historiker, M. A., 562 f, 565.
 Syrakus 343.
 Syrien 269 f, 739.
 Sæbygaard Ldg., Antvorskov Len, 430, 436, 440, 444, 478. Gl. Sæbygaard Len 151.
 Sodringsholm Ldg., 449.
 Sogaard, Helge, Dr. phil., Museumsinspektør, 309—314, 316 f.
 Solvitsborg 447, 471.
 Somme Herred 692.
 Sønderborg 737. — Slot 350.
 Sønderjellinge (Haarslev S.) 163, 166, 168.
 Sønderjylland (jfr. Slesvig og Hertugdømmerne) 290—301, 723 f, 726, 728.
 Sønderup (Boeslunde S.) 163, 165, 168. — (Sønderup S.) 150, 161, 163, 165—168.
 Sørbylille (Sludstrup S.) 163, 165, 168.
 Sorbymagle 152, 156, 160, 162—69.
 Sørdrup 163, 166 f.
 Sørensen, C. Th., Militærhistoriker, 567. — Jens, Søkortdirektør, 520.
 Sørupgaard 81 f.
 Taarnborg 148, 150 f, 156, 160 f, 163—169.
 Taasinge 144.
 Tacitus, romersk Historiker, 697.
 Tanderup 681.
 Tarent 341 ff.
 Tawney, R. H., eng. Historiker, 713.
 Tegel, E. J., svensk Historiker, 728 f.
 Temesa (Syditalien) 345.
 Terlon, Hugues, Chevalier de, fransk Resident, 230.
 Thaarup, F., Statistiker, Historiker, 423.
 Thaulow, Th., Oberstløjtnant, historisk Forfatter, 362.
 Thestrup, Rasmus Pedersen, Aarhusborger, 479.
 Thisted Amt 285.
 St. Thomas 386 ff, 392, 394 f, 397, 401 f, 407, 409 ff, 413, 415 ff, 419 f, 426.
 Thomsen, Albert, Museumsmand, Lokalhistoriker, 577—80. — Chr. Jürgensen, Museumsmand, Arkæolog, 342, 745 f. — Jens, Kancelliskriver, 32.
 Thorsteinsson, Bjarni, Amtmand, 337 f.
 Thott, Otto, Statsmand, Bogsamler, 204, 209. — Tage Ottesen, til Næs og Eriksholm, Rigsraad, 35, 48, 466, 468, 471, 473, 475, 627, 633.
 Thrane, Marcus, norsk Socialist, 373.
 Thranemosen 76.
 Thrige, H. P., Historiker og Skolemand, 380 ff.
 Throndsen, Christoffer, se Rustung.

- Thulstrup, Jørgen, Storkøbmand, Kompagnidirektor, 415.
- Thurii (Syditalien) 341, 343.
- Thy 432.
- Thyra, Prinsesse, g. m. Hertugen af Cumberland, 298, 300.
- Thüringen 530.
- Tillisch, F. F., Embedsmand, Politiker, 328, 586.
- Tingjellinge 163 f, 168.
- Tjustrup 152, 156, 160 f, 163 f, 166 f, 169.
- Tjæreby (Taarnborg S.) 148, 163, 166. — (Tjæreby S.) 148, 150, 163 f, 167 ff.
- Tommerup Kloster 8.
- Torck, Johan Rotger, tysk Generalvikar, 222, 224.
- Tordsø, Skaane, 73, 86 ff.
- Torna H., Skaane, 317 f, 321, 323.
- Tornemark (Fyrendal S.) 163, 166, 168.
- Torpe (Gimlinge S.) 163, 166, 169.
- Tortona, Slot v. Milano, 638.
- Toscana 228 f, 348.
- Tours, Frankrig, 593.
- Trakien 269 f, 340, 342.
- Tranekjær Ldg., Langeland, 431, 441, 445 f, 478. — Len 85.
- Trant, F. C., Kollegiedeputeret, 392.
- Tratziger, Adam, gottorpsk Kansler, 291.
- Trebonius, C., romersk Konsul, 557.
- Trelleborg, Slagelse, 522.
- Trenderup (Boeslunde S.) 163, 165, 167.
- Troels-Lund, Troels, Historiker, 88, 125, 485 ff, 496 f, 647.
- Trolle, Anne, g. m. Axel Urup, 51. — Borge, Rigsraad, 61, 68—71, 75, 77, 87, 89, 92, 108, 110 f, 126. — Gustav, Ærkebisp i Uppsala, 571 f. — Herluf, Rigsraad, Admiral, 17, 36, 68, 74—80, 87 ff, 92 f, 96 f, 100, 108 f, 112, 116 f, 119 ff, 248 f, 251 f, 254—58, 359, 661, 663—66, 668—71, 674 f. — Niels, Rigsviceadmiral, Norges Statholder, 153. — Niels, til Braade, 257. — Ollegaard, g. m., Christoffer Huitfeldt, 257.
- Trondhjem 540, 542, 625, 632.
- Trotti, Lorenzo, italiensk apostol. Nuntius, 225, 227, 232, 246.
- Tryde, E., Stiftsprovst, 725.
- Tryggvælde 17, 665 f. — Len 145.
- Trøjborg 174.
- Ubero, Aelius, romersk Politiker, 557.
- Tudse Herred 526.
- Tullia, g. m. P. Dolabella, 557.
- Tureby Len 109.
- Tulso 521.
- Tunberg, Sven, svensk Historiker, Prof., fil. dr., 591.
- Tursen, Jon, lundensisk Kannik, 730 ff.
- Tuxen, A. P., Militærhistoriker, Officer, 567.
- Tybjerg H. 287.
- Tyrkiet 268, 382.
- Tyrol 3.
- Tyskland 3, 13, 60, 62, 70, 104, 134, 217, 220—24, 234—44, 246, 261 f, 266 f, 284, 287, 289 f, 294—301, 312 ff, 316 f, 339, 349 f, 393, 406, 455, 461, 537 f, 540, 547, 575 f, 583, 592, 594, 638, 641, 651, 684 f, 689 f, 696, 700—03, 705, 722 ff, 726, 740, 744. — Nord-, 94, 246, 288 ff, 454, 458, 468, 514, 637 f, 737. — Vest-, 530.
- Tyvstofte (Tjæreby S.) 150, 163 f, 167.
- Tzimiskes, Johannes, byzantinsk Kejser, 263.

- Tolløse 116.
 Tønder Amt 726 f.
 Tørring Len 726 f.
- Udby** 719
 Udlejre Len 12.
 Ueland, Gabriel, norsk Politiker, 371 f.
 Uffe, Sagnkonge, 598 f.
 Ugerup (Urup), Aksel, Rigsraad, 51.
 Ulfborg Herred 34, 36.
 Ulfeldt, Christoffer Knudsen, til Svenstorp, Lensmand 473, 475, 629 f. — Corfitz, Rigshovmester, 448, 481, 569. — Korfits, Rigsraad, Kancellisekr., 47, 87 f, 117, 135, 139. — Jakob, Rigsraad, 463 ff, 468.
 Ulfstand, Gregers, Lensmand, 68. — Lauge, til Torup, Lensmand, 100, 114. — Niels, til Barsebek og Vemmetofte, Lensmand, Falke-mester, 100, 102.
 Ulrik, Fyrstebiskop i Slesvig og Schwerin, 488 f. — Hertug af Mecklenburg, 487.
 Umbrien 552, 715.
 Ungarn, se Ostrig, 744 f.
 Unger, W. S., holl. Historiker, 703.
 Uppland 452.
 Uppsala 339, 544, 590 f, 697, 699, 740 f.
 Urne, Christoffer, til Aarsmarke og Raarup, Rigskansler, 627. — Claus, Rigsraad, 87, 114. — Frederik, til Alslev, Bregentved, Lensmand, 153. — Jørgen, Rigsmarsk, 527. — Jørgen, Ritmester i sachsisk Tjeneste, 14. — Sivert (Sigvard), til Raarup, Rigsstaldmester, Rigs- og Gehejmeraad, 153.
 Usher, A. P., amerik. Prof., økonom. Historiker, 704.
- Uspenskij, Porph., russisk Biskop, Byzantinist, 260.
- Wad**, G. L., Historiker, Arkivmand. 359.
 Vadstena 741.
 Waesberge, Janssonius, hollandsk Bogtrykker, 218 f.
 Valbech, Johan, Deventerborger. 653.
 Valby, Ll. (Skt. Mikkels Lands.) 163, 166, 169. — St. (Skt. Mikkels Lands.) 152, 163, 165, 167.
 Walde, O., svensk Bibliotekar, Lærdomshistoriker 377.
 Valdemar I, Konge, 508, 595, 597, 599 f.
 Valkendorf, Christoffer, til Glorup, Rigshofmester, 89, 122, 139, 487 f, 543. — Erik, til Glorup, Chr. III.s Kammertjener, 26, 32. — Erik, Ærkebispe, 574.
 Vallensved 149 f, 155, 161—69.
 Vallo Slots Ldg., 430, 433, 435 f, 443 f, 449.
 Walsingham, Francis, engelsk Statssekretær, 733.
 Wandal, Hans, Biskop, 589.
 Vanløse 516.
 Varberg 41, 100, 114, 447 f, 647.
 Ward, H. L. D., engelsk Litteraturhistoriker, British Museum. 595.
 Varde 512.
 Warmund, Sagnkonge, 597 f.
 Vasa, svensk Kongeslægt, 546, 549.
 Washington, George, amerikansk Statsmand, 280.
 Vasiljef, A. A., russisk Byzantinist. Professor i U.S.A., 267 f.
 Vasiljevskij, V. Gr., russisk Byzantinist, 260, 263.
 Vatikanarkivet 373 f.
 Vatinius, P., romersk Konsul, 557.

- Waymouth, George, engelsk Kap-
tajn, 493.
- Webb, Beatrice, engelsk Social-
politiker, g. m. W. S., 722. —
Sidney, (Lord Passfield), engelsk
Nationaløkonom, Socialpolitiker,
722.
- Vedbygaard 154.
- Vedbysonder (Ottestrup S.) 163,
165, 168.
- Vedel, Anders Sørensen, Historiker,
521 f, 730 ff. — P., Direktør i
Udenrigsministeriet, 294, 298—
301. — Sophus, Retskyndig, 324.
- Weibull, Lauritz, svensk Historiker,
Prof. emer., 569—72, 728.
- Weidenfeld, Winand, tysk Jesuit-
rektor i Münster, 234 f.
- Weis, Herman, københavnsk Køb-
mand, 625.
- Vejle, Jakob Madsen, Biskop, 360.
- Vejle Mølle 114.
- Vejlo, Hammer H., 290.
- Welhaven, J. S. C., norsk Digter,
372.
- Velia (Elea, Syditalien) 341, 343.
- Vemmelev 148, 161 ff, 165 f, 167,
169.
- Vemmeløse (Gimlinge S.) 150, 163,
166, 169.
- Wemmenhøgs H., Skaane, 318.
- Wenden, Livland, 697.
- Vendslev 148.
- Vendsyssel 432, 531.
- Wergeland, H. A., norsk Digter,
372.
- Vermont, U.S.A., 275.
- v. Wernsdorf, (Varnstrup etc.), Jon,
Kammersvend, 32.
- Vespenø 139.
- West, Fritz, Arkivar, 723.
- Vestervig 34, 100.
- Westfalen 286, 741.
- Vestindiske Øer, danske, 181, 385—
427, 724.
- Westmann, K. B., svensk Kirke-
historiker, 376.
- Westphalen, Bogholder, 398.
- Vesuv 213.
- Vetenskapsakademien, svenska, 378.
- Vetenskaps-Societeten (Lund) 588.
- Wetterberg, Gunnar, svensk Første-
bibliotekar, Dr., 588 ff.
- Veze, Johan, Ærkebiskop, 576.
- Vibe, Mik., Borgmester, 622, 624.
- Wiberg, Koren Chr., norsk Mu-
seumsdirektor, 543.
- Viborg 25. — Domkapitel 139. —
Landsarkiv 309. — Landsting 526.
- Vibæk, Marius, Handelsskolemand,
Handelshistoriker 424.
- Videnskabernes Selskab, 345, 580 f,
584 f.
- Widerø, Harald, norsk cand. philol.,
Historiker, 539.
- Wien 213 f, 242, 723.
- Viffert, Axel Thønnesen, Rigsraad,
32. — Holger Thønnesen, til Næs,
Adelsmand, 100.
- Vignæs Birk 81, 114.
- Viken 34, 103.
- Vilhelm, Abbed af Æbelholt, 597 ff,
607.
- Wilhelm I, tysk Kejser, 296—99,
301.
- Wilhelm V, Hertug af Kleve, 642.
- Villands Herred 17.
- de Willum (Willem el. Wilhelm),
David, hollandsk Købmand, 624.
— Jan (Johan), indiv. hollandsk
Handelsmand og Industridrivende,
455, 608, 624, 626. — Pael, hol-
landsk Købmand, kgl. Faktor, 626.
- Wilson, Woodrow, amerikansk Stats-
mand, 281.
- Vilstrup, H. K., fhv. Dommer, 676.

- Winckler, Georg, sachsisk Befuld-
mægtiget, Amtmand, 65.
- Vinderup Gaard og Gods 139.
- Vindinge 148.
- Windtz, Jacob, Hovedsmand, 29.
- Virginia 400, 405.
- Visborg, Gotland, 84, 95 f, 448.
- Visby 95, 737 f, 741.
- v. der Wische, Johan, kursachsisk
Sendebud, 655.
- Visconti, Ercole, Ærkebisp af Da-
miette, Nuntius i Köln, 223 ff.
- Vistašpa (Hystaspes), iransk Konge,
353.
- With, R. C., Højesteretsassessor,
331.
- Vitskøl 289.
- Wittenberg 108. — Universitet 85.
- Wittfelden, Christof, se Huitfeldt, C.
- Wiwet, F. Vilh., Jurist og Digter,
184.
- Viviani, Vincenzo, florentinsk Ma-
tematiker, Fysiker, Galileis Di-
scipel, 211.
- Vladimir I, d. St., russisk Stor-
fyrste, 263.
- Wobitzer, Wladislaw, kgl. Raad, 16,
59, 114.
- Wolf, C. C., Agent, Direktor, 414 f.
— Christian, tysk Filosof, 192.
— Johan Christoph, Prof., Præst
i Hamborg, 582.
- Vollenhove ved Zwolle, Overyssel,
644.
- Wolsey, Thomas, engelsk Kardinal
og Statsmand, 574.
- Vomb Sletten, Skaane, 318.
- Worcester, Earl of, Admiral, 491.
- Vordingborg 36, 85, 96, 100, 657.
— Len 145, 430, 436 ff, 440, 442,
444.
- Worm, Ole, Læge, Samler, Arkæo-
log, 624.
- Vorthusen, Johannes, prévôt i De-
venter, 637.
- Vrejlov Kloster 17, 100, 103.
- Ystad 361, 625.
- Zilliacus, Johan Henrik, finsk Filo-
log, F. D., Docent, 268.
- Zamora, Alcalá, spansk Politiker,
383.
- Zarathustra, persisk Religionsstif-
ter, 353.
- Zelle, Mikkel, («Skriver»). Borg-
mester, 643.
- Zenker, R., tysk Litteraturhistori-
ker, 595.
- Zittos, Michiel, flamsk Maler (Mester
Michiel flamenco), 574.
- Zoëga, G., Arkæolog, 342.
- Zwolle, Overyssel, 644.
- Æbelholt Kloster 75 f.
- Ægypten 269, 382.
- Ängelholm Sletten, Skaane, 320.
- Ætna 213.
- Øm Kloster 569.
- Oresund 125, 456, 458 f, 461, 467,
476 f, 479, 540 ff, 592 (Diagram),
639, 700, 702—07, 709—12, 733 f,
737.
- Ørslev 161, 163, 166, 168 f.
- Ørsted, A. S., Retslærd, Statsmand,
178, 183 f, 200—03, 328, 372. —
H. C., Fysiker, 585.
- Ørum 17, 448.
- Østersoen 290, 297, 386, 396, 418.
454 f, 468, 535 f, 538 ff, 638 f,
659, 702—11, 713, 734, 740 ff.
- Østrig(-Ungarn), 214, 295 f, 300,
640, 700, 744.
- Østrup, Johannes, Orientalist, Pro-
fessor, Dr. phil., 382.
- Østved, Einar, norsk biografisk For-
fatter, 373.

Udsigt over
Indholdet af Historisk Tidsskrift
 9. Række, I—VI. Bind.

Afhandlinger, Smaastykker og Oversigter. Side

Aakjær, Svend , Fjends Herreds Selvejerbønder	II, 27—77
— Romere og Germaner	VI, 278—283
Andersen, Caroline , Til det Stockholmske Blodbads Historie II, 342—347	
Arup, Erik , Kritiske Studier i nyere dansk Historie. I. Bernstorff og Holstein	I, 129—213
— Kritiske Studier i nyere dansk Historie. Intermezzo. Bernstorff og Moltke	II, 78—125
Bang, Thomas B. , Kronens Mageskifter under Frederik 2. I, 1—42	
Christensen, Villads , Vestersoen	I, 294—301
la Cour, Vilhelm , Kong Gorm og Dronning Tyre	V, 189—252
Engelstoft, Poul , Estrup-Litteratur	VI, 188—192
Erslev, Kr. , Dronning Tyre og Danevirke	VI, 1—53
— Det stockholmske Blodbad	VI, 249—268
de Fontenay, Fr. le Sage , Danmarks Handelstraktater med Spanien I. De ældre Traktatforhandlinger	I, 43—61
Friis, Aage , »Under Junigrundloven« og dens Forfatter . . . I, 89—128	
— Helmuth von Moltke til Cai Hegermann-Lindencrone om Krigen 1864	I, 282—294
— Nyere tysk Historieforskning vedrørende Slesvig og Holsten I, 301—310	
— Bernstorff og Moltke under Krigen 1762. En kritisk Undersøgelse	I, 317—354
— Historieforskernes internationale Organisation	V, 111—124
— C. N. David, Christian IX og Sir Augustus Paget i November 1863	VI, 133—248
— Nordiske Undersøgelser i de russiske Statsarkiver VI, 289—293	
Friis, Astrid , Bemærkninger til Vurdering af Oresundstoldregnskaberne og Principerne for deres Udgivelse	IV, 109—182

Glarbo, Henny , Studier over danske Adelsmænds Udenlandsrejser i Tiden 1560—1660	IV, 221—274
Heckscher, Eli , Merkantilismen som Samfundsopfattelse ..	V, 1—22
Hegermann-Lindencrone, J. H. , Danmarks Handelstraktater med Spanien II. Den dansk-spanske Handelstraktat af 4. Juli 1893	I, 62—88
Heiberg, J. L. , Bemærkninger om Josephos	II, 281—306
Hjelholt, Holger , Den slesvigske Stænderforsamling i 1860. Et Bidrag til Belysning af slesvigsk Politik under det danske Styre mellem Krigene	III, 209—341
— Martensen og Sprogreskripterne	VI, 364—413
Jacobsen, Thorkild , Nvere assyriologisk Litteratur	V, 486—496
Jensen, Hans , Bondecirkulæret af 8. November 1845. Et Bidrag til Kristian 8.s Tids Historie	II, 171—232
Jørgensen, Ellen , Hans Gram. Et historisk Forsøg	III, 165—191
— Nordiske studerende ved Universitetet i Louvain	III, 385—389
— Caspar Paludan-Müller	V, 349—446
Klitgaard, C. , Baun og Vidiebrand	VI, 111—115
Knudsen, Johannes , Hollandsk Indflydelse paa Navngivningen i Farvandene omkring Danmark	I, 398—420
Krarup, Alfred , Nordiske Vatikan-Undersøgelser	III, 192—204
Kocher, Arthur , Kongebrevet fra 1085. Studie i det ældste danske Diplom- og Brevvæsen	II, 129—170
— Biskop Livo af Odense	II, 338—342
Larsen, Ernst , En Beretning fra Stændermødet 1660	III, 389—399
Lauridsen, P. , Sonderjydske Forere i 1850erne	II, 233—280
Linvald, Axel , Peder Oxen i Landflygtighed	II, 337—338
— Det 4. nordiske Historikermøde i København og Sorø 29. Juni —4. Juli 1926	V, 77—110
— Metternich	V, 125—138
— Arkivlitteratur	V, 292—300
— Den 6. internationale Historikerkongres i Oslo	VI, 264—272
— B. G. Niebuhr	VI, 417—433
Mackeprang, M. , Har Karl Gustav været Akademist i Sorø?	III, 204—208
Møller, Erik , Aktsamlinger til Krigens Forhistorie	IV, 53—71
— Moltke-Hvitfeldt og den planlagte Landgangs-Ekspedition til Ostersøen i 1870	IV, 183—188
— Nyt om Krisen 1914 og Balkan-Politiken 1914—17	V, 300—307
Møller, Jens , Om Orla Lehmanns Del i Udkastet til Junigrundloven	V, 447—485
Nørlund, Poul , Arkæologisk Litteratur	IV, 277—282
— De ældste Vidnesbyrd om Skyldtaxationen	VI, 54—95
— Arkæologisk Litteratur	VI, 284—289

Side

Olsen, Albert , Steffen Rodes Regnskabsbog over Studehandel 1637—1650	I, 255—281
Petersen, Kr. , Eilert Peter Tscherning	III, 345—384
Rockstroh, K. C. , Frederik 4.s Godspolitik 1715—1720 ..	III, 1—92
— Den store Landbokommission og de militære Kollegier 1786—88	VI, 96—111
Schütte, Gudmund , Dansk Kongetals tusendaarige Traad .	V, 23—76
Steenstrup, Johannes , De danske Folkevisers ældste Tid og Visernes Herkomst	I, 232—254
— — —	I, 355—397
— Nogle Studier fra Vikingetiden	III, 148—164
— Nogle Undersøgelser til Belysning af Teksten i Adam af Bremens Værk	VI, 343—363
Steidl, P. D. , Jacobus de Dacia, en landflygtig Graabroder fra Reformationstiden	VI, 273—277
Thorsen, Chr. , En Kobmands Soforsikring og Soroveri i 16. Aarhundrede	II, 1—26
Topsoe-Jensen, T. A. , Af Fregatten Fyllas Skibsjournal .	IV, 275—277
— Skiftet efter Tordenskiold	V, 282—292
Tuxen, A. P. , Poul Vendelbo Løvenørn i russisk Tjeneste 1707—1712	II, 307—336
— Tscherning. Hedemann. Læsoe. Marts—Juli 1848	IV, 1—52
— Det nye norske Værk om Tordenskiold	V, 253—281
Vanggaard, I. S. , Tyres Danevirke	VI, 414—416
Weibull, Lauritz , Knut den helliges gavobrev till Lunds dom- kyrka 1085	III, 104—147

Anmeldelser.

Adler, Ada , Anm. af J. P. Jacobsen: Manes: De Døde og Menneskelivet. 2. Bog. Stormennesket. Genius og Manes. .	I, 311—316
Arup, Erik , Anm. af Knud Fabricius: Kongeloven.	II, 386—397
— Anm. af Ellen Jørgensen: Annales Danici Medii Ævi II,	362—380
— Anm. af W. M. Peitz: Untersuchungen zu Urkundenfäls- schungen des Mittelalters. I. Die Hamburger Fälschungen II,	348—358
Aakjær, Svend , Anm. af Caroline E. Andersen: Grams Historie	V, 513—516
Beckett, Francis , Anm. af M. Mackeprang: Vore Landsby- kirker	II, 380—384
Bergersen, Olav , Indlæg af. Det nye norske Værk om Torden- skiold	VI, 116—132
Blondal, Sigfus , Anm. af Knut Gjerset: History of Iceland	IV, 352—361

Bobé, Louis , Anm. af Grevinde Leonora Christinas Jammers Minde udg. af Otto Andrup. — Leonora Christina Ulfeldt's Jammersminde udg. af Frieda og Johs. Brøndum-Nielsen	V, 311—321
la Cour, Vilhelm , Anm. af Lis Jacobsen: Svenskevioldets Fald	VI, 459—468
Engelstoft, Povl , Anm. af Sofus Hogsbro: Brevveksling og Dagbøger udg. af Hans Lund I—II	V, 158—162
Fabricius, Knud , Anm. af J. Wilcke: Christian IV's Montpolitik 1588—1625	II, 397—404
Friis, Aage , Anm. af Ada Adler: D. G. Moldenhawer og hans Haandskriftsamling	I, 218—220
— Anm. af C. A. Trier: Ulrik Adolf Holstein (1731—1789). Studier over den oplyste Enevældes første Dage i Danmark I.	214—218
— Anm. af Holger Hjelholt: Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig 1850—1864	III, 407—418
Friis Johansen, K. , Anm. af Vilhelm la Cour: Sjællands ældste Bygder	V, 497—513
Hjelholt, Holger , Anm. af Edv. Egeberg: Silkeborg Slot IV.	197—200
Jónsson, Finnur , Anm. af Jon Dúason: Grønlands statsretlige Stilling i Middelalderen	VI, 445—459
Jørgensen, Ellen , Anm. af M. Cl. Gertz: <i>Scriptores Minores Historiæ Danicæ Medii Ævi</i>	II, 358—362
— Anm. af O. Walde: Storhetstidens litterære krigsbyten. II.	384—386
— og Poul Johs. Jørgensen , Anm. af Erik Arup: Danmarks Historie I	IV, 285—351
— Peder Hansen Resens Atlas Danicus. Bornholm. Oversættelse ved Johs. Knudsen	IV, 193—197
Kornerup, Bjørn , Anm. af Alexander Rasmussen: Frederik Münster. Hans Levned og Personlighed	V, 162—170
Køcher, Arthur , Anm. af Chr. Brinchmann: Norske Sigiller fra Middelalderen	IV, 363—367
— Anm. af Johan Carlie: Studium über die mittelniederdeutsche Urkundensprache der dänischen Königskanzlei von 1340—1430. Nebst einer Übersicht über die Kanzleiverhältnisse	V, 321—325
Lindbæk, Sofie Aubert , Anm. af Joh. Steenstrup: Den danske Kvindes Historie fra Holbergs Tid til vor, 1701—1917	I, 220—222
Linvald, Axel , Anm. af Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark II	II, 404—412
— Anm. af Otto Brandt: Geistesleben und Politik in Schleswig Holstein um die Wende des 18. Jahrhunderts	IV, 76—91

Side

Linvald, Axel , Anm. af Henrik Pedersen: De danske Landbrug, fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian V.s Matrikel.....	VI, 317—319
Mackeprang, M. , Anm. af Alexander Bugge: Den norske Trælshandels Historie I.....	IV, 361—362
Møller, Erik , Anm. af H. P. Hanssen: Fra Krigstiden..	III, 418—424
— Anm. af André Tardieu og Franz v. Jessen: Slesvig paa Fredskonferencen Jan. 1919—Jan. 1920.....	V, 139—158
— Anm. af Det danske Folks Historie. Red. Aage Friis, Axel Linvald, M. Mackeprang VII. Bd.....	V, 308—311
— Anm. af Holger Hjelholt: Treitschke og Slesvig-Holsten	VI, 308—314
Nielsen, Axel , Anm. af Astrid Friis: Alderman Cockayne's project and the cloth trade.....	VI, 314—316
Nielsen, Maria , Anm. af Thade Petersen: De sønderjydske Frimenigheders Historie.....	IV, 91—94
Nørlund, Poul , Anm. af Francis Beckett: Danmarks Kunst I.....	IV, 94—97
Nørregaard, Jens , Anm. af Bjørn Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I.....	VI, 439—445
Olsen, Albert , Anm. af E. Wiinblad og Alsing Andersen: Det danske Socialdemokratis Historie 1871—1921.....	II, 413—415
Rockstroh, K. C. , Anm. af A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Lovenorn.....	IV, 72—76
Steenstrup, Johs. , Anm. af Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans Regering.....	III, 400—407
Tuxen, A. P. , Anm. af K. C. Rockstroh: General de Mezas Krigs-Dagbøger 1849—1851.....	VI, 296—308

Recensioner.

VII, 113—188, 239—283, 369—412, 489—553.

Storre Recensioner:

Arup, Erik , Rec. af Svend Dahl og Th. Døssing: Dansk Tidsskrift-Index. — B. Erichsen og A. Krarup: Dansk Historisk Bibliografi. III.....	VII, 113—119
— Rec. af J. Oskar Andersen: Overfor Kirkebruddet..	VII, 125—133
— Rec. af Jul. Schovelin: Fra Kongehuset til Selvstyre	VII, 150—158
— Rec. af Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis Ecclesiae udg. af Bernh. Schmeidler. — Bernh. Schmeidler: Hamburg-Bremen und Nordost-Europa vom 9. bis 11. Jahrhundert.....	VII, 256—269
Fabricius, Knud , Rec. af K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i 17. og 18. Aarhundrede..	VII, 138—146

Fabricius, Knud , Oversigt over Litteratur vedr. Sønderjyllands Historie	VII, 383—395
de Fontenay, Frederik le Sage , Oversigt over indo-germansk Forskning	VII, 239—256
Linvald, Axel , Litteratur vedr. dansk Arkivvæsen	VII, 489—497

Nyt fra historisk Videnskab.

III, 425—431.
IV, 98—196, 201—220, 368—389.
V, 171—188, 326—348, 517—532.
VI, 320—342, 469—494.
VII, 189—192, 284—286, 413—414, 554—576.

Nekrologer.

A. Aumont. Af Robert Neidam	I, 223—224
Thomas B. Bang. Af Erik Arup	II, 126
Kristian Caroe. Af Erik Arup	III, 93
Villads Christensen. Af M. Mackeprang	III, 93—94
M. Cl. Gertz. Af Ellen Jørgensen	VI, 434—435
J. P. Jacobsen. Af Vilh. Grønbech	I, 224—225
Kr. Kälund. Af Finnur Jónsson	II, 126—127
Johannes Knudsen. Af H. Ravn	VI, 435—437
Ludv. Koch. Af Aage Friis	I, 225—226
Johannes Lindbæk. Af M. Mackeprang	II, 127—128
P. Lauridsen. Af Axel Linvald	III, 99—100
H. D. Lind. Af M. Mackeprang	III, 101
Emil Madsen. Af M. Mackeprang	II, 128
Camillus Nyrop. Af Johs. Steenstrup	I, 226—227
Hans Olrik. Af M. Mackeprang	IV, 107—108
Henrik Pedersen. Af Svend Aukjær	IV, 283—284
Marcus Rubin. Af Erik Arup	III, 101—103
V. A. Secher. Af G. L. Wad og Poul Johs. Jørgensen	I, 227—230
Arthur Stille. Af Knud Fabricius	III, 95—96
A. Thiset. Af Kr. Erslev	I, 230—231
Carl Aage Trier. Af Eiler Nystrom	VI, 437—438
Troels-Lund. Af Hugo Matthiessen	III, 96—98
A. P. Tuxen. Af Axel Linvald	VI, 294—295

Udsigt over
Indholdet af Historisk Tidsskrift
 10. Række, I—VI. Bind.

Afhandlinger, Smaastykker og Oversigter. Side

Afzelius, Adam , Historieundervisningen ved de skandinaviske Universiteter	I, 337—346
— og Christensen, Aksel E. , Det femte nordiske Historikermøde	I, 474—483
Bach, Erik , Byzans og den moderne Forskning	VI, 259—272
Bagge, Povl , Om Historieforskningens videnskabelige Karakter. Nogle Bemærkninger i Anledning af Kr. Erslevs Skrift »Historieskrivning«	V, 355—384
Bruun, Henry , Var Udstederne af Opsigelsesbrevet af 23. Juni 1439 alle Rigsraader?	II, 84—92
Boggild Andersen, C. O. , Hertugdømmerne og Danmark i Nytiden	I, 257—325
— Dronning Christina	II, 92—106
— Apropos Norgesartikelen i Kong Christian III's Haandfæstning	II, 242—253
— Traktatudgaver. Til Belysning af L. Laursens Traktatværk	IV, 369—413
— »Historisk Tidsskrift« gennem Hundrede Aar	V, 64—153
Tillæg I. Den danske historiske Forenings Bestyrelse 1839—1939	153—154
Tillæg II. Skrifter udgivne af den danske historiske Forening	155
— Fra den svenske Storhedstid	V, 281—320
Christensen, Aksel E. , Hanseforskning efter Verdenskrigen III,	440—463
Christensen, C. A. , Nedgangen i Landgilden i det 14. Aarhundrede	I, 446—465
Colding, Poul , Danmark-Lothringen 1565—66 og Peder Oxes Hjemkomst	VI, 637—659
la Cour, Vilh. , Adam af Bremens Meddelelser om Sven Estrids-søn	II, 484—539

la Cour, Villh. , Johann Gottlieb Fichte i Lys af den nyere tyske Historieforskning	IV,	29—52
Degn, Anton , Marken som Værdienhed paa Færoerne	I,	68—78
Dyggve, Ejnar , Konstantinsbuen	V,	715—722
Fabricsius, Knud , Corn. Hamsfort og den danske Bonde... II,		540—555
— Gennembruddet i dansk Historieforskning og Historieskrivning i 1870'erne og 1880'erne	V,	385—411
Fabritius, Albert , Danske Vaabenbrevsslægter. En demografisk Detailstudie	V,	658—691
Friis, Aage , Skandinavismens Kulmination. Ministeriet Halls Planer om en nordisk Union forud for Udstedelsen af Marts-kundgørelsen 1863	III,	583—642
— Orla Lehmanns Beretning om Ministerskiftet i November-December 1863	IV,	278—345
Friis, Astrid , Rigsraadet og Statsfinanserne i Christian III.s Regeringstid	VI,	1—140
Fussing, Hans H. , Gessingholm 1609—1663.	III,	59—101, 193—241
Glædemark, H. J. H. , Nyere Habsburger-Biografier	IV,	414—446
— Carl Moltke og den holstenske Ministerportefeuille 1862. . .	V,	185—240
— A. F. Tscherning. Nogle Betragtninger	V,	607—624
Grandjean, Poul Bredo , Sigillografisk Litteratur. Kritiske Bemærkninger og principielle Spørgsmaal	V,	702—714
Hassø, Arthur G. , Den danske Regering og Koffardifarten Nord om Norge i det 16. Aarhundrede	II,	556—608
Hjelholt, Holger , Ansættelsen til Molleskyld i Christian V.s Matrikel	II,	36—58
— Kongens Proklamation til Slesvigerne af 27. August 1849 III,		413—432
— Friedrich Meinecke. Nogle Træk i hans historiske Forfattervirksomhed	IV,	69—85
— Inkorporationen af den gottorpske Del af Hertugdømmet Slesvig i Aaret 1721	IV,	225—260
— Et Forspil til den store Landbokommissions Nedsættelse V,		163—184
Holek, P. , Christian den Fjerdes Skib paa Skanderborg So VI,		485—498
Hvidtfeldt, Arild , Det kgl. Rettertings Domme af 20. og 21. Oktober 1575	VI,	248—258
Hvidtfeldt, Johan , Forordningen af 3. August 1523	III,	32—42
Jacobsen, Lis , Om det nye danske Diplomatarium og Principperne for dets Udgivelse	II,	609—618
Jensen, Hans , Fr. Jul. Kaas og A. S. Orsted i 1826	I,	50—67
— Den tyske Kulturkamp efter 1871	IV,	53—68
— Vi alene vide —. Et kildekritisk Bidrag til Vurdering af dansk Enevælde	IV,	261—277

Side

Jensen, Hans , Den politisk-historiske Udviklingsplanke i de danske Forfatningsdrøftelser 1830—1848	V, 431—444
Juul, Stig , Herlufsholm-Dommene endnu en gang	VI, 660—676
Jørgensen, Ellen , Chr. Molbech, den danske historiske Forenings Stifter	V, 1—63
Jørgensen, Harald , Finansforvaltningens Omdannelse i 1816 I, 191—200	
— Fransk Revolutionshistorie efter Verdenskrigen (1918—1930)	II, 293—322
— Historieundervisningens Reform	II, 619—649
— Domstol contra Centraladministration. Det retslige Efterspil til Orla Lehmanns Ridehustale 1845	V, 445—457
— Det 7. nordiske Historikermøde i København 8.—14. August 1939	V, 476—514
Klitgaard, C. , Vendsysselske Selvejerbønder før og efter »Klemensfejden«	IV, 86—105
— Nordjylland og det norske Sorland. Skudehandelens Indvirken paa Befolkningsforholdene	V, 625—657
Koch, Hal , De ældste danske Klostres Stilling i Kirke og Samfund indtil 1221	III, 511—582
— Konstantin den Store i Lyset af den nyeste Forskning..	V, 320—353
Linvald, Axel , Frederik den Stores Statsopfattelse	II, 1—35
— Dansk-tysk Arkivudveksling	IV, 109—120
Larsen, Kay , Danmark og Slavehandelens Ophævelse	IV, 106—108
Lorenzen, Vilh. , Christiansburg. Et dansk Byanlæg i Oldenburg i 17. Aarhundrede	V, 464—475
Lukman, N. , Saxos Kendskab til Galfred af Monmouth..	VI, 593—607
Marstrand, Vilh. , Aabenraa c. 1028—1523	III, 254—256
Moberg, Ove , Till frågan om hemorten för de vikingar, som kämpade mot Hakon jarl i Hjörungavåg	V, 458—464
Müller, Th. A. , Holbergs to ældste historiske Arbejder, deres Kildeforhold og hvad de fortæller om Forfatterens daværende Udvikling og Personlighed	IV, 1—28
— og Linvald, Axel , Revisionen af historiske Lærebøger..	IV, 356—368
Møller, Jens , Indfødsretten og Kongeloven og Indfødsrettens Kilde m. m.	VI, 177—209
Neiiendam, Jan , Frede Bojsen og Grev J. L. Holstein-Ledreborg	IV, 346—355
Nørregaard, Georg , Englands Køb af de danske Besiddelser i Ostindien og Afrika 1845 og 1850	III, 335—412
— Provisorier i Stændertiden	V, 692—701
Nystrøm, Eiler , Topografi og Videnskab	VI, 499—518
Olrik, Jørgen , Om Forholdet mellem Saksnes og Knytlingasagas Fremstilling af Danmarks Historie 1146—1187	I, 131—190

Olrik, Jørgen , Studier over Saksnes historiske Kilder	II, 149—289
Olsen, Gunnar , Studier i Danmarks Kornavl og Kornhandelspolitik i Tiden 1610—1660.	VI, 428—484
Plesner, Johan , I Anledning af Prof. Knud Fabricius' Anmeldelse af Johan Plesner: L'Emigration de la campagne à la ville libre de Florence au XIII ^e siècle. Svar af Knud Fabricius.	III, 433—439
Rise Hansen, C. , Den økonomiske Udvikling inden for Bondestanden ca. 1560—ca. 1660	VI, 141—176
Scherz, G. , Biskop Niels Steensen og Kapucinerne i Hannover V. — Nyere Bidrag til Niels Stensens Historie	V, 241—280 VI, 210—247
Schreiner, Johan , Gammelt og nytt syn paa norsk middelalderhistorie	V, 412—430
Skovgaard, Johanne , Nyere tyske Arbejder vedrorende Slesvigs og Holstens økonomiske Historie	I, 326—337
Steenstrup, Joh. , Nogle Strejfflys over Christian IV's Tidsalder, særligt med Hensyn til Kvindens Stilling	I, 1—49
— Fredløs. Betydningen af denne Straf og Tvang i de sidste Aarhundreder af dens Bestaan	I, 395—445
— Kong David.	II, 290—292
— Flertal og Mindretal. En Undersøgelse om Afstemning og Valg i Danmark i ældre Tid.	II, 449—483
— Valdemar Sejrs Død og de ved Tronskiftet vedtagne Ændringer i Landets Styrelse	III, 1—31
Sveistrup, P. P. , Det Kongelige Danske octroyerede Vestindiske Handelsselskab 1778—85	VI, 385—427
Teinnæs, Olof , Slaget ved Axtorna 20. Okt. 1565	I, 78—93
Weilbach, Fr. , Frederik IV's Frierrejse til Mecklenburg og Sachsen	III, 256—266
Wendt, Frantz Wilh. , Nyere amerikansk Historieskrivning II, — Nogle moderne amerikanske historiske Værker	II, 106—115 VI, 272—283
Wentz, Gottfried , Christian II's Vinterfelttog i Vigen 1532 III, —	42—58
Willerslev, Richard , Danmarks første aktieselskab	VI, 608—636

Anmeldelser.

Aakjær, Svend , Anm. af Poul Johansen: Die Estlandliste des Liber Census Danicæ	II, 663—667
— Anm. af Axel Linvald: Bistrup. Byens Gods 1661—1931 II, —	667—670
— Anm. af Kr. Hald: De danske Stednavne paa -um	VI, 687—695
Afzelius, Adam , Anm. af Carsten Hoeg: Introduktion til Cicero, og Hartvig Frisch: Ciceros Kamp for Republikken	VI, 553—566

Afzelius, Adam , Replik til Hartvig Frisch	VI, 713—716
Bagge, Povl , Anm. af Ursprung og Geschichte des Artikels V des Prager Friedens. Die deutschen Akten zur Frage der Teilung Schleswigs (1863—1879). Hrsg. von Fritz Hähnsen. I—II. — Bismarck und die nordschleswigsche Frage. Hrsg. von Walter Platzhof, Kurt Rheindorf u. Johs. Tiedje	II, 66—70
Bobé, Louis , Anm. af Joachim Hild: August Hennings, ein schleswig-holsteinischer Publizist um die Wende des 18. Jahrhunderts	II, 385—390
Borum, O. A. , Anm. af Stig Juul: Fællig og Hovedlod.	V, 729—737
Brøndsted, Johannes , Anm. af Rasmus Mortensen: Fra Vejle Vesteregn	I, 96—98
Brøndum-Nielsen, Johs. , Anm. af Erik Kroman: Dansk Palæografi og af samme: Skriftens Historie fra Reformations-tiden til Nutiden	VI, 684—687
Bøggild Andersen, C. O. , Anm. af Ludvig Andresen und Walter Stephan: Beiträge zur Geschichte der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung von 1544—1659. I—II.	III, 464—479
— Anm. af Helge Sogaard: Haandværkerlavene i Aarhus under Enevælden	VI, 309—317
— Anm. af J. Huizinga: Homo ludens.	VI, 351—358
Christensen, Aksel E. , Anm. af Nina Ellinger Bang (og Knud Korst): Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Oresund 1497—1783 og gennem Storebælt 1701—1748.	III, 112—130
— Anm. af Reynold Junges Montregnskaber 1534—1540. Udg. af Georg Galster	IV, 125—134
— Anm. af Eli F. Heckscher: Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa 1520—1720 og Ekonomisk-historiska studier IV, 149—181	
— Anm. af Erik Lönnroth: Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige	VI, 544—549
la Cour, Vilh. , Anm. af Hugo Matthiessen: Hærvejen	I, 353—363
— Anm. af Det norske folks liv og historie gennem tiderne I, II, V, IX	II, 75—79
Engelstoff, Povl , Anm. af Hans Jensen: De danske Stænderforsamlingers Historie 1830—1848. I—II.	III, 480—485
Eriksen, B. , Anm. af H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814. Bd. I—XI	II, 650—654
Erslev, Kr. , Anm. af Det danske Folks Historie	I, 94—96
Fabricius, Knud , Anm. af Erik Arup: Danmarks Historie II. Bd.	II, 323—369

Fabricius, Knud , Anm. af Chr. Elling: Holmens Bygningshistorie 1680—1770	II, 670—682
— Anm. af Johan Plesner: L'Emigration de la campagne à la ville libre de Florence au XIII ^e siècle	III, 281—287
— Anm. af Poul Colding: Studier i Danmarks politiske Historie i Slutningen af Christian III.s og Begyndelsen af Frederik II.s Tid	V, 737—745
— Anm. af Hartvig Frisch: Athenernes Statsforfatning. V, 750—760	
— Anm. af Sylloge Nummorum Graecorum. Italy I—III, Sicily I—II, Thrace I	VI, 340—345
— Anm. af Karl Brandt: Kaiser Karl V; Werden und Schicksal einer Persönlichkeit und eines Weltreiches. I—II	VI, 345—351
— Anm. af Hans Füssing: Herremand og Fæstebonde ..	VI, 523—529
— Anm. af Niels Ahnlund: Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död	VI, 695—702
Friis, Aage , Anm. af Povl Bagge: Studier over D. G. Monrads Statstanker	IV, 141—149
— Anm. af Paul Holt: Verdenshistorie. En Oversigt til Undervisningsbrug. I—II	IV, 461—465
Friis, Astrid , Anm. af Johan Schreiner: Hanseatene og Norge i det 16. årh.	VI, 535—544
— Anm. af Aksel E. Christensen: Dutch Trade to the Baltic about 1600. Studies in the Sound Toll Register and the Dutch Shipping Records	VI, 702—713
Friis Johansen, K. , Anm. af Knud Fabricius: Das antike Syrakus	II, 397—401
Frisch, Hartvig , Anm. af Adam Afzelius: Die römische Eroberung Italiens	VI, 550—553
— Gensvar	VI, 716
Galster, G. , Anm. af W. Jesse: Der wendische Münzverein. I.	98—100
Hammerich, Kai , Anm. af Albert Olsen: Studier over den danske Finanslov	I, 468—472
Hansen, Gunnar , Anm. af Aage Friis: Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—79. Aktstykker og Breve. I—IV og Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark II samt Aage Friis og Povl Bagge: Europa, Danmark og Nordslesvig. Aktstykker og Breve. I	VI, 294—301
Eli F. Heckscher , Anm. af Axel Nielsen (Erik Arup, O. H. Larsen, Albert Olsen): Dänische Wirtschaftsgeschichte III,	102—111
Hjelholt, Holger , Anm. af Bo V:son Lundquist: Sverige och den slesvig-holsteinska frågan 1849—50	III, 270—281
Hvidtfeldt, Johan , Anm. af Ludwig Andresen: Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern bis 1869	V, 542—548

Side

Jensen, Hans , Anm. af J. P. Mynsters Visitatsdagbøger 1835—1853 udg. af Bjørn Kornerup.....	V, 533—542
Jensen, Povel Johs. , Anm. af Breve fra og til Rasmus Rask, udg. af Louis Hjelmslev	VI, 335—340
Jensen, Sigurd , Anm. af Fridlev Skrubbeltrang: Husmand og Inderste. Studier over sjællandske Landboforhold 1660—1800	VI, 301—309
Jørgensen, Ellen , Anm. af Alfred Otto: Liber daticus Roskildensis	II, 661—663
— Anm. af Paul Lehmann: Skandinaviens Anteil an der lateinischen Literatur und Wissenschaft des Mittelalters	IV, 451—453
— Anm. af Lauritz Nielsen: Danmarks middelalderlige Haandskrifter	IV, 447—450
Jørgensen, Poul Johs. , Anm. af Troels G. Jørgensen: Bidrag til Højesterets Historie	VI, 324—332
Kornerup, Bjørn , Anm. af M. Lundborg: Heliga Trefaldighetskyrkan i Kristianstad. — Sigurd Schartau: Malmö högre allmänna läroverk under den danska tiden.....	I, 229—336
— Anm. af Th. Kingo: Aandelige Siunge-Koor, udg. af J. Oskar Andersen og M. H. Pedersen.....	II, 70—75
— Anm. af L. J. Koch: Salmedigteren Brorson	II, 70—75
— Anm. af Aus den Tagebüchern Friedrich Münters. Hrsg. v. Ojvind Andreasen.....	IV, 453—458
— Anm. af Nicolai Stenonis Opera Theologica. Udg. af Knud Larsen og Gustav Scherz	VI, 332—335
Krogh, Torben , Anm. af Robert Neiiendam: Det kgl. Teaters Historie 1874—1922. Bd. I—V	II, 390—394
Kristensen, Marius , Anm. af Erik Kroman: Kong Valdemars Jordebog. Et Haandskrifts Historie.....	V, 723—729
Lassen, Hans , Anm. af Danmarks Kirker, udg. af Nationalmuseet. V 1. og 2. Halvbd. og VI 1. og 2. Halvbd.....	VI, 284—290
Linvald, Axel , Anm. af Otto Brandt: Caspar von Saldern und die nordeuropäische Politik im Zeitalter Katharinas II..	III, 130—136
Matthiessen, Hugo , Anm. af Johannes Mejers Kort over det danske Rige. Udg. af N. E. Nørlund. I—III	VI, 519—523
Møller, Erik , Anm. af Eli F. Heckscher: Merkantilismen	II, 401—407
— Anm. af Statsraadets Forhandlinger om Danmarks Udenrigspolitik 1863—79. Uddrag af Statsraadsprotokollerne. Udg. af Aage Friis.....	IV, 459—461
Møller, Niels , Anm. af Frithiof Brandt: Den unge Søren Kierkegaard	I, 364—370
Nielsen, Axel , Anm. af Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer i Perioden c. 1850—1913	I, 466—468

Nørlund, Poul , Anm. af Nordisk Kultur. Red. af Johs. Bron- dum-Nielsen, Otto Friesen og Magnus Olsen. Bd. VI, IX, XVIII, XXIII, XXIV, XXV og XXVII II,	654—660
— Anm. af Nordisk Kultur. Bd. XVI, XXIX og XXX IV,	121—125
Olsen, Albert , Anm. af Oscar Albert Johnsen: <i>Norwegische Wirtschaftsgeschichte</i> V,	746—750
— Anm. af Troels Fink: <i>Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770</i> VI,	529—533
— Anm. af Industriens Historie i Danmark. Udg. af Aksel Niel- sen. I. Aksel E. Christensen: <i>Tiden indtil ca. 1730</i> VI,	533—535
Paludan, Hans Aage , Anm. af Rom og Danmark gennem Tiderne. Under Red. af Louis Bobé. I—II. V,	515—527
Rise Hansen, C. , Anm. af Danske Vider og Vedtægter. I—III. Udg. af Poul Bjerger og Thyge J. Soegaard; IV. Udg. af Poul Bjerger og August F. Schmidt; V. Udg. af August F. Schmidt. V,	527—533
— Anm. af Sven Dahl: <i>Torna och Bara. Studier i Skånes Bebyggelse- og Näringsgeografi före 1860</i> VI,	317—324
Roos, C. , Anm. af J. W. Eaton: <i>The German influence in Danish literature in the eighteenth century.</i> — L. Magon: <i>Ein Jahr- hundert geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien</i> I,	216—229
Rubow, Paul V. , Anm. af Grundtvig-Litteratur I,	100—105
— Anm. af Vilh. Andersen: <i>Den danske Litteratur i det 18. Aarhundrede.</i> — <i>Den danske Litteratur i det 19. Aarhundredes første Halvdel.</i> — <i>Den danske Litteratur i det 19. Aarhun- dredes anden Halvdel</i> III,	267—270
Skovgaard, Johanne , Anm. af Friedrich Mager: <i>Entwick- lungsgeschichte der Kulturlandschaft des Herzogthums Schles- wig in historischer Zeit.</i> I. Bd. II,	394—397
— Anm. af Vilh. la Cour: <i>Historikeren og Sønderjylland</i> VI,	290—293
Skrubbeltrang, Fridlev , Anm. af Hans Jensen: <i>Dansk Jord- politik 1757—1919.</i> I. <i>Udviklingen af Statsregulering og Bondebeskyttelse indtil 1810</i> IV,	134—141
— Anm. af Axel Steensberg: <i>Ancient Harvesting Imple- ments</i> VI,	677—684
Steenstrup, Joh. , Anm. af Kai Hammerich: <i>Den danske Dommerstand under Enevælden</i> I,	350—353
— Anm. af Troels G. Jørgensen: <i>Danmark-Norges Højesteret 1790—1814</i> I,	347—349
— Anm. af Hans Jensen: <i>De danske Stænderforsamlings Hi- storie 1830—1848.</i> I. Del II,	59—66

Side

Steenstrup, Joh. , Anm. af Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historiskrivning i Danmark indtil Aar 1800.. II, 369—379
Topsoe-Jensen, Th. , Anm. af K. C. Rockstroh: Norges Forsvar 1717—1718. Bidrag til den store nordiske Krigs Historie..... II, 380—384

Nyt fra historisk Videnskab.

I, 106—129, 237—255, 371—394, 484—507.
II, 116—148, 417—448, 683—717.
III, 137—192, 289—334, 491—510.
IV, 184—224, 470—516.
V, 549—602, 761—803.
VI, 359—384, 567—592, 717—747.

Nekrologer.

Emile Bourgeois. Af F. W. Wendt III, 148—149
Otto Brandt. Af Axel Linvald III, 288—289
Lujo Brentano. Af Harald Westergaard II, 416—417
Edvard Bull. Af Ellen Jørgensen II, 409—410
Hermann Dessau. Af Adam Afzelius III, 185—188
Franz Ehrle. Af L. Moltesen III, 147—148
Kr. Erslev. Af Poul Nørlund I, 210—214
Gustave Glotz. Af Axel Steensberg III, 490—491
H. P. Hansen. Af Axel Linvald IV, 182—183
Anna Hude. Af Ellen Jørgensen III, 144
Camille Jullian. Af Otto Koefoed-Petersen III, 148
Hans Kjær. Af Poul Nørlund II, 408—409
L. Laursen. Af Axel Linvald IV, 183—184
Max Lenz. Af Harald Jørgensen II, 410—411
Gunnar Mickwitz. Af Knud Fabricius V, 583—585
Sophus Müller. Af Poul Nørlund III, 142—144
Niels Thomasius Neergaard. Af Aage Friis IV, 466—468
Jørgen Olrik. Af M. Mackeprang VI, 568—569
Max Pappenheim. Af Poul Johs. Jørgensen III, 144—145
Henri Pirenne. Af Ellen Jørgensen III, 489—490
Johan Plesner. Af Albert Olsen V, 760—761
Alexander Rasmussen. Af Bjørn Kornerup II, 118—119
K. C. Rockstroh. Af Jens Johansen VI, 567—568
Henri Sée. Af Aksel E. Christensen V, 765—766

	Side
Johannes Steenstrup. Af Ellen Jørgensen	III, 486—489
Alfred Stern. Af Aage Friis	IV, 469—470
Gunnar Suolahti. Af Bjørn Kornerup	III, 146—147
Per Olof Törne. af Knud Fabricius	V, 762—763
G. L. Wad. Af Ellen Jørgensen	I, 214—215
Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff. Af Carsten Høeg II,	411—416
Walter Vogel. Af Aksel E. Christensen	V, 763—765

=====

INDHOLD

	Side
Saxos Kendskab til Galfred af Monmouth. Af Universitetsadjunkt, Dr. phil. N. Lukman	593
Danmarks første Aktieselskab. Af mag. art Richard Willerslev	608
Danmark-Lothringen 1565—66 og Peder Oxes Hjemkomst. Af Lektor, Dr. phil. Poul Colding	637

Smaastykker.

Herlufsholm-Dommene endnu en Gang. Af Professor, Dr. jur. Stig Juul	660
--	-----

Anmeldelser.

Axel Steensberg: Ancient Harvesting Implements. A Study in Archaeology and Human Geography. Af Fridlev Skrubbeltrang	677
Erik Kroman: Dansk Palæografi — Erik Kroman: Skriftens Historie fra Reformationstiden til Nutiden. Af Johs. Brøndum-Nielsen ..	684
Kr. Hald: De danske Stednavne paa -um. Af Svend Aakjær	687
Niels Ahnlund: Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död. Af Knud Fabricius	695
Aksel E. Christensen: Dutch Trade to the Baltic about 1600. Af Astrid Friis	702
Replik til Professor Hartvig Frisch. Af Adam Afzelius	713
Gensvar fra Professor Hartvig Frisch	716

Nyt fra historisk Videnskab.

Albert Olsen: Danmark—Norge i 18. Aarh., Hans Jensen: Dansk-norsk Vekselvirkning i 18. Aarh., Vilh. la Cour: Mellem Brødre (Povl Bagge). — Harald Jørgensen: Studier over det offentlige Fattigvæsens Udvikling i Danmark i 19. Aarh. (Kjeld Winding). — Franz von Jessen: Mit Livs Egne I (Povl Engelstoft). — N. M. Plum: Københavns Præstekonvent 1843—1943 (Bjørn Kornerup). — Albert Fabritius og Harald Hatt: Haandbog i Slægtsforskning (Povl Bagge). — De Hansborgske Registranter udg. ved Caroline Andersen (Johanne Skovgaard). — Hasse Petrini: Källstudier till Erik XIV's och nordiska sjuårskrigets historia (C. O. Bøggild-Andersen). — Ingvar Andersson: Svenskt och europeiskt femtonhundratat (Astrid Friis). — Gunnar Kellgren: Gotland 1690—1720 (C. O. Bøggild-Andersen). — Erik Lundberg: Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden (Hans Lassen). — Johan Albrecht v. Mandelslos Journal udg. af Margrete Refslund-Klemann (Astrid Friis). — Stephan Hajnal: Vergleichende Schriftproben 12.—13. Jahrh. (Erik Kroman). — Birket-Smith: Kulturens Veje (Otto Kofoed-Petersen). — Rettelse (Knud Fabricius)	717
Foreningsmeddelelser	748
Den danske Historiske Forenings Vedtægter	751
Navneregister. Ved cand. mag. Jørgen Steining	753
Udsigt over Indholdet af Historisk Tidsskrift 9. Række I—VI Bind.	791
Udsigt over Indholdet af Historisk Tidsskrift 10. Række I—VI Bind	797

Historisk Tidsskrift udgives med 3 Hefter aarlig. Den danske historiske Forenings Medlemmer betaler aarlig 6 Kroner. Anmeldelser om Indtrædelse modtages hos Foreningens Formand, Rigsarkivar AXEL LINVALD (Rigsarkivet), H. Hagerups Forlag (Fiolstræde 10, Kbh. K.) og hos samtlige Boghandlere. Meddelelser om Bopælsforandring samt Klager over Mangler ved Tidsskriftets Tilsendelse bedes sendt til Rigsarkivar AXEL LINVALD. Bidrag til Optagelse i Tidsskriftet og Bøger til Anmeldelse bedes sendt til Tidsskriftets Redaktører, for Afhandlingens Vedk. til Dr. phil. ASTRID FRIIS, Kr. Zahrtmanns Plads 83, Kbh. F., og for Bøgers Vedk. til Arkivar Dr. POVL BAGGE, Landsarkivet, Jagtvej 10, Kbh. N.

Foreningens Medlemmer kan, for saa vidt Forraad haves, faa ethvert Bind af 1—9. Række af Historisk Tidsskrift mod at betale 4 Kr. Registret til 3dje Række leveres, naar ønskes, gratis sammen med Rækkens 6te Bind; ellers betaales det med 50 Øre.

For følgende Bøger gælder en **Prisnedsættelse:**

GARDE: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 50 Ø.

KØNIGSFELDT: Genealogisk-historiske Tabeller. 1 Kr.

RØRDAM: Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621. 1—3. D., samt Aktstykker. 2 Kr. (Enkelte Bind eller Aktstykker. 50 Ø.)

Desuden er **Prisen** paa en Række enkelte Hefter af Historisk Tidsskrift **nedsat** til 30 Øre; nærmere Oplysninger gives i Subskriptionsindbydelsen til Tidsskriftets 8de Række, der kan faas gennem enhver Boghandel.

I Følge Overenskomst med den norske historiske og den svenske historiske Forening staar Adgangen aaben for Medlemmerne af den danske historiske Forening til at indtræde i den norske og i den svenske Forening mod et nedsat Kontingent af henholdsvis 3 og 7 Kroner om Aaret Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, kan gøre Anmeldelse derom til den danske historiske Forenings Kasserer.